תורת המשיח

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM IN LINGVA HEBRAICA, CVM VERSIONE LATINA, ATQVE ANNOTATIONIBVS SEB. MVNSTERI.

חנת לבב המשיחיים והיהודיים תורת
האלהים חדשה וקדושה ותמימה הנכתבה
על ידי מתי המבשר בלשון הקודש על ל
לימוד ועל חיים של אדנינו ישוע המשיח
עם העתקה בלשון רומיי ועם קצר הפירושים

Vnà cum Epiſtola D. Pauli ad Hebræos, Hebraicè & Latinè.

Cum gratia & priuilegio Cæſareæ maieſtatis.

BASILEÆ, APVD HENRICHVM PETRI.

INVICTISS. ANGLIÆ REGI, DOMINO HIBERNIÆ, WALliæ, & Cornubiæ Principi, Catholicæ fidei defensori, HENRICHO eius nominis octauo, Sebastianus Munsterus S. D. P.

Sse rem à bonorum consuetudine nō alienam, serenissime Rex, ut libri magnis uiris, ac etiam regali fastigio decoratis, cōmendentur: non solùm superiorum seculorum exempla comprobant, uerùm & magnus ille Diuinæ Legis promulgator Moses, luculentissimus nobis est testis, in suo Misne, hoc est Deuteronomio, sic scribēs, וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת
עַל סֵפֶר וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו
לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה ׃ Describet, inquit, sibi repetitionem huius Legis Rex in libro, ut sit cum eo, & legat in eo cunctis diebus uitæ suæ, quo discat timere Dominum deum suum, & obseruare cuncta uerba Legis. Æquissimum est enim, ut qui populum ad

obſeruantiam Legis diuinæ hortari debeat (quod præcipuũ omniũ Chriſtianorũ magiſtratuũ officiũ eſſe non ignoramus) is in numerato legẽ Dei teneat, die noctuq́ꝫ in ea uerſetur, & zelum ſummum gerat pro domo Domini exercituum. Idem certe Iehoſua Iſraëlitici populi dux, & uerbis quidem Domini monetur. Non recedet, inquit Dominus, ab ore tuo liber Legis, ſed in eo, die noctuq́ꝫ meditabere, ut cuſtodias quæ in eo ſunt ſcripta. Salomon autem Rex ſuper populum Dei conſtitutus, ultrò dominum Deum idipſum efflagitat: Dabis, inquiens, ſeruo tuo cor docile: uel, ut Hebraica ueritas habet, לֵב שֹׁמֵעַ cor obſequens & obediens, ut populum tuum iudicare, ac inter bonum malumq́ꝫ diſcernere poſſit. Hoc enim uerè cor regium & diuinum eſt, quod unum hoc curat, ut obſequatur & audiat uocem Domini Dei, & pro ſcelere idololatriæ ducat (ut uerbis Samuelis utar) nolle acquieſcere: quodq́ꝫ ſubiectum populum ſic in officio continere ſtudeat, ut in primis inter illos uerus & ſyncerus Dei plantetur cultus: & poſtea, pax & concordia, iniquorum repreſ-

repressis peruersis conatibus, foueãtur atque nutriantur. Quod quidem summum præstantissimumque in terris officium, cùm missa reiectaque uiuentis Dei uiua lege, per nefas ac summam uitę licentiam homines quidam sibi usurpassent, eò rerum uentũ proh dolor illorum socordia, inscitia, negligentia, ut nisi Reges & boni Principes afflictis rebus sua pietate succurrerent, de religione ipsa actum penitus sit. Serò monuit nos miserum illud Ierosolymitanorum spectaculum, & horrendum toti mundo exemplum, qui cùm oculos haberent, nihil uidebant, etiam si oculatissimos sese arbitrarentur. Toto orbe sanctiùs nihil urbe eorum erat, ibi templum, ibi dominus peculiarem sui præsentiam promiserat, ibi pręcipuè coli uolebat, dederat Prophetas & sapientes atque scribas: & ex prima tamen, nouissima euasit hæc, ut nulla à constitutione mundi par illi impietate & crudelitate extiterit: adeò ut digna fuerit, in qua omnis iusti sanguinis, qui à mundi initio fusus fuit, uindicta sumeretur: quæ præter præcipuos prophetas Domini, quorum nusquam plures

interempti ſunt, etiam Chriſtum ipſum & multos Chriſticolas crudeliſſimè interfecit. In hanc igitur crudelitatem & impietatem, quæ nam illos res adegit? Cęcitas mentis, & poteſtas tenebrarum. Fruſtrà ſæpe cecinit illis uox prophetica: Surge, illuminare Ieruſalem, uenit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Magis diligere tenebras, quàm lucem & illuminantem omnem hominem uenientem in hunc mundum, placuit. Filius ipſe dei propter eorum omniumq́ hominũ ſalutem, in hunc mundum uenerat, miraculis inſolitis coruſcabat inter eos, cœleſtem philoſophiam docebat, autoritate ſcripturæ peruicaciã obſtinatorum hominum compeſcebat, & ex Prophetarum oraculis tempus adeſſe uiſitationis oſtendebat: ſed fruſtrà omnia, ut & Saluator ipſe aſſimilauerit eos pueris in foro ſedentibus, & illud acclamantibus: Tibia cecinimus uobis, & non ſaltaſtis, lugubria cecinimus uobis, & non planxiſtis, &c. Cumq́ ab omnibus Prophetis teſtimonia irrefragabilia haberet, & omnes in hunc unum Chriſtum & ſaluatorem conſentirẽt,

alijs

alijs incarnationē eius, alijs tempus aduentus eius, alijs conuersationem atq; doctrinam eius, item miraculorū æditionem, passionem, mortem, resurrectionem, atq; Spiritus sancti missionem dudum prædicentibus, adhuc in hunc usque diem excæcati homines impudenti fronte contradicere, & contra stimulum calcitrare audent: hunc enim in modum scribunt:

כל הנביאים אמרו שלא לשמוע לישו׳ מ
משה אמר כי יסיתך אחיך בן אמך ובי בן
אם מסית ולא בן אב אלא זה ישו שאמר
שעתיד לומר שהוא בן אם ולא בן אב׳
בלעם אמ׳ אוי מי יחיה משומו אל׳ אוי
לאותם שיחיו בשיבא אותו איש שיעשים
עצמו אלוה ויטעה את הבריות אחריו וזה
היה ישו׳ ירמיה אומר ארור הגבר אשר
יבטח באדם וזהו ישו שהרי בכל עון גליון
הוא קורא בן אדם וכן אמר הפסוק בישעיה
עיני גבהות אדם וכו׳ עד ונשגב השם לבדו
ביום ההוא ואין הכתוב מדבר אלא בישו ש
שעשה עצמו רם וגבוה על כל האנשים
ועשה עצמו אלוה וכן בדוד הוא אומר אל

תבטחו בנדיבים אלו הקדושים בבן אדם ז
זהו ישו שאין לו תשועה והוא קרוא בן א
אדם · הרי מצינו שכל הנביאים סותרים
מעשה ישו; תשובה אתם יהודי ואבותיכם
עושים כדרככם רל" תמיד עמדתם כנגד
הנביאים הנשלחים אליכם ומרדתם ברוח
הקדש ומי היה הנביא אשר אבותיכם אין י
ירדפוהו והנה קצתם סקלו וקצתם הרגו ב
בדרך אחרת ואין האמינו בהם כשנ׳ ביחזקאל
בן-אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל
גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם
פשעו בי עד-עצם היום הזה; והבנים קשי
פנים וחזקי לב אני שולח אותך אליהם; כן
אתם יהודים עושים היום ויש לכם ערת
קשה ותעקשו בתוך האל חי ומפרשים ת
המקראות כרצונכם ואתם עצמכם יודעין
שאין דבריכם אמת ואין תראו בפסוקים מה
כתוב למעלה ולמטה כי אם תפתרו כרצונכם
ובשנאת לבבכם הרע כגון מה כשתאמרו
שכתב משה עה׳ על משיחנו כי יסיתך א
אחיך בן אמך ולמה לא תקראו מה שכתוב
שם לאחר כי יסיתך בסתר לאמר נלכה וג

ונעבדה אלהים אחרים · במה מקום קראתם
בבשורתנו שמשיחנו למר בסתר או חסית
הביתות לאמר לבו ונעבדה אלהים אחרים
ומה-דבר אחר כל כה למר במו לאהב ו
וליראה מכל לב את יהוה אלהים ולשמר מ
מצותיו ולמה אתם אומרים שחסית אל עו"
ונמצאו דברי שקר בפיכם ואת" כי עשה ע
עצמו אלהים ולפיכך הוא חסית אל עו'
תשובה · אין אמת שעשה עצמו אלהים
בא' הוא היה מעולם ומכל עולמים אלהים
אמתי ובורא כל הדברים עם אביו שבשמים
ולסח בעבור אדם טבע האדם בלי השתנות
הטבע האלהות כאשר נבאו עליו כל נביאים
ואני אמר לקמה ששם אכתב על אמונות
הנוצריים והיהודים:

Quibus uerbis inimici crucis Christi, quanto odio in saluatorẽ mundi laborent, quãq́ peruersè dicta Legis Prophetarumq́ cõtra eum torqueant, abundè declarant: quibus quidem sic in sua lingua respondi, qualiter impietas eorum meretur. Sed his relictis, ad institutum nostrum reuertamur. Diui Mat

thæi Euangelium ſub auſpicĳs tuis, potentiſſime Rex, in natiua ſua, hoc eſt Hebraica lingua, non qualiter apud Hebræorum uulgus lacerum inueni, ſed à me reindegratũ, & in unum corpus redactum emittimus: non qui mihi populum ceruicoſum illum huius in ſua lingua publicatione Chriſtum agniturũ ſpes ſit, cùm illud ſemper habuerint quidem, impugnarint autem ſemper, etiam contrà ſcripſerint, quod Annotationes noſtræ ſatis abundè declarant, librosq; quoſdam, ut ſunt Liber תולדות & נצחון item liber primus אמונות item liber חגלדי & liber בריית התח תשובה על המיינין & alios cumplures habeant: quos poſtquàm cognitionem linguæ ſuæ ad nos quoq; manaſſe uident, abditos ſeruant hodie, uirus ſuum inueteratũ & contra Chriſtum ac cultores eius internecinum odium palàm quidem non expuunt, ſimplices uerò quoſq; inter illos, in errore retinere tantum ſatagunt. Haud igitur ad hos ſummopere, ſed huc potiſſimum reſpexi, quo domeſticis fidei calcaria ad ſacrarum literarũ ſtudium, quod paucis hactenus feliciter ſine Hebraicæ lin-

cæ linguę cognitione cessit, adderem. Nam quum cōstet omnem mysticam scripturam Hebraica & Græca lingua proditam esse, facilè aduerti potest, quàm necessaria earū cognitio sit, ad sacros codices uel intelligendos, uel restituendos. Vt enim incognitis elementorum figuris nemo legit quod scriptum est, ita sine cognitione linguarum nullus intelligit quod legit. Itaque multos æuo nostro uidemus non sine magna laude sua, suasq́ꝫ opes in hunc usum impendere, linguæ ut restituantur. Qua quidem in re, quum ab ineunte ætate literis regium animum imbutū erga honesta linguarum studia propensissimum geras, exemplum pulcherrimum, quod gnauiter omnes Christiani principes ęmulentur, exhibuisti. Nec audiendi sunt quidam, qui quoniam in illiteratis literis consenuerunt, dicere solent, satis sibi translationem Hieronymi esse: ne scientes plurimum referre, è fontibus aliquid, an è qualibuscūqꝫ lacunis hauriatur. Deinde, quòd quædam ob sermonum idiomata, sic in alienam linguā transfundi non possunt, ut uel eādem & natiuam parém ue

natiuæ

natiuæ gratiã claritateḿq; referant. Quod huic linguæ peculiare maximè est, ut multa interim scriptorũ inscitia corrupta, multa ab interpretibus perperàm reddita, taceam. Scio, multi reclamant. At ego facilè, uel in uno Isaia ducentis & amplius locis à me iam contra Steuchum signatis, ostendere possum, hebeti quantumuis, ut ab illo (quoniam à me notatus est) insimulor ingenio: quid porrò, si quem perspicacẽ & acutum censorem experietur, fiet? Neq; ego aut ueterum damno laborem, aut contemno studium: quanquã neutrum sibi Hieronymus, cùm post tot translationes ipse nouam moliretur, integrum fuisse, scribat: sed & ipse, et quisq; quod ualuit, præstitit. Iuuamur nostro æuo beneficio multitudinéḿq; librorũ, quos priscis nouimus defuisse. Nam & diuus Hieronymus ipse præter nuda Biblia & rudem pręceptorem, euḿq; malefidum, in Veteri instrumento nihil habuit, non ullam Chaldaicam translationem, aut Thargum, non Commentaria, sed nec grammatica Hebræa, sine quibus multa Scripturæ loca rectè excuti impossibile est, quicquid
quidam

quidam dicāt. Equidem uideo doctos, qui-cunque hodie diuinis literis operam dant, modum propémodum nullum hoc genere diligentiæ facere, dum ad unguem grammaticæ Hebrææ præcepta rimantur, & unum hoc instrumētum idoneum maximè ad eruēdas diuinas sentētias putent, quantumuis artium literarumq́ cæterarum cognitione adiuti. Qua quidem in re, unum me pro multis, Simonis Grynæi exēplum testimoniúmq́ pulcherrimum abundè solatur, insaniam esse arbitrantis, si quis penitius de scriptura sacra, sine linguę huius cognitione, iudicare præsumat. Sed de his aliâs. Ad euangelium redeo. Quum illud ante multos annos in libris meis Hebraicis citassem, essentq́ qui me sollicitarēt, tantum thesaurum in publicum ut emitterem: futurum sperantes, ut non solùm Christo initiati, uerùm & qui alieni sunt à Christo, hac occasione traherentur ad Christum: tam honestam & sanctam petitionē repellere indignum ratus, dimissis omnibus alijs studijs, huic sacrosancto negocio adieci animum: feciq́ ut Hebraismo quidē Latina uersio,

singulis

ſingulis uerò capitibus annotationes ſuæ, Latina & Hebræa lucis maioris gratia cohærerent. Latinas plerunque adeoque uerbotim ſæpe ex Enarrationibus inſignis cuiuſdam uiri, ueri theologi, me eſſe mutuatum: eo libenter indico, ne quod aliorum, imò Chriſti eſt, qui dona ſua quomodo uult & quibus uult diſpenſat, temerariè mihi arrogaſſe uiderer. Cæterum Hebraica, quæ frequenter inſerui, obiecta ferè Iudæorũ ſunt, ſed quibus noſtram quoquè ſubnexuimus reſponſionem. Porrò, ne omnes illorum errores abſurdasque nimis opiniones, & argumenta ſtulta cogerer inter euãgelicas enarrationes ſępius repetere, uiſum fuit omnes illas nænias & ineptias, aut maiorem certè earum partem ſeorſum ſimul perſtringere: efficeremque non nullo certè ſtudiorum meorum labore: quo liquidùm extaret, eos qui Prophetas olim, qui diuina uiuentis Dei oracula ſoli habuerunt, tales eſſe nunc, & extitiſſe ab illa ruina ſemper, ut illuſtri gentibus omnibus cæcitatis horribilis exẽplo eſſe debeant. Quòd ſi nullum unquam tempus ſimilius illorum excidio, quàm hoc noſtrum

ſtrum fuit:cùm ceu cõiuratione facta,gens omnis Phariſæorum illorum,tantùm non in exitium diſciplinæ membrorumq́ꝫ Christi conſpirat,& iudicium Domini,niſi nos omnia fallunt,domui Dei ſic imminet,ut peſtilentem cathedram ruere à culmine neceſſe ſit:ſanctè,ſapienter ac memorabiliter faciunt,qui ſingulari ipſius Dei fortitudine,& perſuaſa perditiſſimorum hominum autoritate diſcedere auſi,Euangelium Christi tota mente prehẽdere & propagare aggrediuntur.Declarabit mox ſuperueniens ætas. In ea ſumma gloriæ palma,quum tu quoqꝫ Rex inclytiſſime,numerari cœperis, per Regis Chriſti ſempiternum, & omni creaturæ cõmemorabile decus te obteſtamur,ut imperij moderatione Chriſtiana ſic progredi uelis,quo pij quidem omnes ueram uoluptatem: ſubditi uerò tui,cùm uerum animarum,tum rerum etiam ſuarum commodum,te Principe,percipiãt. Quod te Ieſu ſeruator,cuſtosq́ꝫ cœli & terræ,ac æternitatis totius gubernator:cui omne genu flecti neceſſe eſt,ut concedere nobis uelis,ſupplices rogamus.Amen.Baſileæ,Rauricorum urbe inclyta,menſe Martio.

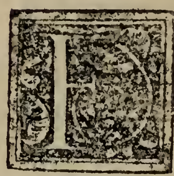
הזאת אמונת המ
המשיחיים הקדושה
ונכונה שלמה
ובלי ספק׃

אמונתנו

היא שלמה באלהים
חיים ומלך עולם׃ וגם
אנחנו מאמינים שיש מ
מנהיג בעולם כי כשם
שאין איפשר לספינה ב
בלא קברנייט כך אי א
איפשר לעולם בלי מנ
מנהיג׃
ויש לנו אמונה של
שלמה בתורה ובנביאים
ובכתובים ובכל מה שכתוב
בהן שלא לחנם נכתב ו
ואין בהן דבר ריק או ד
דבר טעות אפילו נקדה
אחת או אות אחת או תגן
אחת ואין רבוי ומעוט
בתורה אלא הכל לצורך׃

HAEC

EST FIDES CHRIstianorũ ſancta, recta & perfecta atq; indubitata, interprete Sebaſtiano Munſtero.

IDES noſtra eſt perfecta in deo uiuo et rege ſempiterno. Siquidẽ nos credimus q̃d eſt gubernator huius mundi: & ut fieri nõ poteſt quod nauis ſit abſq; gubernatore, ita impoſſibile eſt, ut mũdus ſit ſine rectore. Eſt etiã nobis fides perfecta in lege & prophetis atq; hagiographis et in omni eo quod ſcriptũ eſt in eis, quod nihil ſcriptũ ſit in eis ſine cauſa, nihil deniq; ſit in eis ſuperuacuũ, nullũ uerbũ erroneũ, imo non redũdet ullus pũctus aut ulla

litera aut ullus apex, nihil sit nimium aut diminutũ in lege, sed totum sit necessarium & excutiendũ, à nobis ponendæq; singulæ sententiæ super folium sibi conueniens: siquidem nullus est uersus biblicus, qui egrediatur limitem planũ. Sed & tota fiducia nostra est ad deum semper sublimãdum, iuxta id quod ait Dauid, qui est in pace, in Psalmis: Beatus uir qui confidit in domino & est dominus spes eius. Est quoque nobis fides perfecta, quod creator, qui sit benedictus, est unus, & nomen eius unũ, neq; est cum eo deus alius: ipse inquã est deus unus, nec est alter qui cõparetur aut societur illi, absq; principio & absq; fine. Ipse deus meus & uita mea, liberator meus in angustia, confugium meum in tẽpore tribulationis: ipse pars calicis mei in die q̃ clamauero. In manũ eius cõmẽdo spiritũ meũ omni tẽpore atq; omni hora & in omni momẽto. Ipse fuit, ipse est & ipse erit in gloria: ipse

לדרוש ממנו ולישב על אופניו שאי׳ מקרא המקר׳ יוצא מידי פשוטו

וכל הבטחתנו על השם יתעלה כמו שאמר דוד עליו השלום בתהלים אשרי הגבר אשר יבטח ביהוה והיה השם במבטחו:

ויש לנו אמונה שלמה שהבורא ית׳ אחד ושמו אחד ואין עמו אל אחר והוא אחד ואין שני לה להמשיל לו ולהחבירה בלי ראשית ובלי תכלית:

הוא אלי וחי גואלי בצור חבלי בעת צרה והוא מנת כוסי ביום אקרא בידו אפקיד רוחי בכל עת ובכל שעה ובכל רגע והוא היה והוא הוה והוא יהיה בתפארה וה

ipſe deus uita mea, ipſe uerax, terribilis, excelſus & ſanctus. Ipſe fuit rex priuſquã ulla condita eſſet creatura: ipſe, qui ſublimetur, & mundus ipſe adinuicem pendent, & impoſſibile eſt ut ille eſſe poſſit ſine eo. Agnoſcim⁹ & rabi Moſi filij Maimõ felicis memoriæ analogiã, ut ſicut aſſimilari nequeũt operationes hominis quas exercet poſt natiuitatẽ ſuam ad eas quas habet antequam natus eſt, puta in uentre matris ſuæ habet os obſtructum & umbilicum apertũ, ædi tus autem in lucem fieri nõ poteſt ut ſuperſtes maneat ſi obſtruatur os eius aut aperiatur umbilicus eius, ſed contrariũ fieri neceſſe eſt, nẽpe ut os eius ſit apertũ & umbilicus obſtructus, ita confiteri nequeunt res huius mundi poſtquam eſſe cœperunt ad ſeipſas quando ante increatum mundum non fuerunt.

והוא אל חי וקיים נורא
המרום והקדוש׳
הוא מלך בטרם כל י
צור נברא והוא יתעלה
והעולם תלויין זה בזה
ואי אפשר זה בלא זה׳
וסתר רמ״בם ז״ל הדעת
כי כשם שאין לדמות ע
ניני האדם מעת הו
לדו ולקודם לדתו ש
שהוא בבטן כמו פיו ס
תום וטבורו פתוח ול
ולאחר לדתו אי אפשר
לו להתקיים אם נסתם
פיו ונפתח טבורו אלא
נתחייב להיות פיו פתוח
וטבורו סתום כך אין לד
לדמות עניני העולם מ
מעת היותו לחובית ממ
מעבר על קודם היותו
ואנחנו מאמינים בא
באמונה שלמה שיש אל
קדמון לדבר אשר נב
נברא ואין ראשית לר
לראשיתו׳

Credímus pręterea fide perfecta, quod de9 ipſe ſit prior omni re creata, & quod non ſit princi-piũ princípíj eius. Cre-dímus etiam fide perfe-cta, in eſſentiã & ſubſtã-tíã eius, quodq́ omnis res ſit ab eo. Credímus eum eſſe deum unũ, & quod eſt rex regũ, deus deorum atq́ dñs domi nantium, & nulla eſt res quæ illum lateat aut ab ſcondíta ſit ab eo, ſed o-mne q̊d fuit, eſt & erit, totũ eſt ab ipſo deo ex-celſo, & nihil celari po-teſt ab eo, ſiue graue ſit ſiue leue: quẽadmodum etiã credímus, quod ex nihilo & informi crea-uerit cœlos et omnẽ ex-ercitũ eorum, terram & quicquid eſt ſuper eam mare & omnia quę ſunt in eis. Et ſic quoq́ credi mus quod tría ſunt no-mina & proprietas ſeu perſonæ in diuinis, & nulla eſt inter eas diuiſio, ſed eſſentia una, poten-tia una, ſubſtantia una & facultas un[illegible] nec eſt uis

ויש לנו אמונה של
שלמה במציאותיו והו
והויותיו שהכל ממנו ה
הוא: גם אנחנו מ
מאמינים שהשם אחד ו
ושמו אחד והוא מלך ה
המלכים ואלהי האלהים
ואדוני האדונים ואין ד
דבר נעלם ונסתר ממנו
וכל מה שהיה והוה וי
ויהיה הכל מאת השם ית
יתעלה ואין דבר נכחד
ממנו הן כבד הן קל כמו
שאנו מאמינים עימן ש
תמו ובחו ברא את הש
השמים וכל צבאם וה
והארץ וכל אשר עליה
הים וכל אשר בם:

כמו כן אנחנו מאמ
מאמינים ששלש שמות
זמירות באלהים ואין ש
שום חילוק ביניהם כי
מציאות אחת הוא וכח א
אחד ויסוד אחד ורשות
אחת הוא ואין לאחד כח

יוֹתֵר מֵחֲבֵירוֹ וְכָל חַב
חֲבֵריאוּת נִהְיֵית אֶחָד ה
הוּא וּשְׁלֹשׁ שֵׁמוֹת אֵלּוּ
לֹא נֶחְלָקִים זֶה מִזֶּה כְּג
כְּגוֹן רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי
שֶׁכָּל אֶחָד נִפְרָד מֵחֲבֵירוֹ ו
וּמִתְחַלְּקִים זֶה מִזֶּה וְיֵשׁ
לְכָל אֶחָד דַעַת בִּפְנֵי עַצְמוֹ
וְכָל אֶחָד יָכוֹל לְשַׁמֵּשׁ ב
בְּלִי רְשׁוּת חֲבֵירוֹ אֲבָל
הָכָא אֵינוֹ כֵּן אֶלָּא גּשׁ
גַּשְׁמוּת אֶחָד הֵן אַעְפִּי ש
שֶׁהַשֵּׁמוֹת נֶחְלָקִים זֶה מִ
מִזֶּה וְדוֹמֶה כְּאִילוּ הֵם
שָׁלֹשׁ גְּוִיּוֹת מִכָּל מָקוֹם
גּוּף אֶחָד וִיסוֹד אֶחָד הֵם׃
וְאָסוּר לַחֲשׁוֹב לְהַרְהֵר
וּלְחַלֵּק הַשֵּׁמוֹת זֶה מִזֶּה
וְלֹא אַתָּה צָרִיךְ לָדַעַת ס
סוֹד שֶׁל הַשֵּׁמוֹת׃ וְאָנוּ
צְרִיכִין לוֹמַר כֵּן כִּי אִם
לֹא כֵן לֹא יִהְיֶה הַבְּרִיאוֹת
שָׁרִין כִּי מַה שֶּׁזֶּה מֵמִית
זֶה מְחַיֶּה וְכֵן לְהֶפֶךְ׃

maior in una quā in reliqua, sed omniū essentia & substātia una est: & tria ista nomina non diuidūtur unū ab alio, sicut Reuben, Simeon, Leui, quorum quisq; distinguitur ab alio & unus diuiditur à reliquo, & est unicuiq; scientia propria, sed & quilibet potest agere quippiam sine facultate socij sui. Hic autem nō est sic, sed est substātia una quantumlibet nomina inter se distinguantur, unum ab alio, & speciem habeant perinde quasi tres sint corporales personæ, cum tamen sint una substantia & una essentia. Prohibitū est autem cogitatu ipso diuidere personas, istam ab ista, nec tibi opus est scire arcanū horū nominū. Et quidem cogimur sic loqui, alioquin non essent creaturæ subsistētes, hoc est, quem iste interficeret ille uiuificaret & cōtrà.

Præterea si inuocares Reubē ut te saluaret, uenire posset Simeon ut illum impediret & econuerso. Sic quoque si aliquid ille decerneret, uenire posset alter & cassaret illud decretum. Item quando unus uellet oriri solem, ueniret alius & impediret illud: & simile iudiciū est de multis alijs rebus: puta planetæ, stellæ atq; sphærę nō possent exequi iter suū atq; cursum suum, neq; cyclū regulariter absoluerent, sed planetæ agerent cōtra ordinem suum, nēpe quod sol splēderet per noctem & luna per diem, cum nō sit possibile, ut duo reges seruiāt sub corona una & nō sit discordia inter eos. Cōstat aūt & patēs est, quod creatura ipsa non recipit mutationē, quemadmodū adhuc dicemus, sed manet ut est creata in sex dieb. creatiōis.

ועוד אם לראובן תקרא
שיושיע לך ויבא שמעון
ויבטל אותו כן לחפך ובן
מה שזה יחיה גוזר ויבא
האחר ויבטל הגזירה וע
ועוד בהיות אחד ירצה לה
לחזרית השמש ויבא הא
האחר להעריב וכן לע
לענין הרבה׳
וגם המזלות והכוכבים
והגלגלים לא ישמרו ב
בדרכן ובהליכתן ולא יה
יהיה הולדין הלילה די
ויהיה מזלות משמשין
שלא כסדרן כגון השמש
יאורה בלילה והלבנה ב
ביום כי לא אפשר ש
ששני מלכים משמשין
בכתר אחד ואין חילוק ב
ביניהם׳ והרי נראה ו
ונמצא שאין הבריאה ב
בשתנה כמלא גמיא כמ
כמו שנבראת מששת •
ימי בראשית׃

והנה אתן לך משל א
ג'ע פי שהוא אין מצמצם
בכלו על בבך שלש מדות
הלא שלג וקרח ומים הם
שלש שמות סוף כל סוף
מין אחד הוא ול מים ו
וכן תמצא באדם שנקרא
ב' שלש שמות לפי ש
שלש מדות בגרון איש א
אדם אנוש והוא גוף אחד
כן תמצא אצל אדמה
שנקרא לה ג' שמות כג
כרון ארץ תבל אדמה ס
סוף כל סוף תבל אדמה
א'כ הבא גמי שג' שמות
שאנו המשיחיים מאמ
מאמינים הו גמי אלהות
אחד הוא ויסוד אחד הוא
כמו שפרשתי והן אב ו
ובן ורוח הקדש הם אל
אלהי אחד אלא אין י
יחד וכן הוא אלהים שת
שליש אלא אין אלהים
שלשה ואין לך רשות ל
חלק השמות רק לחת

Et ecce dabo tibi exemplũ. & si non usq; quaq; & præcise respõdeat negocio trinitatis: an non nix, glacies & aqua sunt tria nomina & tamen quãtum attinet ad finẽ sunt species una nempe aqua? Sic inuenies in homine quod appellatur tribus nominibus iuxta tres proprietates, ut uir, homo, rationale animal, & tamẽ est substantia una: sic inuenies in terra quod appellatur tribus nominihus, puta terra, orbis, humus: ergo hic quoque tria sunt nomina seu personæ ut nos Christiani credimus, quæ tamen sunt una diuinitas atque una substantia ut iam exposui, & sunt pater, filius atq; spiritus sanctus: ipsi inquã, sunt de9 un9 sed nõ unicus, ipsi deus trinus sed non dij tres.

Nec licet tibi diuidere nomina ista nisi quantũ attinet ad nomẽ productio-

onis

nis cuiuslibet : at ipse interim in omnib. istis unum habet nomen appropriatum id quod claro ingenio perspicuũ fit in flãma carboni alligata. Non autẽ est tibi opus ut scias mysterium horum nominũ, aut quod cogites nomen seu personam unam plus operari quã cõparem eius, cũ omnes una sint substantia, sed in hoc oportebit te recte sentire & scire quod pater ab æterno gignit filiũ & filius nascitur à patre absque initio, & ab utroq; procedit ab æterno spiritus sanctus, & hi tres unus sunt deus, una essentia atq; una substantia : Et hinc est quod aliquãdo cõmemoratur in numero singulari, ut dominus deus, aliquando in numero plurali, ut dñs dñj est deus unus & dominus unus, omnipotẽs, absq; principio & absq; finẽ,

להתיחס שם כל אחד אב
אבל הוא הכל אחד הם
המיוחד בכלן בשכל מ
מושכלת בשלהבת קש
קשורה בגחלת ואין אתה
צריך לידע סוד של הש
השמות או שתחשב שם
אחד פועל יותר מחבירו
אלא הכל יסוד אחד הוא
רק שאתה צריך לכון ל
לדעת כי אב מעלם הו
הוליד את בן ובן נולד
ומאב בלי ראשית ומ
ומשניהם יוצא מעולם
רוח הקודש והשלשה א
אלהים אחד מציאות א
אחת והויית אחת׳

וכן תמצא שלפעמים
נזכר בלשון יחיד כגון
ה׳אל ולפעמי׳ בלשון רב
רבים כגון ה׳ אלהים הוא
אלוה אחד ואדוני אחד
שדי בלי ראשית ובלי
סוף

סוף הוא הוליד לפני כל
עולמים בן שוה לו בכל
ברשות בכח בחכמה בס
בטוב ובשכל ובכבוד את
אל מן אל את אור מאור
את אל אמתי מן אל אמ
אמתי ובו הכל נעשו כ
כשנ׳ בראשית ברא אל
אלהים את שמי׳ ואת הארץ
ר״ל בבן אשר בו נברא
העולם ואחרי כן נכתב
ויאמ׳ אלהים נעש׳ אדם
בצלמינו ובדמותינו נע
נעשה לשון רבים ר״ל אב
היה מתיעץ עם בנו וא
ואמר לבנו מאחר שגלוי
וידוע לפני איך עתיד ת
תולד מנערה טהורה לפ
לפיכך נעשה אדם בל
בצלמינו ובדמותינו
לפי שבתחלה השיב לו
לאביו שבשמים מה אנ
אנוש כי תזכרנו ובן א
אדם כי תפקדנו׳

fine, qui ſcilicet ante cũcta ſecula genuit filium ſibi coæqualẽ, in potentia, in uirtute, in ſapientia, in bonitate, in intelligentia & in gloria, deum de deo, lumen de lumine, deũ uerũ de deo uero, per quẽ omnia facta ſunt, ſecundũ quod ſcriptũ eſt: In principio creauit deus cœlũ & terram, hoc eſt, in filio, per quem creatus eſt mundus. Et paulò poſt ſcribitur: Dixit autẽ deus: faciamus hominem in imagine noſtra & in ſimilitudine noſtra: Faciamus, inquit, numero plurali, ut ſit hic ſenſus: Pater conſiliũ iniJt cum filio ſuo, dixitq; ad filiũ ſuum: poſteaquã mihi manifeſtũ & notum eſt, quod tu in futuris tẽporibus naſceris homo ex immaculata puella, ob id faciemus hominem in imagine noſtra: qui & à principio reſpondit patri ſuo cœleſti: Et quid eſt homo quod recordaris eius, & filius hominis quod uiſitaturus es eum?

En ratione apertam, quod non inuenimus in ulla creatione, dñm sanctũ & benedictũ dixisse faciemus, sicut in creatione ista. Et ne putares duas in deo esse potẽtias, ob id scribitur iuxta creationẽ illam: Et formauit deus, numero singulari, ostendens tibi quod in eo sit potentia una atque essentia una. Et in hunc modnm inuenies nõ raro multa similia in lege, nempe quod scribitur à principio uersus plurali numero, & in fine sententiæ singulari numero ut innuatur tibi, patrem & filium atque spiritum sanctũ unum esse deum, quemadmodum dicitur de generatione diuisionis linguarũ: Age descendamus & confundamus labium eorum: & postea scribitur. Et descẽdit dominus ut uideret &c. Sic quoque dicitur: Quis est ut populus tuus Israël, gens una, cum qua ambulauerũt dñ: & subditur.

והא ראיה שלא מצינו
בשום בריאה שאמר הק
ב״ה נעשה כמו כב
בריאה זו וכדי לא ת
תחשב כי שתי רשויות
באלה׳ לכן כתיב אצל י
יצירת ויצר אלהים בל
יחיד לומר לך רשות א
אחת ויסוד אחד הוא ומ
המציאות אחת׳
וכן תמצא חבריו חבש
הרבה פעמים בתורה ס
שכתיב בתחלת הפסוק
בל׳ רבים ובסוף הפסוק
בלשון יחיד לרמז לך ש
שיש אב ובן ורוח הק
הקודש אלהים אחד כמו
שכ׳ אצל דור הפלגה הבה
נרדה ונבלה שפתם וכ
וכתיב אחרי כן וירד ה׳ ל
לראת וגו׳ וכן נאמר
מי כעמך ישראל ג
גוי אחד אשר הלכו לו
אלהים ל׳ רבים וב

וכתיב לפדות לו לעם ב
בלשון יחיד ובאלה הרבה ת
תמצא בתורה ובנביאים׃
עוד מאחר שבאת עת
גזרת מהאלהים שלח אב
את היחיד בתוך בטן הנ
הנערה טהורה והיה מת
מתפעל אדם בתוכה ונ
ונולד ממנה והלך על הא
הארץ לפדות את אדם
מן חטא ומן עול הת
התורה אשר ה׳ גזר על יש
ישראל כמה מצות ו
וחקים שאין בהם טעם
אין הדעת כדי ליסר אות׳
ולהכניע אתם מלפניו׃
אז בהולד בן האל
האלהים על הארץ נת
נתקימו דברי כל הנ
הנביאים שכלם נתנ
נתנבאו על ביאת המ
מש

ſubditur. ut redimat ſibi populum: in numero ſingulari.

Talia multa inuenies in lege & prophetis. Poſtquam autem uenit tēpus definitum à deo, miſit pater filium ſuum unicum intra uterū uirginis puriſſimæ, & factus eſt intra ipſam homo, & natus ex ea ambulauit ſuper terram ut redimeret hominem à peccato atque à iugo legis, quod dominus impoſuerat Iſraëlitis, multiplicans præcepta & ſtatuta, quę etiam erant pręter rationem & communem ſenſum, quatenus caſtigaret eos atq; humiliaret eos à cōſpectu ſuo. Eo tēpore quo dei filius natus eſt in terris, impleta ſunt uerba omnium prophetarum qui omnes prophetias texuerunt de aduentu

Meſchię,

Meſchiæ,& cuncti ſigni
ficauerunt quomodo il
le mitteretur in nomi-
ne domini, & redime-
ret ſibi hominem per
mortem ſuam, quem
occiſuri erãt iniqui qui
erant in Iſraël, & reui-
uiſceret die tertia, aſcen
deretq́ in cœlum cum
corpore ſuo, conſeſſu-
rus ad dexteram dei,un
de in fine mundi ueni-
ret ad iudicandum ui-
uos et mortuos: quodq́
in illa die diſcretionem
faceret inter iuſtos at-
que impios: collocatu-
rus iſtos ad dextram ſu-
am, illos autem ad ſini-
ſtram ſuam & prolatu-
rus iudicium inter eos:
iuſti adiudicandi uitę &
impij gehennæ. De na-
tiuitate Meſchiæ dixit
Iſaias: Ecce puella im-
pregnata pariet filium,
& uocabit nomen eius
Immanuël.

vbi per

המשיח והלין רמוז על
זה ישתלח בשם אלהים
ופדה לו האדם עם מת
מיתתו שהרגו אותו הפ
הפשעי בישראל ויחיה ל
ליום השלישי ועלה לש
לשמים עם גופו וישב
לימין אלהים ומשם בס
בסוף העולם יבא לדין
את החיים והמתים׃
ובאותו היום יברר לו
בין הצדיקים ובין הר
הרשעים ויעמיד אלה לי
לימינו ואלה לשמ
לשמאלו וידין בינ
ביניהם הצדיקים נדו
נדונים לחיים והרשעים
לגיהנם׃
על תולדת המשיח א
אמר ישעיה הנה העלמה
הרה וילדת בן וקראת
שמו עמנואל׃

הנה

הנה העלמה משמע ה
הבתולה שלא נשאת ע
עוד לבעל כמו שנאמר
אצל רבקה ותלך העלמה
לשאוב מים והרי כל על
עלמא מודה שרבקה בת
בתולה היתה באותה פ
פעם כי לא נשאת עוד
ליצחק·

וכן כתיב אצל מרים
אחות משה ותלך הע
העלמה ור״ל שבתולה ה
היתה כי לא היתה זקנה
רק שש שנים·

ועוד תמצא בקבלה ב
בתרגום יונתן שהמם ש
של העלמה מם סתומה
ובודאי הוא רמז שהיא
היתה בתולה קודם לידה
ואחר הלידה אב״ מי הוא
זה שילד כל כי אם משיח
ה׳ ובן אלהים שנשלח א
אל בני ישראל לגאול
אותם

vbi per puellam etiam ad literam accipienda eſt uirgo, quæ ſcilicet nõdum eſt ducta à marito: ſicut quoq; de Rebecca diciur: Et abijt puella ut hauriret aquam. Conſtat autem & totus mundus fatetur Rebeccam eo tempore adhuc fuiſſe uirginem, quippe quæ nondum maritata fuit Izhac. Haud ſecus ſcribitur de Miriam ſorore Moſi, nempe, abijt autem puella: Et cõſtat quod adhuc uirgo fuit: non enim fuit prouectæ ætatis, cum tantum ſex fuerit annorum. Inuenies denique in Cabala, in interpretatione Ionatham, quod mem in העלמה id eſt, puella, ſit mem clauſum quod certe nil aliud ſignificat quàm quod ipſa fuerit uirgo ante partum & poſt partum. Et cui quæſo competit ſic naſci niſi Chriſto Domini & filio Dei, qui miſſus fuit ad filios Iſraël ut illos

ut illos redimeret: at illi fuerunt populus dura ceruice, nolentes suscipere eum, nec oculos uerterunt ad cuncta illa signa quæ fecit, qualia nullus homo unquam fecit. At gentiles uenerunt & acceptauerunt eum cum amore, elegitqúe illos deus loco Israëlis in populum peculiarem & omnes qui credunt in eo: & illi sunt ueri Israëlitæ non secundum carnem sed in spiritu, sicut dicitur in Isaia: Pater tuus primus peccauit & interpretes tui inique egerunt contra me, Et ego uiolaui principes sanctuarij, & tradidi Iacob in anathema atque Israël in opprobria. Audis'ne quomodo deus reprobauerit populum Israël, qui est Israël secundum carnem?

אותם אבל הם היו עם קשי ערף ולא רצו לקבל אותו ולא שעו בכל האותות אשר עשה שלא עשה אנוש כמוהו: ובאו גוים וקבלוהו באהבה ואלהים בחר אותם במקום ישראל לעם סגולה וכל המאמינים בו והם היו ישראלים באמת אין לפי בשר אלא ברוח כשנאמר בישעיה אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי:
ואחלל שרי קודש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים:
התשמע היאך אלהים מאס את עם ישראל שהוא ישראל לפי בשר:

ועתה

Et nunc

עתה שמע שבחר לו
את עם אחר שנקרא עם
יעקב ועם ישראל בר
ברוח כי נסמך שם בנ
בנביא · ועתה שמע יע
יעקב עבדי וישראל ב
בחרתי בו:

כה אמר יהוה עשך וי
ויצרך מבטן יעזרך אל
תירא עבדי יעקב ויש
וישרון בחרתי בו:

כי אצק מים על צמ
צמא ונזלים על יבשה
אצק רוחי על זרעך וב
וברכתי על צאצאיך:

וצמחו בבין חציר כע
כערבים על יבלי מים:

זה יאמר ליהוה א
אני וזה יקרא בשם יע
יעקב וזה יכתב ידו לי
ליהוה ובשם ישראל
יכנה · התשמע יהו
יהודי ·

כי

Et nunc audi quomodo elegerit sibi populum alium, qui uocatur populus Iacob & populus Israël in spiritu. Subditur autem ibi in propheta: Et nunc audi Iacob serue meus & Israël quem elegi. Sic dixit dominus, qui facit te & format te ex utero atque iuuabit te: noli timere serue meus Iacob & rectissime quē elegi. Effundam enim aquam super sitientem & fluēta super aridam, effundam spiritum meum super semen tuum & benedictionem meam super germina tua. Et germinabunt inter herbam, ueluti salices iuxta riuos aquarum. Iste dicet, Domini ego sum, & iste appellabitur nomine Iacob, & iste ascribet se manu sua domino, & nomine Israël cognominabitur. Audis'ne Iudæe,

quis

quis appelletur nomi-
ne Iacob & quis cogno
minetur nomine Israël?
non'ne populus alius
quàm populus Israël?
Quare ergo uos dicitis
quod uos soli sitis filij
Israël? En populus quē
elegit sibi deus, et qui fa
cit uoluntatem eius, hic
est populus Israël, & i-
pse in ueritate cogno-
minabitur nomine Isra
ël. Sic quoq; in loco a-
lio dicit Dominus per
Isaiam prophetam. Et
nūc dixit dominus for-
mans me ex utero seruū
sibi, ut reducā Iacob ad
se, sed Israël non congre
gabitur: glorificabor in
oculis dn̄i, & deus meus
fuit fortitudo mea. Et
ait: leue est ut sis seruus
meus, ut suscites tribus
Iacob & reducas desola
tiones Israël, quin poti-
us dedi te in lucem gen-
tiū, ut sit salus mea usq;
ad extremitatem terræ.
Ecce di-

מי יקרא בשם יעקב
ומי יכנה בשם ישראל·
הלא עם אחר מעם יש
ישראל· ולמה אתם ת
תאמרו כי לבדכם הם בנ
בני ישראל·
הנה עם שבחר בו אל
אלהים ואשר עשה רצ
רצונו הוא עם ישראל ו
והוא באמת יכנה ב
בשם ישראל·
וכן במקום אחר אמר
השם על ידי ישעיה ה
הנביא· ועתה אמר יה
יהוה יוצרי מבטן לעבד
לו לשובב יעקב אליו ו
וישראל לא יאסף ואכבד
בעיני יהוה ואלהי היה
עזי:
ויאמר נקל מהיותך
לו עבד להקים את שבטי
יעקב ונצורי ישראל לה
להשיב ונתתיך לאור ג
גוים להיות ישועתי עד
קצה הארץ:
הנה

הנה אמר ה' שישראל
לא יאסף ועבד יהוה ש
שהוא המשיח בא לש
לשובב יעקב ולא יכל
ויאמר לו ה' נקל אפ
אצלי שאתה תקים את
שבטי יעקב ותשיב נצ
נצורי ישראל נתתי אותך
לאור גוים כדי שתבא
ישועתי עד קצה הארץ
וכל אדם ידע את אל
אלהים וישוע משיח
בנו' וכן אמר המשיחנו
בבשורתו ירושלים יר
ירושלים שתהרגי את
נביאים ותסקלי אתם
שנשלחו אליך כמה פע
פעמים רציתי לקבץ את
בני כמו כך תרנגלת מ
מקבצת אפרוחיה תחת
כנפים ומאנת ובמקום
אחר אומר רבים שבאו
ממזרח וממערבת וינוחו
עם אברהם יצחק ויעקב
ובני מלכות ישלכו ל
לחוץ אל חשך:

Ecce dixit dñs quod Israël non cõgregabitur, & seru9 domini qui est Meschias uenerit ad reducendũ Iacob sed non potuerit, quapropter dixerit illi dñs: Leue est apud me, q̊d tu suscites tribus Iacob & reducas desolationes Israël, cum dederim te in lucẽ gentium, & ut ueniat salus mea usq; ad extremum terræ, & omnis homo cognoscat deum & Iesum Christũ filiũ eius. In hunc quocq; modum dixit Christus noster in euangilio suo: Ierusalẽ Ierusalẽ quæ occidis ꝓphetas & lapidas eos q̄ missi sunt ad te: quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodũ gallina cõgregat pullos suos sub alis & renuisti. Et in loco alio dicit: Multi uenient ab oriẽte & ab occidente & quiescent cũ Abraham, Izhac & Iacob, filij autem regni eijcientur foras in tenebras.

Videtis nunc uos Iehudæi quod prophetę ipsi stãt pro parte nostra & sunt testes fideles pro fide nostra? En ipsi prædixerũt natiuitatem Meschię nostri, uitam eius, miracula eius, passiões eius, mortem eius atq; resurrectionem eius. Et si dicas: q̃d si deus gloriosus ingressus est intra uirginem mundam: & factus est intra eã ueluti paruulus, natusq; ex ea absq; angustia & dolore & æditus ex ea haud secus quã ingressus, & ipsa relicta est uirgo ab initio usq; in finẽ, & filius exinde conuersatus est super terrã triginta trib9 annis ut impleret præcepta scripta in lege Mosi, qui est in pace, atq; in reliquis ꝓphetis, quis interim in annis illis gubernauit cœlos? Responsio: Non legisti id quod scribitur in Iirmeia, quod Deus implet cœlum & terram?

הלא תראו עתה אתם יהודיים כי הנביאים הם עומדים נצרינו ו וגם הם עדים נאמנים על אמונתנו הנה הם התנבאו את תולדת מ משיחנו ואת חייו ונפ ונפלאותיו ויסוריו ומ ומותו ותקומתו. ואת הוא הנכבד נכנס בתוך הבתולה טהרה ונתפעל בתוכה כמו ילד ונולד ממנה בלא צער וחבלים ונפלט ממנה כך כמו ש שנכנס בה והיא נשארת בתולה מתחלה עד סוף ואותו הילד משם ילך על הארץ לג שני׳ בדי שימלא המצות הכתובות בתורת משה ע״ה ושאר הנביאים מי היה בשני ההם פעל בשמים חש תשובה הלא קראת מה שנכ׳ בירמיה שהוא מלא את שמים וארץ׃

אפפי

Licet

אע"פי שבן ה' הנכבד ה
יפעל את תשועתנו על
הארץ אפי' הכי היה
הוא עם אב רוח הקדש
מתפעל בשמים והוציא
כוח הפועלי וכן הוא
אומר בבשורה אבי יפעל
עד עתה ואני אפעל ׃ והנה
דומה לנר שמדליקין מ
ממנו כמה נרות שירצו
ואין יראה חסרון בנר
כמו שנ' אל משה ונ
ונתת מהודך עליו וא
ואע"פי שהוא נתן מה
מהודתו על יהושע אפ
אפילו הכי לא היה לו
חסרון בנבואה ק"ו בנו
של הקב"ה מי שנתן נב
נבואתו על הנביאים
ואין לאחד חסרון בנ
בנבואתו וכן אע"פי
שהוא ירד על הארץ לא
עזב את שמים ואין
היה לו חסרון בהם כי
יכלתו וכחו היא בש

Licet em̃ filius Dei glorioſi operaretur ſalutẽ noſtrã in terra, nihilominus ipſe fuit cum patre & ſpiritu ſancto, cooperans illis in cœlis & eduxit potentiam in opus. Sic quoq; ipſe dicit in euangelio: Pater meus operatur uſq; modo & ego operor. Et ecce licet uidere ſimile in lucerna, de qua incendũt tot lumina quotquot uoluerint, & nullus uidetur defectus in lucerna: ſicut etiã dicitur ad Moſen: Et pones de gloria tua ſuper eum. Licet enim poſuerit de gloria ſua ſuper Iehoſuam, nihilominus ipſe nullum habuit defectũ in prophetia. Multo minus filius dei ſancti, qui dedit prophetiæ ſuæ donum prophetis, in nullo habuit defectum in ꝓphetia ſua. Sic licet ipſe deſcẽderit ſuper terrã, nõ tamẽ dereliquit cœlos, nec ullum habuit in eis defectum, poſteaquam potentia illius & uirtus eius eſt

in cœlis, in terra & in cũctis creaturis. Et ecce eſt quoq; potẽtia in manu dei ſublimis, ad creandũ corpus intra corpus & ad ponendum in eo ſpiritũ atq; flatũ, de guttula ſeminis una, ut naſcatur homo de homine, & hæc eſt præcipua proprietas q̃d creator benedictus inuenitur habere perfectã eſſentiã. Ipſe enim eſt cauſa eſſentiæ omniũ entiũ, atq; in eo eſt ſubſiſtẽtia eſſentiæ eorũ, & ab eo deriuãtur omnes uires ſubſiſtẽtiæ entium. Et ſi trãſtulerimus atq; negauerimus à filio eſſentiã illã, iam annihilatur eſſe omniũ entiũ: ſed non cõtrà, annihilato enim eſſe rerũ & translata annihilatiõe earũ ad filiũ, omniũ inquã earũ præter ſolũ ipſum, non annihilatur eſſentia eius propter illas neq; deficit, qa nomẽ eius uocatur, Sibi ſufficiẽs, ſeu Omnipotẽs, eo q̃d in eſſentia eius nihil deſit neceſſariũ, in omnibus autẽ reliquis præter ipſum, in intelligentijs, in cor-

בשמים ובארץ ובכל הבריותו הנה יש יכ יכולת ביד השם יתעלה להבראות גוף בתוך ג גוף ולתת בו רוח וב ונשמה מטיפה אחת ולהולד האדם מן האדם וזה העיקר שהבורא ית׳ נמצא מציאות ת גמורה׳ וכי הוא עלם מציאות כל הנמצאי ו ובו קיום מציאותם כח המגבר ימשכו כל דקיום הנמצאים ית מ ואילו נעבור מבעלהג מציאתו על לבנו בטם מציאות כל הנמצאים ואילו נעבר על לבנו בישול כל הנמצאים כלם זולתו לא בטלת מציאתו בעבורם ולא חסרת כי שמו נרא מ מסתפק אשר אין לו צ צורך במציאתו זולתו וכל בלעדיו מן הדעות

וגופי הגלגלים ומה ש
שיש בתוכם כלם יצ
יצטרכו במציאתם אליו
וזה נרמז במלת אנכי י
יהוה אלהיך ע״כ אני
אתה מודה שאפשרות
ביד הבורא יתברך לה
להשפיע שמו הנכבד ש
שהוא בנו בתוך בתולה
טהורה׳ והזאת אנחנו
משיחיים מורים כן ה
היות כי מאחר נתק
נתקיימה עת הגזרה מ
מהאל נשלח גבריאל
מלאך למרים הבתולה
לבשר לה הנך הרה ויולדת
בן וקראת שמו ישוע׳
הוא יהיה גדול ובן ע
עליון יקרא ויתן לו
אלהים את כסא דוד א
אביו וימלך בבית יעקב
עד עולם ומלכותו ל
לא קץ׳ ותען אליו מ
מרים ותאמר איך אני
הרה הרי אין לי בעל

in corporibus ſphericis & quicquid eſt intra ipſa, omnia inquã in eſſentijs ſuis neceſſario pẽdent ad eum: & hoc ſignificatur per dictionẽ: Ego ſum dñs deus tuus. Ex cunctis iſtis tibi perſpicuum fit ut fateri cogaris, eſſe in manu creatoris benedicti potentiã iſtã, ut demittere potuerit nomẽ ſuũ glorioſum, qui eſt filius eius, intra uterum uirginis illibatæ. Et hoc nos Chriſtiani confitemur ſic eſſe: quoniam poſtq̃ impletũ eſt tẽpus ordinatum à deo, miſſus eſt Gabriel angelus ad Mariam uirginẽ ut nunciaret illi: Ecce tu grauida eris & paries filiũ, uocabiſq; nomẽ eius Ieſum. Ipſe erit magnus & filius altiſſimi uocabitur dabitq; ei Deus ſolium Dauid patris eius & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius nõ erit finis. Reſpondens autem illi Maria dixit: q̊modo impregnabor ego, cũ mihi non ſit maritus,

nec ullum cognouerim marē? Et respōdit angelus dñi: Scio filia mea scio, q̊d uirgo pura sis: sed iste est filius ille de q̄ prædixit Isaias ꝓpheta in diebus Iosiæ, & non est filius hominis simpliciter, sed spiritus sanctus supueniet te & uirtus altissimi obumbrabit tibi, ideoq́ʒ id quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filiꝰ dei. Ipse ueniet & accipiet humanitatem ut redimat sibi hominē à trāsgressione atqʒ à faucibus gehēnæ, & aperiat portas cœlorum: & cūctæ ꝓphetiæ quas prædixerunt prophetæ de Meschia filio Dauid, omnes illæ de ipso dictæ sunt, & in eo cōplebitur hęc lectio biblica: Beatus qui expectat eum. Et beata tu & bene tibi quæ digna inuenta es ad hoc. Cumq́ʒ Maria audiuisset hoc felix nunciū ex ore angeli, gauisa est gaudio magno & ait:

לא ידעתי שום זכרי
והשב לה מלאך יי׳ חשב
ידעתי בתי ידעתי א
שבתולה טהרה את ע
ואלו זהו הבור שנבאיא
אלו ישעיהו הנביא
בימי יאשיהו ולא הן
אדם ממש הוא אלא רוח
הקדש הוא יבא עליך
וכח העליון יכסך ועל
בן מה שיולד ממך קדוש
יקרא בן אלהים הוא
יבא ו קח אישות לפדות
לו האדם מן העבירה ו
ומידי גהנם ולפתח את
שערי השמים וכל הנ
הנבואות שנתנבאו הנ
הנביאים על משיח בן
דוד כלן על זה נאמר ו
ובו יהיה הקרא מקוים
אשרי המחכה לו ואשריך
וטוב לך שזכית לכך
כיון ששמעה מרים
את בשורה זו מפי המלאך
אז שמחה גדולה ואמרה

Ecce an

הנה שפחת ה׳ יהי לי כ
דברך ומיד נהיה האל
אדם בבטנה ואחר תשעה
חדשים נולד מן בתולה
טהורה בלי צערה ויגדל
ויגיע עד שלשים שנים
ויתגלה לישראל איך הוא
משיח ה׳ ועשה נסים ו
ונפלאות אשר לא עשה
שום חזון או נביא כמ
כמוהו והיה מראה לכל
העולם איך הוא בא ל
לפדות את האדם מן ה
העון כמו שנא׳ ביש
בישעיהו והוא מחולל
מפשעינו מדכא מע
מעונותינו כלו׳ שיפדה
אותנו מדיני של גיהנם
הוא נגוע מוכה ומעונה
ויכפר עלינו הוא אל
אלהינו גם הוא בחייו
היה מלמד את בני הב
האדם והקיל מהם מן
מצו׳ וחקי החמורות שאין
בטבע ואין הדעת יכל

Ecce ancilla dñi fiat mihi secundū uerbum tuum. Et mox factus est deus homo in utero eius & decursis nouem mēsibus natus est ex uirgine immaculata absq; dolore eius, & crescens peruenit usq; ad tricesimū annū, manifestumq́; se fecit Israëli quod esset Meschias dñi, & fecit signa atq; miracula qualia nullus unquam fecit Vidēs aut propheta: aperteq́; ostendit uniuerso mūdo q̊modo uenerit redimere hominē ab iniquitate, iuxta q̊d dicitur apud Isaiā: Et ipse dolore affectus est propter iniquitates nostras attritus propter scelera nostra: ac si dicat: ipse redimet nos de iudicijs inferni: ipse percussus est, cæsus & afflictus & ꝓpiciū nobis fecit deū nostrū. Ipse deniq; in uita sua docuit hōies & exonerauit eos à cæremonijs illis duris quæ non dictat natura neq; rat o potest

 capere

capere ea, sed nec ulla cõmunitas hominum potuit consistere in eis. At cuncta ea pręcepta quę suggerũtur à natura & ratio ipsa potest ferre ea, ea inquam, imposuit nobis omni qua potuit seueritate, iuxta q̊d inuenies in lib. boni nuncij, qui apud nos uocatur Euangeliũ, q̊modo monuerit homines ad ea præcepta & statuta quę sunt naturalia, ut eos ad illa impelleret, ut est, furtũ, homicidiũ & his similia. Et licet inuenias in tot locis scriptũ, Statuto perpetuo in generationes uestras, nihilominus iam pertransijt tẽpus legis Mosaicę. Est præterea dicẽdum, q̊d Olam, id est, seculũ, absolute nõ habet sensum perpetuitatis, cum etiã spaciũ quinquaginta integrorũ annorum uocetur Olam, quemadmodũ dicitur: Et seruiet ei in seculũ, hoc est, usq; ad Iobilæũ. At, in seculum & ultra, uel, in secula sæculorum, habet

סובלן ורוב הציבור אל
אין יכולין לעמד בם
אבל כל המצות שהן ב
בטבע והדעת יכול לס
לסבלן החמיר עלינו
בכל החומרות כמו שת
שתמצא בספר הבשורה
אשר אצלנו נקרא איו
איוונגיליון שהזהיר את
בני האדם על המצות
והחקים שהן בטבע לג
לגדור עליהם כגון גני
גניבה ורציחה וכיו׳
ואע״פי שתמצא בכמה
מקומות כתיב חקת ע
עולם לדורותיכם א
אפילו הכי עבר זמנה
של תורת משה ועוד
יש לומר עולם סתם ל
לאו משמע עולם ועד
כי כל חמשים שנה נק
נקרא עולם כמו שנאמ׳
ועבדו לעולם ר״ל עד ה
היובל׳ ועולם ועד
או לעולמי עולמים מ

משמע דבר שאין לו ס
סוף וקץ׳ טעם אחר
רוב החקים והגזירות אין
חיוב לקיים אותם אלא
בזמן שבית המקדש ק
קיים כי ברוב המצות
תמצא כתוב והיה כי ב
תבאו אל הארץ וגו׳ אב״
משמע שקצת המצות ת
תולין בארץ׳
והא ראייה כל ארבעים
שנה שבני ישראל היו
טועין במדבר לא עמרו
המצות אפילו פסח לא
עשו רק פעם אחת׳
לכך מה שהיהודים מח
מחמירין בזמן הזה ה
חומרות יתירות הן א
אפילו לדברי האומרים
שמשיח עדיין לא בא
וכש׳ לדברי האומרים
שמשיח בא
ובפרט החו מרות כגו׳
התלמוד והפירושים ש
שהן חומרות יתירות

habet hunc ſenſum, res quæ non habet finē aut terminū. Ratio alia: multa ſunt ſtatuta & decreta, ad quorū obligationē nemo tenebatur, niſi qui eo tēpore uiuebat, quando ſanctuariū Dei adhuc ſtabat. In multis em̄ præceptis inuenies ſcriptū. Et erit ſi ueneritis ad terrā &c. Ergo literalis ſenſus quorundā præceptorū pendet ad terrā. Vis habere demonſtrationē? En cunctis 40. annis, quibus filij Iſraël uagabantur in deſerto, nō cuſtodierūt præcepta cęremonialia, etiā paſcha non fecerūt niſi uice una. Et propterea aggrauationes illæ, quas iſto tēpore faciunt Iehudæi ſunt ſuperfluæ & inanes, etiā ſecūdum uerba illorū qui dicunt Meſchiā nondū ueniſſe, quanto magis ſecundū uerba dicentiū Meſchiā ueniſſe? Potiſſimū aūt ſunt hæ aggrauationes, ut Thalmud, & expoſitiones illæ quæ

 excedunt

excedũt in aggrauationibus, exceduntq́ limitẽ legis Mosaicæ, sicut dicitur: Omne uerbũ q̊d ego præcipio uobis, ipsum custodiatis & faciatis: non superaddes ei neq; minues ab eo. At ipsi fecerũt has aggrauationes non ob aliã causam, nisi ut per eas conuincerent Christianos, inclinarentq́ simplices Iudæos ad uiam suam. Vnde & de huiusmodi dicitur: Et abalienati sunt sapiẽtes ab utero, errauerũt à uẽtre loquẽtes mendaciũ: obturauerunt aures suas sicut serpẽs surdus ne audiat incantatorẽ, sic obturauerũt aures suas ne audirẽt ueritatẽ: destiterũt intelligere & benefacere, & ob id reprobauit eos dñs & excæcauit oculos eorũ, quemadmodũ dicitur: Vade & dic ad populũ istũ: audite audiendo & nõ intelligetis, & uidete uidendo & non agnoscetis: Vult dicere: quamq; uiderint mirabilia quæ ille fecit, & ex ipsis uerbis atq; mirabilibus factis

ועוברין במעט על תורת משה כמו שנ שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו והם לא עשו אותן החמרות א אלא לנצח המשיחיים ולנטות היהודים הפתאים אל דרכם ועל זה נאמר זורו החכמים מרחם טעו מבטן דוברי כזב אטמו אזניהם כ כמו פתן חרש מלשמע חבר כן אטמו אזניהם מלשמע האמתן חדלו ל להשכיל ולהטיב ועל כן מאס אותם השם ועו ועור עיניהם כמו שנ' לך ואמרת לעם הזה ש שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו ר"ל אע"י שראו נפלאות א אשר עשה ומתוך דברים

ובמעשים נפלאים שע
שעשה זה באשר אנוש
אחר לא עשה נראה ש
שהוא משיח וגואל ע
עולם אפילו חבי באנו
להבין שמעו את תל
תלמודו ולא יכלו לה
להוכיחו ואטמו אזניהם
ועד כאן הם רוצים ל
להתוכח ולנצח המש
המשיחיים עם טעיתם
ומשכו והדלו את העם
לילך אל דרך הישר בל
בלמודיתם ובדרשותיהם
ובחמרותיהם מסיהם וי
ויהיו שכורים ועורים
כמו אבותיהם ועשו ע
ספרים חיצונים וימ
וימלאום ירשותיהם ו
וכלן נתקנו אחר ביאת
מלך משיח ה׳ וכן עמדו
חכמים ועשו גזירות
לגזירות והחמירו על ה
ההמון כדי לסמי את
עיני ישראל:

factis quæ fecit, qualia nullus homo unquã fecit, apparuerit esse Meschias atq; redẽptor mũdi, nihilominus noluerunt intelligere: Audierũt quidẽ doctrinã ei9, sed nõ potuerunt dijudicare eam, quin magis obstruxerũt aures suas, & usq; in pręsens ipsi conãtur redarguere & cõuincere Christianos erroribus suis. Retrahunt deniq; & impediũt populũ ut nõ eat per uiam rectã, doctrinis suis atq; discussionibus & aggrauationibus & ueniunt post eos discipuli eorũ & bibũt de aquis eorũ, fiuntq; ebrij & cæci sicut patres eorũ, & faciunt libros extra uagantes, implẽtes eos inquisitiõibus suis: & omnia ista ordinata sunt post aduentũ regis Meschię dñi, & ita steterunt sapientes & fecerunt præcepta super præcepta & aggrauauerunt populũ quatenus sxcæcarent oculos Israẽl.

Sed

Sed quia diximus Christũ alleuiasse præcepta illa grauia, quæ nõ sunt ex natura hominis ad ferendũ ea, ipse quoq; alleuiauit pactũ circũcisionis & cõmutauit in pactũ nouum, q̊d ex æquo cõpetit masculis & fœmellis, licet eã circuncisionẽ nõ sustulerit quæ est in spiritu: nã certe is est scripturæ genuinæ sensus, q̊d omnis ille qui non est ab intra in corde circuncisus sicut extra, ille nõ poterit ingredi in hortum uitæ: quasi dicat: ille qui peccauit & nõ resipiscit integra pœnitẽtia, & ostẽdit se quasi collocarit pœnitentiã in toto corde suo, is uocatur hypocrita, et in lingua germanica glysner. Et sic scribitur in lege Mosi: Et timebis deum tuũ: cuius expositio est: quamuis tu excæcare possis oculos hominis uersutijs tuis, exhibẽs te quasi sis pius, at cor tuũ nõ est sic: quasi dicat:

וכי אמרנו שהסיל המ
המשיח המצוות ההו
החמורות שאין בטבע ה
האדם לסבלן גם הוא
הסיל ברית המילה והמיר
לברית חדשה שהיא ש
שוה אצל זכרים ונקבות
אע'פי שהוא אין הסיר
את אותה מילה אשר ב
ברוח כי בורא כך מ
משמע המקרא כל מי
שאינו מל את לבו מ
מבחוץ אינו יכל לכנס
בגן החיים כלומר מי
שחטא ואינו חוזר בת
בתשובה שלמה ומראה
את עצמו כאילו הוא
שם תשובה בכל לבו ה
הוא נקרא חנף בל"א
אשכנז איין גלייזניר
וכן כתיב בתורת משה
ויראת מאלהיך פי' א
אע"פי שאתה מסמין א
את עיני האדם עם ה
תערותך ומראה את ע

עצמך כאילו אתה ח
חסיד אבל אין לבך כבך
בלו' בסתר אתה הולך
עם בני האדם בתעתומו'
לכן כתיב ויראת מא
מאלהיך ר"ל היודע כל
הנסתרות יבין את ל
לבך הרע וידין אותך
עליו' ואם עוד תש
תשאל למה המשיחיים
אין מלין את בניהם
לח' ימים כמו שמשיח
נמול לח' ימים ר"ל
כיון שבא משיח א"א
למלאות תורת משה ב
בגופו עד שכרת עמנו
ברית חדשה ואז נתן
אות אחרת לבריתו וה
והוא בעצמו סבל בי
בירדן ע"י יוחנן הקדוש
והיא ברית שייך אצל
זכרים ונקבות כמו כ
כבר אמרנו' אבל המ
המילה אינה שייך אלא
אצל

dicat: clam tu incedis cum hominibus in uersutijs, ꝑpterea scriptũ est: Et timebis à deo tuo: hoc est, qui nouit omnia abscondita, is q̊que intelligit cor tuum prauũ, & iudicabit te secundum illud. Quod si rursum quæras quare Christiani nõ circuncidunt filios suos octauo die, quẽadmodũ Christus circuncisus est post octo dies. Est dicẽdum quod Christus dñi uenerit implere legẽ Mosi in corpore suo donec percussit nobiscum fœdus nouum, & tunc instituit signũ aliud fœderis sui & ipse quoqꝫ met suscepit baptismum in Iordane per manus sancti Iohannis: & hoc fœdus cõgruit tam masculis quã fœminis, quemadmodũ iam diximus. Circuncisio autem non potest competere nisi masculis

masculis, & ob id ipsa est ablata, præsertim q̊d mulieres iam incepissent colere idola etiam præter opus uituli, allegantes causam, quod nõ essent receptæ in fœdus. At nunc cum deus dederit fœdus nouum, non est illis apertio oris ad colendum deos alienos. Et sic quoq; præcepit reliqua præcepta, quæ & ipsa exæquo concernunt mares & fœminas. Vnde & Christus noster dixit: Tollite iugum meum super uos & discite à me quoniã iugum meum suaue est & onus meum leue. Noluit quidem ille imponere nobis iugũ graue & importabile, eo q̊d manifestũ & cognitum esset illi, quod non sit in uiribus hominis custodire statuta & præcepta instar generationum primarum, ob id quod uires creaturarum minuuntur transeunt & per singulos dies debiliores fiũt. Equidem generationes pristinæ

אצל זכרים לפיכך כרת היא לפי שכבר התחילו הנשים לעבוד ע״ז חוץ אצל מעשה העגל כי אמרו שאינם עומדות בברית ועתה כשאלהים נתן ברית חדשה לא יהיה להן פתחון פה לעבוד אלהים אחרים׃ וכן צוה שאר מצות שגם הן שוין אצל זכרים ונקבות ועל כן אמר המשיחנו שאו את עולי עליכם ולמדו ממני כי עולי מתוק הוא ומשאי קל׃ אין הוא רצה לשים עלינו עול כבד ובלתי מתנשא לפי שהיה גלוי וידוע לפניו שאין כח באדם לשמור החקים והמצות כמו דורות ראשונים לפי שכחות הבריות מתחין

והולכין וגבל יום ויו
ויום מתמעטין אבל
דורות ראשונים היו ג
גדלים וגברים כענקים
שאחד היה רודף ב
וחמשה מאה וגו' לפ
לפיכך הכביד עליהם
התורה והמצות וגם
לפי שהיו דורות ראש
ראשונים להוטים אחרי
האלהים אחרים כמו ש
שתמצא שעשו העגל ו
ועבדו לבעל פעור לפ
לפיכך היה גוזר על
עליהם מצות חמורות
כדי שלא יבעטו בהק
בהק"בה וילכו אחרי ש
שרירות לבם וטעם
כי כל החקים אשר ג
צוה הוא בתורה הם
היו רומזים על עבדת
תורה חדשה שהיא ב
ברוח ובאמת כי אלהים
הוא רוח ואנחנו צריכים
לעבוד

priſtinæ fuerunt magnæ, & robuſtæ, ſicut Anakim, & unus perſequebatur decē, & quinque centum &c. propterea aggrauauit ſuper eos legem & præcepta. Sed & propterea quod fuerunt priores generationes propenſæ ad deos alienos, quemadmodum inuenies quod fecerunt uitulum & coluerunt Baal Peor, ideo impoſuit eis præcepta grauia, ne ſcilicet calcitrarent contra dominum ſanctum & benedictum, ſequerenturq́ prauitatem cordis ſui. Subeſt autem & ratio, quia omnes cæremoniæ quas præcepit dominus in lege, illæ figuræ fuerunt cultus nouæ legis, quæ eſt in ſpiritu & ueritate, quia deus ſpiritus eſt, & opus eſt

nobis ut-

nobis ut illum colamus in ſpiritu. Et ſic dicitur: Sacrifica deo confeſſionem ſeu gratiarũ actionẽ. Et rurſum dicitur: Sacrificia Dei, ſpiritus contritus. Et in Maleachi: Ab ortu ſolis uſqꝫ ad occaſum eius magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco incenſum aduritur nomini meo atque oblatio munda. Siquidem ſacrificia ex ſe ipſis non ſunt grata ſeu accepta, ſed bonum eſt homini ut nõ peccet, quin figuræ fuerunt nouæ legis ſicut iam diximus. Nunc itaqꝫ in fine accipe fundamenta fidei noſtræ ſanctæ & integerrimæ. Nos credimus in deum patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ, & in Iheſum Chriſtum filium eius unicum, dominum noſtrum qui conceptus eſt de ſpiritu ſancto & natus ex Maria uirgine, paſſus ſub Pontio Pilato

לעבד אתו ברוח ובן
נאמר זבח לאלהים ת
תודה ועוד נאמר זבחי
אלהים רוח נשברה׳
ובמלאכי ממזרח שמש
עד מבואו גדול שמי
בגוים ובכל מקום מ
מקטר מגש לשמי ומ
ומנחה טהורה׳ כי אין
קרבנות רצויין מצד ע
עצמם אלא טוב לאדם
שלא יחטא וגם כי הם
רומזים על תורה יד
חדשה כמו כבר אמרנו׳
ועתה בסוף קח את עי
עיקרי האמונתנו הקד
הקדושה והשלמה׃ אנחנו
מאמינים באלה אב ש
שדי הבורא השמים ו
והארץ ובישוע המשיח
בנו יחיד אדונינו אשר
ה רה מרוח הקדש ונולד
ממרים הבתולה וסבל
היסורין תחת פונציוש
פילטות

פלטוש בצלב ומת ונקבר
וירד אל שאול וביום
השלישי קם מאת המת
המתים ועלה אל שמים
וישב לימין אלוה האב
שדי ומשם יבא לשפט
את חיים ואת המתים׃
אף אנו מאמינים ברוח
הקדש את קדוש קהל ה
הכלל את שתוף הקו
הקדושים את סליחת ה
חטאים ואת תקומת ה
הבשר ואת חיים נצחים
אמן׃ זאת היא אמונתנו
אמתית ונכונה אשר בה
לבדה נושע ומי שאין
יאמין בה בלי ספק ל
לעולם יאבד ושפיכת
דמו של משיח ישו
ותשועתו אין ת
תועיל לו אצל
ה׳

Pilato crucifixus, mortuus & ſepultus, deſcendit ad inferna, tertia die reſurrexit à mortuis, aſcendit in cœlos & ſedet ad dexteram dei patris omnipotẽtis, & inde uenturus eſt iudicare uiuos & mortuos. Credimus etiam in ſpiritum ſanctũ, ſanctam eccleſiam uniuerſalem, communionem ſanctorum, remiſſionem peccatorum, carnis reſurrectionem, & uitam æternam. Hæc eſt fides noſtra uera & recta, in qua ſola ſaluamur, & qui non crediderit eam abſq; dubio in æternũ peribit, et effuſio ſanguinis Chriſti atq; ſalus eius non proderit illi apud dominum.

HAEC EST FIDES IEHVdæorũ, quam ipsi credunt hoc æuo atque diebus istis.

NOS Iehudæi credimus in deũ uiuũ dñm mundi, qui regnauit antequã ulla cõdita esset creatura, & nullũ potest signari tẽpus existẽtiæ suę. Vnus est at non unicus, abscõditus in unitate sua, nec habet terminũ unitas eius. Non habet similitudinẽ ullam corporis, neque est corporeus: ipse prior est omni re creata, primus est & non est initium initio eius. Ipse dedit legẽ uerã populo suo per fidelẽ prophetam suum Mosen, neque unquã mutabit aut alterabit constitutionẽ suam. Ipse

זאת אמונת היהודים אשר הם בזמן הימים האלה ואמונה בה ;

אנחנו היהודי׳ מאמינ׳ באלהי׳ חיים אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נבנברא ואין עת אל ממציאתו׳ אחד ואין יחיד ביחודו׳ נעלם ואין סוף לאחדותו׳ אין לו דמות הגוף ואינו גוף הוא קדמון לכל דבר אשר נברא ראשון ואין ראשית לראשיתו׳ הוא נתן תורת אמת לעמו על יד נביאו נאמן משה ואין יחליף ולא ימיר דתו לעולמים׃

הוה גומל לאיש חס
חסיד כמפעלו ולרשע
יתן כרשעתו׃
הוא אחד ואין שני ל
להמשיל׃ לו העוז וה
והמשרה׃ הוא יצר את
האדם בחכמה וברא בו
סקבים נקבים חלולים
חלולים וגלוי וידוע ל
לפני כסא כבודו שאם
יפתח אחד מהם אי י
יסתם אחד מהם אי א
אפשר להתקיים ולעמוד
לפניו׃ הוא אשר ק
קדשנו במצותיו וצונו
לעסוק בדברי תורה ו
ובחר בנו מכל העמים
והלשונות ואנחנו עמו
ובני בריתו בני אברהם
זרע יצחק יחידו עדת
יעקב בנו בכורו שמ
שמא־בתו שאהב אותו
ומשמחתו ששמח בו ק
קרא שמו ישראל ויש

Ipse retribuit uiro pio secundũ opus suũ, atq; impio dabit secundum impietatẽ illius. Ipse unus est in dominãdo & non duo. Ipsius est fortitudo & principatus. Ipse formauit hominẽ in sapiẽtia & creauit in eo multa prodeuntia foramina atq; meatus, & est manifestũ atq; notũ apud soliũ gloriæ eius, quod si uel unũ ex eis aperiretur, aut unũ ex eis obstrueretur, fieri non posset ut uiueret & cõsistere posset ante illum. Ipse est qui sanctificat nos p præcepta sua, & precepit nobis ut occupemur in uerbis legis, elegitq; nos prę cunctis populis & linguis, & nos sumus populus eius & filij pacti eius, filij Abrahã, semen Izhac unigeniti eius & cœtus Iacob primogeniti filij huius: qui ex dilectione sua qua dilexit eum, & ex gaudio quo gauisus est in eo, uocauit nomen eius Israël,

atq; Ieſchurun, hoc eſt, Rectus: & ob id nos tenemur confiteri illi, laudare eum & ſanctificare nomen eius. O felices nos, quã bona eſt pars noſtra & quàm iocũda ſors noſtra atq; quã pulchra hæreditas noſtra. Hic eſt dominus Deus noſter in cœlis & in terra, in cœlis inq̃ cœlorum ſupremis: ipſe primus & nouiſſimus & præter eum nõ eſt deus. Ipſe eſt deus uiuus & uerus ipſe ſolus agit potẽter, facit noua, ſeminat iuſticias, facit germinare ſalutes, creat medicamina, terribilis in laudibus, dominus rerũ mirabiliũ, innouans ex bonitate ſua q̃tidie & iugiter opus creationis. Ipſe ex ſua propiciatiõe magna & excellenti miſertus eſt noſtri, & uerbũ ſuũ quod eſt apud nos eſt uerum, ſtabile, ſolidum, efficax, rectum, fidele, dilectum, gratum, deſiderabile,

ישרון] לפיכך אנחנו ח
חייבים להודות לו לש
לשבחו ולקדש לשמו׃
אשרינו מה טוב ח
חלקנו ומה נעים גור
גורלנו ומה יפה ירשתנו
הוא השם אלהינו ב
בשמים ובארץ ובשמי
השמים העליונים הוא
ראשון ואחרון ומבלעדיו
אין אלהים׃
הוא אל חי וקים הוא
לבדו פועל גבורות ע
עושה חדשות זורע צ
צדקות מצמיח ישועות
בורא רפואות נורא ת
תהלות אדון הנפלאות
המחדש בטובו בכל יום
תמיד מעשה בראשית׃
הוא בחמלה גדלה י
ויתרה חמל עלינו ודברו
הוא אצל אותנו אמת
יציב ונכון וקיים וישר
ונאמן ואהוב וחביב ונ

ונחמד ונעים ונורא וא
ואדיר ומתקן ומקבל ו
וטוב ויפה וגם שמו ק
קים וכסאו נכון ומל
ומלכותו ואמונתו לעד
קימת ודבריו חיים וק
וקימים ונאמנים ונח
ונחמדים לעד ולעולמי
עולמים׃ אשרי איש
שישמע למצותיו ותור
ודברו ישים על לבו׃
הוא ראשון והוא א
אחרון ומבלעדיו אין מ
מלך גואל ומושיע׃
ממצרים גאלנו הוא
אלהינו ומבית עבדים
פדנו וירם קרננו על כל
שונאינו ועשה לנו נ
נסים ונקמה בפרעה א
אותות ומופתים באדמת
חם כל בכוריהם הרג ו
ובכורו גאל ויוצא את ע
עמו ישראל מתוכם ל
לחרות עולם המעביר

deſiderabile, iucũdum, terribile, magnificum, precioſum, gratum, bonum & pulchrũ: ſed & nomẽ eius eſt uiuax; & ſolium eius firmũ, & regnũ eius atq; fides eius manent in perpetuum: & uerba eius ſunt uiua, efficacia, fidelia & deſiderabilia in perpetuũ & in ſecula ſeculorum. Beat9 uir qui audit præcepta eius & legẽ eius, atq; ponit uerbum eius in corde ſuo: Ipſe prim9 & ipſe nouiſſim9 & præter eum non eſt rex, redẽptor & ſaluator. Ab Aegypto redemit nos dñs deus noſter, & de domo ſeruorum eripuit nos; & exaltauit cornu noſtrum ſuper cunctos inimicos noſtros, faciens nobis ſigna & ultionem in Pharaone, portẽta & ꝓdigia in terra filiorũ Ham: Omnia primogenita eorũ occidit, et primogenitũ ſuũ liberauit et eduxit populũ ſuũ Iſraël de medio eorum in libertatẽ ſeculi; traducẽs

filios suos inter sectiones maris rubri: interrupit enim mare rubrum & submersit peruersos, dilectos autē fecit transire, & operuerūt aquæ tribulatores eorū, unus ex eis non remāsit. Ipse est rex excelsus sublimis, magnus & terribilis, humilians superbos & exaltans humiles, educēs uinctos & redimēs mansuetos, auxilium ferens inopibus atque exaudiēs populū suum in re quo clamant ad eum. Est enim deus clemens & misericors, ipse pater noster, rex noster, creator noster & redēptor noster, deus uiuus & permanēs, fortis in potentia, pius & bonus super omnia opera sua. Est deus longanimis & plenus miserationibus, copiosus in pietate & ueritate, faciens pietatē gratis in omni generatione: cuius dextera est extenta ut suscipiat pœnitentes, aperiens manum in pœnitentia ut suscipiat iniquos & peccatores. Ipse dñs noster, clemens & miseri-

בניו בין גזרי ים סוף
כי בקע ים סוף וזדים
טבע וידידים העביר וי
ויכסו מים צריהם אחד
מהם לא נותר׃
הוא מלך רם ונשא ג
גדול ונורא משפיל ג
גאים ומגביה שפלים מ
מוציא אסירים ופודה
ענוים ועוזר דלים וע
ועונה לעמו בעת שועם
אליו׃ כי הוא אל
רחום וחנון הוה אבינו
מלכנו צורנו וגואלנו אל
חי וקים החסין הכח ח
חסיד על כל מעשיו׃
הוא אל ארך אפים
ומלא רחמים ורב חסד
ואמת ועושה חסד חנם
בכל דור ודור וימינו
פשוטה לקבל שבים ת
תפותח יד בתשובה לקבל
פושעים וחטאים׃
הוא אדונינו חנון

ורחום שלא עשנו כג
כגויי הארצות ולא כמ
שמנו כמשפחות האד
האדמה שלא שם חלקנו
כהם וגורלנו ככל המ
המונם המשתחוים להבל
וריק ומתפללים ללא יו
יושיע ואנחנו כורעים
ומשתחוים ומודים ל
לפני מלך המלכים שה
שהוא נוטה שמים ויוסד
ארץ וכסא כבודו בש
בשמים ממעל ושכינת
עזו בגבהי מרומים הוא
אלהינו אין עוד אמת
מלכנו ואפס זולתו ועל
כן נקוה לו לראות מה
מהרה בתפארת עזו ל
להעביר גלולים מן ה
הארץ והאלילים כרת
יכרתון לתקן עולם במ
במלכות שדי וכל בני
בשר יקראו בשמו לה
להפנות אליו כל רשעי

& miſericors, qui nõ fecit nos ſicut gentes terrarũ, neqꝫ poſuit nos ſicut cognationes terræ, neqꝫ cõſtituit partẽ noſtrã ſicut illorum & ſortẽ noſtram ſicut omniũ illarũ multitudinum, quæ adorant uanitatẽ & rem inanẽ, & rogant eũ qui ſaluare nequit: ut nos ꝓſternimur, adoramus & cõfitemur ante conſpectũ regis regũ, qui extendit cœlos & fundauit terram, cuius gloriæ ſoliũ eſt ſurſum in cœlis & diuinũ imperium eius in ſummitatibus excelſorũ: ipſe inquã eſt deus noſter & non alius, uere rex noſter & nullus præter eũ, atqꝫ ob id expectamus eum ut uideamus uelociter gloriã maieſtatis eius cum abſtulerit idola de terra & dij uani ſuccidẽdo ſuccisi fuerint & redigatur mundus ſub regnũ omnipotẽtis, & omnes filij hominũ inuocauerint in nomine eius, uerterintqꝫ ſe ad eũ cũcti impij

terræ, agnoscant & cognoscāt omnes habitatores orbis quod ei flectēdum sit omne genu, & iuret coram illo omnis lingua, suscipiantq; uniuersi iugū regni eius. Ipse est qui sapiēter & prudenter mutat tēpora, alterat uicissitudines & dirigit stellas in custodijs suis in ipso firmamento secundū uoluntatē suam, creans diem & noctē, separans lucem à tenebris & tenebras à luce, faciens trāsire diem & adducens noctē, distinctionemq; feciens inter diem & noctem, sanctificans diem septimum pro nomine suo, qui consummatio fuit operis cœli et terrę, benedixitq; ei præ cunctis diebus & sanctificauit eum supra omnia tempora. Non dedit ipsum gentibus terrarū necq; hæredes eius fecit cultores sculptiliū, sed necq; in qete eius habitāt incircuncisi.

ארץ יכירו וידעו כל
יושבי תבל כי לו תכרע
כל ברך תשבע כל לשון
לפניו ויקבלו כלם את
עול מלכותו׃
הוא בחכמה ובתבונת
משנה עתים ומחליף
את הזמנים ומסדר את
הכוכבים במשמרותיהם
ברקיע כרצונו בורא י
יום ולילה גולל אור מ
מפני חשך וחשך מפני
אור המעביר יום ומ
ומביא לילה ומבדיל ב
בין יום ובין לילה ומ
ומקדש את יום השביעי
לשמו תכלית מעשה ש
שמים וארץ וברכו ומ
מכל הימים וקדשו מ
מכל הזמנים׃
לא נתן אותו לגויי
הארצות ולא הנחילו ל
לעובדי פסילים וגם ב
במנוחתו לא ישכנו ער

ערלים כי לישראל עמו
נתנו באהבה לזרע יעקב א
אשר בם בחר עם מקדשי
שביעי כלם ישבעו
ויתענגו מטובו ובשביעי
רצה בו וקדשו חמדת י
ימים ואותו קרא זכר ל
למעשה בראשית׃

הוא האל הפותח בכל
יום דלתות שערי מזרח ו
ובוקע חלוני רקיע מו
מוציא חמה ממקומה ול
ולבנה ממכון שבתה ומ
ומאיר לעולם כלו ול
וליושביו שברא במדת
רחמים המאיר לארץ ו
ולדרים עליה ברחמים ה
המלך המרומם לבדו מאז
המשבח והמפואר והמ
והמתנשא מימות עולם׃

אין כערכך בעולם הזה
ואין זולתך בחיי העולם
הבא אפס בלתך לימות
המשיח ואין דומה לך

incircuncisi, sed Israeli populo suo dedit ipsũ, eo quod dilexit semẽ Iacob q̊s elegit sibi in populũ, sanctificantes scilicet diem septimũ. Omnes ipsi saturantur & delectationẽ capiunt à bonitate eius: in die em̃ septimo cõplacitum est illi & sanctificauit eum ut sit desiderabilis inter dies, & ipsum appellauit memoriã operis creationis. Hic est deus qui aperit per singulos dies ostia portarũ orientis, & aperit fenestras firmamenti, educit solem de loco suo atq; lunã de habitaculo mansionis suæ & illustrat uniuersum mundũ & habitatores eius q̊s creauit ex genuina miseratione, illuminans terrã & qui illã inhabitãt in miserationib9, rex sol9 sublimatus ab æterno, dign9 laude, decor9 gloria & exaltatus à dieb. ęternitatis. Nihil est q̊d illi cõferri queat in hoc seculo, neq; est quicq̃ absq; eo in uita uẽturi seculi, nihil deniq; sine eo in dieb. Meschiæ: sed nec

quicquid illi assimilari potest in resurrectiõe mortuorũ. quoniam ipse est deus noster, rex noster, redemptor noster & saluator noster, deus fidelis, qui dicit & facit, loquitur & præstat, & uerbũ unũ de uerbis eius non redit retrorsum inaniter: ipse ducet nos cum gaudio ad terrã nostrã, plantabitque nos in terminis nostris per Meschiam, & ibi faciemus ante eum sacrificia pro culpis nostris & iuges oblationes iuxta ordinẽ earum: iam autẽ non possum⁹ exhibere debita nostra in domo quã ipse elegit, in domo illa magna & sancta super quã inuocatũ est nomẽ eius propter repugnantem manũ quę missa est in sanctuarium eius: eo enim quod peccauimus coram illo nos & patres nostri, desolata est ciuitas nostra & deuastata domus sanctuarij nostri, transmigratus decor noster & translata gloria de domo uitæ nostræ.

לתחיית מתים . כי הוא אלהים מלכנו גואלנו מושיענו אל נאמן האומר ועשה המדבר ומקיים ודבר אחד מדבריו אחור אין ישוב ריקם הוא יעלנו בשמחה לארצנו . ויטענו בגבולינו על ידי משיח ושם נעשה לפניו את קרבנות חובותינו ותמידים כסדרן וכבר אין אנו יכולין לעשות חובתנו בבית בחירתו בבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עליו מפני היד שנשתלחה במקדשו כי יען שחטאנו לפניו אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו .

Quando

וכשיבא משיחנו הוא
ישיבנו על ארצנו ביד
חזקה והוא לפני שנים
רבות נולד בטעם ההגדה
שאמר שמשיח יעמוד ב
ברומי עד שיחריבנה כ
כמו שמצינו במשה ר
רבינו עליו השלום ש
שנתגדל בביתו של פ
פרעה עד שנפרע ממנו
והטביע את כל עמו בים
אבל לא בא מיד מאחר
שנולד וגאל את־ישראל
אלא לאחר כמה שנים
במצותו של הקדוש ברוך
הוא ואמר לפרעה
כה אמר השם שלח ע
עמי ויעבדוני וכן המ
המשיח כשיגיע עת קץ
ובא אל האפיפיור במ
במצות השם ויאמר א
אליו שלח עמי ויע
ויעבדוני:

אז הוא

Quãdo autem uenerit Meſchias noſter, ille reducet nos ſuper terram noſtrã in manu põtẽti, qui & ante multos annos natus eſt iuxta mentem traditionis, quæ dĩcit q̊d Meſchias manebit Romę uſq; dum deuaſtauerit eam, haud ſecus quã inuenimus in Moſche præceptore noſtro, qui eſt in pace, qui fuit enutritus in domo Pharaonis donec ultio fuit ſumpta de eo, & ſubmerſit totum populũ eius in mari: ſed non uenit poſtquam natus eſt & redemit Iſraëlem, ſed poſt aliquot annos ex præcepto dei benedicti, dixitq; ad Pharaonem: ſic ait dominus: dimitte populum meum ut ſeruiat mihi. Sic Meſchias quando acceſſerit tempus determinatum ueniet ad Papam ex mandato Dei & dicet illi: dimitte populum meum ut ſeruiat mihi.

Tunc

Tunc ipse uenit, & usq; ad tēpus illud non dicitur uenisse: unde in templo secundo ipse nō uenit neq; fuit Meschias, sicut nec Dauid rex eo die quo natus est fuit rex neq; unctns sed eo tēpore quo unxit eū Samuel ex præcepto Dei, tunc factus est rex unctus. Sic quoq; quando Elias unxerit Meschiā ex præcepto dei, tūc erit Meschias & ueniet, etiā si iam natus sit ante multū tempus, nēpe in die desolatiōis domus secundæ, & maneat in horto paradisi, queadmodū dixerunt sapientes in libris traditionū. Alij tamen dicūt quod Meschias nō sit nasciturus usq; dum prope fuerit tempus termini sui aduentus, quando nos est educturus de captiuitate, tunc subito ueniet & faciet signa magna & magnificabitur cor eius in uijs Domini: ueniet & mandabit

אז הוא בא ועד אותו
זמן לא נאמר עליו ביאת
ואינו בא בבית שני ו
ואינו משיח כי דויד ה
המלך ביום שנולד לא
היה מלך ולא משיח אלא
עד כשמשחו שמואל ב
במצות השם אז היה מ
מלך משיח׃

גם כשימשח אליהו
את משיח במצות השם
אז יהיה משיח ויבא א
אע פי שכבר הוא נולד
לפני רב זמן ביום ה
חרבן בית שני ועומד
בגן עדן כאשר אמרו ה
חכמים בספרי הגדות׃

רק אחרים הם אומרים
שמשיח לא יולד אלא
קרוב לזמן הקץ שיבא
להוציאנו מן הגלות אז
מהר יבא ויעשה אותות
גדולות ויגבה לבו בד
בדרכי השם ויבא ויצוה
לאפי

Papæ &

לְאַבִּיפִּיוֹר וּלְכָל מַלְכֵי ה
הָעַמִּים לְשַׁלַּח עַמּוֹ וְלֹא
יִירָא מֵהֶם וְיַעֲמֹד בְּעִיר
רוֹמִי עַד שֶׁיַּחֲרִיבֶנָּה
וְאָז יוֹצִיא אֶת עַם א
אֱלֹהִים וְיִפְּלוּ אֻמּוֹת ה
הָעוֹלָם וַאֲנַחְנוּ נָקוּם ו
וְיִהְיוּ אֻמּוֹת כַּאֲסִירִים
לְפָנֵינוּ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם
רְשׁוּת לְהָרִים יָד וְרֶגֶל עַד
שֶׁיִּפְּלוּ לְפָנֵינוּ בְּתַכְלִית
הַשִּׁפְלוּת וַאֲנַחְנוּ נִה
נִהְיֶה מְיוּחָדִים בֵּין הַג
הַגּוֹיִם לִהְיוֹת גּוֹי אֶחָד
בָּאָרֶץ אַף עַל פִּי שֶׁגָּלִינוּ
לְכָל פְּאַת וְנָשׁוּב לְמַע
לְמַעֲלָתֵנוּ וְנִהְיֶה עֶלְיוֹנִים
עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ
כִּי אָז יִקְרַב הַמִּשְׁפָּט
לְכַלּוֹת הָרְשָׁעִים שֶׁבָּהֶם·
וְזֶהוּ יִהְיֶה אוֹתוֹ הַיּוֹם
שֶׁיִּשְׁלַח אֱלֹהִים מַלְאָכוֹ
וּפִנָּה דֶרֶךְ לִפְנֵי קִיבּוּץ
גָּלֻיּוֹת שֶׁלֹּא יִמָּצְאוּ בַד

Papæ & omnibus regibus populorũ ut demittant populũ eius, nec timebit à facie eorũ, ſed manebit in urbe Roma donec ſubuertat eam, & tunc educet populũ dei & corruent nationes ſæculi, nos autẽ conſurgemus, eruntq́ populi ueluti uincti ante conſpectum noſtrũ, eò q̊d nõ ſint habituri ullã potentiam ut leuent manum aut pedẽ donec ꝓciderint ante faciẽ noſtram cum omnimoda humilitate. Porrò nos erimꝰ coadunati inter gẽtes, ut ſimus gẽs una in terra, quantũlibet exulauerimus ad omnẽ plagam mũdi, reuertemurq́ ad dignitatẽ noſtrã & erimus excelſiores cunctis gentibus terrę, tunc ẽm appropinquabit iudicium ad conſummationem impiorũ qui erũt inter illos, & is erit dies ille, quando deus miſſurus eſt angelũ ſuũ & repurgabit uiã ante cõgregationẽ exulãtiũ, ut nõ inueniãt

in uia

in uia sua aduersarium aut occursum malũ. Ille in quã erit dies iudicij, quando dñs iudiciũ feret cõtra impios. & boni erunt peculiũ eius, & ipse propiciabitur eis ut nõ apprehendat eos malũ illud q̊d cõsumet impios, sed uideant bonum Ierusalẽ & pacem Israẽl cũctis diebus uitę suæ, ipsi qui erunt in cõgregatione exulantiũ, quando scilicet uenerit redẽptor in dieb. eorũ. Qui autẽ non fuerint, hos uiuificabit creator, scilicet iustos mortuos, ut & ipsi uiuant & uideant pacẽ super Israẽl. Erit autẽ consuetudo eorum atq; natura eorũ sicut cõsuetudo reliquorum hominũ: nã habebunt liberũ arbitriũ ut apprehẽdant iusticiam aut impietatẽ, q̊dcunq; uoluerint. Et hinc est q̊d dicit Daniel: Isti ad uitam perpetuã illi autẽ in opprobria. Verisimile aũt est, q̊d non erit resurrectio mortuorũ nisi cunctorum iustorũ & quorundam impiorum. Et ad

בדרכם שטן ופגע רע׳
הוא יהיה יום המשפט
שה׳ יעשה דין ברש
ברשעים והטובים יהיו
לו סגולה ויחמול עליהם
שלא ישיגם הרעה חמ
המכלה הרשעים ויראו
טוב ירושלים ושלום
ישראל כל ימי חייהם
הם שיהיו בקיבוץ גל
גלות כאשר יבא הגואל
בימיהם ואשר לא יהיו
יחיה הבורא המתים ה
הצדיקים שיהיו ויראו
שלום על ישראל ויהיה
מנהגם וטבעם כמנהג
שאר אנשים כי יהיו ב
בעלי בחירה לאחד בצדק
או ברשע איזה שירצו
ולזה אמר דניאל אלה
לחיי עולם ואלה לח
לחרפות׳ ונדמה שאין
תחיית המתים אלא לכל
הצדיקים ולקצת רשעים׳

ואל טובת ישראל ישלח ה' את אליהו הנביא וישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט להזהיר האבות והבנים יחדו לשוב בכל לב אל השם והשבים ינצלו מיום המשפט.

עוד הביא בדבה שהמשיח יתפלל על ישראל שימחול הקדוש ברוך הוא על עונותיו ויקבל עליו יסורין והוא יחיה מתינו ולא אותן שמתו בלבד את אותם שהשליכו בים ונטבעו או נאכלים מזאבים ושאר חיות.

Et ad bonum Iſraëlis mittet dñs Eliam ꝓphetam, reuocabitq́ ſpiritũ eius qui aſcẽdit in cœlũ ad corpus creatũ ſimile corpori ſuo priori: corpus eñ primũ redĳt in terram cum q̊dlibet elementũ migrarit in elementũ ſuum. Et poſtq̃ uiuificauerit ipſum in corpore, mittet eum ad Iſraëlitas ante diẽ iudicĳ, ut moneat patres atque filios pariter, ut cõuertãtur toto corde ad dñm, & qui cõuerſi fuerint liberabuntur à die iudicĳ. Adducitur præterea in memorata traditione, q̊d Meſchias orabit pro Iſraëlitis, ut deus benedictus propicius fiat ſuper iniquitatibus eorũ, & ſuſcipiet pro eis afflictiones, & dñs uiuificabit mortuos noſtros & non eos tantum q mortui ſunt, ſed & eos qui proiecti ſunt in mare & ſubmerſi ſunt aut deuorati à lupis & reliquis beſtĳs.

Et iſta

Et iſta oratio docet q̊d ipſe ſit homo & nõ deus, quodq́; in manu eiꝰ non ſit uitam dare, ſed & afflictiones illæ aliud non ſunt niſi mœror eius, quo angetur ſuper eo q̊d nimis diu remoratur & uidet populum ſuum in captiuitate, & non eſt in poteſtate eius ut ſaluet illos: q̊d deniq; uidet eos qui colunt deum alienũ & negant deum uerũ, facientes Meſchiam alium atq; honorantes eũ. Cæterũ quando Iſraëlitę egredientur ex iſta captiuitate, fient multa et magna miracula: ſiquidẽ non erit ulla uirtus in magnatibus terræ, ut hos detineant: & dominus ſcaturire faciet fontes in deſerto atq; in montib. et in medio conualliũ, & creſcẽt arbores in deſertis locis, ut ſcilicet iſti habeãt umbrã & nõ percutiat eos æſtus atq; ſol: & tunc dicturi ſunt filij huius ſeculi cũ iſti trãſierint per eos: hęc facit

והתפלה זו מורה ש
שהוא אדם ולא אל ואין
בידו לחיות אבל יס
יסורים הם אינם אלא
צערו שהוא מצטער על
שהוא מתאחר מאד וד
ורואה עמו בגלות ואין
לאל ידו להושיעם וד
ורואה עובדים לאל א
אחר והכופרים באל א
אמת שעושים משיח א
אחר ומכבדים אותו׃

וכשיצאו ישראל מה
מהגלות הזאת תהיינה
רבות וגדולות נפלאות
כי לא יהיה כח בגדולי
הארץ לעצור אותם וי
ויוציא השם מעינות ב
במדבר ובהרים ובתוך
בקעות ויגדלו עצים ב
במדברים להיות להם
צל שלא יכם שרב וש
ושמש ויאמרו׃ בני ה
העולם בעברם בהם זה

עשה האל לכבוד ישראל
ויודו לשם הוא לעולם
על הפלא ההוא׃
והשם ידריך אותנו
בדרך כדי שגם אוילים
לא יתעו בין הולך דרך
שהוא רגיל ללכת דרכ
דרכים בין אוילים לא
יתעו באותה הדרך גם
הם שלא הורגלו בדר
בדרכים לא יתעו בזה
הדרך אבל ילכו דרך י
ישר עד ירושלים׃
וכל גיא ינשא וכל
הר וגבעה ישפלו וזה
יהיה כמשמעו דרך נס
כדי שלא יעלו וירדו
בדרכים או הוא דרך מ
משל ר״ל שלא ייגעו
ולא ייעפו בדרכים כי
העליה והירידה תיגע
ההולך והאל יחזק כחם
שלא ייעפו׃ ולפי שמ
שמתחלה היה במקום
ההוא

facit Deus ut honoret Iſraëlitas: & cōfitebuntur nomini dñi in æternum ſuper iſto miraculo. Sed & deus diriget nos in itinere, ut etiam ſtulti errare nequeāt, ſiue quiſpiā ſit uiator aſſuetusq́ itineribus peragrandis ſiue ſint ſtulti, nō errabunt in ipſo itinere: etiam illi qui non ſunt aſſueti itineribus ambulandis, non errabunt in iſto itinere, ſed ibunt recta uia uſq; ad Ieruſalē. Quin et omnis uallis eleuabitur & omnis mons atq; collis humiliabuntur, id inq̃ fiet ad literā miraculoſe, ne ſcilicet cogantur aſcendere & deſcēdere in itineribus: aut illud parabolicum habet ſenſum, nempe hunc, ne fatigentur & deficiant in itineribus. Siquidē aſcenſus & deſcenſus reddit uiatorē fatigatū, deus autē fortificabit uires illorum ne laſſi fiant, Et q̃niam à principio fuit in eo loco

habitatio malarum be-
ſtiarum eo q̊d redactus
fuit in ſolitudinē, nunc
quando illuc pertingēt
filij Iſraēl, nō erit ibi leo
neq; ſæuum aliq̊d ani-
mal aſcendet per uiam
illam, ſed ipſi quieſcent
ſuper terram ſuam & læ
tabūtur in dño deo ſuo
atq; in Dauid rege ſuo.
Beatus qui expectat &
pertingit ad dies illos
bonos. Tunc ſtabūt fi-
lij alieni & ædificabunt
muros Ierusalē, & por-
tæ eius erūt apertæ die
noctuq;, quia erit pax
in mundo, & ibunt gen
tes & portabūt munus
in Ieruſalē, & reges ea-
rum pariter ſeſe condu-
cent ad eam, uenientq;
in cōſpectum Meſchiæ
ueluti ſerui ante faciem
domini ſui, & ædifica-
bunt ex arboribus Li-
bani domum ſanctua-
rij, quæ directè ſubor-
dinabitur ſolio maieſtatis, cū ſcabellū ſit pedū eiꝰ,
ſed &

ההוא מדור חיות רעות
בשהיה מרב' עתה שילכו
בה בני ישראל לא יהיה
שם אריה ופריץ חיות
לא יעלה בעלותה הדרך
והמה ינוחו על אדמתם
וישמחו בה' אלהיהם ו
ובדוד מלכם' אשרי ה
המחכה ויגיע לימים ט
טובים האלה׃
אז יעמדו בני נכר ויבנו
חומות ירושלים ושעריה
יהיו נפתחים תמיד יו
יומם ולילה כי יהיה ש
שלום בעולם וילכו גו
גוים וישאו מנחה ליר
לירושלים ומלכיהם יה
יהיו נהוגים אליה שי
שיבאו לפני מלך המשיח
כעבדים לפני אדניהם
ויבנו בעצי הלבנון בית
המקדש אשר מכון כנגד
כסא הכבד ואם כסא ה
הכבד מושבו בית המ
המקדש הדום רגליו וע

ועוד שער השמים על בית המקדש והוא טבור העולם כי ארץ ישראל נתונה באמצע העולם וירושלים באמצע של ארץ ישראל ובית המ המקדש באמצע ירושלים וההיכל באמצע בית ה המקדש והארון באמצע ההיכל והיכל הקדש הוא הנקרא כסא הכבוד•

והוא יהיה בית המ המקדש אשר עליו נבא יחזקאל וחגי•

בימים ההם יעבדו או אותנו גוים בארצנו וי ויביאו לנו למנחה זהב וכסף וכל טוב מארצם ואנחנו אין נצטרך לצ לצאת מארצנו לסחורה להרויח ממון כי בארצנו נירשו מטוב העולם•

וכשנלך בארצות הג הגוים

ſed & porta cœlorũ eſt ſupra tēplum dñi, & ipſum eſt in meditullio mundi: ſiquidē terra Iſraël poſita eſt in medio mũdi, & Ieruſalē in medio terræ Iſraël, & templum ſanctũ in medio Ieruſalē, & ſacrarium in medio ſanctuarij & arca in medio ſacrarij, ſacrarium uero illud ſanctiſſimum uocatur ſolium gloriæ. Hoc erit ſanctuarium illud ſuper quo prophetant Iehezkel & Haggai. In diebus illis ſeruient nobis gētes in terra noſtra, & adducēt nobis pro munere aurum & argentum & omne bonũ de terra ſua, & nobis opus non erit ut egrediamur de terra noſtra, cauſa mercantiæ aut lucri faciendi opes, cum in terra noſtra fruituri ſimus bonis mundi. Cum autem nos uenire contingat in terras

gentium deambulandi aut mercādi gratia, etiam si id nobis nō opus sit, cognoscemur & suspiciemur cum magna gloria, incedemusq; in uestibus prætiosis & dicent de nobis: isti sunt filij Israël, isti sunt semen cui benedixit domin9. Sed & adolescentes nostri ibūt iuxta beneplacitum suum, ut contemplentur regiones gentium. Tunc deus quoq; innouabit aërē bonū. quatenus filij Israël sint sani & uiuāt annis multis: adijciet quoq; uires terrę ipsi, quemadmodum scriptum est: Ecce ego creo cœlos nouos & terram nouam & nō recordabuntur priora. Nō morietur in gladio, quia nō erit ibi pręliū, neq; mors naturalis erit nisi post multos annos, quando scilicet homo fuerit plenus dierū, ut etiā non sint deploraturi eū cū mortu9 fuerit, sicut

scriptum

הגוים לטייל או לס
לסחורה אעפי שלא נ
נצטרך נהיה נודעים ונ
ונכרים לרוב הכבוד ונ
ונלך בבגדי חופש וי
ויאמרו עלינו אלו
בני ישראל הם אלו ז
זרע ברכת השם'
גם הבחורינו הם ילכו
לתאותם לראות ארצות
הגוים· ועוד האל
יחדש אויר טוב שיהיו
בני ישראל בריאים וי
ויחיו שנים רבות גם
יוסיף בכח הארץ כמו
שנ' הנני בורא שמים ח
חדשים וארץ חדשה ו
ולא תזכרנה הראשונות·
לא ימותו בחרב כי
אין מלחמה שם ומיתה
טבעית לא תהיה כי אם
לשנים ארוכים שיהיה
אדם מלא ימים כשימות
עד שלא יבא בו לו כמו
כתוב

כָּתוּב לֹא יִשָּׁמַע בִּיר
בִּירוּשָׁלַם עוֹד קוֹל בְּכִי
וְקוֹל זְעָקָה כִּי זָקֵן יָמ
יְמַלֵּא אֶת יָמָיו עַד שֶׁי
שֶׁיִּהְיֶה בֶּן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְיוֹתֵר
כְּמוֹ שֶׁהָיוּ הַדּוֹרוֹת הָר
הָרִאשׁוֹנִים בִּתְחִלַּת בְּר
בְּרִיאַת הָעוֹלָם׃

וְעוֹד יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁ
שֶׁיִּהְיֶה שִׁנּוּי טֶבַע בְּדָגָן
לֶעָתִיד בְּבֹא הַגּוֹאֵל שֶׁי
שֶׁיִּהְיוּ אוֹתוֹ כְּמוֹ הַגֶּפֶן
וְלֹא יִצְטָרְכוּ לִזְרוֹעַ הַד
הַדָּגָן אֶלָּא פַּעַם אַחַת בְּ
כְּמוֹ הַגֶּפֶן אֲשֶׁר אַחַר שֶׁ
שֶׁלָּקְטוּ פֵּירוֹתָיו אֵין
נִפְסָק וְיָבֵשׁ אֶלָּא יִפְרַח
שָׁנָה אַחֶרֶת׃ אָז כָּל הַ
הַקָּרְבָּנוֹת יִהְיוּ בְּטֵלִים
חוּץ מִקָּרְבַּן תּוֹדָה כִּי לֹא
יִהְיוּ בָהֶם רְשָׁעִים וְחַ
וְחַטָּאִים כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ
אֶת ה׳ כִּי בַעֲלוֹת יִשְׂרָאֵל
אל

ſcriptũ eſt: nõ audietur in Ieruſalẽ amplius uox fletus & uox clamoris, quia ſenex implebit dies ſuos uſq; dum fuerit filius trecentorum aut quingentorũ annorum & amplius, iuxta quod fuerũt generationes primę in principio creationis mundi. Sunt pręterea qui dicunt immutari naturã frumenti in futuro tẽpore quando uenerit redẽptor, nempe q̃d ipſum conſeruaturi ſint ueluti uitẽ, ut non opus habeant ad ſeminandũ frumentũ niſi una uice inſtar uitis, quę poſtq̃; decerpſerint fructus eius, nõ perit neq; areſcit, ſed germinat q̊que ſequẽti anno. Tũc omnia ſacrificia erunt inania, pręter ſacrificiũ laudis ſeu gratiarũ actionis: nam nõ erũt inter eos impij & tranſgreſſores, ſiquidẽ omnes cognoſcent dominũ, & preterea cum aſcẽderit Iſraẽl

 ad terram

ad terram suam, iudicabit eos deus in deserto & absumet rebelles atq; iniq̃s. Tunc cognoscẽt nationes q̊d deus ipse regnaturus sit super omnia & nõ est pręter eum, ueniet́q; in Ierusalem ad discendum iudicia dei atq; leges eius, secũdum quod ait: Venite & ascẽdamus ad mõtem dñi, ad domum dei Iacob, & docebit nos uias suas &c. Nunc reuertar ad Meschiam. En ipse erit rex regũ & dñs dominantium, & quilibet rex gentium pro honore ducet si filiã suam illi locet in uxorem. Et quamuis filię regum futurę sint uxores eius, tamẽ regina quę erit ex populo Israëlitico, illa sedebit ad dexteram eius in corona auri Ophir, uocabiturq; coniunx præcipua, quod ea iugiter sit addicta concubitui eius, aliæ autẽ statutis tẽporibus ueniant ad eum,

אל ארצם ישפט אותם
האל במדבר ויכלה הם
המורדים והפשעים׃
אז יכירו האמות כי
האל הוא מולך על כל
ואין זולתו ויבאו אל
ירושלים ללמד משפטי
האל ותורותיו כמו ש
שאמר לכו ונעלה אל
הר יהוה אל בית אלהי
יעקב ויורנו מדרכיו
וגו׳ עתה אשוב אל מ
משיח הנה הוא יהיה
מלך מלכים ואדון המ
המשלים וכל מלך הג
הגוים יתפאר בתתו ב
בתו לו לאשה שבנות
מלכי׳ בנשיו המלכה ש
שהיא מישראל היא
תהיה יושבת לימינו בכ
בכתם אופיר והיא הנ
הנקראת שגל לפי שהיא
מיוחדת תמיד למשכבו
והאחרות באות אליו לע
לעתים

ידוה

ידועים כשיקרא לכל א
אחת בעתה לבא אל המ
המלך אבל המלכה אש
אשתו היא בחדר משכבו
תמיד כש״נ בנות מלכים
ביקרותיך נצבה שגל ל
לימינך בכתם אופיר׃

עוד נכתב על בניו יר
יראה זרע יאריך ימים
ומאחר יחיה שנים רבות
ימות בכבוד וימלך בנו
תחתיו ובן בנו אחריו
ואב ינחיל כתרו לבנו׃

הנה תראה כי אמ
אמונתנו היא שמשיח
עדיין לא בא אלא יבא ו
ויהיה איש גמור מאב ו
ואם בזיווג שניהם מז
מזרע דוד המלך מלא רוח
אלהים כמו שנ׳ יצא חו
חוטר מגזע ישי וגו׳׃

ad eum, secundũ quod unamquamque earum in tempore suo uocauerit ut ingrediatur ad regem: at regina ipsa coniunx eius pręcipua, illa erit iugiter intra conclaue cubilis sui, secundum quod dicitur: Filiæ regum in honoribus tuis, astitit coniunx ad dexteram tuam in corona auri Ophir. Et rursum de filijs eius scriptum est: Videbit semen quod prolongabit dies. Postq̃ aũt uixerit annis multis morietur cum honore, et regnabit filius ei9 pro eo atq; filius filij eius post illũ, & pater hæreditario iure tradet coronã suã filio suo. Vides q̃d fides nostra est, Meschiam nondum uenisse sed futurum esse, quodq; futurus sit homo purus ex patre & matre & coniugio utriusq;, de semine Dauid regis, plenus spiritu dei, secundum quod dicitur; Egredietur uirga de radice Isai, &c.

CENSVRA FIDEI IMO ERRO-rum Iehudæorum, per Sebastianum Munsterum.

AM & si iam proposuerim mihi & conceperim æditionem proprij libelli, in quo describam portentosas opiniones & craßißimos errores Iehudæorum, quos præter ueram scripturæ interpretationem & autoritatem confinxerunt de Meschia & temporibus eius, quia tamen ex præmissa fidei Iehudæorum descriptione, insipientes possent cogitare, illos non usq; adeò peßime sentire, qui pro suis opinionibus stabiliendis plerunq; scripturam & prophetarum oracula adducunt, uolui hic breuiter in utraq; lingua hebraica & latina respondere obstinatis & excæcatis illis hominibus, ut & simpliciores Christiani habeāt, quibus argumentis illorum falsas eludant opiniones, & Iehudæi quoq; uideant, nobis illorum technas & uersutias non usquequaq; ignotas. imò nobis non deficere scripturas & deesse arma quibus exufflemus errores & expugnemus obiectiones. Non tamen ad omnia nunc respondebo, sicut nec omnia eorū hic posui mendacia, sed sat erit hic præcipuis ipsorum obuiasse erroribus, ostendisseq; in quos scopulos impingere soleant. Tractarunt & ante me hoc argumentum Porchetus, Paulus Burgensis, Petrus Galatinus & alij quidam, sed latine tātum, nos & Latinis & Hebræis nostra legenda proponimus, & quædam hic scripsimus quæ apud alios non inuenies.

RESPON.

RESPONSIONES QVAEDAM & rationes contra uanitates & errores Iehudæorum.

תשובות קצרות
וראיות על הבלים
ותעתועים אשר
בידי יהודיים·

והנה כל המחל
המחלוקת
אשר בין הנוצרים
ובין היהודים היא בענין
השילוש ובענין המ
משיח. בענין השילוש
היהודים יש אומרים
בשקר שאנחנו עובדים
את ג' אלהים ושנאמר
כי שתי יש ושרות ש
שוים בזקנה ובגדלה ו
ובחכמה אם זה יגזור מ
מאומן וחברו יבטל או

Ecce omnis cõtrouersia quę est inter Christianos & Iehudęos, est uel ratione trinitatis uel ratiõe Meschię. Quod attinet ad trinitatẽ Iehudæi falso aiũt nos colere tres deos, & q̊d dicamus duo esse principia ęqualia in senectute, in magnificẽtia, & in sapientia: & ob id si iste quippiã decernat, collega eius poterit impedire illud; aut si iste mittat saturitatẽ in mundũ, iste poterit immittere famem: & uter quęso eorum clamat ad sodalẽ suum, fili mi? aut quis uocatur pater? & non'ne unus non præ-

cessit alterum, etiam ueluti per filum pili? At cogeris uel inuitus dicere, quod pater fuerit ante filium multis diebus, quodq; pater fuerit orbus & unicus absque filio. Præterea quæro à te, tu responde mihi: tu dicis quod filius sit formatus ex uisceribus Mariæ, instrue igitur me si pater & spiritus sanctus quoque fuerint in utero cum filio, aut filius fuerit solus? Si dicis filium solũ fuisse, non'ne uerba tua pugnant inter se, unum contra aliud? Nam dicis unum ab altero in æternum non separari. Aut si dicis, quod tres ipsi fuerint in utero, creuerintqúe ibi: sequitur quod tres ipsi fuerint in terra cum filĳs hominum,

איזה איזה ישלח שיבא לעולם וזה ישלח רעב ואיזה מהם קורא לה לחברו בני ואיזה נקרא אב והלא לא קדם זה ל לזה אפילו כחוט הש השערה׃

על כרחך אתה צריך לומר שהאב היה קודם לבן ימים רבים שהאב היה עריר ויחיד בלא בן׃

ועוד אשאלך השיבני אתה אומר שהבן נוצר מ ממעי מרים הודיעני אם האב ורוח הקדש היו בבטן עם הבן או הבן לבדו את הבן בלבד הלא דבריך מכח מכחישין זה את זה ש שהרי אתה אומר שאין נפרדים זה מזה לעולם׃

ואם שהיו שלשתן בבטן וגדלו שם אב ה היו ג׳ בארץ עם בני אדם

אדם ונתלו שלשתן ומי
היה בשמים כל אותן
הימים, מאחר שאין נפ
נפרדין ועוד מי היה מ
מנהיג העולם אותן ג'
ימים שהיו קבורים ו
ואין אחד מהם לא ב
בשמים ולא בארץ׃

תשובה שקר דבריכם
היהודים אין לנו ג' א
אלהים בא"א אחד ואין
אנו אומרים שיהיו שתי
רשויות בא"א אחת רשות
ואחד כח ואחד רצון וא
ואחת בינה וא' חכמה ב
באב ובבן וברוח הקדש
ועל כן אחד אין יגזור
מאומה ואחד מבטל ו
ואחד אין קדם לאחר כי
אם כלם היו אלהים
אחד לפני עולם עול
עולמים׃ ומה שעושה
וחושב ומבין ורוצה ה
האב גם הזאת עושה
וחושב

hominum, crucifixiqúe fuerint tres illi, & quis ergo fuit in cœlis cunctis illis diebus, postea quam non distinguuntur? & quis preterea gubernauit mundum illis tribus diebus quando fuerunt sepulti, & nullus eorum fuit in cœlis aut in terra? Responsio. Falsa sunt uerba uestra ô Iudæi. Non habemus tres deos sed unum, neque dicimus duo esse principia sed unū principium, unam potentiam, unam uoluntatem, unam intelligentiam, atque unam sapientiam in patre & in filio atque in spiritusancto. Et hinc est quod unus non decernit aliquid & alius cassat illud, neque unus prius fuit quàm alius, sed omnes ipsi fuerūt deus unus ante cuncta secula. Et id q̃d facit, cogitat

cogitat intelligit et uult pater, hoc ipsum facit, cogitat, intelligit & uult filius atq; spiritus sanctus. Ecce deus quidem est unus sed non unicus, uerum trinus, sicut etiam uos Iehudæi cōfitemini in oratione uestra quæ sic incipit: Magnificetur deus uiuus, ubi subditur, Vn9 & non unicus in sua unitate. Si ipse non est unic9 sed unus, recte nos dicimus eum esse trinū & non tres: & sic quoq; cuncti prophetæ ferunt nobis testimoniū, cum ipsi aliquando loquantur de deo numero singulari & aliquando numero plurali, ad indicādum unitatem essentiæ & trinitatem personarum. Vt, faciemus hominem, & creauit hominem. Et in Isaia: Sanctus, sanctus, sanctus dominus exercituum.
Et in Psalmis: Verbo Domini cœli facti sunt, & spiritu

וחושב ומבין ורוצה ה
הבן ורוח הקדש׳
הנה אלהים הוא אחד
אך אין יחיד כי אם ש
שליש כמו גם אתם יה
יהודיים מודים בתפ
בתפלתכם שתחלתו הוא
יגדל אלהים חי ונסמך
אחר ואין יחיד ביחודו׳
אם הוא בלתי יחיד
רק אחד ביושר אנו א
אומר כי הוא שליש ואין
שלשה וכן כל נביאים
יתגלגו עדות כי לפעמי׳
הם מדברים על השם ב
בלשון יחיד ולפעמים ב
בלשון רבים לרמוז א
אחדות ההויה ושילוש
המדות׳ כמו נעשה א
אדם ויברא אדם׳
ובישעיהו קדוש קדוש ק
קדוש יהוה צבאות׳
ובתלים בדבר יהוה
שמים נעשו וברוח

ובְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם דְּבַר
ה׳ הוּא בֵּן אֱלֹהִים וְרוּחַ
פִּיו הוּא רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְכֵן
בְּמָקוֹם אַחֵר יִשְׁלַח דְּבָרוֹ
וְיִרְפָּאֵם וְעַתָּה אֲדֹנָי ה׳
שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃
כֹּה אָמַר יְהוָה גּוֹאַלְךָ
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מְלַמֶּדְךָ וְכָאֵלֶּה רַבִּים מ
מְאֹד פְּסוּקִים נִמְצָאוּ א
אֲשֶׁר בָּהֶם אֱלֹהִים הֶרְאָנוּ
סוֹד הַשִּׁילוּשׁ אֲבָל אֲשֶׁר
לֹא מַאֲמִין אֵין יָבִין׃
וּבְשֶׁאַתָּה יְהוּדִי אוֹמֵר
כִּי אָב הָיָה קוֹדֶם לַבֵּן
רַבִּים יָמִים שֶׁהָאָב הָיָה
עָוִיר אֲנִי שׁוֹאֶלְךָ אִם
הָאֵשׁ הָיָה מֵעוֹלָם הֲלֹא
אוֹרָה הָיָה מֵעוֹלָם וַהֲלֹא
נוֹגַהּ הוּא מֵאֵשׁ נוֹלָד ד
וְאֵין אֵשׁ מֵהַנֹּגַהּ כֵּן מ
אע׳ פִּי אֱלֹהִים הוּא מ
מֵעוֹלָם גַּם נוֹלָד לוֹ בֵּן
מֵעוֹלָם׃

רק את

& spiritu oris eius omnis exercitus eorũ. Verbum domini est filius dei, & spiritus oris eius est spiritus sanctus. Sic in alio loco: Mittet uerbum suum & sanabit eos: Et, nũc dominus deus misit me & spiritus eius. Sic dixit dominus redemptor tuus, sanctꝰ Israëlis: Ego dominus deus tuus, & doctor tuus. Et similes plurimæ sententiæ inueniuntur, in quibus deus nobis ostendit mysterium trinitatis: sed qui non credit, non intelligit. Porrò quando tu Iudæe dicis patrem fuisse ante filium multis diebus, orbumq; fuisse, ego quęro à te, si ignis fuisset ab æterno, non'ne & splendor eius fuisset ab æterno? & non'ne splendor eius ab ipso igne nascitur & non ignis ab ipso splendore? Sic licet deus sit ab æterno, genuit sibi quoq; filiũ ab æterno.

Veruntamen

Veruntamē mysterium illud tu non intelligis quia non credis, nec credis uerba prophetarū, qui aliquando reuelant hoc sacramentum. Sed & quando interrogas, num pater & spirit9 fuerint in utero Mariæ cū filio, aut filius fuerit solus. Respondebimus, sicut pater & filius & spiritus sanctus sunt deus unus, & deus est in omni loco, quippe qui implet cœlū & terram, sic pater & fili9 & spiritus sanctus fuerunt in utero uirginis, & simul fuerunt in cœlis atq; in inferno, at solus filius accepit humanitatem factusq; est homo: & sic nos dicimus atq; credimus quod deus factus est homo, & filius dei factus est homo & suspensus in cruce: sed non dicimus quod pater fact9 sit homo. Et si dixeris, ego non intelligo istud.

Responsio:

רק את הסוד אתה אין
תבין כי לא תאמין ולא
תבין דברי הנביאים א
אשר לפעמים יגלו את
הסוד׳ עוד כשתשאל
אם האב ורוח הקדש היו
בבטן מרים עם הבן או
הבן לבדו׳ נשיב כמו
שהאב בן ורוח הקדש
הם אלהים אחד ואלהי
הוא בכל מקום כי הוא
מלא שמים וארץ כן ה
האב והבן ורוח הקדש
הם היו בבטן הבתולה
ויחדו היו בשמים וב
בגיהנם רק הבן לבדו
לקח אישות ומתפעל א
אדם וכן אנו אומרים
ומאמינים כי אלהים
נהיה אדם ובן אלהים
נהיה אדם ונתלה בעץ
אבל אין נאמר כי האב
נהיה אדם ואת״ אני
אין אבין הזאת׳

תשובה

תשובה למען שאתה
אין מאמין אתה לא ת
תבין כי עור לבך בדי ש
שלא תראה כבוד הא
האלהים· ואת׳ מי ה
הנהיג העולם כשאלהים
היה מת ונקבר· י״ל א
אלהים ובן האלהים א
אשר היה מת והוא אין
מת בהאלהות כי אלהים
הוא אין יוכל למות א
אשר לכל נותן את חיים
רק אישות אשר לקח ב
ביחוד המדה היא מתה
וכי בן אלהים ואישות
שלקח היו מדה אחת כ
כמו בן גוף ונפש בגוף
הם מדה אחת וכאשר
ימות אדם ימות הגוף
ואין הנפש כן במות בן
האלהים אין מת אלהים
כא׳ אישות שהיה מיוחד
לאלהות· ואת׳ ולמה
אתם אומרים כי אל
אלהים מת·

Reſponſio: Propterea quod tu non credis, tu non intelligis, ſed excæcatum eſt cor tuum ut non uideas gloriã dei. Et ſi dicas, quis gubernauit mundum quando deus mortuus fuit atq; ſepultus. Reſpõdemus: Deus & filius dei qui fuit mortuus: mortuus inquam nõ ſecundum diuinitatem, quia deus mori non poteſt qui omnibus dat uitã, ſed humanitas quã aſſumpſit in unitate perſonæ, illa mortua fuit: & quia filius dei & humanitas, quam aſſumpſit fuerunt una perſona, ſicut & corpus atq; anima cũ corpore ſunt una perſona, & quando moritur homo, moritur corpus non autem anima, ſic quando mortuus eſt filius Dei, non mortuus eſt Deus, ſed humanitas quæ fuit unita diuinitati. Et ſi dicas, quare ergo uos dicitis, quod deus mortuus eſt?

Reſpondeo,

Respondeo, ob id quod persona illa simul fuit deus & homo, quēadmodum etiam dicimus quod deus factus est homo: quod non sic intelligas q̃d diuinitas fuerit permixta aut cōuersa in humanitatem, sed diuinitas seorsum, & humanitas seorsum cōuenerunt in personam unam, fueruntq́; in persona illa unaquæq́; natura per se, sicut anima & corpus cōueniunt in unam personam & tamē anima manet in natura sua, nisi quod anima dat uitam corpori. Sic in Meschia nostro, fuerunt in una persona, diuinitas, anima & corpus. Et si dicas, etiam hoc pacto fuit deus cū Mosche & reliquis prophetis sanctis, cum spiritus ei9 repleuerit eos & fecerint per manum dei signa & ꝓdigia magna, cognouerintq́; futura.

אענה לביבך כי המדה
ההיא יחדו היתה אלהי׳
ואדם כשגם נאמר כי
אלהים נהיה אדם אין
כן תבין כי אלהות הי
בלולה או הפוכה אל א
אישות כא אלהו׳ בעצמו
ואישות בעצמו נאספו
למדה אחת והיו במד׳
ההיא כל אחד טבע ב
בעצמו כמו נפש וגוף
נאספו למדה אחת ונפש
עומדת בטבעו וגוף בט
בטבעו רק שנפש תתן
את חיים לגוף כן במ
במשיחנו היו במדה א
אחת אלהות נפש וגוף׃
ואת גם כן היה א
אלהים עם משה ואת ש
שאר הנביאים קדושים
אשר רוחו מלא אתם וע
ועשו על ידי אלהים א
אותות ומופתי׳ גדולים
וידעו את עתידות׃

Responsio.

תשובת הזה הוא טעות
בידיך כי האלהות אין
חבר את אלה באחדות
הגוף כמו במשיח ועל
כן הם כלם חטאים ו
והמשיח אין כן אשר
לעולם אין חטא ואין ב
נמצאה מרמה בפיו אפ
אפילו הוא לא יכל ל
לחטא כי היה אלו[illegible] ו
ואדם במדה אחת׃
אם אתם יהודים הי
היטב הבינו הסוד הזה
אינכם כל כך הייתם ב
בוזים אותנו ואת תל
תלמודנו כמו כן אנו
מחזיקי׳ באמונה אין י
ישרה׳ ועתה אענה על
שאר תעתועיכם אשר
הם בענין המשיח׃
הב׳ כפי אמונתנו ה
משיח כבר בא ואתם א
אומרים כי הוא עתיד
לבא׃ שאנחנו אומרים
כי הוא בא נוכיח מת

Reſponſio. In hoc tu erras, quia diuinitas non eſt coniuncta illis in unitate perſonæ ſicut in Meſchia, & ob id ipſi omnes fuerunt peccatores. Non autem ſic Meſchia, qui nūquam peccauit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, imò peccare nō potuit, quia fuit deus & homo in una perſona. Et ſi uos Iehudæi bene intelligeretis ſacramentum iſtud, non uſque adeò cōtemneritis nos atq; doctrinam noſtram, perinde quaſi nos teneamus fidem non rectam. Nunc reſpōdebo ſuper reliq̃s errores ueſtros, quos habetis in negocio Meſchiæ. En ſecundum fidem noſtram Meſchias iam uenit, uos dicitis autem eum adhuc futurū. Quod nos dicimus eum iam .ueniſſe, probamus ex Thalmud ue-

ſtro, quin & prophetæ ipſi dant teſtimoniũ de eo. Habetur em̃ ſcriptũ in Sedar olam minori, q̊d effluxerint à creatione mũdi uſq; ad deſtructionẽ tẽpli ſecundi tria millia, q̄ngenti & quinquagintaocto anni. Et præterea inuenitur q̊d ſint ab illa deſtructione uſq; ad finẽ mundi duo millia, quadringenti, & quadraginta duo anni: ſumma omnium eſt, ſex millia. Et nõ′ne inuenitur in Kabala, q̊d duratio nõ erit ultra ſex millia? Sic enim ſcriptũ eſt in tractatu idololatriæ, q̊d lex non eſt data niſi ad duo millia annorũ, & antequã data eſt lex præterierũt quoq; duo millia, & durabit mundus ſub Meſchia duob. millibus annorũ, & poſtea reuertetur ad informẽ ſuã ſpeciẽ. Nunc aũt tranſierunt duo millia annorum ſub lege, & præterea plures quã mille anni, & uos dicitis nondum ueniſſe Meſchiam, quin & contendi-

מתלמוד שלכם ועוד ה
הנביאים מעידים עליו׳
הנה כתוב בסדר עולם
זוטא שיש מבריאת עו
עולם עד חרבן בית שני
ג׳ אלפים ה׳ מאות ונח׳
שנה׳ ועוד נמצא שיש
מן החרבן עד סוף ה
העולם אלפי׳ וד׳ מאות
ומב״ שנה סך הכל שש
אלפי׳ והלא תמצא בק
בקבלא שסיום העולם
לא יהיה יותר מן שש
אלפי׳ כי נכתב במסכת
עז״ שהתורה לא נתנה
אלא לאלפי׳ שנה ולפני
שנתנה תורה עברו אל
אלפים שנה ויעמוד עו
עולם תחת משיח אלפי׳
שנה ואחר כך יחזור ל
לתהו ובהו והנה עברו
אלפים שנות התור׳ ו
ועוד יותר מאלף שנים
ותאמרו כי לא בא מ.

משיח ותרצו להתוכח ול
ולנצח המשיחי׳ עם ט
טעיותיכם אע״פי שתראו
ותבינו׃ שנתקיים כל ה
הנבואה אשר נתנבא על
משיח ה׳ וגם עברו כל
הקצים אשר חשבו כל
החכמים והקוסמים ו
ועוד אתם כופרין במ
במשיח ה׳ ומסמין את
עיני ישראל בפירושיכ׳
ומקללין את הדרך הישר
אשר ילכו בה ומכבין
את נר ישראל והולכין
בחשך כמו שנ׳ חכם ע
עיניו בראשו וכסיל ב
בחשך ילך׃ ומה תועיל
לכם התשובה ההיא ג
גדולה אשר עשיתם ב
בשנת רסב׳ לפק״ שפ
שעשיתם כלכם היהודי׳
בכל מושבותיכם ובכל
הארצותיכם בכל הגולת

cōtenditis diſputare atque triumphare contra Chriſtianos cum erroribus ueſtris, etiam ſi uideatis & intelligatis iã impletã omnẽ prophetiã quę dicta eſt de Chriſto dñi, & q̊d præterierunt omnes termini q̊s ſupputauerunt omnes ſapientes atq; futurorũ ſcrutatores: & uos adhuc negatis Chriſtũ domini, atq; excæcatis oculos Iſraël expoſitionibus ueſtris, & ſubuertitis uiam rectam in qua ambulēt, atq; extinguitis lucernã Iſraël & ambulatis in tenebris: Vnde ſcriptũ eſt: Sapiẽs habet oculos ſuos in capite ſuo, & ſtultus ambulat in tenebris. Quid q̃ſo iuuat uos magna illa pœnitentia quam feciſtis anno 262. iuxta ſupputationẽ minorẽ (hic fuit annus Chriſti 1502.) quãdo uos Iehudęi oẽs in cunctis habitationib. ueſtris atq; in cũctis terris ueſtris & in uniuerſa captiuitate pœnitentiam feciſtis,

quatenus aduenıret Meſchia, ferè integro anno, puer & ſenex, paruuli & mulieres, qualis nunquam facta eſt pœnitentia, ſicut feciſtis in diebus illis, & tamē nihil reuelatum eſt uobis. nullum ſignum aut nutus aliquis, ut etiā hæc res fuerit magnum miraculum & ſibilus oris atq; comploſio manuum omnibus audientibus, ut nihil uobis profuerint, non lex, nō pœnitentia, nō oratio neq; eleemoſyna quam facitis cottidie, ſed apertū ſignum ſunt Meſchiam iam ueniſſe: ſed quia renuitis hoc ipſum credere, eſt lex ueſtra atq; opera manuum ueſtrarum perinde quaſi non fuerint, id quod magnum miraculum eſt in oculis meis, quomodo uos ueſpere & mane oratis in cūctis precationibus ueſtris ut mittatur uobis Meſchias atq; redemptor, ſicut &

איך משיח יבא במעט
שנת תמימה נער וזקן
טף ונשי' אשר לא נעשה
מעולם תשובה זו שע
שעשיתם בימים ההם א
אפי' הכי לא נתגלה ל
לכם אפילו אות אחת או
רמיזה אחת והנה יש ד
דבר זה פליאה גדולה
ושריקת פה וסיפוק י
ידים לכל השומעים ש
שלא יועילו לכם לא ת
תורה ולא תשוב' ולא ת
תפלה ולא צדקה שתעשו
בכל יום ויום אלא יש
רמז שמשיח בא כבר
ומשום שאתם לא תא
תאמינו בדבר זה יש ת
תורתכם ומעשי ידיכם
בלא היו והיא פליאה
גדולה בעיני שאיך אתם
מתפללים ערב ובוקר
בכל תפלותיכם לשלוח
לכם משיח וגואל וכן
היו

היו אבותיכם מתפללים
מיום החרבן עד עתה
בכל לבבם והנה לא נר
נראה ולא נשמע לא קול
ולא חזיון שיבוא לכם
משיח והרי מדתו של
הקדוש ב"ה לשמוע אל
תפלת הצדיקים ולמה א
אינו רואה בזמן הזה הארוך
בצרותיכם אשר עליכם
בגלות הזאת ולא יושיע
אתכם ולא נשמע שום
נחמה ואין קול הנביא׃
וא"ת גלות זה לשאת
עון אבותינו עד עת ה
הגאולה כמו שיתבאר
בסוף דניאל אשרי המ
המחכה ויגיע לימים אלף
ושל"ה שנים כלו׳ בעבור
החטאים שהיו חוטאים
בבית ראשון קודם גל
גלות בבל׳

וזה

ſicut & patres ueſtri precati ſunt à die deſtructionis templi uſque in præſens toto corde ſuo, & ecce non uiſa eſt neq; audita uox ulla aut uiſio ulla, quæ declararet uobis Meſchiæ aduentum. Et ecce proprietas dei benedicti eſt, ut audiat preces iuſtorum: & quare igitur non uidet in tempore iſto tam lõgo tribulatiões ueſtras, quæ uobis imminẽt in hac captiuitate, & non ſaluant uos, neq; auditur ulla conſolatio aut aliqua uox prophetica? Quod ſi dicas: in captiuitate iſta cogimur ferre iniquitatem patrum noſtrorum uſq; ad tempus redẽptionis, quem admodũ declaratur in fine Danielis: Beat9 qui expectat & ptingit ad dies mille, trecentos & triginta quinq;, uult dicere annos, propter peccata ſcilicet quæ commiſerũt in templo primo ante captiuitatẽ Babylonicã.

 At uerbum

At uerbum istud error est. Filius enim non portabit iniquitatem patris sui, si ipse non fecit peccatum eius, sicut scriptum est: non morientur patres pro filijs &c. Rursum scriptum est: Visitans iniquitatem patrum in tertios & in quartos, qui me odiunt, hoc est, non uisitat iniquitatem nisi usque in quartam generationem: & quot quæso millia generationum fuerunt usque nunc? sed & à tempore destructionis templi usque nunc non transierunt tantum mille, trecenti & triginta quinque anni, sed multo plures: & patres uestri fuerunt præstolantes Meschiæ aduentum usque ad hoc ipsum tempus, & ecce adhuc non uenit Meschia uester. Quod si dicas, cultus idolorum occasionem prębuit prolixæ huic captiuitati, quem fecerunt Israëlitæ in templo secundo, nempe idolola-

וזה דבר טעות הוא כי
בן לא ישא עון אביו
אם לא הוא עשה את ה
חטאתו כמו שכ' לא יו
יומתו אבות על בנים
וגו' ועוד כתוב פוקד עון
אבות על שלשים ועל
רבעים לשנאי רוצה ל
לומר שאין פוקד העון
אלא עד דור רביעי והלא
עד כאן כמה וכמה אל
אלפים דורות ויצאה ע
עברו עתה מזמן החרבן
אין לבד אלף ושלש"
שנ' אלא עוד יותר ויותר
ואבותיכם היו מקוים
את משיח עד זמן ההוא
והנה עדיין לא בא מ
משיחכם.

ואת עבודה זרה ג
גורם לאריכת גלות ז
זו לפי שעשו ישראל
בפנים שני עצמו עו
בגרז.

בגלון ישוע וכל אפו׳
אפושטולים והקדשים
היו כלם יהודים ויה
ויהפכו עליו את נבואו׳
הנביאים׃

ויל׳ הלא בבית ראשון
היו מלכים מעמידין כ
כהנים לעובדי ע״ז והיו
כופרין בעיקר לגמרי א
אח׳ לא היו בגלות רק
שבעים שנה אבל בגלות
ד׳ עא׳פי שקצת היהודי׳
אמרו ויאמינו שישוע
אלהים וטעו בו כמו א
אתם אומרים ממ׳ לא
היו כופרין לגמרי אב׳
למה היה מאריך גלות
ד׳ אורך הנפלא ואת׳ ה
דבר זה גורם לאריכת ג
גלות ד׳ משא גלות׳ ל
לפי שלא הוצרך השם
לכלות האומות כדי ל
להוציא ישראל מתוכם
אבל לעתיד השם יאבד
האומות כמו שעשה ב

idololatria Iesu & apostolorũ atq; sanctorum, qui omnes fuerũt Iehudęi, & torserunt in eum prophetarum oracula.

Ad q̃d dicimus: non'ne in domo prima fuerunt reges cõstituentes sacerdotes in ministros idolorum, & omnino atq; funditus infideles facti sunt, & tamen non fuerunt in captiuitate nisi septuaginta annis: in ista autem captiuitate licet quidam Iehudæorũ dixerint atque crediderint Iesum esse Deum, errauerintqúe in eo, ut uos dicitis, non tamen absolutè negant deum: quare igitur in tantum prolongatur ista captiuitas tam mirabili prolixitate? Si dicis, hoc ipsum fuit in causa huius diutinę captiuitatis & grauissimi exilij, q̃d deus commode non potuit cõsumere populos ut educeret Israēlē de medio eorũ, sed adhuc futurus est dñs ut perdat natiões, haud secus quàm fecit in Aegypto,

quādo necesse fuit propter redemptionem Israëlis consumere populos, nempe Pharaonem & triginta atq; unū reges. Sed ecce, ratio ista facile dilui potest. Nam proprietas ista est in deo, ut præcurrat proprietas bonitatis proprietatem ultionis, & quare igitur nō uenit Meschia in tempore illo q̊d prędictum est in libro Danielis, & iuxta multiplicem illū calculū quem fecerūt sapientes. Non debuerat usq; adeò tardare etiam aliquot centenariis annorum ultra supputationem. Et si dicas, propterea ne adduceret iugum captiuitatis super Israël, ob id inquam retardatur aduentus eius, ad generationem iustorū, & sanctus ipse, qui est benedictus, nouit quod postea non erit generatio impiorum, & tunc continuo ueniet & non tardabit uel per unum momentum.

Ad quod

במצרים שהיה צריך ב
בעבור גאולת ישראל
לכלות האומות בגלל פ
פרעה ואחד ושלשים מ
מלכים.

והרי דבר זה דיחוי ה
הוא. הרי מדתו של ה'
למהר מדת הטובה יותר
ממדת הפורענות ולמה
לא בא משיח בזמן הנ
הנאמר בספר דניאל לפי
כל החשבונות שחשבו
החכמים ולא היה לו ל
להתאחר כל כך כמה מ
מאות שנים יותר על ה
החשבון.

ואם תאמר לפי שלא
מביא עול גלות על יש
ישראל לכן מתאחר בי
ביאתו אפילו בדור של
צדיקים והקב"ה יודע ש
שאין אחריהן דור רש
רשעים ואז מיד יבא ו
ולא יאחר רגע.

ויל

ז"ל דבר זה במי טעות
הוא והרי אין לך דור
שהיו כלם עובדים לאל
אחד חוץ מדור זה אפילו
הכי מתאחר ביאתו כ
כדבריכם׃

אב"ל לא נמצא שום
טעם נכון למה ארוכה
כן גלות זו׳ אלא בורא
אני הלבלר אומר שמ
שמשיח בא בזמנו וב
ובשביל חטאה אחת גד
גדולה ותהיתה הזאת א
אשר לא היתה במוהו
מעולם ר"ל בשביל ש
שהיו אבותיכם ורב
ורבותיכם ראין מעשיו
נפלאים ונוראים אשר
לא עשה אנוש כבורהו
ורבינו שבשביל האדם
עשה את כל הדברים ה
האלה ובשביל האדם
סבל המיתה והם לא
האמינו בו לכן אין להן

Ad quod dico, quod etiam ratio ista absurda est: nam non habes ullã ætatẽ in qua omnes coluerint unũ deum, præter modernam ætatem, & ecce adhuc retardatur aduẽtus eius, ut uos dicitis. Vnde patet nullam inueniri rectam rationem, quare usq; adeò prolongetur ista captiuitas. Ego itaq;, qui ista scribo, certissime dico, Meschiam uenisse tempore suo: & hoc ipsum fieri propter insigne aliquod peccatum, cuius simile nũquam factum est, nẽpe propterea, q̊d cum patres uestri & rabini uestri uidissent opera eius mirabilia & terribilia, qualia null9 hominum unquam fecit, intelligerentq; q̊d propter hominem omnia ista faceret, & pateretur mortem propter hominem, noluerũt credere in eum, & ob id non est eis,

absit dicto inuidia, propiciatio, sed proijcietur in tenebras & umbram mortis: quin & generationes istæ similiter peribunt in æternum, nisi sese conuertant & confiteantur eum. Nam per singulos dies rabini uestri adijciunt peccatum super peccatum, seducuntq; simplices Iehudæos, qui nõ intelligũt rem ipsam, cum dicunt, Expecta modicũ ibi & modicũ ibi: & ecce non est eis salus neq; redemptio: atq; in hũc modũ perpetuò seducitis eos, dum dicitis, ecce isto tẽpore ueniet Meschia: & quando tardat uenire illo tempore, tunc dicitis, isto tempore ueniet. Quàm diu uos simplices creditis inanib9 uerbis rabinorum uestrorum. Ecce non est uobis spes, sed & salus ipsa elongatur à uobis, atque deus ipse benedictus recessit

הו' כפרה ונשלכים בה
בחושך וצלמות וגם ד
דורות הללו גם כן או
אובדין לעולם עד ש
שיחזרו ומודין אליו כי
בכל יום ויום רבותיכם
מוסיפין חטא על פשע
ומתעים את פתאים הי
היהודים שאינם מבי
מבינים את הדבר בא
באמרם הנה מעט שם
ומעט שם והנה אין להן
תשועה ולא הגאולה
וכן לעולם תתעו אותם
באמרכם הנה בזה הזמן
יבא המשיח ובשמאחר
לבא בזה הזמן אז ת
תאמרו בזה זמן יבא׃
עד מתי אתם פתאים
מאמינים לדברי שקר
רבותיכם׃
הנה אין לכם מחסה
והישועה היא רחוקה מ
מכם וגם האל ית' הוא
סר

סר ממכם ואין לכם ש
שום נחמה אין נביא ו
ולא חזון ועדיין לא יד
ידעתם כי אבדתם׃
לכן דעו כל יהודים
שמשיח בא ומעינים ש
של רבותיכם סתום חז
חזון ונבואה ולא מע
מעיני המאמינים ש
שמשיח בא וגם לכם
אם תאמינו בו יגלו ס
סודות ומלכות האלהים
ותוכלו להכנס אל מל
מלכות ה׳ כמו אנחנו ה
המשיחיים׃
אל תקשיבו אל רב
רבותיכם ואל דבריהם
שנתנו לכם רבים קצים
אשר כבר כלם כלו ועברו
ועוד אין בא משיחכם
ולא לכם תוחלת לבא׃
הנה כל הרעות האלה
חזקות גרמו לכם רבו
רבותיכם ואבותיכם שא

recessit à uobis, nec est uobis ulla consolatio, non propheta, neq; uisio, & adhuc nõ cognoscitis q̊d perijstis. Propterea scitote omnes Iehudæi, quod Meschia uenit, & ab oculis rabinorum uestrorum clausa est uisio atq; prophetia, nõ autem ab oculis credentium quibus Meschia uenit. Quin & uobis si credere uolueritis in eo, reuelabuntur mysteria atq; regnum dei, poteritisq; ingredi in regnum dei, æque ut nos Christiani. Nõ ergo auscultetis rabinis uestris atq; uerbis eorum, qui dederũt uobis multos terminos, qui iam omnes expirauerũt & trãsierunt, & tamen adhuc non uenit Meschia uester, neq; habetis spem ut ueniat. Ecce omnium istorum grauium malorum occasionem habetis à Rabinis uestris, atque patribus uestris, quod

• quod scilicet dispersi & dissipati estis inter populos, quos uarijs modis angunt, eo quod patres uestri occiderũt atque suspenderunt in ligno uirum sanctum & iustum, saluatorem nostrum: & adhuc hodie uidetur bonum in oculis multorum Iehudæorum, atq; ob id non inuenietis gratiam in oculis dei, nisi reuersi fueritis à uia ista mala, & agnoueritis dominũ nostrum Iesum Christum. Nisi inquam in eum crediderits, omnes uos peribitis & descendetis in gehennam. Propterea dilecti mei, nolite attendere doctrinis sapientum, quia loquuntur figmenta & mendacia, quãdo quidem prophetæ dei benedicti nõ sic docuerint uos. An non uidetis quàm mira dixerit Propheta ille Iesaia de Christo; Dicit namque: Ecce in die

שאתם מפוזרים ומפ
ומפורדים בין העמים
ומציקין אתכם בכל דבר
כי אבותיכם הרגו ותלו
בעץ את האיש הקדוש
וצדיק את מושיענו וע
ועוד היום נראה טוב ב
בעיני רוב היהודיים ו
ועל כן לא תמצאו חן
בעיני השם אלא שת
שתשובו מדרך הזה רע
ותכירו את אדונינו יש
ישוע המשיח׃

לולי באהו תאמינו
כלכם תאבדו ותרדו לג
לגיהנם לכן אהובי אל
תשגיחו בלימודים של
החכמים כי דברו בידוי
וכזב כי הנביאים ית
אינם כן למדו אתכם׃

הלא תראו כמה נפ
נפלאות אמר הנביא י
ישעיה על משיח׃

הנה הוא אמר ביום
ההוא

הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח ה׳ לִצְבִי
וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן
וּלְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל׃
וְשָׁם תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בע
בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי מש
מְשִׁיחָא דה׳ לְחֶדְוָות ול
וְלִיקָר׳ הִנֵּה מָשִׁיחַ ה׳
נִקְרָא צֶמַח ה׳ כְּלוֹ׳ בֵּן אל
אֱלֹהִים כְּמוֹ שֶׁנ׳ בְּיִרְמְיָה
צֶמַח דָּוִד כִּי כֵן אָמַר בי
בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא
אַצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה
וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם שָׁם בְּיוֹמַיָּא
הָאִינוּן וּבְעִידָנָא הַהִיא
אָקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ דצי
דְּצִדְקָא אב״ יֵשׁ רֶמֶז ש
שֶׁיֵּשׁ הָאֱלָהוּת בְּמָשִׁיחַ׃
וְעוֹד נִכְתַּב בִּתְהִלִּים ע
עַל מָשִׁיחַ כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים
עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישׁוֹר
שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ אָהַבְתָּ צ
צֶדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל כֵּן
מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ ש
שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ׃

illa erit germen domini in pulchritudinem atq; gloriam, & fructus terræ in magnificētiam & decorem Iſraëlis: ubi Ionathan ſic interpretatur: In tempore illo erit Meſchia domini in exultationem & gloriam. Ecce Meſchia dñi uocatur germē domini, quaſi dicat, filius dei, quemadmodū etiam uocatur apud Ieremiã, germen Dauid. Nam ſic dicit: In diebus illis & in tēpore illo faciam germinare ipſi Dauid germē iuſticię: ubi rurſum Ionathã Chald. interpretatur: In die illo & tempore illo ſuſcitabo ipſi Dauid Meſchiam iuſticiæ. Ex quo patet quod in Meſchia eſt deitas ipſa. Itē in Pſalmis ſcriptum habetur de Meſchia. Thronus tuus deus perpetuus & æternus, ſceptrum æquitatis, ſceptrum regni tui. Dilexiſti iuſticiã & odiſti impietatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, præ participibus tuis.

Audis

Audis quõ Messia his uocatur de9,qñ dicitur, Thron9 tu9 deus:& homo,cũ rursum dicitur, dilexisti iusticiam &c. Vbi rursum credere debetis,non creatorem ipsum pertulisse mortẽ & passiones, sed humanitatem quam assumpsit. Et quicunque dicere uoluerit, quod omnia signa & miracula quę fecit,fuerint opus magicum,quodq; Iesus fuerit Baalzebub & magus & uirtute dæmonum,hoc est, per magiam fecerit res istas,ille quoq; cogetur dicere quod omnia signa & mirabilia quæ fecit dominus in Aegypto per manus Mosi, qui est in pace,facta sint per magiam:at quicunque sic dixerit, hic hæreticus est & nõ habet ꝓpiciationem quousque amouerit hãc iniqtatẽ à corde suo. Ecce ad uos clamo ô Iehudęi,uos audite uerba

השמע שמשיח בה נקרא אלהים כי"ב בפסוק אלהים אדם בשנ' אהבת צדק וגו' לכן תאמינו שאין הבורא סבל המ המיתה והיסורין כי אם האישות אשר לקח בע בעצמו. וכל האומר שכל הנסים והנפלאות אשר עשה מעשה כישוף הן וישוע היה בעל זבוב ומכשף ובכח השדים רל' בכישוף עשה את הדברי האלה גם הוא יאמר שכל הנסים והנפלאות אשר עשה השם במצרים על י ידי משה ע"ה נעשו על ידי כישוף אלא כל הא האומר כן מין הוא ואין לו כפרה עד שיסיר העון מלבו.

והנה אליכם אני קורא היהודיים ואתם שמעו את

את דברי אם חפץ בכם
להושע נפשותיכם וה
והאזינו לעצתי אם ת
תרצו למצא חן בעיני ה'
והזאת עצתי כדי שתק
שתקראו בנביאים ות
ותתפללו אל השם על
הבינה נכונה ובריש ש
שהוא יאיר עיניכם וה
והשמרו שלא תשנו דב
דבריהם לפי רצונכם וד
ודעו כי רוח השם דבר
בנביאי' ועל כן דבריהם
בענין המשיח יש לה
להבין ברוח ואין תמיד
כמשמעם כי דרך ה
הנביאים לדבר על הרוב
במשלים ובחידות וב
ובפלגה ובגידום כמו
כתוב בישעיה ופתחו ש
שעריך תמיד יומם ול
ולילה ובימי בית שני
כתוב שלא יפתחו שערי
ירושלים עד חום השמש:
הנה

uerba mea si cupitis saluari animas uestras, & acqescite consilio meo, si uultis inuenire gratiã in oculis dñi: est autem hoc consilium meum: quando legitis in prophetis, orate ad dominũ pro recta intelligentia, quatenus ille dignetur illuminare oculos uestros, & cauete ne mutetis uerba eorũ iuxta arbitriũ uestrum, scientes quod spiritus domini locutus est in pphetis: atq; ideo uerba eorum, q̊d attinet ad Meschiã, sunt intelligenda in spiritu, & nõ semper iuxta nudum literæ sensum. Est enim mos prophetarum, ut plerunq; loquantur in parabolis & ænigmatibus, per hyperbolẽ & excessum, ut est illud quod scribitur in Iesaia: Aperiẽtur portæ tuæ iugiter die ac nocte. In diebus aũt templi secundi scribitur, q̊d non aperuerint portas Ierusalem usq; dum incaluit sol.

Ergo

Ergo propheta loquitur hic metaphorice aut hyperbolice, quēadmodum etiam dicit: Non erit tibi sol in lucē diei, &c. Dici etiam potest, quando scribitur, aperientur portæ tuæ, &c. quod significentur portæ cœlorū, quæ iugiter sunt apertæ et audiatur oratio tua. Item in alio loco dicitur, quod pascetur lupus & ouis, q̊d'q; leo ueluti bos comedet paleas &c. ubi quidam de expositorib9 uestris aiūt, in diebus Meschiæ mutandas naturas animaliū atq; iumentorū, quod'q; reditura sit natura in eam qualis fuit à principio creatiōis & in arca Nohę. Nam si in principio creatiōis leo deuorasset agnum, ecce corruptionē accepisset creatio, cū omnia sic cōdita essent, ut essent tantum masculus & fœmina & nihil amplius: neque expectaßēt aut abstinuißēt à cibo donec creuißēt & multi-

הנה בזה מדבר הנביא
דרך משל או׳ דרך פלג׳ כ
באשר גם אמר לא יהיה
לך השמש לאור יומם ו
דגו׳ ועוד יש לומר
ופתחו שעריך וגומר רל׳
שערי שמים יהיו תמיד
פתוחין לשמע תפלתך׳
ובמקום אחר באמר ש
שירעה הזאב והכבש וה
והאריה כבקר יאכל תבן
וגו׳ ויש ממפרשיכם ש
שאומרים. כי בימות ה
המשיח יתחלפו טבעי ה
החיות והבהמות וישוב
למה שהיה בתחלת הב
הבריאה ובתיבת נוח׳
כי בתחלת הבריאה א
אלו היה אוכל האריה א
את השה הנה נשחתה ה
הבריאה כי כלם. נולדו
זכר ונקבה ולא יו
יותר ולא המתינו מ
מלאכול עד שפרו ו

ורבו הנטרפים אלא כ
בודאי אכלו עשב הש
השדה עד שפרו ורבו
הנטרפים והיה טבעם
מאותו היום ואילך ל
לאכול בשר · ויש מפ
מפרשים כי כל זה מש
משל כי הזאב והנמר
והדוב והאריה הם מש
משל לרשעים העוש
העושקים והגוזלים ·
והכבש והפרה והעגל ו
והגדי הם משל לעניי
הארץ · וכן אמר רבי
משה המצרי לא יעלה
על לבך שבימות המש
המשיח תחסר כלום מ
באומת מנהג הזה הע
העולם או שתתחדש א
אז מאומה ממעשה ש
ששת ימי הבראשית א
אלא העולם יהיה נוהג
במנהגו עתה · וכן בזה
וגר זאב עם כבש וגו'
טעמו הוא שישראל י
ישב לבטח עם הרע הר

& multiplicata fuiſſent animalia raptui apta: interim ergo comederũt herbam agri donec creuerũt & multiplicata fuerunt animalia rapacitati congrua, fuitq́ ab illo die & deinceps natura eorum propenſa ad eſum carnis. Alij expoſitores iſta metaphorice accipiunt, nempe quod lupus & pardus, urſus & leo ſignificent impios, calumniatores & raptores. Ouis aũt & uacca, uitulus & hœdus ſignificent manſuetos terræ. Et ſic dicit Rabi Moſes Ægyptius: Non aſcēdat ſuper cor tuum, quòd in diebus Meſchiæ deficiat res aliqua à cõſuetudine uel uſu huius ſeculi, aut quod innouetur tunc aliquid ab opere ſex dierum creationis, ſed mundus habebit tunc ſucceſſum ſuum ſicut modo. Et ſic hic: Habitabit lupus cũ oue, &c. ſenſus eius loci eſt, quod Iſraël habitabit confiden

F

ter cum malicia impiorũ huius mundi, qui compa rantur leonibus & lupis. Hucusque rabi Moses. In hunc quoq; mundum uocauit Iacob Iudam catulũ leonis, & Isachar uocauit asinum fortem, atq; Biniamin appellauit lupum rapacem. Sic quãdo uos Iehudæi exponitis de Meschia quod habiturus sit uxorem & filios, iuxta illud quod dicitur: Filiæ regum in honore tuo: astitit uxor ad dexterã tuam in corona auri Ophir, hoc est, secũdum opinionem uestram inter nobiles mulieres quas habiturus est, erunt filiæ regum: siquidem omnis rex gentium pro honore habebit si dederit filiam suam ei: at regina quæ erit ex Israëlitis illa sedebit ad dexteram, addicta concubitui eius &c. En quàm cœci estis in expositionibus uestris, qui talia cogitatis de sancto Meschia, dicentes fo-

הרשעי עולם אשר נמ
גמשלו לאריות ולזאב
זלזאבים עד כאן ר׳ מ
משה · על זה דרך קרא
יעקב ליהודה גור אריה
ולישׂשכר קרא חמור ג
גרם ולבנימין קרא זא
זאב יטרוף · וכן
כשאתם יהודיים מפר
מפרשים על משיח שת
שתהיה לו אשה ובנים
כמו שנ׳ בנות מלכים ב
ביקרותיך נצבה שגל לי
לימינך בכתם אופיר ר
ר״ל כדעתכם בנשים ה
היקרות שלו תהיינה ב
בהן בנות מלכים כי כל
מלך הגוים יתפאר בת
בתתו לו בתו והמלכה
שהיא מישראל היא ת
תהיה יושבת לימינו ו
ומיוחדת למשכבו וגו
וגו׳ הנה היאך אתם עו
עורים שאתם מפרשים
כן לחשוב באלה על ה
הקדוש משיח לאמור

re, ut

שהוא עתיד להת לבו
על התאוות הגופניות
להיות לו נשים מאחר
שהנביאים אמרו עליו
כי הוא עתיד לסלק מ
ממנו את חטאתינו׃
הנה אתם פוש
פושלים כמו עור בצה
בצהרים ומתעים את ש
שאר היהודיים עם פי
פירושיכם כי כל הזאת
הוא להבין דרך משל
כי שגל היא כנסת בני
אדם המאמינים בישוע
המשיח ובנות המלכים
הן אמות הגוים שבאו
להאמין במשיח ועל ה
הזה ענין אמר שלמה
בספר שיר השירים ׳ עוד
אתם יהודיים רואים
ומבינים שרבותיכם
עצמם ברבים דברים ה
הם מסופקים ונבוכים
אחד אמר משיח לא בא
או בדור שכלו זכאי או
בדור שכלו חייב ואחד

re, ut cor ſuum tradat in concupiſcentias corporales, & quod habiturus ſit uxores, poſteaquam prophetę dixerũt de eo quod uenturus eſſet ad auferendum à nobis peccata noſtra. Ecce uos impingitis ſicut cœcus in meridie, & facitis quoq; errare reliquos Iehudæos cum expoſitionibus ueſtris: cum totum iſtud ſit intelligendum allegorice. Nã uxor illa eſt collectio hominũ credẽtiũ in Ieſum Chriſtũ. & filiæ regum ſunt populi gentium, qui uenerunt ut crederent in Chriſtum. Et in hoc ſenſu locutus eſt Salomo in libro Cantici canticorum. Præterea uos Iehudæi uidetis & intelligitis, quomodo rabini ueſtri tam in multis ſermonibus, inter ſe dubij ſint & perplexi: unus dicit: Meſchia non ueniet niſi in generatione quæ eſt iuſta, aut in ætate quæ tota eſt impia. Alius dicit, ſi

Iſraëlitę fecerint pœnitentiam, mox redimentur. Vnus dicit Meſchiam natum in deſolatione templi ſecundi: alius dicit illum non naſciturum uſque dum uenerit. Vnus dicit quod in diebus Meſchiæ facturi ſint ſacrificia pro culpis: alius dicit, quod tunc non ſint futura ſacrificia, niſi pro gratiarum actionibus, eo quod tunc omnes futuri ſint iuſti atque docti, & non habeãt opus ullis ſacrificijs niſi pro confeſsione. Cæterũ id hoc quoque uos erratis, dicentes, Meſchiam uenturum in magna gloria, ſplendore atque diuitijs, & quod geſturus ſit prælia magna aduerſus reges huius mundi. Non legiſtis quod ſcriptum habetur in Zecharia: Exulta ualde filia Zion, iubila filia Ieruſalem, ecce rex tuus ueniet tibi iuſtus & ſaluatus: ipſe pauper aſcendens ſuper aſinum atque ſu

אמר אם ישראל עוש
עושין תשובה מיד נג
נגאלין·
אחד אומר שמשיח
נולד בחרבן בית שני ו
ואחר אומר שהוא אין י
יולד עד שיבא· אחד
אומר שבימות המשיח
יעשו קרבנות חובות ו
ואחר אומר כי אין יה
יהיו אז קרבנות כי אם
תודות כי אז כלם יהיו
צדיקים ולמודים ואין
הם נצטרכים לקרבנות
כי אם לתודה: וגם
בזה טעות היא בידיכם
באמרכם כי יבא משיח
בגדול כבוד ותפארת ו
ובעושר ויעשה מלחמ
מלחמות גדולות בנגד
מלכי העולם·
לא קראתם מה
שנ' בזכריה גילי מ
מאד בת ציון הריעי
בת ירושלים הנה מל
מלכך יבא לך צדיק ונ

per pul-

ונושע הוא עני ורכב
על חמור ועל עיר בן א
אתנות הנה יבא עני ר
ואין בכבוד כמו יעשו
מלכי הארץ ואין יהיו
כלי מלחמות בידו כי
קנה רצוץ לא ישבור ו
ופשתה כהה לא יכבנ
.יבא בודאי בכבוד ויל
וילחם אבל אין בכבוד
העולם הזה ואין ילחם
בחרב הברזל אלא בדבר
פיו יהרוג הרשע כי הוא
בדברו ממית חטא רמ
ומחיה אותו בדברו׃
וגם הוא בא בכבוד גד
גדול כשעשה כחות גד
גדולות כשחיה המתים
וטהר מצורעים והאיר
עורים כמו שנבא יש
ישעיהו אז תפקחנה ע
עיני עורים ואזני חר
חרשים תפתחנה אז י
ידלג כאיל פסח ותרן ל
לשון אלם וגו׳ גם
על כבוד הזה אמר חגי

per pullum, filium asinarum. Ecce ueniet pauper & non cum gloria sicut faciunt reges terræ, neq; erunt arma bellica in manu eius, cum nec calamũ quassatum confracturus sit, neq; linum fumigans extincturus. Veniet quidem in gloria & bellum geret, sed nõ cum gloria mũdana, neque pugnabit cum gladio ferreo, quin magis uerbo oris sui interficiet impium: ipse enim per uerbum suum occidit peccatorẽ, & rursus uiuificat eum uerbo suo. Venit deniq; cum gloria magna, quando fecit uirtutes magnas, quãdo suscitauit mortuos, mundauit leprosos, & illuminauit cæcos, quemadmodum prophetauit Iesaia: Tunc aperiẽtur oculi cæcorum & aures surdorum aperientur: tunc saliet ut ceruus claudus, & laudẽ dicet lingua muti, &c. Sed & de hac gloria dixit

Haggęus: Sic dixit dominus exercituum, adhuc unum modicum est, & ego commouebo cœlũ & terram, mare & aridã: & commouebo omnes gentes, & uenient ad eum qui est desiderium omnium gentium, & implebo domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Magna erit gloria domus huius nouissimæ supra primam, dicit dominus exercituum. Ecce propheta dicit duo: primo, unum modicum &c. Si Meschia adhuc non uenit, falsum dixit propheta, cum à tempore prophetæ usq; in pręsens effluxerint aliquot anni supra duo millia. Iesaia quoq; dicit: prope est iusticia mea, egressa est salus mea, & brachia mea populos iudicabunt: me expectabunt insulæ, &c. Dicit præterea Haggęus: maior erit gloria domus huius posterioris, quàm primæ. Et qua gloria fuit

כה אמר ה׳ צבאות עוד
אחת מעט היא ואני מר
מרעיש את השמים ואת
הארץ ואת הים ואת ה
החרבה והרעשתי את כ
כל הגוים ובאו חמדת
כל הגוים ומלאתי את
הבית הזה כבוד אמר ה׳
צבאות׃ גדול יהיה
כבוד הבית הזה האח
האחרון מן הראשון א
אמר ה׳ צבאות׃ הנה
הנביא אמר שתים׃
בתחלה אחת מעט וגו׳
אם עדיין משיח לא בא
שקר אמר הנביא כי מ
מזמן הנביא עד עתה ע
עברו כמה שנים יותר
מאלפים׃ וישעיהו
אמר קרוב צדקי יצא י
ישעי וזרועי עמים יש
ישפטו אלי איים יקוו
וגו׳ ועוד חגי אמר ג
גדול יהיה כבוד הבית ה
האחרון מן הראשון ו
ומה הכבוד הגדול אלא

maior,

כי משיח בא בבית שני
ויראה שם ועשה שם
נסים ונפלאות אשר כ
במוהן לא נעשו בכל
עולם ראף למד את ה
ההמון והראם דרך אל
חיי עולם הבא ·

ראת משום שע
שעמד בית שני י״ שב
שנים יותר מן הרא
הראשון נקרא גדול מ
מן הראשון · וי״ל כי
אין בשביל מעט זמן
הזה בית הזה היה גד
גדול מזה מאחר שבכל
דברים אחרים היה ח
חסרון מן הראשון כמו
שכ׳ רבים מהכהנים וה
והלויים וראשי האבות
הזקנים אשר ראו את
בית הראשון ביסדו זה
הבית בעיני הם בוכים
בקול גדול כי הזה בית
היה כאין בנגד הראשון
גם כלים אשר בבית ר
ראשון היו זהב ובשני

maior, nisi quod Meschia uenit in domum secundam, uisusq́ est in ea, & fecit in ea signa & mirabilia, qualia non facta sunt in uniuerso mundo. Docuit quoq; populum & indicauit eis uiam ad uitam futuri seculi. Quod si dicas, ob id quod templum secundum stetit ad decem annos diutius primo, uocatur maius primo. Respōdeo, non propter tam modicū tempus domus ista fuit maior illa, posteaquam in omnibus alijs rebus fuerit minor prima: quemadmodum scriptum habetur: Multi ex sacerdotibus & Leuitis atq; præcipuis patribus & senibus, qui uiderant templum primum, cum istud templum fundaretur coram oculis eorum, flebāt uoce magna, eo quòd ista domus fuit quasi nihil, respectu primæ, sed & uasa quæ fuerunt in domo prima aurea, in secunda fue-

runt ænea. Defecerũt præterea in ea decem ſigna, quæ facta fuerunt patribus in domo ſanctuarij, quemadmodum dixerũt rabini eorum in capitulis patrum, in capite de decẽ ſermonibus. Nam in domo prima non abortiuit mulier propter nidorem carnis ſanctuarij: non fœtuit unquã caro ſanctuarij: non uiſa eſt muſca in officina laniorum: nõ occurit nocturna contagio ſummo ſacerdoti tempore expiationis: non extinxerunt pluuiæ ignem in ſtrue lignorum: non ſuperauit uentus columnarũ fumi: non inueniebatur in manipulo ſpicarum & in duobus panibus atque in panibus propoſitionũ corruptio ulla: ſtabant cõpreſsi & tamen ſat ſpacij erat pro ſtratis: non nocebat ſerpens & ſcorpius in Ieruſalem, neque dicebat aliquis proximo ſuo, anguſtior eſt mihi locus,

היו נחשת׳ עוד חסרו
בו עשרת נסים שנעשו
לאבות בבית המקדש כ
כמו רבותיהם אמרו ב
בפרקי אבות בפרק בע
בעשרת מאמרות כי ב
ב בית ראשון לא הפילה
אשה מריח בשר הקדש׳
ולא הסריח בשר הקדש
מעולם׳

ולא נראה זבוב בבית
המטבחים׳

ולא אירע קרי לכהן ג
גדול ביום הכפורים׳
ולא כבו גשמים אש ש
של עצי המערכה׳ ולא
נצחה הרוח את עמוד ה
העשן׳

ולא נמצא בעומר
ובשתי הלחם ובלחם ה
הפנים פסול׳

עומדים צפופים
ומשתחוים רווחים׳ ולא
הזיק נחש ועקרב ביר
בירושל׳ ולא אמר איש
לחברו צר לי המקום ש

quam

שאלין בירושלים · גם
היו ה״ דברים בבית רא
ראשון אשר לא היו ב
בבית שני והם הארון
עם כפורת וכרוב אש
שכינה רוח הקדש אר
אורים ותומים · אלא
בדבר זה היה בית הא
האחרון גדול מן הא
הראשון כמו שנבא מ
מלאכי הנני שולח מ
מלאכי ופנה דרך לפני
ופתאם יבא אל היכלו
האדון אשר אתם מב
מבקשים ומלאך הבר
הברית אשר אתם חפ
חפצים הנה בא אמר ה׳
צבאות והרי נבואה זו
קאי על מלך המשיח ש
שבא ונראה מאנשים ·
הרואה אתה כי מפני
ביאת המשיח היה בית
השני גדול מראשון ·
גם לדעת שרבותיכם ל
לא מפרשים אמת כש
כשאמרו כי עתיד ל

quã ut pernoctare queã in Ierusalem. Fuerunt deniq; quinq; res in domo prima, quæ non fuerunt in domo secunda, nempe arca cum propiciatorio, Cherub, ignis diuinus, spiritus sanctus, urim, & thummim. At in hac re fuit domus posterior maior prima, sicut & Malachi prophetauit: ecce ego mitto angelum meum, & repurgabit uiam ante faciem meam, & repente ueniet ad templũ suum dominus quem uos quæritis, & angelus fœderis quem uos desideratis: Ecce uenit dicit dominus exercituum. Hæc inquã prophetia est de rege Meschia, qui uenit & uisus est ab hominibus. Vides nunc quomodo propter aduentum Meschiæ fuit domus secũda maior prima. Notandũ quoq; quod rabini uestri non uerũ dicunt, quando dicunt futurum, ut tertium extrua-

tur templum in terra Iſra
ẽl, eo ſcilicet tẽpore quan
do uenturus eſt Meſchia,
alioquin quomodo dixiſ
ſet Haggæus propheta
ſpeciatim, domus iſta no
uiſsima? & certe demon-
ſtrauit domum illam quę
tunc ædificabatur. Probo
adhuc quod Meſchia fue-
rit in domo ſecunda, ex
eo quod nõ eſt ſcriptum,
maior erit domus iſta ulti
ma quàm ſecunda &c. A-
lioquin rectus eſſet ſen-
ſus ille quem uos prædi-
catis, nempe quod Me-
ſchia nondum uenerit: at
cum nũc ita ſcriptum ſit,
maior erit domus iſta no
uiſsima quàm prima, con
ſtat, ut iã expoſui, Meſchi
am ueniſſe in domo ſecũ-
da. Et in hunc modum ex
ponit quoque Thalmud,
Meſchiam ſcilicet ueniſ-
ſe in templo ſecũdo: nam
rabi Iehoſua filius Leui in
terrogauit Eliam quãdo
uenturus eſſet Meſchia,
& dixit ei, ubinam eſſet,

לרבנה בית שלישי ב
באי אז יבא משיח כי
הנביא חגי אמר גרית
הבית הזה האחרון הנה
הגיד את הבית אשר אז
נבנה ׃
ועוד אוכיח שמשיח
היה בבית ב׳ מדלא כ
כתיב גדול יהיה הבית
הזה האחרון מן השני
וגו׳ ׃
אז היה משמע כמו
שאתם אומרי׳ שמשיח
לא בא אבל עתה מרכ
מרכתיב גדול יהיה ה
הבית הזה האחרון מן
הראשון נראי כמו ש
שפרשתי שמשיח בא
בבית שני ׃
וכן התלמוד מ
מפרש שיבא משיח בב
בבית שניבי ר׳ יהושע
בן לוי שאל לאליהו מ
מתי יבא משיח אל׳ ה
היכן הוא ׃

Cum

אל" ברומי בין
החולים ׃ הלך ושם
ומצאו׃ אם הוא ברומי
אב" כבר הוא בא ונולד
ואתם מחכים לשוא ׃
ואת" נולד הוא אבל ע
עדיין לא בא ׃ ז"ה
אינו ׃ הלא אין בטבע
שיחיה אדם יותר מא
מאלף וחמש מאות שנה
אע"פי שדורות ראשו
ראשונים היו מארי
מאריכין בשני קרוב
לאלף שנים מ"מ לא ח
חיו יותר מאלף שנה ׃
ואת" חנוך ואליהו יו
יותר מכן ר"ל מאלף ש
שנים חיו ר"ל חיים ה'
ועל כן עדיין הם חיים
ויחיו עד יום הדין כ
כשיבא משיח שנית ב
בסוף העולם בכבוד ג
גדול ובתפארת לשפט
החיים והמתים ולתת
לכל אחד כפעלו לצדיק
את חיי העולם הבא ו
ולרשעים את גיהנם ׃

Cui ille respondit: Romæ est inter pauperes. Qui abiens illuc, inuenit eum. Si fuit Romæ, ergo iam uenit & natus est, & uos frustra expectatis. Quòd si dicas, natus quidem est, sed adhuc non uenit, hoc fieri non potest. Nónne in natura non est ut uiuat homo supra mille & quingẽtos annos? Et licet primę ętates prolõgauerint annos haud procul à mille annis, tamen non uixerunt ultra mille annos. Et si rursũ dicas, Hænoch & Elija plus quàm illi, id est, supra mille annos uixerunt: respondeo: deus uiuificat eos, & ob id usq; nunc uiuunt, & uicturi sunt usq; ad diem iudicij, quando scilicet uenturus est Meschia secundò in fine mũndi cum gloria magna & maiestate ad iudicandũ uiuos & mortuos, ut det unicuiq; secundum opus suum, iusto scilicet uitam uenturi seculi, & impijs gehennam.

SEBASTIANVS MVNSTERVS ad pium Lectorem.

Vantam iacturam attulerit inuidia ipsa Iudaico populo & recutitis illis hominibus, qua Christum & nascentem eius ecclesiam tam atrociter sunt persecuti, & usq; in hodiernum diem uenenatis suis linguis (quando factis non licet) adhuc persequuntur, miseri & excœcati suo maximo incommodo sunt experti, etiam si hoc miserandum sit in eis, quod non agnoscunt hæc extrema mala, quæ patiuntur, propterea eis indesinenter incumbere, quod innocentes gratis & sine causa odio habent, imò putant totam lernam et colluuiem malorum quæ illos inundant, hinc ortam, quod Christum & fideles eius non mox in terra sua, cum illis adhuc essent uires, exterminauerunt. Facit hoc odium, ut nedum scripturam perperam intelligant, falso interpretentur, deprauent & corrumpant, sed & aperta mendacia, absurdas opiniones, uanißimaq; delyramenta contra Christianos confingant et suis sic obtrudant, perinde quasi apud nos oraculi uice habeantur & inter sacra nostra reponãtur, atq; hoc pacto illos dementent, in errore contineãt, conflent inuidiam, nauseamq; contra fidem nostram inuiolatam excitent, ne illam amplexentur. Horum errorum aliquos hic recitabo in utraq; lingua, & tandem subijciam quibus diris execrentur atq; deuoueant eos, qui à se desciscunt & ad fidem nostram conuertuntur.

ERRO-

ERRORES ET VANISSIMÆ OPINIONES contra Christianos conficti.

טעיות וסברות שקר ה
הנבדות כנגד הנ־
המשיחיים

קיסר אחד רצה
לנסות ול
ולידע אי
איזו אמונה טובה וי
וישרה ובאיזו יראת ה'
אם אמונת ישראל או
אמונת נוצריים או א
אמונת ישמעאל׃
ומה עשה׳ לקח אחד
מישראל ואחד מנצר
מנצריים ואחד מיש
מישמעאלים ויתן או
אותם בבית הסוהר כל
אחד לבדו וילך לכל א
אחד לבדו להחליף א
אמונתו באמונה את
אחרת ואם לאו יחתוך
ראש כל מי שימאן ו
וילך תחלה ליהודי וי
ויאמר לו לבחר דת ב
נוצריים או חוק ישמ

Voluit Cæsar quidam tentare & explorare, quæ nã fides esset bona & recta, & in qua uerus esset cultus dei, in fide Israêl aut in fide Christianorum aut in fide Saracenorum. Et quid fecit? Accepit unũ ex Israêlitis & unũ ex Christianis, atq; unum ex Saracenis siue Mahumetanis, & posuit eos in carcerem, quemlibet seorsum. Et pergens ad unumquenq; seorsum, conabatur auellere à fide sua, ut aliam amplecteretur fidem, & si id recusaret, amputaret caput eius qui id facere nollet. Accessit autem primum ad Iehudæum, & dixit ei, ut eligeret legem Christianorum aut Alchoranum Saracenorum, alioquin discerperet ei membrum à mem-

à membro. Et respondēs Iudæus ille dixit ad Cæsarem: absit à me ut deserā deum meum, deum uiuū & uerum & adhæream fidei cadauerosi & mortui hominis. Scias ergo quod pro lege dei nostri & pro unitate regis nostri & pro sanctitate nominis creatoris nostri paratus sum pati mille mortes, unam post aliā, & adimplere id quod scriptū est: Quoniā propter te occidimur tota die. Quādo uidit Cęsar quod non ualeret eū trās ferre à proposito suo, ita ut nō cōsurgeret neq; moueretur à lege sua, duxit eum ad ostium sepulchri eius, & intentabat collo eius gladiū suū extractū, ut uel sic terreret eum atque metum ei incuteret, sed ille non curabat uerbum eius, ut obliuisceretur creatoris sui. Tunc dimisit eū Cæsar, & abijt ad Christianū sacerdotem, dixitq; in hæc uerba, ut mutaret legem suam, eligeretq;

ישמעאלים או יתקוא
אבר לאבר ·
ויען היהודי וי
ויאמר לקיסר חס וחל
וחלילה לי שאניח אל
אלהי מחוללי צורי ואל
ואלהים חיים ואמת וא
ואדבק באמונת פגר ו
ומת ·
דע כי על תורת אלהינו
ועל יחוד מלכנו ועל
קידוש שם יוצרנו אם
אסבול אלף מיתות זה
אחר זה ואקיים מה ש
שנ' כי עליך הרגנו כל
היום ·
כשראה הקיסר כי לא
יכול להעבירו על דתו
ולא קם ולא זע מתו
מתורתו ויביאו על פ
פתח קברותיו בשלופת
על צוארו לאימו ולצ
ולצערו ולא חש על דב
דברו לשכח צורו · אז
הניחו הקיסר וילך אל
הגלח הנוצרי ויא מר

לו כדברים האלה לש
לשנות דתו ובחר לו ל
לחיות יהודי או יש
ישמעאל או ישא מיתה
קשה ·
נאץ בליעל דבר זה לע
לעשותו וידבק מאד ב
בשקר אמונתו ויבך ו
ויתחנן לקיסר להניחו
בדתו כי האמת וישר א
אתו ועל כן סבל ישו
מיתתו לפדות אותו ו
ושאר חטאים כמהו ו
ולהביאם לחיים העולם
הבא ·
והקיסר זעף לקראתו
ויאמר לקצר אמרתו ו
ולגלות לו עצתו אם י
ירצה להחיותו ואם ל
לא אחת דתו להמיתו ·
כיראת הגלח כי הקי
הקיסר העיר בחמתו ו
וכי כלתה אליו רעתו ו
ובחר לו בחיים ויאמר
מאחר שהכרח לעזוב ד

geret'q; sibi fidem aliam, nẽpe fieret Iehudæus uel Mahumetanus, aut cogeretur ferre mortem durã. Exhorruit Belijaal ille facere uerbũ istud, & adhæsit forti animo fidei suæ, & flens precabatur Cæsarem, ut dimitteret eum in lege sua, quia ueritas & recta fides esset apud se, propter quã Iesus passus esset mortem suam, ut ipsum redimeret & reliquos peccatores similes sibi, perduceret'q; eos ad uitam futuri seculi. Et iratus Cęsar contra eũ, dixit, ut breuiter uerbis exponeret mentẽ suam, indicaret'q; ei consilium suum, si cuperet conseruari in uita, aut si nollet, una esset sententia quod interficeret eum. Quando uidit rasus ille sacerdos, quod Cæsar excitasset furorem suum & consummata esset malicia eius cõtra se, elegit sibi uitam, dixit'q;: posteaquam cogeretur

retur derelinquere legẽ suam, se uelle fieri Iehudæum, quia non est utilitas aliqua in fide Mahumetana, cum Mahumetus deus eorum inebriatus fuerit uino, & proiectus in stercus, uenerintque porci, & transeuntes per stercus inuenerint eum, lacerauerint eum, hinc inde mouerint eum, interfecerint atque comederint eum: & quomodo fieri posset ut talis esset deus: propterea fides Israëlitarum esset melior illa. Tũc Cæsar relicto eo perrexit ad Saracenum, & dixit ut faceret instar primi, derelinqueret & dimitteret religionẽ suam, eligeretq; sibi fidem Israel aut fidem Christianorum, si nõ uellet pati multiplicem mortem. Tunc immutati sunt sensus eius, & profluentibus lachrimis ab oculis eius tetendit manum suam & flens ait: quare facit dominus meus sic, ut co-

דתו רצה לחיות יהודי
כי אין תועלת ממש ב
באמונת ישמעאל כי מ
מכמט אלוהם נשתכר
ביין ונשלך באשפת ו
ובאו החזירים ועב
ועברו באשפת ומצ
ומצאוהו וגררוהו וס
וסבבוהו וימיתוהו ו
ואכלוהו · ואיך יהכן
שיהיה אלהים על כן
אמונת ישראל טוב מ
מזה·
אז הניח הקיסר אותו
והלך לישמעאל ואמר ל
לו לעשות כמשפט הר
הראשון לעזוב ולטוש
יראתו ולבחור לו או
אמונת ישראל או א
אמונת נוצריים או י
יסבול מיתה משו
משונה·
אז נשתנו רעיוניו
ודמעות נזלו מעיניו ו
ופרש ידו ובכה ויאמר
למה יעשה אדוני ככה ל

gat

לְחַבְּרִיתַ אוֹתִי וּלְהַעֲבִ
ירֵנִי מֵעַל דָּתִי שֶׁבָּהּ נוֹלַדְתִּי וְנִתְגַּדַּלְתִּי וְנִתְרוֹמַמְתִּי וְתוֹרָתִי אֱמֶת וִישָׁרָה זַכָּה וּטְהוֹרָה יָפָה וּבָרָה אֵין כָּל הַתּוֹרוֹת צְרוּפוֹת וִיקָרוֹת כְּתוֹרָתִי עָלֶיהָ אֶעֱשֶׂה כָּלָה וַיִּחַר אַף הַמֶּלֶךְ עַל מִלָּיו וַיְצַו לְהָסִיר רֹאשׁוֹ מֵעָלָיו וַיִּרָא כִּי שָׁלַף הַקּוֹסְטִינָר חַרְבּוֹ וַתָּבֹא חֲרָטָה בְּלִבּוֹ וַיְבַקֵּשׁ לְהַרְחִיב לוֹ זְמַן עַד לְמָחָר וְאָז יִבְחַר וְנִתַּן לוֹ שְׁאֵלָתוֹ וְנַעֲשָׂה בַקָּשָׁתוֹ׃

לְמָחָר צָעַק בְּקוֹל רָם ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִי אָבִי יִשְׁמָעֵאל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הַצּוּר תָּמִים בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם אוֹתוֹ אֶבְחַר לְחֶלְקִי וּלְגוֹרָלִי אֲנִי עַבְדּוֹ וְהוּא אֵלִי וְאֶמוּנָה יָשׁוּ עָוֶל וּד׳

gat me trāſire à lege mea in qua natus ſum, enutritus atq; educatus, cū lex mea ſit uera & recta, iuſta & munda, pulchra & clara, nec ſint ullæ leges tam examinatæ & precioſæ ſicut lex mea: ob eam ergo faciam cōſummationem. Iratus itaq; furore Cæſar, contra uerba eius præcepit auferri ab eo caput eius: at ille expaueſcens poſtquam carnifex extraxerat gladium ſuum, ſubeunteq; pœnitentia in cor eius, rogabat ſibi dari ſpacium temporis uſq; in craſtinum, & tunc eligeret alterutrum. Conceſſa eſt itaq; ei poſtulatio ſua & permiſſa petitio. Et in craſtinum clamauit uoce magna: Dominus deus Abrahã, pater patris mei Iſmaël, deus Iſraël, ipſe eſt formator perfectus & creator cœlorum, ipſum eligo pro parte mea atque pro ſorte mea ego ſeruus eius & ipſe deus meus

Fides autem Iesu iniqua est & adulterina, nec cuipiam rei conferri potest, & lex credentium in eum nihil habet perfectionis, sed est confusio quædam, ignominia, uanitas & prę uaricatio: quia ipse crucifixus est & suspensus, nec potuit seipsum liberare: & quomodo ergo potuisset liberare populum suum, qui dum adhuc uiueret non est saluatus, neq; euadere potuit manũ persecutorum eius? Itaq; cum Cęsar audisset quod Iehudæus uellet mori pro lege sua & nollet discedere à fide sua ad hanc uel illam, sacerdos autem & Israëlita uterq; abnegaret uanitatem suam & confiterentur fidem Israël, tũc delegit eam quoque sibi Cæsar, & factus est proselytus tam ipse quàm sacerdos & Saracenus, facti in fide aduenæ iusticiæ & ueritatis.

Scriptum habetur apud

ודומה אינה שוה למ
למאומה ואין תורתם מ
מאמיניו תמימה רק ב
בושת וכלמה ושקר ו
ומעילה כי הוא נצלב
ונתלה ולא יכל להציל
את עצמו ואיך יושיע
את עמו ובעודנו חי לא
נמלט ומיד רודפיו לא
פלט ·

כששמע הקיסר כך
שהיהודי רצה למות על
תורתו ולא רצה לזוז
מאמונתו הנה והנה ו
והגלח והישמעאל ש
שניהם כפרו בהבלם ו
והודו לאמונת ישראל
אז בחר לו הקיסר אותה
בעצמו ונתגייר הוא ו
והגלח והישמעאל והיו
גרי צדק ואמת :

כתוב אצל הנו
המשיחיים שישו היה
יושב על מעין של מ
מים ואכל לחם ושתה
מים ובא לו אדם אחד

Chri-

ואל׳ ·
ישו אדוני שמ
שמעתי שאתה אלוה ו
ואתה יכול לעזור לי
מדוחקי ׃
ענה לו ישו ואומר
אוי לו לאדם שנולד ב
בפקחות עינים ולא י
יכול לראות בהן כמו ש
שאתה רואה שיש לי ב
בשר ודם באדם אחר ו
הייתי לחיות אלה
אלהים ׃
כתוב להן שישו
הלך בדרך ובא לו אדם
אחר ·
אמר לו ישו אם תר
תרצה להכיר כחו של
הקב״ה וכחו של בשר
ודם עלה על זה הא
האילן ·
אל״ שלח לי ידך
וירם ישו ידו נגדו למ
למעלה ויאמר לו ישו
כשם שאיני יכול ליגע

Christianos, quod Iesus sedebat super fontem aquarum, comedens panem & bibens aquam, uenitq́ ad eum quidam homo & dixit ei: Iesu mi domine, audiui quod tu sis deus, & tu possis me liberare ex pressura mea. Respõdit ei Iesus dicens: Væ homini illi qui natus est apertis oculis & nõ potest uidere cum eis, sicut tu uides me habere carnem & sanguinẽ, haud secus quã alius habet homo, & putas me esse deum? Scriptum est apud eos, quòd cum Iesus semel ambularet per uiam, uenit ad eũ quidam homo: ad quem dixit Iesus: si uis agnoscere uirtutem carnis atque sanguinis, ascende super arborem istam. Et cum ille diceret, porrige mihi manum tuam, & Iesus eleuasset manum suam contra eum sursum, dixit ei Iesus: quemadmodum ego non possum tãgere manũ

tuam in sublimi, sic non possum te liberare.

Scriptum est apud eos, quod cum, Maria semel iaceret in sinu Iesu, resolutus est ipse in lamentum super eam, eo quod illa moreretur. Ecce si ipse fuit deus, quare occidit matrem suam, cum scriptum sit: Honora patrem tuum & matrem tuam.

Scriptum est in libris eorum, quod cum genuisset Maria Iesum: rex Augustus qui erat in diebus illis scrutabatur & insidias struebat ei ut illum perderet de mundo, sed mater eius abscondit eum in præsepio asinorum. Quare quęso nõ custodiuit seipsum? Pręterea quare nõ reuelatus est in oculis scrutantiũ eũ & dixit eis: ecce adsum, uobis autem nulla est potestas qua abuti possitis contra me, sed sic natus sum ut crescã ad huc triginta tribus annis, quemadmodũ dicebat po

לירד למעלה כך איני יכול להצילך:

כתוב להם שהריא שו כבת בחיקו של ישו והוא היה מספיד עליה שהיא תמות: אם הוא אלוה למה הרג א אמו והכתיב כבד אביך ואמך:

כתוב בספריהם כשילדה הריא את ישו היה המלך אוגוסטוס שבאותן הימים לחפש אחריו לבערו מן הע העולם ואמו השמינה אותו באבוס של חמור.

ולמה לא שמר את עצמו ועוד למה לא נג נגלה לעיני המחפשים אותו והיה אומר להם הנני ואין לכם כח לע לעשות לי מאומה כי על כן נולדתי ואגדל ע עוד לג' שנה כמו כש בשגדל היה אמר שיבן אלוה והיבוחו מיתה

כבן מסית ומדיח ׃
ולמה היה פורח
באויר למלט ממות נ
נפשו עד שבא יהודא א
אישכריוטא ופרח על
עליו והפילו ארצה בעל
בריתו ותלוהו היה לו
לומר הנני עשו לי י
כטוב בעיניכם כי על
כן באתי לקבל יסורין
ומיתה להציל העולם
מדין גיהנם ׃
ועוד נפלאות ש
שעשה למה המתין ע
עד שהיה גדול ובר ד
דעת ׃
היה לו לעשות
נפלאות מן הבטן וב
ובינקותו בעוד שהיה
בן שנתים או שלש ׃
שנים ואז היה כל
העולם מאמין בו וב
ונצול מן הדין ׃
אך דעו כי מכשף
היה וכל נפלאותיו ה
היו ע״י כישוף על כן

ſteaquam creuit, quòd filius dei eſſet, & propterea condẽnauerũt eum morte, ueluti filium incitantẽ & impellentem ad idololatriam? Quare uolauit in aërem ut ſaluaret à morte animã ſuam, donec uenit Iuda Iſcariota & uolauit ſupra eum, deiecitq́ eum in terram, qui fuerat arctus amicus eius, & crucifixerunt eum? Fuerat ei dicendum, en adſum, facite mihi quod bonũ eſt in oculis ueſtris: ob id enim ueni ſuſcipere paſsiones & mortem, ut liberarem mũdum à iudicio gehennæ. Sed & miracula illa quæ ædidit, quare ea diſtulit donec factus eſt magnus & rationis capax? Debuerat facere miracula mox ab utero & in pueritia ſua, quando ſcilicet fuit filius duorũ aut triũ annorũ, & tunc totus mũdus credidiſſet ei & euaſiſſet iudiciũ. Sed ſcitote quia fuit magus, & omnia

miracula eius facta sunt per incantationem, & ob id condẽnatus est ad mortem, quemadmodum præcepit nobis dominus deus noster.

נדון למיתה באשר צ
צונו יהוה אלהינו:

Anima ipsius Iesu siue spiritus eius nihil habuit diuinitatis, sed ipse fuit sicut reliqui filij hominũ, formatus ex corpore & anima, nihil autem de spiritu dei fuit intra eum: nam cum ipse & Petrus atq; Iohannes semel ambularẽt per uiam, factaq; fuisset uespera, ecce uenerunt ad inferiora cuiusdã montis, dixeruntq;, quò nos ascendimus & ubi diuertemus hac nocte? Nõ enim uidebant ullam domum aut uillam, & fuit illis conscendendus transeundusq; mons, sed timebant ne tenebræ obruerent eos priusquã ad ullam pertingerent uillam. Dixit autẽ eis Iesus quando uenerimus ad cacumẽ montis, circunspiciemus ad omnem plagam, si quo modo

הנפש של ישו
ונשמתו לא אלהות ה
היתה והוא היה כשאר
בני אדם נוצר בגוף ו
ובנשמה ובכל רוח אל
אלהים לא היה בקרבו
כי בפעם אחת היה הוא
ופיטרוש ויוחנן הו
הולכים בדרך ויהי ל
לעת ערב והנה באים
בתחתית ההר אמרו אנה
אנחנו עולין ואנה נ
נלין הלילה כי לא ראו
בית וכפר והיה להם ל
לעלות ולילך מעבר לה
והיו יראים שיחשיך ע
עליהם קודם שיגיעו
לשום כפר:

אמר להן ישו
כשנבוא לראש ההר נ
נראה לכל צדדין אנה
יש מקום ללון ונפנה
שם:

ויש להבין מכאן
כי אפילו רוח נבואה
לא היתה בו שלא ידע
מה שהיתה בצד השני
מעבר להר ׃

כתוב בתורתם
שכך אמר גרגוריוש ק
קדוש שלהם שפעם א
אחת הלך בקברי ישמ
ישמעאלים ומצא על
קבר אחד כתוב בחרט
אנוש ׃

כמה מספר ימי
חיים של אותו ישמ
ישמעאל וכמה היה ר
רחמן טוב וישר וכמה
היה אוהב משפט וה
והחסד שעשה עם אשה
אחת עניה שאחד מן ע
עבדיו פגע פעם אחת ו
ונתקוטט עם בנה של
אותה אשה וכעס עבד
של אותו ישמעאל על
בנה וקם עליו והכהו
וימות ׃

modo pateat locus ubi pernoctemus, diuertamusq́ꝫ. Ex isto loco considerare licet, quod etiam spiritus prophetiæ non fuerit in eo: nam nesciuit quid esset in opposito latere montis.

Scriptum est in lege eorum, quod sic dixerit Gregorius, qui est sãctus apud eos, quod uice quadam ambulauerit per sepulchra Saracenorum, & inuenit super quodam sepulchro scriptum stilo hominis: Tantus est numerus dierum uitæ huius Saraceni, fuitq́ꝫ tam clemẽs, bonus & rectus: tantus fuit amator iudicij & pietatis, quam exhibuit cuidam mulieri pauperculæ. Nam cum uice quadam unus ex seruis eius occurrisset & in contentionem uenisset cũ filio illius mulieris, stomachatusq́ꝫ seruus illius Saraceni cõtra filium eius, & surgens super eum percussisset eum, ut etiam moreretur,

uenit poſtea mulier illa & clamauit ad principem illum Saracenum. Fuit autē ea hora, quādo mulier illa uenit in conſpectum eius & fleuit ſuper morte filij ſui, qua ille iam uolebat procedere ad militiā. Et retro conuerſus contra mulierē, dixit ad eam: Quid eſt tibi mulier? Dixit ei mulier: obſecro domine tale malum intulit mihi unus ex ſeruis tuis. Illico præcepit ut aduocarent ſeruum illum, præcepitq; ei per animam eius ut iret cum muliere illa, eſſet cum ea, ſeruiret ei, & cuſtodiret eā cunctis diebus uitæ eius, ac ſi eſſet mater eius: Et mox conuerſus eſt princeps ille ad uiam ſuam & occiſus eſt. Cumq; Gregorius uidiſſet opus illud, conuolutà ſunt uiſcera eius, & flens ſuper ſepulchrum, rogauit pro miſericordia, ut remitterentur pec-

ואחר כך באתה האשה ותצעק אל אותו שר ישמעאל ואותה שעה שבאתה האשה לפניו בכתה על מיתת בנה והיה רצונו ללכת בחיל וחזר לאחריו נגד האשה ואמר לה מה לך אשה ואמרה לו האשה כי אדוני שכך הרע לי אחד מעבדיך ׃

מייד צוה לקרא לאותו עבד וצוה לו על נפשו לילך עם האשה ולהיות עמה לעבדה ולשמרה כל ימי חייה כאילו היתה אמו ומייד פנה השר ההוא לדרכו ונהרג ׃

וכשראה גרגוריוש המעשה הזה נתגלגלו רחמיו ובכה על הקבר ובקש רחמים שיסלחו חטאתיו ותהיה נפשו צרורה בגע ׃

וכאשר שאל כן

היה ׃ ואמרו שאין הדמעות שנפלו על ת הקבר היה נטבל לקיים מה שכתוב בתורתם ש שאין אדם יכול לת להכנס בגן עדן אלא אכ״ נטבל וכל מי שלא נטבל לא יכנס לע לעולם ׃

ואחר כך אמרו לו מן השמים גרגוריוש כך אני מצוה אותך ש שלא תבקש ולא תשאל עוד מחילה כזאת שמ שמחלתי לך מזה היש הישמעאל כי לעולם לא אעשה עוד משום אדם מחילה זה ומזאת המחילה שמחלתי לך יהיה לך חולי עד רוב ימים וכן היה ואחזתו חמה ׃

מן המעשה הזה נפ נפלאת לי עד מאוד ש שאני יודע שכתוב בת בתורתם מתחלה שאין

cata eius, colligereturq́ anima eius in paradiſo. Et ſicut rogauit, ſic factũ eſt. Porrò ipſi dicũt quod per lachrymas quæ deciderunt ſuper ſepulchrum fuerit baptiſatus, ut impleretur id quod ſcriptũ eſt in lege eorum, quod homo non ualeat introire in hortum uoluptatis, niſi fuerit baptiſatus: qui enim non fuerit baptiſatus, nunquam introibit. Poſt hæc dixerunt ei de cœlis: Gregori ſic ego prę cipio tibi, ut nequaquam poſtules aut petas amplius remiſsionẽ talem, qua ueniam dedi propter te huic Saraceno: quia nunquam faciã amplius propter ullum hominẽ talem remiſsionem: & propter hãc remiſsionẽ qua propter te propicium me exhibui, accidet tibi infirmitas multis diebus. Quod & factum eſt, nam apprehẽdit eum febris. Ex iſto facto, naſcitur mirabile

quid apud me, præsertim cum sciam scriptum in lege eorũ à principio, quod homo non posſit ingredi in paradisum nisi baptisatus fuerit, & hic quomodo ingredi potuit, cũ ex lachrimis istis non tincta fuerit uel quarta pars membrorum corporis? Et deinde quando non fuit in eo spiritus, etiam si mille uicibus baptisatus fuisset, atq; in mille locis, aquæ nihil illi profuisſent.

Scriptum est apud eos, quod cum monialis quædã esset inter moniales, & omnes essẽt uirgines, uniuersi Romani apprehenderunt eas sigillatim, & ecce una fornicata fuit, id quod & uerũ fuit. Congregatiq; Romani, uoluerunt interficere scortum illud. At cunctæ reliquæ moniales dixerunt: non est fornicata soror nostra. Responderunt Romani: in hoc sciemus si impletũ fuerit cribrum aqua, &

אדם יכול להכנס בגן עדן אם לא נטבל וזה היאך נכנס שמן הדמעות הללו לא נטבל אפים רביעית מן האבר שעל הגוף ועוד כיון שאין בו רוח אדם אם נטבל אלף פעמים באלף מקומות מים לא הועילו לו:

כתוב להם שבגמריא אחת היתה בתוך גמריות וכלן בתולות וכל רומיים מחזיקים בהן בפרישות והנה אחת זנתה ואמת היה ויאספו רומיים ורצו להמית הזונה ואמרו כל שאר הגמריות לא זנתה אחותנו ואמרו הרומיים בזאת נדע אם תמלא הכברה מלאה מים ותביאנה מן הנהר ולא תצא טיפה דרך הנקבים או תבא

illa

תבחנה כי כנים דבר
דבריכם ובריר שהיא
אסירה ונתנו לה זמן ל
לבקש על נפש שיעשה
לה נס׃

וישתחוו לפני עו
שלהן ונעשה לה נס ו
והביאה במצותם בכ
בכברה מלאה מים א
אע״פ שברור היה ש
שזנתה וזה היה קודם
שילד התלוי׃

והנה כה קדושים
של המשיחיים יש ע
עושים נפלאות מאי
מאירים עינים עורים
ומחזיקים כושלים בר
ברכים ומתירים אסו
אסורים וגו׳ וה׳ ישלח
בם מחלואים רעים ו
רבים ונאמנים יען ש
שהם מבקשים לקדו
לקדושים להקציף הק
הקב״ה והם רוצים ל
להיות טובים מן הם
המלאכים׃

illa portauerit ipsum à fluuio, ita ut ne una quidem stilla transmissa fuerit per foramina, tunc probabitis recta esse uerba uestra & clarum erit quod ipsa innocens est. Dederunt proinde ei tempus, ut rogaret pro anima, fieretq; signum propter eam. Prostratis itaq; eis ante idola sua, factum est propter eam signũ: portauit nanque iuxta præceptum eorum cribrum plenũ aqua, etiam si clarum esset, illã scortationi uacasse: & istud contingit ante natũ crucifixum. Ecce sic faciũt sancti Christianorum miracula, illuminantes oculos cœcos & consolidantes genua nutãtia atq; soluẽtes uinctos &c. Et dominus mittit in eos infirmitates pessimas, uarias, & perseuerãtes, eo quod ipsi rogant sanctos, ad irritandum deum sanctũ & benedictum: & uolunt esse meliores angelis ipsis.

Videte

Videte quid dixerit angelus ad Manoah, cum ille uellet honorare eum: dixit enim: Si uolueris offerre holocaustũ, deo offeras ipsum. Hinc est, quia nos non rogamus sãctos sed deũ ipsum, quod non sunt inter nos tabe fluentes, leprosi, & igne sancto laborãtes ut ipsi, quia deus est medicus noster.

En hæc est res quæ prohibet & in causa est, quod Iehudæi non credunt in Christũ missum: eo quod Iehudæi uocant uirum illum aut mulierẽ in Christum credentes & suscipientes super se fœdus eius atq; legem eius, apostatã aut separatã, quasi dicant: non est uiro illi pars in futuro seculo, neq; est remissio animæ eius in æternũ. Spuunt in faciem eius & uocant mamseros, hoc est, spurios, & uxorem eius immundam & pollutam. Non comedunt cum eo neque bibunt cum eo,

ראו מה אומר המ
המלאך למנוח בשרצה
לכבדו כי אמר אם תע
תעלה עולה להשם תע
תעלנה לפניך כי אנו
לא מבקשים לקדישים
כי אם השם אין אנו ז
זבים ומצורעים ושר
ושרופי אש במותם כי
ה׳ רופאנו:

הרי דבר זה מו
מונע וגורם שאין הי
היהודיים מאמינים ב
במשיח הנשלח לפי ש
שהיהודים קוראין לא
לאותו איש או אשה
שמאמינים במשיח ו
ומקבלין עליהם ברי
בריתו ותורתו משומד
או משומדת כלו׳ אין
לאותו האיש חלק בע
בעולם הבא ואין לנ
לנשמתו כפרה לעולם
ועד ומסיאין לפניו ו
וקוראים לבניו ממ
ממזרים ולאשתו ט

sed

טמאה יודה ואין אוכ
אוכלין עמו ואין שו
שותין עמו ומחרים ו
ומנדין אותו ומקללין
אותו כל יום ערב וב
ובקר ג׳ פעמים כגון ו
ולמשומדים אל תהי ת
תקוה ומדמין אותו ל
למין ולאפיקורס ומב
ומבזין אותו ואת בני
משפחתו ואינם מתח
מתחתנין לו ולבני מ
משפחתו ועומדים על
נפשו ומתירין את ד
דמו בלו׳ מי שיהרג א
אותו אין לו דמים ואין
צריך לתשובה ומעלו
עליו כאילו הביא קרבן
ומברכין אותו ואומ
ואומרין עליו זכר צ
צדיק לברכה׳ אבל
על זה שמאמין במשיח
הנשלח שם רשעי׳ ירקב
ואם יארע לו שום ר
רעות אומרי׳ כן יאבדו
אויבי ה׳ והם בשמחים

ſed deteſtantur eum, & propellunt à ſe, maledicuntq́ ei quotidie ueſpere & mane tribus uicibus nempe in hunc modum: Et apoſtatis non ſit ſpes. Habent eum pro hæretico & Epicuro, uilipendunt eum atq filios familiæ ſuæ, & non iungunt connubia cum eo neq cũ filijs cognationis ſuę. Inſidiantur animæ eius & liberum faciũt ſanguinem eius, hoc eſt, qui occiderit eum, non ultio ſumitur de ſanguine eius, neq opus eſt ei pœnitentia, ſed transgreſſo eius eſt, uelu ti ſi obtuliſſet ſacrificium. Benedicunt ei & dicũt ſuper eum: Memoria iuſti, eſt in benedictione. At ſuper illum, qui credit in Chriſtum: Nomen impiorum cõputreſcet. Et quando ei eueniũt aliqua mala dicunt: Sic pereant hoſtes domini. Ipſi lætãtur in caſu illius & publicãt bona eius, & his ſimilia faciũt.

Deſpectio-

Despectiones & ignominias irrogãt ei plurimas & absq; numero. Et quando illius recordantur, dicunt: deleatur nomen eius & memoria eius. Væ ei & animæ eius: uæ patri eius & matri eius qui educauerunt educationem istam. Væ matri eius, quæ concepit eum. Væ magistro eius qui docuit eum legem: & ita omnes cogitationes eorum contra eum sunt in malum & nõ in bonum. Hæc etiam res plurimũ obstat quod nõ credunt in hunc saluatorem qui missus est eis ad redimendum eos, quod scilicet sapientes eorum inhibuerunt eis ne comederent aut biberent cum Christianis: & omnis comedens cum Christianis perinde habetur ac si comederet de cadauere aut animali rapto in agro. Sic aggrauauerunt ne comedere ausint cũ Christianis caseũ aut butyrũ, quod il-

בגדופיו ומבזיוני׳ את
ממזר ובן ה בזיונים
גדולים יעשו לו ה
הרבה עד אין מספר ו
וכשמזכירין אותו אומ
אומרים ימח שמו וז
וזכרו אוי לו ולנשמתו
אוי לאביו ולאמו ש
שגדלו גדולה זו אוי ל
לאמו שהרתה אותו א
אוי לרבו שלמד אותו
תורה וכל מחשבותם ע
עליו לרעה ולא לטובה׃
וגם דבר זה גורם
מאד שהם לא מאמינ׳
בזה המושיע שנשלח
להם לפדות אותם מש
משום שחכמיהם גזרו
עליהם שלא לאכול ו
ולשתות עם המשיחיי׳
וכל האוכל עם המש
המשיחיים כאילו א
אוכל נבלות וטרפות מן
השדה וכן מחמירין
שלא לאכול עם המש
המשיחיים אפילו גב

li co-

גבינה או חמאה שהם
מבשלין או מולחין א
אפילו חלב שהם חולבי׳
לא אוכלים קצת היה
היהודים וכל דבר שהם
מבשלים ואין יהודי
רואה אותו שבישול כר
כרצונם אפילו שיש ד
דבר מותר לאכול כיון
שהמשיחיים מבשלים
אותו אסור לאכול מהם
ואותו כלי שהמשיחי
היה משתמש בו כגון
קדירה או קערה וכה״ג
אין היהודים משמשין
בו עד שמגעלין אותו
וכלי חרס של המשי
המשיחיים הם משברים
ואסור ליהודי ללבוש
בגדיהם ואסור ליהודי
להתחתן עמם כי חוש
חושבין את המשיחיים
בנכריים לענין רבית
דכתיב לנכרי תשיך ול
ולאחיך לא תשיך וגו׳
ולקחו סמך מזה הסברא

li coquunt aut sale condiunt, sed nec lac quod ipsi mulgens quidam Iehudæorum comedunt, & aliam quancunque rem quam ipsi coquunt, & Iehudæus id non uidit & coctio ipsa non est iuxta uoluntatem eorum, etiamsi res ipsa sit licita ad uescendum: cum inquam Christiani tale quid coquunt, prohibitum est ne ab eis comedatur. Porrò uas quo Christianus est usus, quale est caldare aut paropsis & his similia, Iehudæi non utuntur eo, donec defricauerint ipsum. Vas autem fictile Christianorum ipsi confringunt. Prohibitum est etiam Iehudæo, ne induatur uestibus eorum, aut quod affinitatem contrahat cum eis: quia reputãt, Christianos ueluti extraneos præsertim in negocio usuræ, iuxta quod scriptum est: Cum alieno usuram exercebis, sed non cum fratre tuo, & cætera. Ex qua sententia ipsi tollunt id, in

quo ipsa subsistit: quasi dicant: ob id quod ipsi non credunt, nempe quod Meschia nondum uenerit, ideo reputãt Christianos pro alienigenis, cum tamẽ in magno errore sint, non aduertentes locum scripturæ integrũ, sed mutantes textum pro arbitrio suo & pro opinione sua, quatenus posint accipere usuram & ampliare bona sua leuiter & absque fatigatione atque labore. Et quoniam innituntur huic sententiæ & sese dediderunt usuræ, nõ possunt dimittere eã, sed uadunt post lucrum diuitiarum suarum, quatenus leuiter ditescant & absq; fatigatione, & sic sit, ut cum illis arrideant diuitiæ perdãt animas suas seruiantq; mammonæ. Et cum cor illorũ usq; adeo sit incensum ad mammonã, reputat sanctus ipse, qui est benedictus, eos quasi cultores idolorum:

כלו' כיון שאינם מאמ
מאמיני' כמו שהם מ
מאמינים שמשיח לא
בא לכן חושבים את ה
המשיחיים כנכרים א
אבל טעות בידם כי לא
סגרו הקרא כו' לכן הם
משנים הקרא כרצונם
ולדעתם כדי שיוכלו
לקחת רבית ולהרויח מ
ממונם בקל בלי טורח
ועמלה לפי שהם סמ
סמוכים על זה הקרא
ונשתרשו ברבית לא י
יכלו לעזוב ממנו ו
והולכין אחר ריוח מ
ממונם שהם יכולים ל
להתעשר בקל בלי יגי
טורח ומתוך שחביב ע
עליהן הממון הם או
אובדים את נשמתן ו
ועובדים לממון ומאחר
שלבם כל כך להוט אחר
הממון מעלה הקב"ה ע
עליהם כאילו הם ע
עובדי ע"ז והממון גו'

&

גורם עליהם שהן טר
טרודים מעולם הזה ו
ואין להן חלק בעולם
הבא כי לא הם מקימי
הקרא יגיע כפיך כי ת
תאכל אשריך וטוב לך:
משמע כל אדם שמרויח
ממון במעשה ידיו אש
אשריו בעולם הזה ו
וטוב לו בעולם הבא א
אבל אותן שמרויחין א
את ממונם בלי טורח ו
ועמלה רל״ שלוקחין י
ורבית אין להן תקוה ל
לעולם · ומתוך שהם
סומכין על הקרא דל
דלע״יל הם אובדים בע
בעולם הזה רל״ שגורם
להן שהם גולין ונט
ונטרדים ונדחים בין
האומות ואין להן חלק
בעולם הבא · ועוד
הם עוברים על דברי ת
תורה שהקרא לא מש
משמע כמו שהם מפ
מפרשים וחושבין הנ

& temporalia illa præbēt eis occaſionem, ut addicti ſint huic ſeculo, & non habeant partem in futuro ſeculo, eo quòd non adimplent hunc ſcripturæ locum: Laborem manuum tuarum comedes, beatus tu & bene tibi: cuius loci ſenſus eſt: Omnis homo qui ſtudet ampliare diuitias per opus manuū ſuarum, bene illi, ſed illi quī ampliāt mãmonam ſuam abſque labore & ſudore, hoc eſt, qui accipiunt uſuram, non habent ſpem in æternū. Sic cùm iſti innitantur ſuper lectione iam memorata, pereūt in hoc ſeculo, hoc eſt, cauſam præbent exilio ſuo, quod ſic uexantur & repelluntur inter populos, & non eſt eis pars in futuro ſeculo. Sed & præuaricantur uerba legis, quod is non ſit ſenſus textus ſicut ipſi exponūt, & reputant Chriſtianos ueluti alienos, ob id quòd credunt in Me-

ſchiam iam miſſum, is in quam non eſt literalis ſenſus, cum magis eos ueluti fratres reputare debeant, eo quod & ipſi credant in deum uiuum & regem æternum, ſicut Iehudæi credunt: neq; colant idola, ſed cultores idolorum reputãt pro alienis: unde accipiens uſuram à Chriſtianis, is præuaricatur præceptum legis negatiuum.

המשיחיים בנכריים ל
לפי שהם מאמינים ב
במשיח הנשלח אבל א
אינו כן משמע המקרא
ואחרי הם חושבין באחי'
מאחר שהם מאמינים
באלהים חיים ומלך ע
עולם כמו היהודיים מ
מאמינ' ואינם עובדין
ע"ז ואותן שעובדין ל
לע"ז חושבים בנכריים
לכן כל הלוקח רבית מ
מהם עובר על תורה .

Sunt memorati errores Iehudæorum amice lector, tam craßi & ſtupidi & plane tam aperta mendacia, ut non putem opus, ea hic ſanis refellenda uerbis. Volui tamen obiter illis indicare in ſua lingua, quam perperàm intelligant ea loca, quæ Exo.22. & Deut.23 atq; 28. mentionem faciunt de uſura & ipſi mordicus ea rapiunt atq; in prætenſum ſuum torquent ſenſum. Sed utcunq; tolerabile eſſet Iudæos, qui Chriſtum non agnoſcũt, ex uſura & iniquo quæſtu uictum quærere, niſi & multi Chriſtiani, etiã ſub pietatis prætextu, craßius id agerent, qui in ocio uiuentes, aliorum ſudoribus & laboribus non ad neceßitatem ſed ad luxum per totam uitam ſuam uictitant. Taceo de illis, qui per fas & nefas proximum circumueniunt, & manifeſtis impoſturis non uerentur illum laceſſere.

LEX

תּוֹרַת הַמָּשִׁיחַ

LEX DEI
NOVA QVAE EST
DOCTRINA ET VITA
CHRISTI.

Sequitur
Euangelium Domini nostri Iesu Christi secundum Matthæum.

תּוֹרָה חֲדָשָׁה וְהִיא בְּשׂוֹרַת הָאֲדוֹנֵינוּ יֵשׁוּעַ
הַמָּשִׁיחַ כְּפִי מַתַּי הַמְּבַשֵּׂר׃

IBER generationum Iesu Christi, filij Dauid, filij Abrahã. Abrahã genuit Iizhac, Iizhac autem genuit Iacob, & Iacob genuit Iehudam atq; fratres eius. Iehudas uerò genuit Phærez atque Zærah de Thamar. Porrò Phęrez genuit Hezron, Hezron autem genuit Ram, & Rã genuit Aminadab. Aminadab genuit Nahſon, & Nahſon genuit Salmon: Salmõ autem genuit Boaz de Rahab. Cæterũ Boaz genuit Obed de Ruth, & Obed genuit Iiſai. Iiſai autem genuit Dauid regem. Dauid rex genuit Salomonem, ex uxore Vrię. Salomo uerò genuit Rehabeam, & Rehabeam genuit Abijam: Abijam autem genuit Aſam, & Aſa genuit Iehoſaphat. Iehoſaphat uerò genuit Ieho-

ספר

התולדות ישוע המשיח
בן-דוד בן-אברהם׃
אברהם הוליד את-יצחק
ויצחק הוליד את-י
יעקב ויעקב הוליד א
את-יהודה ואת אחיו׃
ויהודה הוליד את-פרץ
וזרח מתמר׃ ופרץ הו
הוליד את-חצרון וח
וחצרון הוליד את-רם ו
ורם הוליד את-עמינדב
׃ ועמינדב הוליד את-
נחשון ונחשון הוליד
את שלמון ושלמון ה
הוליד את בועז מרחב׃
ובועז הוליד את-עובד
מרות ועובד הוליד א
את-ישי׃ וישי הוליד
את-דוד המלך׃ ודוד
המלך הוליד את שלמה
מאשת אוריה׃ ושלמה
הוליד את-רחבעם ורח
ורחבעם הוליד את-א

ram, &

אָסָא וְאָסָא הוֹלִיד אֶת־
יְהוֹשָׁפָט׃ וִיהוֹשָׁפָט
הוֹלִיד אֶת־יְהוֹרָם וִיה
וִיהוֹרָם הוֹלִיד אֶת־עֻז
יָּהוּ הוֹלִיד אֶת־יוֹ
יוֹתָם׃ וְיוֹתָם הוֹלִיד
אֶת אָחָז וְאָחָז הוֹלִיד אֶת
חִזְקִיָּהוּ׃ וְחִזְקִיָּהוּ
הוֹלִיד אֶת־מְנַשֶּׁה וּמ
וּמְנַשֶּׁה הוֹלִיד אֶת א
אָמוֹן׃ וְאָמוֹן הוֹלִיד
אֶת יֹאשִׁיָּהוּ וְיֹאשִׁיָּהוּ
הוֹלִיד אֶת יְכָנְיָה וְאֶחָיו
בְּגָלוּת בָּבֶל׃ וּלְאַחַר
גָּלוּת בָּבֶל יְכָנְיָה הוֹלִיד
אֶת־שְׁאַלְתִּיאֵל׃
וּשְׁאַלְתִּיאֵל הוֹלִיד אֶת־
זְרֻבָּבֶל וּזְרֻבָּבֶל הוֹלִיד
אֶת אֲבִיהוּד׃ וַאֲבִיהוּד
הוֹלִיד אֶת־אֶלְיָקִים וא
וְאֶלְיָקִים הוֹלִיד אֶת ע
עַזּוּר׃ וְעַזּוּר הוֹלִיד
אֶת־צָדוֹק וְצָדוֹק הוֹלִיד
אֶת אָמוֹן וְאָמוֹן הוֹלִיד
אֶת־אֱלִיהוּד וֶאֱלִיהוּד
הוֹלִיד אֶת אֶלְעָזָר׃ וְאֶלְעָזָר הוֹלִיד אֶת־מַתָּן וּמַתָּן

ram, & Iehoram genuit Vzijahu: Vzijahu autem genuit Iotham. Porro Iotham genuit Ahaz, & Ahaz genuit Hizkijahu. Hizkijahu uerò genuit Menasche, & Menasche genuit Amon. Amon autem genuit Iosijahu, & Iosijahu genuit Iechoniam atq; fratres eius, in transmigratiõe Babel. Et post transmigrationem Babel, Iechonia genuit Sealthiel. Sealthiel autem genuit Zerubabel, & Zerubabel genuit Abihud. Abihud uerò genuit Aelijakim, Aelijakim autem genuit Azor. Azor autem genuit Zadoc, & Zadoc genuit Amon, & Amon genuit Aelihud, atq; Aelihud genuit Eleazar. Eleazar genuit Matthan, & Matthan genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph uirum Mariæ, de qua natus est Iesus qui uocatur Christus.

הוליד את-יעקב: ויעקב הוליד את-יוסף את-איש
מרים שממנה נולד ישוע שנקרא משיח:

Et omnes generationes ab Abraham usq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid usque ad trãsmigrationem Babel, generationes quatuordecim, & à transmigratione Babel usque ad Christum, generationes quatuordecim. Porrò generatio Iesu Christi sic fuit. Postquam mater eius Maria desponsata fuit ipsi Ioseph, antequam ille ueniret ad eam, inuenta fuit pręgnãs à spiritu sancto. Et Ioseph uir eius cũ esset uir iustus, noluit tradere eam, sed fuit in corde eius, occulte dimittere eã. Cumq; hoc cogitasset, ecce angelus Domini apparuit ei in somnis dicens: Ioseph fili Dauid, non timeas ut accipias Mariam uxorẽ tuam, quia id quod natũ est intra eam, de spiritu sancto est. Et ecce ipsa pariet filium, & uocabis

וכל הדורות מאברהם
דוד דורות ארבע עשרה
ומדוד עד גלות בבל ד
דורות ארבע עשרה ו
ומן גלות בבל עד ה
המשיח דורות ארבע ע
עשרה: ותלדת ישוע
המשיח כן היתה:
מאחר שאמו מרים א
אורשת ליוסף בטרם
הוא בא אליה נמצאת
הרה מן רוח הקדש:
ויוסף אישה בשהוא
איש צדיק לא אבה ל
למסור אותה כי אם ה
היה בלבו לעזוב או
אותה בסתר: ואחרי
שחשב זאת הנה מלאך
יהוה נראה לו בחלום
לאמור: יוסף בן-
דוד אל תירא לקחת מ
מרים אשתך כי מה ש
שילד בתוכה מאת רוח
הקדש הוא: ותלד

היא תלד את בן ותקרא
את־שמו ישוע כי הוא
יושיע את־עמו מחיז
מחטאתם ׃ וכל־הזאת
היתה שימלא הדבר ש
שנאמר מאת יהוה על
ידי הנביא לאמר ׃ הנה
העלמה הרה וילדת בן
וקראת שמו עמנואל ׃
ויקיץ יוסף מן השנה
ויעש כאשר צוה אותו
מלאך יהוה ויקח א
אשתו ולא ידע אותה
עד ילדה בנה בכור ו
ויקרא שמו ישוע ׃

nomen eius Iesum, quia ipse [c] saluabit populum suum à peccatis eorum. Totum autē istud factum est, ut impleretur uerbum quod dictū erat à domino per prophetam dicentem: [d] Ecce uirgo impręgnata, pariet filium, & uocabitur nomen eius Immanuel. Et euigilans Ioseph à somno fecit quemadmodum ei præceperat angelus Domini: & accipiens uxorem suam, non cognouit eam, donec peperit filium suum primo genitum, uocauitq́ nomen eius Iesum.

ANNOTATIONES SEBASTIANI MVNSTERI IN EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

ST quidem εὐαγγέλιον uox Græca, faustum significans nuncium, & fausti nuncij præmium, usurpaturq́; ab euangelistis pro illa felici annuntiatione, qua dei de Christo promissio prædicatur impleta, salus animarum mortalibus oblata, peccata hominum credentium in Christum, illius sanguine & morte expiata &c. Hebræi pro hac uoce usurpant בְּשׂוֹרָה etiamsi illa pro bonæ & malæ rei nuncio in scriptura usurpetur. Secundo Samuelis 4. capitur pro שכר בשורה id est, pro præmio fausti nuncij. Hinc est quoq; מְבַשֵּׂר euangelista seu bonus nuncius, uel ut Hebræi interpretantur מספר החדשות על טוב או על רע id est, qui narrat noua de re aliqua bona aut mala. Cæterum Iudæi nostrates, Christi & membrorum eius aperti hostes, hanc saluberrimam Euangelij uocem peruertentes, uocant עונגיליון idq́; דרך גנאי רל״ עונות המשיחיים נגלו באותו ספר id est, per modum contemptus, perinde quasi iniquitates Christianorum sint reuelatæ in eo libro. Alij uocant אונגיליון id est, reuelationem uanitatis. Quod si hoc animo id facerent על שם מי שרוצה לסור מן הרעה ילמוד אותו ספר ואיתו ספר יורה אותו האדן שיגרס וגם הטוב שיעשה כי משיחנו אין לימוד את דבר אחר כי אם לנוס מרע ולעשות הטוב libenter ferremus,

ferremus nempe, qui cupit recedere à malo discat eum librum, & is liber docebit eum uanitatem quam fugiat, atq; bonum quod faciat. Nunc autem hostili animo omnia nostra sacra turpibus conspurcare nituntur nominibus, ut Iesum uocant תלוי *Suspensum: & matrem eius* חריא *uel* תלויה *uel* טמאה ונדה *& quod bis turpius est* זונה *scortū: Ioseph sponsum eius uocāt* פנדירא *Crucem Christi* שתי וערב *stamen & subtegmen: oratoria nostra* קרחין *caluicia &c.*

a *Liber generationum.*] *Hebraismus est, frequens in ueteri instrumento: Vt, istæ sunt generationes* Noah: *Istæ sunt generationes* Iacob *&c. Et intelligūt* Hebræi *per* תולדות *duo, nempe* לידה *&* קורות *id est, propagationem generationis & euentus: unde dicunt* בכל מקום שתמצא לשון תולדות מקומו יורה עליו אם ללידה עצמה אם למקרים *hoc est, ubicunq; inueneris uocabulum generationum, locus ille docet & de natiuitate & de euentibus illius cuius illic fit mentio. Sic liber generationum* Iesu Christi, *ueluti titulus est natiuitatis & actionum* Iesu Christi. *Et hic uehementer* Iudæi *sibi uidentur sapere, cum omnibus modis hanc genealogiā lacescere imò eneruare contendant, ex ea probantes* Christum *nostrum uel non esse* Deum, *uel non ex semine* Dauid *natum. Arguunt autem sic,*

מַתִּי וְלוּקַס לֹא כָתְבוּ אֶלָּא יִחוּס יוֹסֵף בַּעַל מִרְיָם
שֶׁהֵן מַתְחִילִין לְיַחֵס מֵאַבְרָהָם עַד יוֹסֵף אֲבַל יְחוּסַת
שֶׁל מִרְיָם אֵינוֹ בְּכָל סִפְרֵיהֶם וְעַתָּה הָכֵן שֶׁאִם יֵשׁוּ
נוֹלַד בְּלֹא אָב כְּמוֹ שֶׁהֵם אוֹמְרִים א״ב לֹא מָצִינוּ ש
שֶׁיֵּשׁוּ מִבֵּית דָּוִד בָּא · וְאִם אַחַר יוֹסֵף מְיַחֵס לְיֵשׁוּ
לְפִי נִתְיַחֵס מִבֵּית דָּוִד נִמְצָא שֶׁיּוֹסֵף הָיָה אָבִיו וְלָמָּה
אַתֶּם אוֹמְרִים כִּי נוֹלַד בְּלֹא מִשְׁכַּב זָכוּר · וְעוֹד
לָמָּה יוֹסֵף נִקְרָא אִישָׁהּ הָיָה לוֹ לוֹמַר אֲרוּסַת שֶׁל

מרים אם לא נשאה לבעילה ואין אנו יודעים מ
מאיזו משפחה היתה מרים · והיה כי יאמרו אליך
דבר זה מסורת בידינו כי כך דרך היהודים לישא
כל אחד קרובתו והיא קרובת יוסף היתה ויחוס
יוסף זהו יחוס היא ושניהם מדוד נולדו תשיב
ותאמר כי בדבריי בידוי אתם באים לחוד חידת
ולעשות אלוה הוא ודאי זה מנהג תורותינו שכל אחד
נושא את אשר ישרה בעיניו בין רחוקה בין קרובה
המותרת לו מן התורה וגם בני שבט זה היו נושאי
נשים משבט אחר כמו שמצינו בפלגש בגבעה ש
שגזרו השבטים ארור האיש אשר יתן את בתו ל
לבנימן · ועוד אם כדבריכם שגם היא מאותו
היחוס היא אכ״ מה היה להם ליחס אחר יוסף:

Sensus est: Matthæus & Lucas genealogiam deducunt ad Ioseph, & in omnibus libris eorum non inuenitur genealogia Mariæ, unde si Iesus natus est sine patre non est de domo Dauid: aut si contendis eum esse de domo Dauid, erit Ioseph pater eius. Præterea quare Ioseph uocaretur uir eius si non duxisset eam ad concubitum? Fuerat potius uocandus, desponsatus eius. Nescimus itaq; ex qua tribu fuerit Maria. Quod si dixeritis, habemus per traditionem & hic mos est apud Iudæos, quod quisque ducit propinquam suam in uxorem, ideo genealogia Ioseph simul est genealogia Mariæ: respondemus conficta esse uerba uestra & ænigmatica ut deum uobis statuatis: cum hæc sit consuetudo nostræ legis, ut cuilibet liceat ducere uxorem quæ illi placuerit, siue sit propinqua, modo sit ex lege permissa: & sic filij huius tribus possunt ducere uxores de illa uel ista tribu, id quod patet ex facto Gibeonitarum, quomodo tribus deuouerint eum qui filiam suam illis locaret in uxorem. Præterea esto quod Maria fuerit de tribu Iehuda, & quare ergo genealogia non ducitur ad eum sed ad Ioseph? Hæc est summa argumentorum Iudaicorum:

Sed quæ facile dilui poſſunt. Quod Chriſtus natus, ex ſola uirgine fuerit de ſemine Dauid: patet ab exordio huius genealogiæ, quando euangeliſta dicit: Liber generationum Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Ecce hoc initium, deſtruit omnia memorata argumenta. Si Chriſtus eſt filius Dauid, ergo & mater eius fuit de ſemine Dauid, patet ex ſerie genealogiæ. Et ſi quæris, quare ad eum & non ad uirginem ducitur genealogia: reſpondemus id moris eſſe ſcripturæ, ut magis ad uiros quàm ad mulieres texat genealogias. Quare autem Matthæus in tota ferè genealogia uariet à Luca in nominibus & numero perſonarum, reperies rationem apud alios ſcriptores. Nos breuitatis gratia hunc nodum intactum relinquimus, præſertim quod à Iudæorum ſcriptoribus, quos uidere licuit, non fuerit impugnatus. Sed nũc Iudæis quoq; eſt reſpondendũ ad eorũ obiecta.

אמת הוא כמו שאתם אומרים כי מתי מיחס עד יוסף ואם אתם ראיתם הזאת ולא ראיתם כי גם מרים אם המשיח היא משבט יהודה ומזרע דוד כי אמר בתחלת היחוס שישוע הוא בן דוד ובן אברהם אב גם אמר אשר הוא מימנה לכרה נולד בלא אב מזרע דוד׃ ואם תאמרו ולמה מיחס עד יוסף ואין עד מרי׳׃ וי״ל כי כך דרך הכתב ליחס עד אנשים ואין עד נשים׃ גם רצה מבשר להראות כי שניהם מזרע דוד׃ ועוד יוסף נקרא איש של מרים כי הוא בעל הבית ועשה כל שהיו להעשות בבית ונחשב אב של ישוע והוא הורגו לבד ושומר הבתולה הטהורה לשמור אותה ו דל עולם לא ידע אותה כי בן טוב בעיני הא האלהים לנתקיים מה שנכתב הנה העלמה הרה וגו׳ ואת היך יכלה בתולה לדת בלא איש׃

תשובת כל דבר שאי אפשר

לעשות ומפלא מבני אדם הכל אפרשות הוא
לאלהים ויש יכולת בידו להבראות גות בתוך
גות ולתת בו רוח ונשמה מטיפה אחת ולהולד
האדם מן אדם ״ ובמו שאתה מורה בזה עכ אי
אתה מורה שאפרשות ביד הבוראית להשפיע
שמו הנכבר בתוך בתולה טהורה ולהתפעל
בתוכה כמו ילד ולהוליד ממנה כלא צער
וחבלה כשאר ילד ולא היה לה צער כדור כל
היולדות כמו שנכנס כח כן פלט ממנה
ונשארת בתולה מתחלה ועד סות בלתי ידועה
מכל איש ׃

b Chriſtus.] Hebraice משיח Maſchiah, latine, Vnctus. Vngebantur olim apud Iehudæos reges & ſacerdotes in figurã Chriſti, qui futurus erat rex cœli & terræ & ſummus ſacerdos in æternũ. Vnguentum huius ſacroſanctæ perſonæ fuit ſpiritus ſanctus, ſicut in hoc capite dicitur: Quod in ea natum eſt, à ſpiritu ſancto eſt, & hoc unguento ita unctus fuit, ut de plenitudine eius omnes accipiamus, & ſolus ipſe ſua unctione medelam ſaluificam afferre poßit uulneribus noſtris.

c Nomen ישוע frequens eſt in libris ſacris, ſonatq; ſalutem & nonnunquam habet epentheſin הו ut יהושוע Iehoſua: & tunc ſonat ſalutem Domini. Apud euangeliſtas ſcribitur abſolute Ieſua, quod ipſe ſit ſalus ipſa, ſicut & ſapientia atq; iuſticia ipſa uocatur. Saluat enim nos à peccatis noſtris, iuſtificat nos, & ſapientiam præſtat paruulis. Et mirũ eſt quomodo Iehudæi hic inſaniant, quando fatemur Chriſtum ueniſſe in carnem propter primum Adæ peccatum & ſequelam omnium hinc naſcentium. Vnde triumphator eorum, autor libri Nizahon ſcribit in hunc modum:

שְׁאַל לְמִין וַהֲלֹא אַתֶּם מַאֲמִינִים יֵשׁ״ו גּוֹתֵג וַחֲמִים
עִם

עם כל בריותיו וכל מדותיו חסד ואמת נגד יצוריו
ובבטחון המדות הללו אנו באים בכל יום לפניו
כמו שאמר דוד חנני חש בחסדיך ברוב רחמיך מחה
פשעי ׃ ועוד כי אמר המקום כי לא אחפץ במות
המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה ואתם מאמינים
כי בגודל רחמיו ידו פשוטה לקבל שבים ואם כן
היאך תעלה על לבבכם שבא המקום כל כך בא
באכזריות על אדם הראשון לתפשו בעלילה מו
מועטת בשביל נשיכת תפוח אחד לאבדו מן העולם
הזה ולעולם הבא ולא הוא בלבד אלא כל הנולדים
אחריו ועוד שהיה עונג בדבר שלא היה בו דעת
עדיין כמו שנ׳ ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ע
ערומים הם וזה היה פקיחת העין החכמה ׃ ועוד
ברציחת הבל היתה אלף ידות גדולה מעבירה זאת
ולא נתלה בו עונש כזה ׃

Sensus huius obiectionis hic est: Interroga hæreticum: nunquid uos creditis, quod dominus impertit misericordias omnibus creaturis suis, & omnes proprietates eius sunt pietas & ueritas erga creaturas suas? In fiducia harum proprietatum accedimus quottidie ante conspectum eius quemadmodum ait David: Miserere mei deus secundum pietatem tuam: secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitates meas. Præterea dicit Dominus: quoniam non desidero mortem morientis, sed ut conuertatur à uijs suis & uiuat: & uos quoq; creditis quòd in magnitudine miserationum suarum sit extensa manus eius ut suscipiat pœnitentes. Id si ita est, quomodo ascendit super cor uestrum, quod uenerit dominus cum tanta seueritate contra primum hominẽ, ut illum uinctum teneret propter rem exiguam, nempe propter morsum pomi unius, illumq́; perderet in

deret in hoc seculo atq; in futuro, et non ipsum tantum sed et omnes posteros eius: qui tamen errans hoc fecit, cum non fuerit adhuc in eo cognitio, sicut dicitur: Et aperti sunt oculi amborum et cognouerunt quod nudi essent. Hæc autem apertio fuit in oculo sapientiæ. Quin in occisione Habel, fuit transgreßio illa mille partibus maior quàm ista, et tamen non annectitur illi pœna tanta. Hæc Iudæus ille, qui peccatum Adæ grauißimum usq; adeo extenuat, nihilipenditq; nesciens omnes nostras miserias ab eo originem traxisse. Rectius alius quidam scribit in libro, cui titulum fecit, Fasciculus myrrhæ, scribens scilicet in hunc modum,

אמר ה' ית' לאדם הראשון בקללתו קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה שהרצון בזה כי בעבור חטאו כל הנולדים ממנו יהיו רשעים ועזי מצח דומים לקוצים ודרדרים כמאמר ה' ית' לנביא סלרבי' וסרבי' הם אתך ואת עקרבי' אתה יושב וכל הוה הוא מן הנחש שהוא סמאל שהטיל סם המות וזוהמא בחוה וסבב מיתה לאדם באכילת הפרי׃

Id est, Dixit dominus benedictus homini primo cum male diceret ei: spinam et tribulum germinabit tibi, et comedes herbam agri: Vult id, quod propter peccatum eius omnes nati ab eo fiunt impij et dura fronte, similes spinis et tribulis, iuxta uerbum illud domini, loquentis ad prophetam, Spinæ et irritatores tecum sunt, et cum scorpionibus habitas. Et totum istud est à serpente, qui fuit diabolus Samaël, qui immisit uenenum mortiferum et corruptiuum in Euam causamq; præstitit mortis ipsi Adam, dum comederet fructum. Sunt rursum alij apud eos, qui originale nostrum peccatum imputant terræ et materiæ corporis. Scribunt enim sic:

חטא הגות מצד היותו מורכב מארמות כי מצד חומרו וגופו בא החטא׃

Hoc est,

Hoc eſt, peccatum corporis hinc eſt, quod eſt compoſitum ex terra, ſiquidem propter materiam eius atq; corpus eius, originem accepit peccatum. Hi qui ita ſentiunt, non habent opus ſaluatore animarum, ſicut nec Iudæi expectant Meſchiam qui ſaluos ipſos faciat in anima, ſed duntaxat eruat à moderna captiuitate. At Euangeliſta noſter aliud hic docet. Sed arguunt iterum Iudæi:

היאך אתם אמרים שלטהר בני אדם מן חטא בא
ודברי להוציאם מן גיהנם ולכפר הפשעים והנה
הוא בהריגתו הוסיף חטא על היהודים שת
שתלאוהו · לפניו ולאחריו לא היה חטא כמותו
שתלו אלוה ·

Hoc eſt, Quomodo uos dicitis quod ad purgandum filios Adam à peccato uenerit, et ut educeret eos de gehenna, expiaretq; iniquitates, cum magis in ſui occiſione auxerit peccatum contra Iehudæos eo quod ſuſpenderunt eum, & ante eum atq; poſt eum non commiſſum fuerit tantum peccatum, ut crucifixus fuerit deus: Non legit uerpus ille aut non intellexit hunc *Iſaiæ 53. locum: Ipſe uulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & contritus propter ſcelera noſtra:* Et *item 49. eiuſdem:* Leue duco ut in hoc ſis *ſeruus meus, reſuſcitans tribus Iacob & reducens deſolationes Iſraël, cum potius te dederim in lucem gentium, ut propagetur ſalus mea uſq; ad fines terræ: quaſi dicat: Si renuunt Iudæi credere & acceptare ſalutem, non refert, ſat erit ſi plenitudo intret gentium.* Non ergo Chriſtus *auxit peccatum, ſed quales Iudæos inuenit, nempe ceruicoſos, infideles, rebelles, cæcos et duces cæcorum ſic illi manere uoluerunt, nec per ſanam doctrinam neq; per miracula, imò nec per urbis et totius regionis deuaſtationem à ſua peruicacitate auelli potuerunt. Stat enim uerbum Chriſti: Ieruſalem Ieruſalem quoties uolui congregare filios tuos &c. Ecce relinquetur uobis domus ueſtra deſerta.*

Ecce

d *Ecce uirgo impregnata.*] *Vexat iste Isaiæ locus supra modum Iudæos: & mirum in modum sese torquent, ne admittant* עלמה *esse uirginem: unde aiunt:* איזה חידוש הוא שעלמה הרה כדרך כל הארץ ע״י בעילת איש הלא עלמה אינה אלא שם נערה בחורה ואין היא בלשון עברי בתולה דווקא׃

Id est, Quale nouum est, quod puella sit grauida iuxta morem uniuersæ terræ, per copulam uiri? Nónne Alma non est nisi nomen puellæ electæ, & non significat absolute in lingua hebraica uirginem? His ita respondemus:

העלמה היא בתולה שלא נשאת עוד לבעל כמו שנ׳ אצל רבקה ותלך העלמה לשאוב מים והרי כל עלמא מורה שרבקה בתולה היתה באותה פעם כי לא היתה נשאת עוד ליצחק ׃וכן כתוב אצל מרים אחות משה ותלך העלמה וע״כ שבתולה היתה כי לא היתה זקנה רק שש שנים׃ ועוד תמצא בקבלה בתרגום יונתן שחמם של העלמה מם סתומה וכחג״לא ת תמצא בכל התורה אלא בזראי רמז הוא שהיא ת היתה בתולה קודם לידה ואחר לידה אב״מי הוא זה שיולד בה הלא בן האלהים׃

Sensus huius responsionis est: Alma est uirgo, quæ non est nupta uiro, sicut dicitur de Rebecca: Et abijt puella ut hauriret aquam. Vide supra, à principio eadem scripsimus. De Immanuel, id est, nobiscum deus, non est ut multa hic dicantur: locus est apertus, etiam si Iudæis cæcis sit obscurus, qui contendunt etiam Samuelem fuisse deum, quando nos probare nitimur ex עמנואל *Immanuel, Christum fuisse deum: aiunt enim* שמואל *idem esse quod* שמואל *id est, nomen eius deus, sed quàm illud quadret nostro*

proposito

proposito satis patet ex primo capite primi Samuelis, cum & Kimhi dicat morem esse sanctæ linguæ, ut in nominibus proprijs plerunq; uel minuatur uel superaddatur una litera: ut יְנַחֲמֵנוּ *à* נחם *consolabitur nos, &* שְׁמוּאֵל *quia à domino* שְׁאִלְתִּיו *postulaui eum.*

וְאַחֲרֵי שֶׁנּוֹלַד יֵשׁוּעַ ב
בְּבֵית־לֶחֶם בְּעִיר יְהוּדָה
בִּימֵי הוֹרוֹדוֹס הַמֶּלֶךְ ה
הִנֵּה מְכַשְּׁפִים בָּאוּ מ
מִמִּזְרָח יְרוּשָׁלַיְמָה ל
לֵאמֹר ׃ אַיֵּה מִי שֶׁנּוֹלַד
מֶלֶךְ עַל הַיְּהוּדִים ׃ כִּי
רָאִינוּ כוֹכָבוֹ בַּמִּזְרָח ו
וַנָּבֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ ׃
וְכַאֲשֶׁר שָׁמַע הוֹרוֹדוֹס
נִבְהַל הוּא וְכָל יְרוּשָׁלַם
אִתּוֹ ׃
וַיֶּאֱסֹף אֶת כָּל ש
שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְאֶת סֹפְרֵי
הָעָם וַיִּדְרֹשׁ מֵהֶם בא
בְּאֵיזֶה מָקוֹם הַמָּשִׁיחַ י
יִוָּלֵד ׃
וְהֵם אָמְרוּ לוֹ
בְּבֵית־לֶחֶם יְהוּדָה ׃
כִּי כֹה נִכְתַּב עַל יַד ה
הַנָּבִיא וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם
אֶפְרָתָה לֹא צָעִיר לִהְיוֹת

POstquam autē natus est Iesus in Bethlæhem ciuitate Iehuda, in diebus Herodis regis, ecce uenerunt [b] magi ab oriente Ierosolymam dicentes, Vbi est ille qui natus est rex super Iehudæos. Siquidem uidimus stellam eius in oriente, & uenimus ut adoremus eum. Et cum audisset Herodes turbatus est, ipse & omnis Ierusalē cum eo. Et congregans omnes pręcipuos sacerdotes atq; scribas populi, percontatus est eos, quo loco Christus esset nasciturus. At illi dixerunt ei: in Bethlæhem Iehuda. Sic enim scriptū est per prophetam: Et [c] tu Bethlæhem Ephratha, non exi-

gua es in millibus Iehuda: ex te egredietur mihi, qui dominiũ habebit in populum meum Iſraël. TuncHerodes ſecreto uocauit magos, & perquiſiuit ab eis accurate tẽpus ſtellę, quę apparuerat eis. Et miſit eos in Bethlæhẽ dicens, Ite & inquirite diligenter de puero: & cum inueneritis nunciate mihi, quatenus & ego ueniã & adorẽ eum. Porrò cum illi audiſſent regem, abierunt. Et ecce ſtella quam uiderant in oriente præcedebat eos, donec uenit & ſtetit ſurſum ubi erat puer. Et ipſi uidentes ſtellã gauiſi ſunt gaudio magno ualde. Et ingreſſi domum, inuenerunt [d] puerum & cum eo Mariã matrem eius, procidentesq́ in terrã adorauerũt eum. Et aperientes theſauros ſuos, obtulerunt ei munera, aurũ, thus & myrrhã. Et reſponſum datum eſt eis in ſomnis, ne reuerterentur ad Herodem, atq

באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בעמי ישראל: אז הורודוס קרא את המכשפים בסתר וחקר מהם היטב את עת הכוכב אשר נראה להם: וישלח אותם לבית-לחם ויאמר: לכו וחקרו היטב על-הנער ובהמצאו הגידו לי למען גם אני אבא להשתחוות לו: והם כאשר שמעו את המלך הלכו: והנה הכוכב אשר ראו במזרח הלך לפניהם עד אשר בא ויעמד ממעל אשר שם הנער: והם רואים את הכוכב שמחו שמחה גדולה מאד: ויבאו לבית וימצאו את-הנער ואת מרים אמו ויפלו על הארץ וישתחוו לו: ויפתחו את-אוצרותם ויקריבו לו מתנות את זהב ואת לבונה ואת מר: ויהי מצות אלהם

בשנה לבלתי ישובו אל
הורודוס על כן בדרך א
אחרת שבו לארצם ׃
ומאחר שהלכו הנה מ
מלאך יהוה נראה ליוסף
בשנה לאמר ׃ קום ושא
הנער ואת־אמו וברח
מצרימה והיה שם עד
שאמר אליך ׃ כי עתיד
הורודוס לבקש את ה
הנער ולאבדו ׃ ויקץ
הוא וישא את־הנער
ואת אמו בלילה וילך
מצרימה ויהי שם עד מ
מות הורודוס להמלא
מה שנאמר מיהוה על
ידי הנביא האומר מ
ממצרים קראתי את בני ׃
אז הורודוס ראה כי
הותל הוא במכשפים
קצף עד מאד וישלח ו
וימית את־כל נערים
אשר בבית־לחם ובכל
גבולה מן שנתים ולמטה
בזמן שדרש ממכשפי ׃
אז נתקיים מה שנאמר
מאת ירמיהו הנביא ה
האומר קול ברמה נשמע

ob id per uiã aliã reuerſi ſunt in regionẽ ſuam. Et poſtquã abierant, ecce angelus domini apparuit Ioſeph in ſomnis dicẽs, Surge & tolle puerum & matrem eius & fuge in Aegyptũ, & eſto ibi donec dixero tibi. Siquidẽ futurũ eſt, ut Herodes quærat puerũ & perdat eum. Et cum ille euigilaſſet, tulit puerum & matrem eius noctu &
e abijt in Aegyptũ, fuitq; ibi uſq; ad mortẽ herodis ut impleretur id quod dictũ eſt à domino per prophetam dicentẽ: ex Aegypto uocaui filium meum.

Tunc Herodes uidens quod illuſus eſſet à magis, incãduit uehemẽter, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlæhẽ & in uniuerſo termino eius, à biẽnio & infrà, iuxta tẽpus quod explorauerat à magis. Tunc impletũ eſt id qd' dictũ eſt à Iirmeia propheta dicente: Vox in Rama audita eſt

lamentum, fletus amaritudinum, Rahel plorans super filios suos: renuit consolari super filijs suis quod nullus sit. Postquã autem mortuus est Herodes, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto dicens: surge & tolle puerum atque matrem eius, & uade in terram Israël, quoniam mortui sunt qui quæsierunt animam pueri. Et ille surgẽs accepit puerum atq; matrem eius, & uenit in terrã Israël. Cumq; audisset Archelaũ regnare in Iehuda pro Herode patre suo, timuit ire illuc, sed monitus in somno, secessit in terram Galileę. Veniensq; habitauit in ciuitate Nazareth, ut impleretur quod dictũ erat per prophetas, quoniam Nazarenus uocabitur.

נהי בכי תמרורים רחל
מבכה על בניה מאנה
להנחם על בניה כי א
איננו: ואחרי שמת
הורודס הנה מלאך י
יהוה נראה בשנה לי
ליוסף במצרים לאמור
קום ושא את הנער ו
ואת־אמו ולך אל ארץ
ישראל כי מתו אשר ה
חפשו את־נפש הילד:
והוא קם ויקח את הילד
ואת־אמו ויבא אל א
ארץ ישראל:
ובשמע כי מלך
ארקילוס ביהודה תחת
הורודס אביו ירא ל
ללכת לשם ויזהר בש
בשנה הלך אל ארץ ג
גליל: ויבא וישב בעיר
נצרת להמלא מה ש
שנאמר על ידי הנביאי
כי נצרי יקרא:

a *In diebus Herodis regis.*] *Hic Herodes fuit alienigena, & in eo fuit adimpleta prophetia Iacob: Non auferetur sceptrum de Iehuda & dux de fœmore eius donec ueniat Silo, id est, Meschia. Et licet Iehudæi ante Christum natum non habuerint reges legitimos de*

mos de tribu Iehuda, habuerunt tamen מחוקקים id est, duces ſeu moderatores, & rectores de tribu Iehuda, ſed quos Herodes in uniuerſum occidit, ut ille ſolus regno potiretur.

b Magi ab oriente.] Ex Daniele colligimus Sapientes orientalium partium olim uocatos מכשפים magos, non quod magiã exercuerint, de qua legimus Exo. 22 מכשפה לא תחיה magam non permittes uiuere, ſed tenebant eam ut illam confutare poſſent. Nam Hebræi dicunt,

אדם צריך לידע הדברי׳ הרעים בעניין שידע להתרחק מהם כמו שהסנהדרין היו יודעים כשפים לבטל הכשפים ולהשמר מהם׃

Id eſt, Homo debet ſcire res malas, ob id ut ſciat recedere ab eis: ſicut & Sanhedrin ſciebant artem magicam, quatenus confutarent magias & cauerent ab eis: Fieri poteſt, ut magus olim dictus ſit,

שֶׁיֵּדַע הַשָּׁעוֹת הָרְאוּיוֹת לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה וּלְשַׁנּוֹת דְּבַר הַתּוֹלֶדֶת לְמַרְאֵה הָעַיִן׃

Qui nouit horas congruas in quibus faciat rem aliquam, mutetq́ qualitatem ſub aſpectu oculorum, ut dicit Aben Ezra: & hi apud Aegyptios olim uocabantur חרטמים Porrò כשדים dicit eſſe חכמי המזלות id eſt, fatidicos, qui ex aſtrorum inſpectione conantur futura prædicere, atq; ex coniunctionibus et alijs applicationibus ſtellarum erraticarum natiuitates hominum dijudicare. Et fieri poteſt, quod מכשף generale uocabulum ſit ad חרטמים כשדים & מנחש & hi magi noſtri fuerint præcipui ſyderum contemplatores, quorum dominus miſertus, nouam condidit ſtellam, quæ ipſos ad Chriſtum perduceret.

c Tu Bethlæhem Ephrata.] Michææ 5. & eſt ſenſus: Tu Bethlæhem olim dicta Ephrata, licet paruula fueris, collata reliquis ciuitatibus Iehuda, quippe quæ non multa millia armatorum potueris

producere, tamen corã domino non exigua es, sed præcellis etiam insignẽ urbem Ierusalẽ, quippe ex qua mihi egredietur, qui promissus est saluator Israël, et qui princeps perpetuus erit super totam domũ Iacob. Conantur hic Hebræi nobis eripere hoc clarissimũ propheticæ uaticinium, sed quàm incepte nemo non facile uidebit. Aiunt nanq;

דכתיב להיות מושל בישראל וכי מה אלהות יש
בו שאינו מושל כי אם בישראל וכי יש לו אחים ל
לאלוה ואומר ועמד ורעה בעוז יהוה בגאון שם
יהוה אלהיו · הנה שמענו כי למושיל זה יש לו
אלוה ואם אלוה הוא מי הוא אלוהו שלו ·

Sensus est: Quod scriptum est, futurum esse dominatorem in Israel quomodo quæso est diuinitas in eo, qui non nisi in Israel dominator erit? Sed & quomodo deus habet fratres? dicit enim: Stabit & pascet in fortitudine domini & magnificentia nominis domini Dei sui. Ecce audimus hunc dominatorem habere Deum: & si ipse quoq; est Deus, quis erit Deus eius? Vides hic cæcitatem Iehudæorum? Putant Meschiam non futurum Deum, eo quod peculiaris sit dominator Israelis, perinde quasi Deus non sit Deus omnium gentium, quando dicit, אני אלהי ישראל *Ego sum Deus Israelis, &* אני אלהיך *Ego deus tuus. Sed & illud offendit eos, quod dicit se futurum pastorem gregis domini, quasi non secundum carnem fuerit frater eorum & seruus domini, ut Isaias eum uocat, & secundum diuinitatem fuerit dominus maiestatis, sicut & Isaias uocat eum* צמח יהוה *germen domini.*

d *Puerum.*] *Quærunt hic Iehudæi,*

אם בדבריכם נולד בלא אב למה הראה להו בבת יג
שנים הראויה לעבור ולהריון היה לו להראות כחו
בבת ג״ שנים או ד׳ שאינה ראויה לעבור ואז יקבלו
העולם מפני דין בנס שנעשה דבר חדש שלא שמענה
מעולם · י״ל הלא נס גדול היה להולד מבתולה כנ
נבואת ישעיה הנה העלמה הרה ויולדת בן׃

Sensus est, iuxta uerba uestra natus est absque patre, quare ostendit uim suam in filia tredecim annorũ, quæ apta erat conceptuĩ atque partui. Potius debuerat ostendere potentiam suam in filia trium aut quatuor annorum, quæ non est apta conceptui, & tunc potuisset mundus cognoscere signum illud nouũ & à seculo inauditum. Quibus hebraice sic respond: abunde magnũ signum esse, nasci de uirgine iuxta prophetiam illam Isaiæ: Ecce uirgo impregnata pariet filium. Diuulgandum erat hoc mysterium per Euangelistas, ut qui crederent, uitam æternam possiderent: qui non crederent, damnarentur.

c *Abijt in Aegyptum.*] *Iehudæi ut omnia Christi uerba & facta nituntur peruertere, ita hæc quoque uenenatam linguam suam exerunt contra sacram eius infantiam, scribentes in hunc modum:*

אמר ר' אברהם הגר שלא ידע ישו שם המפורש שהרי
אפי' בימי משה שהיה דור חכם לא ידעו כש"א אהיה
כן אלא כל מה שעשה עשה ע"י כישוף כי אמר בעון
גיליון שהיה במצרים ב' שני' ולמד הכישוף תשובת
שקר הוא אין כתוב אצלנו שישוע למד כישוף ב
מצרים והיאך יכול ללמוד נער וילד שתים שנים את
כישוף ואם בילדות למד כישוף למה לא עשה נסים
קודם ל' שנת חייו כי אז החל לעשות נפלאות וגם
המתים יוכלו לחיות על ידי כישוף כמו ישוע ה
המשיח עשה׃

Sensus est: Dicit rabbi Abrahã, quod Iesus ignorauerit expositionem nominis dei, cum etiam in diebus Mosi, quando sanctior ætas erat, nemo illud nouerit: & quanto magis postea? sed quicquid fecit, fecit per magicã artẽ. Nam dicitur in euangelio, quod fuerit in Aegypto duobus annis & didicit magiã. Responsio. Falsum hoc est: non est scriptũ apud nos quod Iesus didicerit magiam in Aegypto. Et quomodo quæso potuisset puer & infans duorũ annorũ discere magiã? Quod si in pueritia didicit artem illã, quare non fecit signa ante .30. uitæ suæ annum: tunc enim cœpit coruscare miraculis. Sed nunquid mortui possũt uiuificari per magicã uirtutem, ut Iesus Christus fecit?

N diebus il-
lis acceſſit Io
hannes & ba
ptizauit, cla-
mauit'que in
deſerto Iehudæ dicens:
a Facite uitæ conuerſio-
nem, quoniam appropin
quat regnum cœlorum.
Ipſe enim eſt de quo dixit
Ieſaiah dicens: Vox cla-
mantis in deſerto, repur-
gate uiam domini: rectas
facite ſemitas eius. Fuit
autem indumentum Io-
hannis ex pilis gamelo-
rum, & zona pellicea cir-
cum lumbos eius. Et ci-
bus eius fuit, locuſtæ &
mel ſylueſtre. Tūc egreſſa
eſt ad eum omnis Ieroſo-
lyma & omnis Iehuda at-
que tota regio Iordanis
& baptizati ſunt ab eo in
Iordane, b confitētes pec
cata ſua. Et cum uidiſſet
multos c ex Phariſæis at-
que ex Saducæis, qui ue-
nerant ad baptiſmū eius,
dixit ad eos: Progenies
uiperarū, quis indicauit

בְּיָמִים הָהֵם קָרָא יוֹחָנָן
וַיְטַבֵּל וַיִּקְרָא בְּמִדְבַּר י
יְהוּדָה לֵאמֹר׃ עֲשׂוּ
תְשׁוּבָה בְּחַיִּים כִּי תִקְרַב
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם׃ כִּי
זֶה הוּא אֲשֶׁר עָלָיו א
אָמַר יְשַׁעְיָה לֵאמֹר׃
קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר
פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ מ
מְסִלּוֹתָיו׃ וְהָיָה
לְבוּשׁוֹ שֶׁל יוֹחָנָן מש
מִשַּׂעֲרוֹת גְּמַלִּים וְאֵזוֹר
עוֹר עַל מָתְנָיו׃
וְאָכְלוֹ הָיָה אַרְבֶּה
וּדְבַשׁ הַיַּעַר׃
אָז יָצְאָה אֵלָיו כָּל־י
יְרוּשָׁלַם וְכָל־יְהוּדָה ו
וְכָל־מְחוֹז הַיַּרְדֵּן וי
וַיִּטָּבְלוּ מֵעָלָיו בַּיַּרְדֵּן
וּמִתְוַדִּים אֶת־חֵטְא
חַטֹּאתָם׃
וְכַאֲשֶׁר רָאָה רַבִּים מִן
פְּרוּשִׁים וּמִן צְדוּקִים
שֶׁבָּאוּ אֶל־הַטְבִילָתוֹ א
אָמַר אֲלֵיהֶם׃ דּוֹר
הָאֶפְעִים מִי הוֹדִיעֲכֶם

uobis

לְרוּחַ מֵחָרוֹן הַבָּא׃
לָכֵן עֲשׂוּ אֶת־פְּרִי
הָרָאוּי לִתְשׁוּבָה, וְאַל־
תֹּאמְרוּ בְּקִרְבְּכֶם כִּי א
אַבְרָהָם הוּא אָבִינוּ׃
כִּי אֲנִי אֹמֵר לָכֶם שֶׁיֵּשׁ
יְכוֹלֶת בִּידֵי הָאֱלֹהִים ל
לְהָקִים בְּנֵי אַבְרָהָם מ
מֵאֲבָנִים הָאֵלֶּה׃ וּכְבָר
הַגַּרְזֶן הוּשָׂם עַל שׁוֹרֶשׁ
הָעֵצִים וְכָל עֵץ שֶׁלֹּא ע
עוֹשֶׂה אֶת־פְּרִי טוֹב י
יִכָּרֵת וְאֶל אֵשׁ יִשָּׁלֵחַ׃
רַק אֲנִי מְטַבֵּל אֶתְכֶם ב
בַּמַּיִם לִתְשׁוּבָה וּמִי ש
שֶׁיָּבֹא אַחֲרַי הוּא חָזָק
מִמֶּנִּי וַאֲנִי לֹא רָאוּי ל
לָשֵׂאת אֶת־נַעֲלָיו וְהוּא
יְטַבֵּל אֶתְכֶם בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ
וּבְאֵשׁ אֲשֶׁר מִזְרֵהוּ בְּיָדוֹ
וִיטַהֵר אֶת־גָּרְנוֹ וְאָסַף
חִטָּיו אֶל־אָסָם וּמוֹץ י
יִשְׂרֹף בְּאֵשׁ שֶׁלֹּא תִכ
תִּכְבֶּה׃
אָז בָּא יֵשׁוּעַ מִן גָּלִיל
עַל יַרְדֵּן אֶל יוֹחָנָן בַּעֲבוּר

uobis ut fugeretis à uentura ira? Facite igitur fructum condignum pœnitentiæ, & nolite dicere intra uos: [d] pater noster Abrahã est. Dico enim uobis quod Deus suscitare possit filios Abraham de lapidibus istis. Et [c] iam securis posita est ad radicem arborum, & omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et quidem ego baptizo uos aqua ad pœnitentiã, qui autem uenturus est post me, [f] ille fortior me est, & ego non sum idoneus ut portem calciamenta eius: & ille baptizabit uos in spiritu sancto & igne, cuius uentilabrum in manu eius, & repurgabit aream suam, atq; congregabit triticũ suum in horreum, paleam autem comburet igni qui non extinguetur. Tunc uenit Iesus à Galilea ad Iordanem ad Iohannem, ut baptizare-

tur ab eo. At Iohãnes prohibebat ipsum dicens: Mihi opus est, ut à te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autẽ Iesus dixit ad illum, Desine modo, quia sic decet nos implere omnem iusticiã: tunc permisit illũ. Postquã autem baptizatus est Iesus, ascendit protinus ab aqua, & ecce aperti sunt cœli supra ipsum, & uidit spiritũ dei descendentẽ de cœlis instar columbæ & uenientẽ super eum. Et ecce uox de cœlis, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo cõplacitum est animæ meæ.

שיטבל ממנו : וימנע
אותו יוחנן לאמר : אני
צריך לטבל ממך ואתה
בא אלי : ויען ישוע
ויאמר אליו : הרף נא
כי כזאת יאות עלינו
למלא כל צדקה אז ה
הניחו : ואחרי שנטבל
ישוע עלה מיד מעל ה
המים והנה נפתחו ה
השמים עליו וירא את
רוח האלהים יורדת מן
השמים כדמות יונה ו
ובאה עליו : והנה מן-
השמים קול האמר זה בני
אהובי שבו רצתה נפשי

a *Facite uitæ conuersionem.*] *Vocant Hebræi pœnitentiam aptissimo uocabulo* תשובה *conuersionem. Hæc enim uera est pœnitentia, recedere à uia mala & conuertere uitam male actam in conuersationem quæ deo grata sit atq; hominibus, & id est in deserto repurgare uiam domini & rectas facere semitas eius, peccata scilicet abijcere & obedientem animũ præstare uerbo dei: & hoc pacto omnis uallis exaltatur & omnis mons humilitabitur, sicut idem propheta prioribus uerbis quadragesimo cap. subnectit, hoc est, quicquid impedimentũ in uia domini afferre poßit, tolletur, ut homines innouentur.*

b *Confitentes peccata sua.*] *Nullus baptizabatur à Iohãne, nisi qui se peccatorem agnoscebat, & fatebatur se opus habere redemptione Christi. Venerat enim Iohannes, prædicare pœnitentiam, & indicare Christum, per cuius fidem homini remittuntur peccata.*

c *Ex Pharisæis.*] *Fuerunt Pharisæi & Saducæi duæ factiones*

apud Iudæos, in dogmatibus, & nouis opinionibus atq; moribus plurimum inter se dißidentes. Nec *satis constat quando et quandiu ante* Christum *natum exortæ fuerint hæ sectæ, nisi quod apud* Iosippum Iosephi *abbreuiatorem legimus utranq; sectam tempore* Hyrcani & Alexādri *regum* Israël, *hoc est, centum ferè annis ante* Christi *incarnationem plurimos in suam traxisse opinionē, & quælibet secta contendebat regem in suam inclinare partem, ut & tempore* Alexandri *res in cruentum bellum abierit, fauente rege Saducæis contra* Pharisæos, *qui uulgi fauorem obtinuerant & pro sapientibus* Iudææ *sese uenditabant, sectam autem Saducæorum plus quam uatiniano persequebantur odio.* Legere *poteris plura de his in memorato libro, quem superioribus annis euulgauimus hebraice & latine.* Ibi *inuenies quod propter acerrimam dissensionem* Pharisæorum & *Saducæorum regia potestas fuerit translata de semine* Hasmonai, *id est,* Machabæorum *in familiam* Herodum *alienigenarum.*

d *Pater noster Abraham est.*] Nihil *inquit uobis prodest fiducia patrum, si degeneres filij fueritis: poterit deus alios & ueros filios* Abrahæ *suscitare, non qui carnali succeßione ab eo nati fuerint, sed qui ex promißione & fide filij eius germani dici meruerint.* Venient *enim multi ab oriente & occidente & recumbent cum eo, filij uero regni eijcientur in tenebras exteriores.* Friuola *est igitur & apertum mendacium, quod scribitur in* Thalmud Iehudæorum:

שאברהם יושב על פתחי של גיהנם שלא
להניח לירד פושעי ישראל בגיהנם׃

Hoc est, Abrahā *sedet iuxta portas inferni, et non permittit ullum iniquum* Israel *tam descendere ad infernū.* Illud *autem amplectimur contra* Iehudæos, *quod scriptum habent in* Cabala שאליעזר עבדו מונח בחיקו *quod* Eliezer *seruus eius quiescat in sinu eius.* Nam *multi ex eis negant ante* Christum *passum portam regni cœlorum clausam fuisse ob peccatum* Adæ *primi parentis.* Et *rursum scriptum habent in* Cabala,
שהנש מות של
צדיקי׳ כגון האבות צרורות תחת כסא הכבוד׃

Hoc est, animæ iustorum puta patrum, congregatæ sunt subter solium maiestatis.

e Iam securis posita est ad radicem] Nisi inquit pœnitentiam ueram & non fucatam egeritis, in propinquo est ut radicitus à Romanis euertamini, & non proderit uobis genus duxisse ex Abraham secundum carnem, cui deus atq; filijs eius qui illum fide & moribus expresserint promisit benedictionem.

f Ille fortior est me.] Quasi dicat: ab illo non à me expectabitis salutem: ego tantum aqua abluo quæ peccata auferre nequit, sed post me ueniet qui regnum dei annunciaturus est & inaudita miracula facturus, unigenitus dei, qui me multo prior est, cui ego non sum dignus ut uel minimum seruitutis impendam officium, quale esse possit soluere aut portare calciamenta eius. Ille baptizabit igne spiritus sancti, quo exuret sordes hominis ut nouam faciat creaturam. Hic habet uentilabrum in manu sua per quod intelligitur uerbum euangelij, quo repurgabit aream, id est, homines in terra habitantes, & triticum qui sunt electi, reponet in horreum regni cœlorum: paleas uero, id est, reprobos deputabit igni æterno. Scribunt Iehudæi multa inania & ridicula contra istud caput, præsertim contra baptismum & sanctificationem Christi, sed quæ tam puerilia sunt ut pudeat ea hic commemorare. Putant enim Christum legis transgressorem, quod ablata corporali circuncisione loco illius substituerit baptismum: item pro delyramento habent puero conferri baptismum, qui peccatum non habet à quo abluatur: deniq; Christum non fuisse deum, qui opus habeat sanctificatione: his obiectionibus potissimum impetunt istud caput, sed quibus facillime obuiari potest, cum ueram illam cordis circuncisionem, ad quam & prophetæ tantopere exhortati sunt, Christus non sustulerit: & plurimi eorum confiteantur, puerum etiam in matris utero non sine peccato concipi. Et apud Isaiam habetur: Quiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & fortitudinis &c.

Vnc ductus
eſt Ieſus in
deſertũ per
ſpiritum, ut
tentaretur à
diabolo. Et cum ieiunaſ-
ſet quadraginta diebus,
& quadraginta noctibus,
[a] poſtea eſuriit. Et acce-
dens tentator dixit ei: ſi
filius dei es, dic ut lapides
iſti fiant panes. Qui re-
ſpondẽs ait: ſcriptum eſt,
quod non in ſolo pane ui
uit homo, ſed in omni eo
quod egreditur de ore do
mini. Tunc duxit eum dia
bolus in ciuitatem ſan-
ctam, & ſtatuit eum ſuper
pinnaculum templi & di-
xit ei: [b] Si filius Dei es,
proiice te deorſum. quia
ſcriptum eſt, quod ange-
lis ſuis mandatum dede-
rit propter te, ut cuſtodi-
ant te in omnibus uiis tu-
is. In manibus portabunt
te ne forte impingas in la
pidem tuum. Cui dixit Ie-
ſus: Scriptum etiam eſt,
Non tentabis Dominum
deum

אָז תּוּבָא יֵשׁוּעַ בְּמִדְבָּר
עַל יְדֵי רוּחַ לְמַעַן יְנֻסֶּה
מֵהַשָּׂטָן ׃
וְכַאֲשֶׁר צָם אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה א
אַחֲרֵי־כֵן נִרְעָב ׃
וַיָּבֹא הַמְנַסֶּה וַיֹּאמֶר־
לוֹ אִם בֶּן הָאֱלֹהִים אַתָּה
אֱמוֹר שֶׁהָאֲבָנִים אֵלֶּה
יֵעָשׂוּ לֶחֶם ׃ וַיַּעַן הוּא
וַיֹּאמֶר נִכְתַּב כִּי לֹא עַל
הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם
כִּי עַל כָּל־מוֹצָא פִּי י
יְהוָה ׃ אָז הֶעֱלָהוּ
הַשָּׂטָן לְעִיר הַקֹּדֶשׁ ו
וַיַּעֲמִידֵהוּ עַל־פִּנַּת ה
הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר לוֹ ׃ אִם
בֶּן הָאֱלֹהִים אַתָּה הת
הִתְנַפֵּל לְמַטָּה שֶׁנִּכְתַּב
כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ ל
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ ׃
עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־ת
תִּגּוֹף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ ׃
וַיֹּאמֶר לוֹ יֵשׁוּעַ ׃ גַּם
כָּתוּב לֹא תְנַסֶּה אֶת י
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׃

dcum tuũ. Rursum assum psit eum satan super montem excelsum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi atq; gloriam eorũ & dixit ei: Omnia ista dabo tibi si procidens adoraueris me. Tunc dixit ei Iesus: uade satan, quia scriptum est: dominũ Deum tuum adorabis & c eum solum coles. Tunc dimisit eum satan, & ecce angeli accesserunt & ministraue runt ei. Et postquam audiuit Iesus quod Iohannes uinctus esset, secessit in Galilæã & reliquit Nazareth, profectusq; habitauit in Caparnahum, quæ est ciuitas iuxta mare in finibus Zebulon & Naphthali, ut impleretur, quod dictũ fuerat per Isaiam prophetam dicẽtem: Terra Zebulon, & terra Naphthali uia mari ultra Iordanem, Galilæa gentium, Populus ambulans in tenebris, uiderunt lucem magnam, & habitantes in terra umbræ mor-

ועוד העלהו השטן על הר גבוה מאד ויראהו כל-ממלכות העולם ו כבודן ויאמר לו: כל- אלה אתן לך אם תפול ותשתחוה לי: אז אמר לו ישוע לך שטן כי כ תוב את יהוה אלהיך תשתחוה ואותו לבדו תעביד: אז הניחו השטן והנה מלאכים קרבו וישרתו אותו:

ואחרי ששמע ישוע כי אסור יוחנן הלך לגליל ויעזב את-נצרת ויסע וישב בכפר-נחום והיא עיר על הים בגבול ז בולון ונפתלי להתקיים מה שנאמר על פי י שעיה הנביא האומר ארצה זבלון וארצה נ פתלי דרך הים עבר ה הירדן גליל הגוים: העם ההולכים בחושך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם: ומאז החל ישוע

לקרא לאמר: תשובו כי
קרבה ממלכת השמים:
וילך ישוע על-ים גליל
וירא שנים אחים את-
שמעון שיקרא כיפא
ואת-אנדריע אחיו ח
חשליכים את-רשת בים
כי הם דיגים: ויאמר
אליהם לכו אחרי ואעשה
אתכם דיגי האדם: והם
מהרע עזבו את הרשתות וילכו
אחריו: וילך משם וירא
שנים אחים אחרים את-
יעקב בן-זבדי ויוחנן
אחיו בספינה עם זבדי
אביהם התפרים את-ר
רשתותם ויקרא אלהם:
והם מהר עזבו את ספינת
ואת-אביהם וילכו א
אחריו: וילך ישוע סביב
בכל גליל וילמד בבתי
כנסתם ויבשר את-
ממלכת וירפא את כל
חולי ומכאוב בעם:
ותצא שמועתו אל
כל-ארם ויביאו אליו

tis, lux affulsit eis. Ab eo tēpore cœpit Iesus clamare & dicere: Conuertimini, quoniam appropinquat regnū cœlorum. Et ambulās Iesus iuxta mare Galileæ, uidit duos fratrés, Simonē qui uocabatur Cepha, & Andreã fratrē eius, mittentes rete in mare, quoniã erant piscatores. Et dicit illis: uenite post me, & faciã uos piscatores hominū. At illi continuo reliquerunt retia & secuti sunt eum. Et abiens inde uidit duos fratres alios, Iacobū filium Zebedęi & Iohannē fratrē eius in naui cum Zebedæo patre suo consuētes retia sua, & uocauit eos. At illi mox reliquerūt nauim & patrē suū, secutiq; sunt eum. Et circuiuit Iesus totã Galilæã, docens in synagogis eorum & euangelizans regnū sanansq; omnē morbum atq; languorē in populo. Et egressus est rumor eius in totam Syriam, & adduxerunt ad eum omnes

omnes qui male erant affecti in corpore & qui ceciderant in uarios morbos & plagas, qui habebant dæmones, lunaticos atq; paralyticos & curabat eos. Sequebantur autem eum turbæ multæ à Galilæa ea Decapoli, à Ierusalem & à Iehuda atq; à regione trans Iordanem sita.

את כל־שלהם רעה ב
בגוף ושנפלו בחלים
רבים ובמכות ואשר ה
היו בעלי שדים את־י
ירחינאין ואת־משולי
אברים וירפא אותם ׃
ויבאו אחריו כתות ר
רבות מן גליל ומן עשר
ערים ומן ירושלם ו
ומיהודה ומעבר הירדן

a *Postea esuriit.*] *Exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cum ad homines ex illo recessu redeundum esset, esurire cœpit, uirtute diuina absq; humano cibo interim sustentatus. Frustra igitur impugnant increduli Iehudæi hunc locum, sic arguentes:*

למה נרעב את מפני הבשר היאך יכל לצום
מ״ יום ומ״ לילה בא מרוח הקודש ואותו רוח הקודש
נתן בו כח לצום מ׳ יום ומ׳ לילה׃ למה לא פרנסו
כל הימים בלא אכילה ובלא שתיה ובלא רעב וצמא׃
י״ל כי רצה להראות עצמו אלהים ואדם ׃ ועוד
כשאמר לו השטן אם אלהים אתה עשה לחם מן
האבנים ואכל למה השיב לו כי לא על הלחם לבדו
יחיה האדם׃ תשובה זו משובשת היא כי השטן
היה יכל להשיב לו׃ הואיל כי לא הלחם לבדו
יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם לכן
עשה לחם מן האבנים שהרי על מוצא פי השם יחיה
האדם בין מן העצים בין מן האבנים וי״ל על דבר
ה׳ לבדו

א׳לבדו אשר בו נבראו השמים והארץ יוכל אדם
לחיות ואין צריך שדברו יצא על עץ או אבן שמשם
יאכל אדם כמו כן משה על דבר השם לא נרעב מ״
ימים ולילה ·

Sensus est: Quare esuriijt? si dicis propter carnem, quomodo enim posset caro quadraginta diebus & noctibus ieiunare, nisi per spiritum sanctum, qui dedit uirtutem subsistentiæ illis quadraginta diebus & noctibus? Sed quare non sustentauit eum cunctis uitæ diebus absq; cibo & potu, ut nunquam esuriret aut sitiret. Respondemus: quia uoluit se ostendere deum & hominem. Præterea, quando dixit Satan, si filius Dei es, fac panes ex lapidibus & comede, quare respondit ei, quoniam non in solo pane uiuit homo? responsio ista est inepta, quia satan potuisset dicere, esto quod non solus panis cibet hominem, sed quicquid egreditur de ore Dei in hoc uiuere potest homo, propterea fac panes ex lapidibus, nam super eo quod egreditur de ore Domini uiuet homo, siue sit de ligno siue de lapide. Respondemus, in solo uerbo domini, per quod facti sunt cœli & terra, uiuere potest homo, & non est opus ut uerbum eius exeratur, super lignum aut lapidem unde comedat homo, sicut & Moses ob colloquium domini non esuriijt quadraginta diebus & noctibus. Rursum arguunt hic Iehudæi:

למה נסהו השטן בכל אלו נסיונות והלא גלוי לכל
העולם שהשטן מלאך רע הוא ויודע נגלות ונ
ונסתרות כמו מלאך אחר אם הדבר אמת שהוא א
אלוה למה הטריחו בכל זאת ולא היה ירא ממנו ·
י״ל יש הדבר אמת שהוא אלוה אבל אין רצה הואת
להראות לשטן עד מותו והוא אין יוכל לדעת את
אשר אלוה אין רוצה להודיע אותו ·

Quare inquiunt Iehudæi tentauit eum satan omnibus istis ten-

tationibus? non ne manifestū est toti mūdo, quod satan angelus est malus & nouit tam occulta quàm manifesta sicut alius angelus? si uerū quod iste est deus, quare uexauit eum in omnibus istis, & non magis timuit ab eo? Responsio: Verum est quod est Deus, sed noluit illud ostendere ipsi satan usq; ad mortem suam, nec potest cognoscere ea quæ deus illum uult ignorare.

b Si filius dei es.] Quærunt hic Iehudæi, quare deus non reuelauit in lege filium suum, si habet filium ut nos Christiani confitemur, quibus sic respondemus:

לְפִיכָךְ לֹא גִלָּה אֱלֹהִים אֶת בְּנוֹ בְּגִלּוּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹרָה שֶׁהָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר שְׁטוּפִים בְּעז כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁעָשׂוּ הָעֵגֶל וְעָבְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר לְפִיכָךְ אִם יִכְתּוֹב לָהֶם ה׳ דָּבָר שׁוּם בְּגִלּוּי וְהִבְלוּ לִתְלוֹת בּוֹ טָעוּתָם וְיֹאמְרוּ כִּי שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת וְלֹא יְקַבְּלוּ ע עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת כִּי מִקְצָתָן יֹאמְרוּ יָפֶה בַּתּ תֵּכֶן מִכֹּחַ הָאָב וּמִקְצָתָן יֹאמְרוּ לְהֵפֶךְ׃

c Eum solum coles.] Irrident nos hic Iehudæi propter cultum quem quidam usq; in hunc diem sanctis impendunt, illos in necessitatibus inuocantes, quasi in manu eorum sit, sanare languidos, subuenire in periculis, dare sobolem & alia id genus, quæ solius dei esse prophetæ in multis locis indicant. Si quispiam potest illis respondere, respondeat, ego nihil habeo.

d Appropinquat regnum cœlorum.] Regnum cœlorum uocatur tempus gratiæ, in quo uocamur per Christum, ut filij dei efficiamur, simusq; hæredes, & ciues regni cœlorum. Hic multi Christianorum incautè egerunt cum Iehudæis, asserentes quod regnum cœlorum fuerit usq; ad Christum clausum, & omnes patres descenderint ad infernum, quod occasionem illis præbuit calumniandi fidem nostram: Nam ita arguunt ex euangelio, putantes sese nos proprio confodere gladio, sed toto errant cœlo:

המשיחיים אומרים קודם שבא ישו בארץ שכל
הבריות הולכים בגיהנם בין רעי' בין טובים ואני
אומר היאך יכולין לומר כך והלא הם אומרי' קודם
שיבא ישו לארץ היה אותו מעשה של לזרוס שהיה
שוכב לפני פתח העשיר שהיה צועק כל שעה לעשיר
שיעשה לו חסד ולא רצה ולסוף מתו שניהם העשיר
הלך לגיהנם ולזרוס הלך בחיקו של אברה' ובשראה
העשיר שלזרוס יושב בלא צער בחיקו של אברהם
בנחת בגיל ובחדוה והוא בצער גדול · נדון באש ו
ולהבה בתוך פיו צועק · אברהם אבי אמר ללזרוס
שיטבל אצבעו הקטון במים ויסיף לי בפי מפני
הלהבה הגדולה היוצאת מפי · ועכשיו שאברהם
ולזרוס לא היו בגיהנם היאך הם אומרים שכלם
היו בגיהנם · תשובה · אמת הוא כי קודם שבא
ישוע כל צדיקי' ירדו אל שאול רל לא יכלו להכנס
למלכות השמים כי אם הבו פדות המושיע וישבו
במקום הידוע לאלהים הן בגן עדן הן במקום אחר
שנקרא חיק של אברהם אלא הרשעי' ירדו לשאול
תחתית רוצה לומר אל גיהנם אשר שם אשם לעולם
לא תכבה ·

Sensus est: Christiani dicunt, quod ante aduentum Christi super terram, omnes homines ierint ad infernum, siue boni siue mali. Ego autem dico: quomodo possunt sic loqui, qui etiam asserunt ante Messiæ aduentum contigisse factum illud Lazari iacentis ante ostium diuitis. &c. Cum hinc constet Abraham & Lazarum non fuisse in gehenna, quomodo dicunt ipsi, omnes fuisse in inferno? Responsio: Verum est, antequam uenit Iesus, descenderunt omnes iusti ad infer-

num, hoc eſt, non poterant ingredi in regnum cœlorum, ſed expectauerunt redemptionem ſaluatoris, manentes in loco deo noto, ſiue fuerit paradiſus ſiue locus alius, qui uocatur ſinus Abrahæ. At impij deſcenderunt ad infernum inferiorem, hoc eſt, in gehennam, ubi ignis eorum in æternum non extinguetur. Mirantur etiam hic Iehudæi, quare Chriſtus prædicationem ſuam diſtulerit in trigeſimum ætatis annum, & ante non cœperit docere atq; miracula facere, quibus in hunc modum reſpondemus:

טעם שהלך ישוע על הארץ ל׳ שנים קודם שהיית מתגלה לבאי עולם איך הוא משיח הכרי למלאות התורה וללמדך שעד שלשים שנה יכל כל אדם ל ללמוד כל התורה וכל מי שלא למד בשני׳ אלו אינו רואה סימן ברכה לעולם כמו שמצינו אצל שרת הלויים שהיו לומדי׳ והונכין את שירתן מבן חמש עשרים שנה עד ל׳ שנים אבל מייד אחר הליכתו על הארץ ל׳ שני׳ היה מתגלה לישראל איך הוא משיח ה׳ והיה מראה לכל העולם איך הוא בא לפדות את אדם מן העון כמו שנ׳ בישעיה והוא מחולל מ מפשעינו מדוכא מעונותינו כלו׳ שיפרה אותנו מדיני של גיהנם וכרת עמנו ברית חדשה וגו׳

a *Mare Galilææ.*] Mare illud eſt lacus Tyberiadis, qui hebraice *uocatur* ים כינרת *mare Cinæreth, à Chaldæis autem appellatur* גינוסר *Genaſereth, Iehoſuæ undecimo.* Porro כיפא *Cepha chaldaicum eſt, pro quo Græci uerterunt* πέτρα: *& hinc Petrus, qui prius uocabatur* שמעון *Simon.*

Porro

וּכְשֶׁרָאָה יֵשׁוּעַ אֶת־הַב
בִּיתוֹת עָלָה עַל הָר ו
וְאַחֲרֵי כֵן יָשַׁב וַיִּגְּשׁוּ
אֵלָיו תַּלְמִידָיו וַיִּפְתַּח
אֶת־פִּיהוּ וַיְלַמֵּד אוֹתָם
לֵאמֹר׃ אַשְׁרֵי עֲנִיֵּי
הָרוּחַ כִּי לָהֶם מַלְכוּת
הַשָּׁמַיִם׃ אַשְׁרֵי אֲבֵלִי׳
כִּי הֵם יְנֻחָמוּ׃ אַשְׁרֵי
עֲנָוִים כִּי הֵם יִנְחֲלוּ א
אָרֶץ׃
אַשְׁרֵי שֶׁרְעֵבִים
וּצְמֵאִי׳ אֶת־צֶדֶק כִּי הֵם
יִשְׂבָּעוּ׃
אַשְׁרֵי הָרַחֲמָנִיִּים
כִּי לָהֶם יְרֻחַם׃ אַשְׁרֵי
בָּרֵי לֵבָב כִּי הֵם יִרְאוּ
אֶת־אֱלֹהִים׃ אַשְׁרֵי
מַשְׁלִימִים כִּי בְנֵי ה
הָאֱלֹהִים יִקָּרְאוּ׃
אַשְׁרֵי שֶׁנִּרְדְּפִי׳ בִּשְׁבִיל
הַצְּדָקָה כִּי לָהֶם מַלְכוּת
הַשָּׁמַיִם׃
אַשְׁרֵי אַתֶּם בְּקַלֵּל אֶתְכֶ׳
הָאֲנָשִׁים וּכְשֶׁיִּרְדְּפוּכֶם
וַיֹּאמְרוּ אֵת כָּל־רָעָה

Orrò cum uidiſſet Ieſus turbas,[a] aſcēdit in montem: & cum ſediſſet acceſſerūt ad eum diſcipuli eius, aperiensq́ os ſuum docebat eos dicens: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorū eſt regnum cœlorum. Beati lugentes, quoniam ipſi conſolationem habebūt. Beati mites, quoniam ipſi hæredes erūt terræ. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſticiam, quoniā ipſi ſaturabuntur. Beati miſericordes, quoniam ipſis miſericordia fiet. Beati mundo corde, quoniam ipſi uidebunt deum. Beati pacifici, quoniam filij dei uocabuntur. Beati qui perſecutionē patiuntur propter iuſticiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorū. Beati uos, cum maledixerint uobis homines & perſecuti uos fuerint, dixerintq́ omne ma-

lum de uobis, mentiẽtes
propter me. Gaudete &
exultate, quoniã merces
ueſtra, multa eſt in cœlis.
Sic enim perſecuti fuerũt
prophetas, qui fuerunt
ante uos. [b] Vos eſtis ſal
terræ: & ſi ſal inſulſus fue
rit, quo ſalietur? Ad nihil
ultrà prodeſt, niſi ut pro-
ijciatur foras & concul-
cetur ab hominibus. Vos
eſtis lux mundi. Non po-
teſt ciuitas abſcondi, quæ
ſita eſt ſuper montẽ, neq;
accendunt lucernam ut il
lam ponant ſubter mo-
dium, ſed ſuper candela-
brum, ut lucẽ præbeat om
nibus qui in domo ſunt.
Sic luceat lux ueſtra co-
ram filijs hominũ, ut ui-
deant ueſtra opera bona
& glorificent patrem ue-
ſtrum qui in cœlis eſt. No
lite cogitare, quod uene-
rim eneruare legem aut
prophetas. [c] Nõ ueni ſol-
uere legem, ſed adimple-
re. Amen quippe dico uo
bis, donec trãſierint cœli
&

עליכם בחשים למעני:
שמחו וגילו כי שכרכם
הוא רב בשמים : כי כן
רדפו את־הנביאים א
אשר היו לפניכם: אתם
הם מלח הארץ ואם ה
המלח יתפל במה ימלח:
לאפס יועיל עוד כי אם
שישלך לחוץ וירמס מ
מהאדם : אתם הא אור
העולם : לא תוכל
להסתר עיר שהושבת
על־הר ולא מציתים
את־נר לשומה תחת ס
סאה כי אם על המנורה
להאיר לכל־שהם ב
בבית : כן יאור אורכם
לפני בני האדם למען
יראו מעשיכם הטובים
לכבד את אביכם שהוא
בשמים : אל־תחשבו
כי באתי לבטל את ת
תורה או את הנביאי :
לא באתי לבטל כי־ל
למלא : אמן ואכן אני
אמר לכם עד שיעברו
שמים וארץ לא תעבר

יוד אחת או עוקץ אחד
מאת התורה עד שי
שימלאו הכל : וכל
המבטל אחת מן המצות
האלה קטנות וילמד בן
את בני האדם הוא ק
קטן יקרא במלכות ה
השמים : וכל שיעשה
וילמד הוא יקרא גדול
במלכות השמים : ואני
אומר לכם לולי תיתר
צדקתכם מן צדקת ה
הפרושי׳ והסופרי׳ אין
תבואו אל־מלכות ה
השמים : שמעתם כי
נאמר לקדמונים לא ת
תרצח ומי שירצח הוא
חייב למשפט : אך אני
אומר לך׳ כי כל־שירגז
על אחיו הוא חייב ל
למשפט : וכל האומר
לאחיו רקא חייב הוא
לעצת הכנסת :
ומי שיאמר לו נבל
הוא חייב לאש גיה
ציהנם : ואם תקריב קרבנך אל המזבח ושם תזכר

& terra, nõ pręteribit iod unum aut apex unus à lege quouſq; omnia impleantur. Et omnis qui eneruauerit unum ex mandatis iſtis minimis & docuerit ſic homines, is minimus uocabitur in regno cœlorum. Quiſquis autẽ fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum. Et ego dico uobis, niſi abundantior fuerit iuſticia ueſtra à iuſticia Phariſæorum & ſcribarũ, non intrabitis in regnũ cœlorum. Audiſtis quod dictum ſit antiquis: non occides, qui uerò occiderit obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis, quòd omnis qui iraſcitur contra fratrem ſuum, reus eſt iudicio. Et quicunq; dixerit fratri ſuo [d] raka, reus eſt cõcilio. Qui autẽ dixerit ei fatue, reus eſt igni gehẽnæ. Et cum obtuleris ſacrificium ad altare, & ibi recordatus fueris,

quód frater tuus habet aliquid aduersum te, dimitte ibi oblationẽ tuam ante altare, & uade prius ut places faciẽ fratris tui, & tum uenies & dabis oblationẽ tuam. Conueniat inter te & inter aduersarium tuum cito, quando fueris cum eo in uia, ne forte tradat te aduersarius in manum iudicis, & iudex tradat te exactori, mittarisq; in carcerem.
Amen dico tibi, non exibis illinc, donec persolueris extremum quadrantem. Audistis quod dictũ est antiquis: non mœchaberis: at ego dico uobis, quód quicunq; inspexerit mulierem ut illam concupiscat, iam adulteriũ commisit cum ea in corde suo. Et si oculus tuus dexter tibi offendiculo fuerit, erue eum & proijce à te. Melius enim est tibi, ut pereat unum membrorũ tuorum, quàm ut totum corpus tuum mittatur in

כִּי לְאָחִיךָ יֵשׁ מְאוּמָה
עָלֶיךָ תַּנִּיחַ שָׁם קָרְבָּנְךָ
לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ וְלֵךְ תְּחִלָּה
לְכַפֵּר אֵת פְּנֵי אָחִיךָ וְאָז
תָּבֹא וְתִתֵּן קָרְבָּנֶיךָ ׃
יֵאוֹת לְךָ וּלְשֹׂטְנְךָ ב
בִּמְהֵרָה כְּשֶׁתִּהְיֶה אִתּוֹ
בַּדֶּרֶךְ פֶּן יִמְסָרְךָ שֹׂטְנְךָ
בְּיַד הַשּׁוֹפֵט וְהַשּׁוֹפֵט י
יִמְסָרְךָ לְשׁוֹטֵר וְתִשָּׁלֵחַ
אֶל־הַכֶּלֶא ׃
אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר לְךָ
אֵין תֵּצֵא מִשָּׁם עַד־שׁ
שֶׁתְּשַׁלֵּם אֶת־אַחֲרוֹן ר
רְבוּעַ ׃
שְׁמַעְתֶּם כִּי נֶאֱמַר
לְקַדְמוֹנִים לֹא תִנְאָף אַךְ
אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם כִּי כָל־
שֶׁיִּרְאֶה אִשָּׁה לְהִתְאַוּוֹתָהּ
כְּבַר נִאֵף אוֹתָהּ בְּלִבּוֹ ׃
וְאִם עֵינְךָ הַיְמָנִית
תַּכְשִׁילְךָ נַקֵּר אוֹתָהּ ו
וְתַשְׁלִיכָהּ מֵעָלֶיךָ ׃
כִּי טוֹב לְךָ שׁ
שֶׁיֹּאבַד אֶחָד מֵאֵיבָרֶיךָ
מֵהִשָּׁלֵחַ כָּל־גּוּפְךָ אֶל

gehen-

גֵּיהִנֹּם ׃ וְאִם יָדְךָ
הַיְמָנִית תַּכְשִׁילְךָ קַצֵּץ
אוֹתָהּ וְהַשְׁלֵךְ מֵעָלֶיךָ ׃
כִּי טוֹב לְךָ שֶׁיֹּאבַד אֶחָד
מֵאֵיבָרֶיךָ מֵהִשָּׁלֵחַ כָּל־
גּוּפְךָ אֶל גֵּיהִנֹּם ׃
גַּם נֶאֱמַר אֲשֶׁר יְשַׁלַּח
אֶת אִשְׁתּוֹ יִתֶּן לָהּ סֵפֶר
כְּרִיתוּת אַךְ אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם כִּי כָּל־שֶׁיְּשַׁלַּח אֶת
אִשְׁתּוֹ לוּלֵי עַל אוֹדוֹת
תַּזְנוּת הוּא יְנָאֲפָהּ ׃
וְכָל־שֶׁיִּקַּח אֶת גְּרוּשָׁה
הוּא יְנָאֵף ׃
עוֹד שְׁמַעְתֶּם שֶׁנֶּאֱמַר
לַקַּדְמוֹנִים לֹא תִשָּׁבַע ל
לַשֶּׁקֶר כִּי אִם תְּשַׁלֵּם ל
לַיהוָה נְדָרֶיךָ אַךְ אֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם לֹא תִשָּׁבְעוּ
בְּכָל דֶּרֶךְ אֵין בַּשָּׁמַיִם כִּי
הֵם כִּסֵּא הָאֱלֹהִים וְאֵין
בָּאָרֶץ כִּי הִיא הֲדֹם ר
רַגְלָיו וְאֵין בִּירוּשָׁלַ׳ כִּי
הִיא עִיר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל
וְאֵין תִּשָּׁבַע בְּרֹאשְׁךָ י
יַעַן שֶׁאַתָּה אֵין תּוּכַל

gehennam. Et ſi manus tua dextra tibi offendiculo fuerit, amputa eam & proijce à te. Melius enim eſt tibi, ut pereat unum membrorũ tuorũ, quàm ut totum corpus tuũ mittatur in gehennam. Dictum eſt etiam: qui ablegauerit uxorẽ ſuam, det illi libellũ repudij: at ego dico uobis, quòd quicunque repudiauerit uxorẽ ſuam, niſi cauſa fornicationis, facit illã mœchari. Et quicunq; acceperit abiectam, adulterium committit. Rurſum audiſtis, quod dictum fuerit antiquis: non iurabis falſò, ſed reddes domino uota tua: at egò dico uobis, nõ iurabitis ullo pacto, neq; per cœlum, quia eſt thronus dei, neq; per terram, quia ſcabellũ eſt pedum eius, neq; per Ieruſalem, quia eſt ciuitas regis magni: neq; iurabis per caput tuũ, propterea quòd non potes facere pilum

unum album aut nigrũ. Erit autem sermo uester, est est, non non: & quod amplius est ab istis, à malo est. Audistis quod dictum est, oculũ pro oculo & dentem pro dente: at ego dico uobis, ne resistatis malo, sed si quispiã percusserit te in maxillã dextram, obuerte illi & alteram: & ei qui uult tecum ire in ius ut tollat à te tunicam tuam, dimitte ei & palliũ. Et qui te angariauerit ad miliarium unum, uade cum illo etiã duo. Qui petit à te, da ei: & qui uult mutuum accipere à te, illum ne auerseris. Audistis quia dictum est: [f] diliges proximum tuũ & odio habebis inimicum tuum: at ego dico uobis: diligite inimicos uestros, & benefacite ijs qui oderunt uos, & orate pro his qui uos persequuntur, & qui uos calumniãtur, ut sitis filij patris uestri qui est in cœlis,

להלבין את שער אחד
או להשחיר ׃
ויהיה דבורכם כן כן
אין אין ומה שהוא י
יותר מאלה מאת הרע
הוא ׃ שמעתם שנאמר
עין תחת עין שן תחת
שן אך אני אומר לכם
אין לעמד לגבר הרע
אלא אם יהיה שיכך על
לחי הימנית גם תטה
אליו אחרת ולמי שילך
להריב עמך במשפט ל
למען שיקח בגדיך ב
כתנתך הנח לו גם אדרתך
ואשר יגרש אותך עד מ
מיל אחד לך אתו גם עד
שנים ׃ ומי שישאלך
תן לו ואת־הלוה ממך
לא תשובב ׃ שמעתם
כי נאמר תאהב לרעך
ותשנא את־אויבך אך
אני אומר לכם אהבו
את אויביכם והטיבו
לאלה אשר שנאו אתכם
והתפללו בעד רודפיכם

qui

qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos &malos, & pluere facit ſuper iuſtos &iniuſtos. Et ſi dilexeritis eos tantũ qui uos diligũt, quam mercedem habebitis? non'ne & publicani hoc faciunt? Et ſi pacẽ obtuleritis tantum fratribus ueris, quid facitis ex abundanti? non'ne & gentes idipſum faciũt? Sitis igitur perfecti, ſicut pater ueſter, qui in cœlis eſt, perfectus eſt.

ובעד עושקיכם למען
שתהיו בני אביכם א
אשר בשמים שמזריח
את־שמשו על־טובים
ועל רעים וממטיר על־
צדיקים ועל רשעים :
ואם תאהבו רק אותם
אשר אוהבים אתכם מה
שכר יהיה לכם הלא גם
בעלי עברה עושים ה
הזאת :
ואם־ישאלו בשלום
רק את־אחיכם מה־ית
תעשו על יתר הלא גם גוים עושים הזאת :
על־כן תהיו תמימים כאשר אביכם שבשמים הוא
תמים :

[a]. *Aſcendit in montem.*] *Vt ſcilicet oraret, quemadmodum alij habent euangeliſtæ, & deſcendens de monte ſtetit in loco campeſtri & cœpit docere populum ea quæ ſcribuntur in iſto capite. Dicit autem beatos eſſe pauperes ſpiritu, hoc eſt, qui miſeri ſunt & affliguntur in hoc mundo, & his peculiariter prædicandum eſt euangelium regni cœlorum: qui uerò terrena fulgent & tument proſperitate, deliciantur & oblectantur, gaudent, rident, & ob omnium rerum ſucceſſum extolluntur, illi ſurdi ſunt ad euangelium, neque ſapiunt illis cœleſtia quam diu terrenis rebus totis affectibus ſunt addicti. Contrà, qui turbato ſunt animo, qui lugent, premuntur calamitatibus, ſecundum carnem peßime habent, agnoſcunt animi morbos, hi audito Euangelio magnifice conſolantur:*

gaudent

gaudent ſe per Chriſtum futuros ciues regni cœlorum, poſſident terram & ueluti omnibus ſaturantur bonis, ſcientes ſe deo curæ eſſe, ab ipſo pendent: in eum ſolum totam ſuam collocant fiduciam, habent in eo pacem, & gaudent ſi pro nomine eius patiantur. Hi *inquam qui taliter ſunt affecti, aptiſſimi ſunt euangelij auditores, & hæc eſt uia ad ſolidam & ueram fœlicitatem, à qua nec diuites quoſdam excludimus, quales fuerunt* Abraham, Iob, David *& ſimiles quidam uiri ſancti.*

b Vos *eſtis ſal terræ.*] *Secundo* Paralip. 13. *habetur, quòd dominus dederit* Dauid *& filijs eius regnum ſuper* Iſrael *fœdere ſalis, hoc eſt, firmiſſimo fœdere: conſeruat enim ſal carnem à corruptione, ſic* Chriſtus *elegit apoſtolos, ut eſſent ſal hominum, annunciarent eis euangelium ſuum atque imbuerent eos ſolida fide, idq́ꝫ ſanis uerbis & exemplis, ne corruptioni ulli eſſent obnoxij.*

c Non *ueni ſoluere legem.*] Non *eſt in toto euangelio ſententia aliqua, quam* Iebudæi *nobis magis obijciunt atq́ꝫ iſtam, quam & latine probe tenent, &* Chriſtianorum *auribus perpetuo ingerunt, perinde quaſi* Chriſti *uerba & facta parum ſibi conſtent, cum tot ceremoniæ, purificationes, delectus ciborum ſacrificia, iudicialia & alia id genus ſint ablata per* Chriſtum, *& tamen hic dicat ſe non ſoluiſſe legem & prophetas.* Arguunt *autem ſic:*

כתיב בספר מתי לא באתי לחסור וכו׳ ובתורת
משה כתיב ביום ח׳ ימול בשר ערלתו וכתיב כל
המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות לא
תוסיף עליו ולא תגרע ממנו ונמצא שישו הפר תורת
משה וכזב תורתו שבת׳ לא יחליפו מתורת משה
מאומה שהרי הוא מוסיף וגורע בהרבה מקומות׃
וי״ל כי המשיח אין הפר ואיך בטל את התורה כי אם
מלא אותה ולמד לשמר עיקר התורה אשר הוא עמד
באלה

באלה שתים מצות באהבת אלהים ובאהבת הרעה׳
באהבת האל הים תבין כל עבדת אלהים ר״ל אמונת
האלהים יראת האלהים מבטח ואהבת האלהים
כשנ׳ ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל
נפשך ובכל מאדך ואהבת את רעך כמו עצמך׳
במצוה הזאת תלויה כל התורה ודברי כל הנביאים׳
ושאר החקות והמצות הם נתונות עד זמן כמו קרבנות
ותורות ההיכל וטמאות גופניות והמשפטים אשר
כלם הם לחוץ ואהבה והבטחון ויראה ואמונה הם
בתוך הלב והם נכונה עבודת האל׳ וכן נאמ׳
בהושע כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת ה׳ מעלות׳
ובישעיה למה לי רוב זבחיכם יאמר ה׳ שבעתי עלות
אילי׳ וחלב מריאים׳ רחצו הזכו הסירו רע
מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע׳ ובירמיה נכתב
לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי
אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח׃ כי אם
את הדבר הזה צויתי אתם לאמר שמעו בקולי ו
והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם׳ ועוד
כתיב בירמיה הנה ימים באים נאם ה׳ וכרתי את
ישראל ואת יהודה ברית חדשה ולא כברית אשר
כרתי את אבותם כי זאת הברית אשר אכרת להם
אחרי הימים ההם נתתי את תורתי בקרבם ועל לב
אתננה׳ וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש
ורוח חדש׳ ואת רוחי אתן בקרבכם וגו׳ משמע מן
המקראות האלו שבזמן המשיח עבדת האלהים ע
עתידה להיות ברוח ואמת ואין בקרבנות החיצונות
ובטהרות

ובטהרות ג׳ פגיעות אשר הם רמוז על אמונה ועל
טהרת הלב כי כל המצות האי׳ה הם רמוזי׳ היו על תורת
חדשה ועל זמן המשיח שאז בני אדם יעבדו את ה׳
ברוח ואמת כמו התנבאו נביאים ועל כן משיחנו
לא הפר את תורה כא מלא וכתב אתה בלב אדם וכן
ערלת הבשר רמז ערלת הלב כשנ׳ בירמיהו:

Sensus est: Apud Matthæum scriptum est: Non ueni minuere seu soluere legem &c. Et in lege Mosi scriptum habetur: Die octaua circuncidetur caro præputij. Et rursum scriptum est. Omne præceptum quod ego præcipio tibi hodie, custodietis ut faciatis: non adijcies neque minues ab eo. Constat autem Iesum soluisse legem Mosi, & mendacem fecisse legem suam, in qua scriptum est, quod nihil mutauerit de lege Mosi, cùm tamen adiecerit & subtraxerit in multis locis. Ad quam obiectionem sic respondemus: Christus non soluit aut euacuauit legem, sed impleuit eam, & docuit obseruare uim legis, quæ cõsistit in his duobus præceptis, in amore Dei et dilectione proximi. Per dilectonem Dei intelligo uniuersum cultum Dei, nempe, fidem dei, timorem dei, fiduciã & dilectonem dei, sicut dicitur: Diliges Dominum deum tuum in toto corde tuo, in tota anima tua & in toto conatu tuo: & diliges proximum tuum sicut teipsum. In præcepto isto pendet tota lex & dicta omnium prophetarum. Reliquæ ceremoniæ & mandata fuerunt data ad tempus, ut sunt sacrificia, leges templi, immundiciæ corporales atq; iudicialia, quæ omnia sunt externa, dilectio autem, fiducia, timor & fides, sunt in corde, & in eis consistit uerus dei cultus. Et sic dicitur in Hosea: Pietatem uolui & non sacrificium: scientiam dei magis quam holocausta. Et in Isaia: Ad quid mihi multitudo sacrificiorum uestrorum dicit Dominus? plenus sum holocaustis arietum & adipe pinguium. Lauamini, mundamini, & auferte maliciam studiorum uestrorum à conspectu oculorum meorum, atque cessate male agere.

In Iir-

In Iirmeia quoq; scriptum habetur: Non locutus sum cum patribus uestris, neque præceptum dedi eis in die quo eduxi eos de terra Aegypti de rebus holocausti & sacrificij: sed hoc uerbum præcepi eis, dicens: audite uocem meam & ero deus uester & uos eritis populus meus. Et rursum scriptum est in eodem propheta: Ecce dies ueniunt dicit dominus, & percutiam cum Israël & cum Iehuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod inij cum patribus eorum, sed hoc est fœdus quod percutiam cum eis: post dies illos dabo legem meam in uiscceribus eorum atq; in corde dabo eam. Sic etiam dicitur in Iehezkel: Dabo uobis cor nouum & spiritum nouum: spiritum meum dabo intra uos &c. Patet ex his sententijs biblicis, quod tempore Meschiæ cultus dei futurus erat in spiritu & ueritate, & non in sacrificijs externis atq; in purificationibus corporalibus, quæ magis significabant fidem & mundiciam cordis. Omnes enim ceremoniæ istæ figura erant nouæ legis & temporis Meschiæ, quod tunc homines erant seruituri deo in spiritu & ueritate, quemadmodum prædixerunt prophetæ, & ob id Meschia noster non soluit legem sed impleuit scripsitq; eam in corde hominum. Sic præputium carnis significauit præputium cordis, sicut dicitur in Iirmeiahu.

d Raca.] Venit רקא uel à רק quod spuere significat, uel à ריק quod ociosum atq; inanem significat. Vtrunq; autem conuiciosum est, uocare fratrem uel sputo dignũ, uel ociosum atq; ponderosum onus terræ. De uocabulo gehennæ non est quod hic multa dicantur, cum sit ab hebraico גיא הנם id est, uallis hinnom, ubi scilicet in honorem dæmoniorum filij offerebantur & uiui comburebantur: de quo Ieremiæ 7. ac deinde usurpari cœpit ab Hebræis pro æterna perditione.

e Erue eum.] Occasionem iubet fugere, ut quicquid remoratur aut facit impingere in uia domini, tollatur, etiam si illud tam charum & gratum sit quàm sunt oculi, manus & pedes.

Diliges

f *Diliges proximum tuum.*] *Nomine proximi intelligitur omnis qui quacunq; ratione nobis iunctus fuerit, siue uinculo affinitatis & sanguinis, siue uinculo ciuilitatis, sodalitatis, uicinitatis, officij aut etiam fortuiti congressus.*

Idete ne [a] eleemosynã uestram dederitis corã hominib. ut uideamini ab eis, alioquin non habebitis mercedem apud patrem uestrũ, qui in cœlis est. Cum autem dederis eleemosynã, non clãges cum tuba ante te, sicut faciunt hypocritæ in cõciliabulis & in plateis, ut honorentur ab hominibus. Amen dico uobis, habent mercedem suam. Et tu cum feceris eleemosynam, nesciat manus tua sinistra quod facit dextra tua, ut sit eleemosyna tua sic in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi in manifesto. Et quando oraueris, non eris sicut hypocritæ. Nam complacet illis ut stent in frequentijs

ראו שלא תתנו צדקתכם
לפני אנשים למען ש
שתראו מהם כי אז לא
יהיה לכם שכר אצל א
אביכם שהוא בשמים ׃
וכאשר תתן את־צדקה
אל תתקע בשופר לפניך
כמו חנפים עושים ב
בבנסיות ובחוצות ל
למען שיכבדו מן־הא
האנשים ׃ אמן אני
אומר לכם כי יש להם
שכרם ׃

ואתה כשתעשה
צדקה אין תדע ידך ה
השמאלית מה שעושה
ידך הימנית ותהיה צ
צדקתך ואביך שרואה
בסתר הוא ישלם לך ב
בגלוי ׃

ובשתתפלל לא
תהיה כמו חנפים ׃ כי
חפצם לעמד במקהלות

&in

ובפנות החוצות ולת
ולהתפלל כדי שיראו מן
האנשים ׃ אמן אני
אומר לכם כי לקחו את־
שכרם׃ואתה כשתתפלל
בא אל־חדרך וסגר ד
דלתך ותתפלל אל אביך
שהוא בסתר ואביך א
אשר רואה בסתר ישלם
לך בפרהסיא ׃ ואתם
כשיתפללו לא תרבו א
את־דברים כמו הגוים
עושים שחושבים כי
ברב הדברים ישמעו׃
אך אתם לא תהיו ד
דומים להם ׃
כי יודע אביכם מה צ
צריך לכם בטרם תש
תשאלו ממנו ׃ ואתם
כן תתפללו ׃
אבינו שבשמים יקדש
שמך תבוא מלכותך י
יעשה רצונך כבשמים
ובארץ ׃ את־לחמנו
תמידי תן לנו היום ו
וסלח לנו את־חובתינו

& in angulis platearum, quatenus in orando uideantur ab hominibus. Amen dico uobis, quod receperūt mercedem. Tu uerò cum orare uolueris, ingredere in conclaue tuum & claude ostium tuum, & funde orationē ad pa trem tuum, qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, reddet tibi in manifesto. Cū autem oraueritis, nolite multiplicare uerba sicut gentiles faciūt, qui putāt quod propter multiloquium exaudiantur. Et uos nolite assimilari illis. Quoniā nouit pater uester, qua re uobis sit opus; priusquam petatis ab illo. Orabitis autem uos sic. Pater noster qui es in cœlis [b] sanctificetur nomen tuum, ueniat regnum tuū, fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra. [c] Panem nostrū quotidianū da nobis hodie, & remitte nobis debita

nostra quēadmodū nos remittimus debitoribus nostris, & ne sinas nos uenire in tentationē, sed libera nos à malo: quia tuum est regnum & potentia & gloria in secula seculorum, Amen. Quod si remiseritis hominibus peccata eorum, remittet & uobis pater uester qui est in cœlis peccata uestra. Sin uos non remiseritis hominibus, neq; pater uester remittet peccata uestra. Cæterū quando ieiunatis, ne sitis sicut hypocritæ tristes. Nam tetricas reddūt facies suas, ut uideātur in oculis hominum ieiunātes. Amen dico uobis, quoniam receperunt mercedē suam. Tu uero quādo ieiunas, ungito caput tuum & laua faciem tuam, ne uidearis ab hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in occulto, & pater tuus qui est in abscondito, red det tibi in propatulo. Ne

כאשר אנחנו סולחים
לבעלי חובותינו ואל ת
תביאנו בנסיון אלא ת
תצילנו מרע כי לך ה
המלכות וגבורה וכבוד
לעולם עולמים אמן:
ואם תסלחו לאנשים ה
חטאותיהם גם־יסלח
לכם אביכם שבשמים
חטאותיכם: ואם אינכם
תסלחו לאנשים גם לא
יסלח אביכם חטא
חטאותיכם: ואתם
כאשר תצומו לא תהיו
כחנפים קודרים: כי
יכחו את פניהם לה
להראות בעיני האדם
צמים: אמן אני אומר
לכם כי לקחו שכרם:
ואתה כשתצום תסוך
את־ראשך ותרחץ את
פניך כדי שלא תראה
לאנשים צם כי אם ל
לאביך שהוא בסתר ו
ואביך שהוא בסתר הוא
ישלם בפרהסיא: אל

congre-

תִקְבְּצוּ לָכֶם אוֹצָרוֹת עַל
הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁם חָסִיל
וָעָשׁ יַשְׁחִית וְגַנָּבִים י
יַחְתְּרוּ שָׁם וְיִגְנֹבוּ: אֶלָּא
קִבְצוּ לָכֶם אוֹצָרוֹת ב
בַּשָּׁמַיִם אֲשֶׁר שָׁם חָסִיל
לֹא יַשְׁחִית וְלֹא עָשׁ ו
וְגַעַר עִם גַּנָּבִים אֵין
יַחְתְּרוּ וְאֵין יִגְנֹבוּ: כִּי
אֵיפֹה אוֹצָרְךָ הוּא שָׁם י
יִהְיֶה גַם לִבֶּךָ: הַנֵּר
הַגּוּפְךָ הִיא עֵינֶךָ: וְאִם
עֵינְךָ תִּהְיֶה תַמָּה כָּל־ג
גּוּפְךָ יָגַהּ: וְאִם עֵינְךָ
תִּהְיֶה רָעָה כָּל־גּוּפְךָ י
יִהְיֶה אָפֵל: וְאִם אוֹר
שֶׁהוּא בְךָ חֹשֶׁךְ הוּא ה
הַחֹשֶׁךְ מַה־גָּדוֹל הוּא:
אֵין יוּכַל אָדָם לַעֲבוֹד א
אֶת־שְׁנַיִם אֲדוֹנִים כִּי אִם
יִשְׂנָא אֶת אֶחָד וְיֶאֱהַב א
אֶת־אַחֵר אוֹ אִם יִדְבַּק
בְּאֶחָד יִמְאַס אֶת־אַחֵר:
לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת־ה
הָאֱלֹהִים וְאֶת־מַמּוֹנָא:
וְעַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם לֹא
תִשְׁתַּדְּלוּ לְנַפְשְׁכֶם מַה

cõgregaueritis uobis thesauros super terram, ubi erugo & tinea corrumpit, & ubi fures perfodiunt atque furãtur. Sed congregate uobis thesauros in cœlo, ubi neque erugo corrumpit neque tinea, & ubi fures non perfodiũt neque furantur. Nam ubi thesaurus tuus est, ibi est & cor tuũ. [d] Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totũ corpus tuum lucidũ erit. Quod si oculus tuus fuerit malus, totum corpus tuum erit caliginosum. Si ergo lumẽ quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt? [e] Nemo potest seruire duobus dominis: aut enim unum odio habebit & alterum diliget, aut adheræbit uni & alterũ abijciet. Non potestis deo seruire & mãmonæ. Propterea dico uobis, nolite solliciti esse animæ uestræ quid comedatis &

quid bibatis: & corpori
ueſtro, quo induamini.
Non'ne anima pluris eſt
quã cibus, & corpus plu-
ris quã ueſtimentũ? Reſpi
cite aues cœli, quomodo
nõ ſeminãt neq; metunt,
neq; colligunt in horrea
ſua, & tamen pater ueſter
qui eſt in cœlis cibat il-
las. Non'ne uos excellen
tiores eſtis illis? Et quis
inter uos cogitat, quo-
modo adijcere poſsit ſta-
turæ ſuæ uel cubitum u-
num? De ueſtimento er-
go quid ſolliciti eſtis? In-
tuemini lilia agri quomo
do creſcũt, non laborant
neque nent. Et certe dico
uobis, quod nec Salomo
in omni gloria ſua ſic fuit
ueſtitus, ut unum ex his.
Et ſi herbã agri, quæ ho-
die eſt, & cras mittitur in
clibanum, deus ſic ueſtit,
quanto magis uos modi
cæ fidei? Non igitur ſitis
ſolliciti dicentes, quid co
medemus aut quid bibe-
mus aut quo operiemur?
Nam

תאכלו ומה תשתו ו
ולגופכם במה תלבשו ׃
הלא הנפש היא יותרת
מאכל והגוף הוא יותר
מבגד ׃ ראו את עופות
השמים כי אין יזרעו
ולא יקצרו ולא יאספו
לאסמיהם ואביכם ש
שבשמים יאכילם ׃ הלא
אתם יותרים מהם ׃ ומי
ביניכם יחשב איך יוכל
להוסיף על קומתו גם
אמה אחת ׃ ועל מלבוש
למה תשתדלו הביטו
את־שושני השדה ה
היאך יצמחו אין יעמלו
ואין יטוו ׃ אמנם אני
אומר לכם שלא שלמה
בכל כבודו כן היה ל
לבוש כמו אחד מהם ׃
ואם את־עשב השדה ש
שיש היום ומחר ישלח
לתנור אלהים כן לבש
הלא יותר אתכם קטני
אמונה ׃ ועל כן אל־
תשתדלו לאמר מה־נ
נאכל או מה־נשתה או

במה נכסה: כי כל־
האלה גוים ידרשו:
ואביכם שהוא בשמים
יודע כי אתם צריכים
לכל אלה: לכן בתחלה
בקשו את ממלכת ה
האלהים ואת־צדקתו
וכל־אלה יוספו לכם:
ואל תשתדלו למחר כי
יום המחרת ישתדל ב
בעצמו: תשפק ליום
רעתו:

Nam omnia iſta gentes inquirũt. Nouit enim pater ueſter qui eſt in cœlis, quòd opus habetis his omnibus. In primis autẽ quærite regnum dei atq; iuſticiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Et non ſitis ſolliciti in craſtinum, quia craſtinus dies ſollicitus erit pro ſeipſo. Sufficit diei malũ ſuum.

a *Eleemoſynam.*] *Monet Chriſtus in hoc capite, ut hæc tria, eleemoſyna, oratio & ieiunium à fidelibus rectè & non more Phariſæorum fiant, qui in ſuis operibus uanam quærebant gloriam & mundanum ambiebant fauorem. Eleemoſynam Græci à miſerendo deducunt, Hebræi autem à* צדק *id eſt, iuſticia: quod uel iuſtum ſit ut miſeros noſtro foueamus beneficio, uel homo in hoc opere foris oſtendat quis ab intra per dei gratiam ſit. De hoc habes Dan. 4. Cæterum in oratione iubet Chriſtus duo cauere, conſuetudinem ſcilicet Phariſæorum et gentilium Phariſæi orabant ad oſtentationem, & Gentiles putabant exaudiri in multiloquio.*

b *Sanctificetur nomen tuum.*] *Quaſi dicat: da ea quibus ad præſentem uitam degendam in diem opus habemus, & da ut celebris ac glorioſus ſis in terra, ut adorent te uniuerſæ familiæ gentiũ, & ſit nomen tuum glorioſum & benedictum apud omnes gentes. Eſt enim hic ſanctificari idem quod celebre & auguſtum reddi, ſicut aduenire regnum dei, eſt idem quod deum in nobis per ſpiritum ſuum regnare quo à ſatanæ liberemur tyrannide.*

c Panem nostrum quotidianum.] Hebræi legunt, panem nostrum continuum da nobis hodie: & intelligitur per hunc panem uictus & quicquid est quo præsens uita opus habet. Per hodie tollitur superflua cura crastinæ diei, ut & cras rursum opus habeamus rogare deum, & sic semper ab eo pendeamus. Ieiunium de quo mox post orationem fit mentio, propter hoc fieri debet, ut mens possit intentius orationibus uacare: unde hæc duo ferè semper coniunguntur, ieiunium & oratio. Et ieiunium aliud nihil est quàm temperantia cibi, qua caro in officio retinetur, ne spiritus in oratione per carnem impediatur. Sic igitur pio & Christiano homini semper est ieiunandum, nec refert quibus uescatur cibis, modo illis non ad carnis luxum abutatur.

d Lucerna corporis tui.] Significatur hic per oculum mens ipsa, & per corpus tota uita & conuersatio hominis: per tenebras uero ignorantia dei, uel pronitas naturæ ad malum.

e Nemo potest duobus dominis seruire.] Seruire, id est, habere animum addictum & affixum huic & isti domino: adduciturq; à domino ut uulgo celebratum prouerbium. Cæterum mammona, hebraice ממון & chaldaice ממונא in ueteri testamento nõ inuenitur sed puru hebraismo utitur pro eo uocabulo עשר & רכוש apud magistros uero seu rabinos frequens est mãmon.

Olite [a] iudicare & non iudicabimini, nolite cõdemnare & non condemnabimini. In quo enim iudicio iudicaueritis, uos iudicabimini. Et in qua mẽsura mẽsi fueritis, mẽsurabitur uo-

אַל־תִּשְׁפְּטוּ וְלֹא תִשָּׁפְטוּ אַל־תְּחַיְּבוּ וְלֹא תְחֻיָּבוּ׃
כִּי בְּאֵיזֶה מִשְׁפָּט תִּשְׁפְּטוּ אַתֶּם תִּשָּׁפְטוּ׃ וּבְאֵיזֶה מִדָּה תָּמֹדּוּ יִמַּד לָכֶם׃

bis,

ואיך תראה קיסם בעין
אחיך וקורה בעינך אין
תראה ׃ ואיך תאמר
לאחיך אחי הרפה־נא ר
ואסיל את־קיסם מעל
עינך והנה קורה בעינך
׃ חנף טול בתחלה את
קורה מעל עינך ואז ת
תראה להסיל את־קיסם
מעל עין אחיך ׃ אין
תתנו הקדש לכלבים
ואין תשליכו את מ
מרגליותיכם לפני ת
חזירים פן־ירמסו א
אתהן ברגליהם ויעזבו
הכלבים ויסחבוכם ׃
שאלו וינתן לכם בקשו
ותמצאו דפקו ויפתח
לכם׃ כי כל שישאל יקח
ואשר יבקש ימצא ולו
שידפק יפתח׃ ומי האדם
ביניכם שישאל ממנו
בנו את־לחם הלא י
ימסר לו את אבן ׃ או
אם ישאל את־דג הלא
ימסר לו את נחש ׃ ואם
אתם הרעים תדעו לתת

bis. Et quomodò uides festucam in oculo fratris tui, & trabē in oculo tuo nō uides? Aut quomodo dicis fratri tuo, frater mi, sine ut tollam festucā ab oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, tolle primum trabem ex oculo tuo, & tū uidebis, ut tollas festucā de oculo fratris tui. Nolite dare sanctū canibus, neq; proieceritis margaritas uestras ante porcos, ne forte conculcēt eas pedibus suis, & canes conuersi lacerent uos. Petite & dabitur uobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. Nam omnis qui petit accipit, & qui quęrit inuenit, & pulsanti aperietur. Et quis est homo ille inter uos, à quo si postulauerit, filius eius panē, nunquid tradet ei lapidē? aut si petierit piscē, nunquid porriget ei serpentē? Si uos igitur[b] qui estis mali nostis dare

dona bona filijs uestris,
quanto magis pater ue-
ster qui est in cœlis dabit
bona postulantibus à se?
Propterea omnia, quæ
uultis ut faciãt uobis ho-
mines, facite & uos illis.
Hæc enim est lex & pro-
phetæ. Ingredimini per
angustam portam, quo-
niam lata est porta & spa-
ciosa uia, quæ ducit ad
perditionẽ, & multi sunt
qui uadunt per eam. [c]
Quàm angusta uerò est
porta & stricta uia quę du
cit ad uitam, & pauci sunt
qui inueniunt eam. Ca-
uete à falsis prophetis,
qui ueniunt ad uos in ue-
stimentis ouium, intrin-
secus autem sunt lupi ra-
paces. [d] Ex fructibus eo-
rum cognoscetis eos.
Nunquid colligẽt de spi-
nis uuas, aut de tribulis
ficus? Sic omnis arbor bo
na facit fructus bonos, &
arbor mala facit fructus
malos. Non potest arbor
bona facere fructus ma-
los,

מתנות טובות לבניכם
כל־שכן אביכם שב
שבשמים יתן הטובות
לשואליו ׃
לכן כל־אשר תרצו
לעשות לכם אנשים גם
אתם עשו להם ׃ כי זאת
התורה והנביאים ׃ באו
בער שער צר כי רחב ש
שער ורחבה דרך שת
שתדריך אל־אבדון ו
ורבים הם אשר ילכו
עליה ׃ מה־צר השער
וצרה דרך שתדריך אל
חיים ומעסים הם ש
שימצאו אותה ׃ הזהרו
מנביאי שקר שבאים
אליכם בבגדי הצאן ו
ובקרבם הם זאבים ט
טרפים ׃ מפירותיהם
תדעו אותם ׃ הילקטו
מקוצי את־ענבים ומן
דרדרים את תאנים ׃ כן
כל עץ הטוב יעשה את
פירות טובות ועץ הרע
יעשה פירות רעות ׃ לא
יוכל עץ טוב לעשות

אֶת־פֵּירוֹת רָעוֹת וְלֹא
עֵץ הָרָע יַעֲשֶׂה פֵּירוֹת
טוֹבוֹת ׃ רַק כֹּל עֵץ
שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֶת־פְּרִי ט
טוֹב יִכָּרֵת וְאֶל אֵשׁ י
יְשֻׁלַּח ׃ וְאַתֶּם
מִפֵּירוֹתֵיהֶם תֵּדְעוּ אוֹתָם
׃ אֵין כָּל־שֶׁאוֹמֵר לִי א
אֲדֹנָי אֲדֹנָי יָבוֹא אֶל־
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם כִּי אִם
שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹן אָבִי ש
שֶׁבַּשָּׁמַיִם הוּא יָבֹא אֶל־
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם ׃ רַבִּים
יֹאמְרוּ לִי בַּיּוֹם הַהוּא
אֲדֹנָי אֲדֹנָי הֲלֹא בְּשִׁמְךָ
נִבֵּאנוּ וּבְשִׁמְךָ הוֹצֵאנוּ
שֵׁדִים וּבְשִׁמְךָ עָשִׂינוּ
אֵת כֹּחוֹת רַבּוֹת ׃ וְאָז
אוֹדֶה לָהֶם כִּי אֵין י
יָדַעְתִּי אֶתְכֶם ׃ סוּרוּ
מִמֶּנִּי כָּל פּוֹעֲלֵי עָוֹן ׃
כֹּל שֶׁשּׁוֹמֵעַ אֶת־אֵלֶּה
דְּבָרַי וְיַעֲשֶׂה אוֹתָם י
יִדָּמֶה לְאִישׁ חָכָם שֶׁיִּבְנֶה
אֶת בֵּיתוֹ עַל סֶלַע וַיֵּרֵד
מָטָר וַיָּבֹאוּ נְהָרוֹת וְגַם

los,neq; arbor mala profert fructus bonos. Sed& omnis arbor quę non facit fructum bonum excidetur,& in ignem mittetur. Et uos ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Non omnis qui dicit mihi, domine, domine, introibit in regnum cœlorum, ſed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis eſt,is introibit in regnum cœlorum. Multi dicent mihi in die illa, domine domine, non'nę in nomine tuo prophetauimus &in nomine tuo eiecimus dæmonia, & in nomine tuo fecimus uirtutes multas? Tunc confitebor illis, quia non noui uos. Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis. Omnis qui audit hos ſermones meos & facit eos, aſsimilabitur uiro ſapienti qui ædificauit domum ſuam ſuper petram,& deſcendit pluuia,uenerũtq; flumina & flauerũt uenti

& irruerunt in domum illam & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit hæc uerba mea & non facit ea, is assimilabitur uiro stulto, qui ædificauit domũ suam super arenã, & descendit imber, ueneruntq́ flumina & flauerũt uenti & irruerunt in domum illam & cecidit, factaq́ est ruina eius magna. Et factũ est, cum consummasset Iesus sermones istos, miratæ sunt turbæ super doctrina eius. Docebat enim uelut habens autoritatem, & non sicuti scribæ & Pharisæi.

נשבו רוחות ויפגעו ב
בבית ההוא ולא נפל כי
יסד הוא על־סלע :
וכל־שישמע את אלה
דברי ואין יעשה אותם
הוא ידמה לאיש אויל
אשר בנה את ביתו על
החול וירד מטר ויבאו
נהרות וגם נשבו רוחות
ויפגעו בבית ההוא ר
ויפול ותהי מפלתו ג
גדלה : ויהי בכלות
ישוע את הדברים ה
האלה ויתמהו כיתות
על תלמודו : כי היה
מלמד כמו שלו יכולת
ולא כמו סופרים ר
ופרושים :

a *Nolite iudicare.*] *Per iudicare intelligitur, aliena dicta & facta inique obseruare oculo, atq; inique condemnare animo.* Et *quod sequitur, Qua mensura mensi fueritis, prouerbium est, apud Hebræorum scriptores tritum,* מדה כנגד מדה *id est, mensura contra mensuram, quando cuiq; pro meritis & demeritis suis fit compensatio.*

b *Qui estis mali.*] *Mali sumus à corrupta non à creata natura. An uero hæc corruptio naturæ sit à corpore uel ab anima,* Hebræi *talem habent disputationem:*

אילו הבשר חוטא בלא רוח מריע הנפש נענשת׃ וכי זה חוטא וזה נענש אלא כך הדבר שניהם חוטאים באחד׃ משל לחיגר וסומא שומרי הפרדס׃ מעשה במלך אחד שהיה לו פרדס נאה מאד וכל מיני פירות נטועים בו ושומרי הגן אכלו הפרי כי הוא טוב למאכל ונחמד למראה ולא יכול למצוא שומרי נאמני שישמרו הפרדס ולא יאכלו הפירות׃ לכות עלה ברעתו והכניס בפרדס קיטע וסומא ואומר כי הקיטע לא יכול לעלות באילנות והסומא אם יעלה אינו יכול למצא הפרי׃ לימים נתייעצו יחד הקיטע והסומא והרכיב הסומא הקיטע על כתפיו ונשאו ליקח הפירות מן האילנות והוטאין שניהם׃

Sensus est: Habuit rex quidam hortum cum preciosis fructibus, & cum illum nulli auderet cõmittere custodi, tandem conduxit claudum quendam & alium cæcum, qui illum custodirent. Claudus non poterat ascendere arbores, nec cæcus poterat uidere fructus. Sed illi consilium ineuntes, mutuo sese iuuabant & transgrediebantur præceptum regis. Nam cæcus submissis humeris claudo scala fuit, ut ille arbores conscenderet.

c *Quàm angusta est porta.*] *Assimilat perfectam christiani hominis u tam angustiæ portæ & strictæ uiæ: nam nisi hæc sic sit instituta, ut quæramus ea quæ sunt deo gloriæ & proximis saluti, abnegantes nosipsos & soli prouidentiæ dei cõmittamus, à recta uia aberramus. Contendere ergo debemus, sicut apud Lucam dominus monet, ut per eã ingrediamur, & pater cœlestis rogandus est, ut uires suppeditet.*

Ex fru-

a *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.*] *Quantumlibet pseudo prophetæ simulent pietatem & dissimulent impietatem, tamen opera & studia eorum tandem testabuntur qui sint & quid quærant. Qui non ex corde deum quærunt, hypocritæ sunt, quantumlibet ore deum confiteantur, dicentes, domine domine, &c.* Huiusmodi *multi fuerunt, qui etiam prophetauerunt, hoc est, pro ficue docuerunt & disseruerunt de mysterijs* Christi, *quidam deniq; miracula fecerunt, sed quia uacui fuerunt uera & solida fide, à* Domino *non agnoscentur.*

Vm descenderet autem Iesus de mõte, secuti sunt eum populi multi: & ecce leprosus accessit & a adorauit eum dicẽs: Domine, si uis, poteris me mundare. Et misit Iesus manũ suam atq; tetigit eum & ait: uolo, mundare. Et continuò purificata est lepra eius. Et ait illi Iesus: uide ne dixeris homini, sed uade ut b uidearis à sacerdote, & affer ad eum sacrificium tuum, quẽadmodũ præcepit eis Moses in testimoniũ. Cumq; Iesus ingressus esset in Caparna-

וברדת ישוע מן ההר
הלכו אחריו עם רב ו
והנה מצורע בא וי
וישתחוה לו לאמור ׃
אדני אם תחפץ תוכל
לטהרני ׃
וישלח ישוע
ידו ויגע בו ויאמר א
אחפוץ הטהר ׃
ומיד טהרה
צרעתו ׃ ויאמר
לו ישוע ראה אל תאמר
לאדם אלא לך והראה
אל הכהן והבא אליו ק
קרבנך כאשר צוה משה
להם לעדות ׃ ובאשר
בא ישוע אל כפר־־נ

hum,

נחום קרב אליו שר מ
מאה ויתחנן אותו ל
לאמר: אדני נערי שוכב
בבית והוא נשול אי
איברים ומאד יענה:
ויאמר אליו ישוע אני
אבא וארפא אותו:
ויען שר מאה ויאמר א
אדני אני לא נכון ש
שתבא תחת גגי רק אמור
דבר וירפא נערי: כי
גם אני אדם הושמתי
תחת ממשלת אחר ו
ותחתי אנשי חיל ואם-
אמר לזה לך וילך ול
ולאחר בא ויבא ול
ולעבדי עשה הזאת ו
ויעשה: וכששמע
ישוע תמה ויאמר ל
להלכים אחריו אמן א
אני אומר לכם לא מ
מצאתי כזות אמונה ב
בישראל: ואני אומר
לכם שרבים יבאו מ
ממזרח וממערב וירבצו
עם אברהם יצחק ויעקב
במלכות השמים: ובני

hum, accessit ad eũ [c] centurio, & supplex factus est ei dicens: Domine puer meus iacet domi, paralyticus, & ualde affligitur. Ait illi Iesus: ego ueniam & sanabo eum. Et respondens centurio dixit: domine, ego nõ sum idoneus, ut tu ingrediaris subter tectum meum, sed dic uerbum & sanabitur puer meus. Siquidem & ego sum homo, constitutus sub potestate alterius, & habeo quoq; sub me milites, & cum dico huic uade & uadit, & alteri ueni & uenit, & seruo meo fac hoc & facit. Cumq; audisset Iesus miratus est, dixitq; ad eos qui sequebãtur se: Amen dico uobis, [d] non inueni tantã fidem in Israël. Dico autẽ uobis, quod multi uenient ab oriẽte & ab occidente, & accumbent cum Abraham, Izahac & Iacob in regno cœlorũ, filij autem regni mittentur in

tur in tenebras exteriores, & ibi erit fletus & stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni: uade, & quemadmodū credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer hora illa. Ingressus autem Iesus domum Petri, uidit socrū eius decumbentem propter febrem. Et cum tetigisset & manum eius, reliquit eam febris: & illa surgens ministrauit eis. Et ut uespera appetijt, adduxerunt ad eum multos habētes dæmones, & ipse per uerbum eiecit spiritus, sanauitq; oēs male habentes, ut impleretur id quod dictum erat per Isaiā prophetam dicentē: Infirmitates nostras ipse tulit, & dolores nostros, hos ipse portauit. Et uidens Iesus turbas multas circum sese, præcepit discipulis suis, ut irent trans fretū. Accedens uero unus ex scribis dixit ei: Rabbi, sequar te quocunq; ieris.

ממלכת ישלחו אל ה
חשך החיצון ׃ שם יהיה
בכי וחירוק שנים ׃
ויאמר ישוע לשר מאה
לך וכמו האמנת יהי
לך ׃ וירפא הנער בשעה
ההיא ׃ ויבא ישוע אל
בית של כיפא וירא ה
חמותו שוכבת בחמה ׃
ויגע את־ידה ותעזבה
חמה והיא קמה ותשרת
להם ׃ וכאשר היה ערב
הגישו אליו את־רבים
בעלי השדים והוא ב
בדבר הוציא הרוחות ו
וירפא כלם שהיו ברע
להתקיים מה שנאמר
על ידי ישעיה הנביא ה
האומר חלינו הוא נשא
ומכאובינו סבלם ׃
וירא ישוע את־כיתות
רבות סביבו ויצוה את
־תלמידיו ללכת לעבר
ים ׃ ויגש אחד מספרים
ויאמר לו רבי אבא א
אחריך אנה אתה תלך ׃

Respon-

ויאמר לו ישוע
שועלים יש להם חם
חפורות ולעוף השמים
קנים ולבן־אדם אין מ
קרקע ששם ישים את־
ראשו: ואחר מתלמידיו
אמר אליו:
אדני הנח לי בתחלת
עד שאקבור את־אבי:
ויען לו ישוע בא אחרי
והנח מתים לקבור את
מתיו:
ויעל בספינה ויבאו
אחריו תלמידיו והנה
סער גדול היה בים ו
והספינה תכסה מה
מהגלים והוא היה י
ישן:
ויקרבו אליו תלמידיו
ויעוררוהו לאמור אדני
הושיענו כי נאבד:
ויאמר להם ישוע
למה אתם יראים קטני
אמונה: אז קם ויגער
את־הרוחות ואת־הים ו
והיתה שתיקה גדולה: ויתמהו האנשים ויאמרו

Reſpondit illi Ieſus: uulpes foueas habent, & auibus cœli ſunt nidi, [g] filio autem hominis non eſt locellus, in quo uel caput ſuum ponat. Sed & alius quidam ex diſcipulis ſuis dixit ei: Domine, permitte mihi ut prius ſepeliam patrem meum. At Ieſus reſpondit ei: ſequere me & permitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.

Cumq; conſcendiſſet nauim, ſecuti ſunt eum diſcipuli eius: & ecce commotio magna facta eſt in mari, ut nauis ipſa operiretur à fluctibus, ipſe uero dormiebat. Et accedẽtes diſcipuli eius ad eum excitauerunt eum dicentes: Domine ſalua nos, quoniam perimus. Et ait illis Ieſus: quare uos puſillæ fidei timetis? Tunc ſurrexit & pręcepit uentis atq; mari & facta eſt tranquillitas magna. Et admirati ſunt homines dicentes:

quis

quis est iste ut uenti & mare obediãt ei? Et posteaquam Iesus uenisset trãs fretum in terram [h] Girgesæorum, uenerunt ei obuiam duo dæmoniaci egreſsi de sepulchris, & erant ualde sæui, ut propter eos nemo auderet transire per uiam illam. Et ecce clamabant dicentes: quid nobis & tibi Iesu fili dei? Venisti huc ut affligeres nos ante tempus. Et non procul ab eis erat grex porcorum multorum pascentium, & dæmones rogabant eum dicentes: si eijcis nos hinc, mitte nos in gregẽ porcorũ. Et ait illis: ite. Qui egreſsi abierunt in porcos. Et ecce abijt totus grex magno impetu, & deiecerunt sese in mare, mortuiq; sunt. Pastores autem fugerũt, & ingreſsi ciuitatem annunciauerunt omnia ista, quin & de illis in quibus fuerant dæmonia. Et ecce tota ci-

מִי הַזֶּה כִּי רוּחוֹת וְיָם
יִשְׁמְעוּ לוֹ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן
בָּא יֵשׁוּעַ לְעֵבֶר יָם ב
בְּאֶרֶץ גִּרְגָּשִׁיִּים וַיָּבֹאוּ
לִקְרָאתוֹ שְׁנַיִם בַּעֲלֵי ה
הַשֵּׁדִים וַיֵּצְאוּ מִן ק
קְבָרִים וְהֵם אַכְזָרִים מ
מְאֹד וּבַעֲבוּרָם לֹא יָכֹל
אָדָם לַעֲבוֹר בַּדֶּרֶךְ ה
הַהִיא׃ וְהִנֵּה קָרְאוּ
לֵאמֹר מַה־לָּנוּ וָלָךְ י
יֵשׁוּעַ בֶּן הָאֱלֹהִים׃
בָּאתָ הֲלוֹם לְעַנּוֹת א
אוֹתָנוּ קוֹדֶם עֵת׃
וְאֵין רָחוֹק מֵהֶם הָיָה
עֵדֶר חֲזִירִים רַבִּים ר
רֹעִים וְשֵׁדִים הִתְחַנְּנוּ
אֵלָיו לֵאמֹר אִם תּוֹ
תוֹצִיאֵנוּ מִזֶּה שַׁלְּחֵנוּ ב
בְּעֵדֶר הַחֲזִירִים׃ וְהִנֵּה
הָלַךְ כָּל־הָעֵדֶר בְּסַחַף ג
גָּדוֹל וַיִּתְנַפְּלוּ אֶל יָם
וּמֵתוּ׃ וְרֹעִים נָסוּ
וַיָּבֹאוּ לָעִיר וַיַּגִּידוּ כָּל
הָאֵלֶּה גַּם עַל־אֵלֶּה אֲשֶׁר
בָּהֶם הָיוּ שֵׁדִים׃

והנה כל העיר יצאה ל
לקראת ישוע ובאשר ר
ראו אותו התחננו א
אליו שיעבור מגבולם:

uitas illa egressa est in oc cursum Iesu: & cum uidissent eum; præcabantur eum ut discederet à finibus suis.

a *Adorauit eum.*] Hoc est, *in faciem procidit, reuerentiamq́; exhibuit: Est enim* Hebræis *uerbum* השתחוה *idem ferè quod* השפיל עצמו *sese humiliare corpore & animo.* Vnde Ge*nesis 43: ubi scribitur* ויקדו וישתחוו *id est, & inclinauerunt se atque adorauerunt, scribit* Rabi *Sal.* קידה בכיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ *hoc est, inclinatio est uerticis incuruatio, adoratio autem est prostratio in terrã.* Porro *uerbum ipsum est de reciproca coniugatione, deriuaturq́; à radice* שחה *quod significat incuruescere, & mutatur he tertia radicalis in uau mobilem.*

b *Vt uidearis à sacerdote.*] *Licet hic leprosus uere esset mundatus, nec opus haberet hominis approbatione, uoluit tamen Christus eum destinare ad sacerdotes propter testimonium seu legem illis à deo datam, obseruandam & honorandam: sicut & mater eius post partum purificationis ceremonias non intermisit; quæ tamen nulla opus habuit purificatione.* Produnt *hic iterum* Iudæi *ineptias suas, qui contra hunc locum sic arguunt.*

ועכשיו נפלאה לי מדוע צוה לאותו מצורע
לילך אל הכהן ולהביא קרבנו· כיון שנתרפא
על ידו למה היה צריך לילך לכהן ועוד אין
אנו רואים את כל שאר מצות שבתורה אפים
אותה נעשית על פיו אחר שנולד מן האשה
כגון שבת ומילה וחזיר וכלאים ואחרות כמה
וכמה שהתיר אחר ביאתו· התשובה· למה

אתה כותב דברי שקר הלא לקח משיחנו מ
מילה ואיפה קראת שאכל בשר חזיר ולבש
כלאים הנה הוא בעצמו שמר את התורה עד
שכרת עמנו ברית חדשה אשר עליה נכתב
בירמיה׳

Id eſt, Etiam mirum eſt apud me, quare præceperit leproſo ire ad ſacerdotem & offerre ſacrificium ſuum. Cum enim perfecte ſanatus eſſet ab eo, quid opus erat ire ad ſacerdotem? Et ecce non uidemus quod omnia alia legis præcepta, etiam unum, fuerint obſeruata, per uerbum poſtquam natus eſt ex muliere, ut eſt ſabbatum, circunciſio, caro porcina, ueſtes lineæ & laneæ permixtæ & alia tam multa quæ ipſe ſoluit poſt aduentum ſuum. Ecce qualia mendacia cæci illi homines excogitauerunt, cum nullibi legerint Chriſtum ediſſe carnem porcinam, aut ueſtitum indumento ex lana & lino contextum, ſed legalia ipſe obſeruauit uſq; ad mortem, & figuram agni paſchalis, cum iam pergeret immolari, oſtendit in ſe terminari.

c Centurio.] *Vocant Hebræi centurionem* שר מאות *id eſt, principem centum ſubditorum; ſicut & tribunum uocant principem mille militum.* Et quod ſubditur, Puer meus iacet domi, *hebraiſmus eſt, in quo* נער *id eſt, puer uſurpari ſolet pro* משרת *miniſtro.*

d Non inueni tantam fidem.] *Vocant Hebræi fidem* אמונה *quæ eſt quaſi* בטחון *certitudo quædã, qua quis* סובר שהוא אמת *ut ipſi definiunt, id eſt, non dubitat illud quod credit uerum eſſe. Sic & noſtri deſcribunt fidem eſſe conſtantem quandam & indubitatam animi per ſpiritum ſanctum de dei bonitate atque promiſſis perſuaſionem. Et qui ſic eſt perſuaſus, nititur uerbis dei, & eſt certus de liberatione ab omni malo atque de uita æterna. Sed hoc eſt donum Dei, & non licet illud noſtro promereri opere,*

cum à

eum à pueritia ipsa propensi simus ad malum, & necesse sit quod ipse nos sua præueniat gratia: & hæc diuinæ bonitatis receptio fides est, certa scilicet illa בִּטָּחוֹן *persuasio, de eius impensa bonitate, qua & sola iustificamur. Primum quidem insinuatur uerbum externum, commendans dei bonitatem, deinde spiritus dei persuadet cordibus electorum ut illis fidem adhibeant, & deum agnoscant per Christum sibi omnia condonare peccata, & filios atq; regni cælestis constituere hæredes. Cum autem hæc persuasio animum obtinuerit simul quoq; timor & amor dei animum ipsum pro modo persuasionis implent. Sed de his apud alios copiosiora inuenies.*

e Petri.] Hebraice Cepha, *quæ tamen uox magis est* Chaldaica *siue* Syriaca *quàm hebraica*. Est *enim* Hebræis סֶלַע petra, Chaldæis *autem* כֵּפָא Hoc *nomen* Christus *dedit*. Petro *pro* שִׁמְעוֹן *quo antea uocabatur, ob gloriosam illam & firmam confessionem, quo* Christo *respondit*: Tu es Christus *filius dei uiui*. Fuit *autem lingua* Chaldaica, Hebræis *in terra sua uernacula, postquam redierunt ex captiuitate* Babylonica, *id quod omnes uoces peregrinæ euangeliis insertæ attestantur, quas uulgus hebraicas esse putat*. Vsus *est enim* Christus *ad plebeios homines uernacula lingua, & non pure hebraica, quam solum docti callebant.*

f Rabbi.] Est רַב Hebræis *magister & præceptor, & qui aliquid præstare potest: & quando adjicitur affixum iod, legunt* Iehudæi רַבִּי *sicut à* בת *filia, fit* בִּתִּי *filia mea cum hirec*. In *plurali absoluto legunt* רַבּוֹנִים *rabbonim, cuius singulare* רַבּוֹן *rabbon usurpant plerunq; pro deo & domino mundi*. Sic Iohannis *20. dixit* Maria Magdalene: Rabboni, *id est magister uel domine mi*. Cum *pronominibus uero affixis legunt* רַבּוֹתֵינוּ *magistri nostri*. Duplicatur *uero beth per dages, quia radix uocabuli est ex duplicantibus secundam radicalem.*

g Filio autem hominis.] *Offenduntur Iudæi hoc modo loquendi, quando Christus se uocat filium hominis, arguentes in hunc modum.*

אם אלהי׳ הוא למה קרא עצמו בן אדם והלא מצינו בכמה מקומות שמזהיר לנו שלא לדמותו לבן אדם כמו שאמר בלעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם׃ ועוד שאמר דוד אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה׃ ועוד כתוב ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ובכל אילו הדברים היו כישו שנקרא שמו בן אדם׃ תשובה׃ אתה כוזב ואין המשיח שהוא אל אמת וגם הוא בן אדם בשביל אישות אשר לקח ב בייחוד המורה׃

Appellat se Christus filium hominis more scripturæ quæ hominem ex infima sorte natum, appellat filium hominis. Sic Christus factus est in similitudine hominum, hoc est, quasi unus è uulgo hominum, cum tamen non rapinam arbitratus sit se esse æqualem Deo. Respondit proinde Christus scribæ. Vulpes foueas habent &c. Vt illi adimeret animum cupidum, qui quæstus gratia uenerat ad eum, cúm tamen dominus cœli & terræ pauperior esset bestijs terræ & uolucribus cœli.

h Girgesæorum.] *Hic locus alio nomine uocatur* גינוסר *ut Iehosuæ undecimo, ubi in hebræo habetur* כינרות Cineroth, *Chaldaica & uernacula lingua habet Ginosar. Alij uero Euangelistæ mentionem faciunt regionis Gadarenorum.*

Conscensa

וַיַּעַל יֵשׁוּעַ אֶל סְפִינָה
וַיֵּלֶךְ מֵעֵבֶר הַיָּם וַיָּבֹא
לְעִירוֹ׃ וְהִנֵּה הִגִּישׁוּ
אֵלָיו אֶת אִישׁ נִשׁוֹל א
אֵיבָרִים הַשּׁוֹכֵב בְּמִטָּה׃
וְכַאֲשֶׁר רָאָה יֵשׁוּעַ א
אֱמוּנָתָם אָמַר לִנְשׁוֹל
הָאֵיבָרִים בְּטַח בֵּן כִּי
נִסְלְחוּ לְךָ חַטֹּאתֶיךָ׃
וְהִנֵּה אָמְרוּ מִסּוֹפְרִים
בְּקִרְבָּם הַזֶּה מְגַדֵּף׃
וַיַּרְא יֵשׁוּעַ מַחְשְׁבוֹתָם
וַיֹּאמֶר לָמָּה אַתֶּם ת
חֹשְׁבִים רָעוֹת בלב
בִּלְבוֹתֵיכֶם׃ אֵיזוֹ
יוֹתֵר קַלָּה לֵאמֹר נִסְלְחוּ
לְךָ חַטֹּאותֶיךָ אוֹ לֵאמֹר
קוּם וָלֵךְ׃ וּלְמַעַן
שֶׁתֵּדְעוּ כִּי יֵשׁ בֶּן־ת
הָאָדָם מוֹשֵׁל בָּאָרֶץ ל
לִסְלוֹחַ חַטָּאוֹת אָז אָמַר
לִנְשׁוֹל הָאֵיבָרִים׃ קוּם
וְשָׂא אֶת־מִטָּתְךָ וָלֵךְ אֶל
בֵּיתֶךָ׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל בֵּיתוֹ׃ וְכַאֲשֶׁר
רָאוּ כִּיתּוֹת יָרְאוּ וי

Onſcẽſa itaq; Ieſus naue, traiecit mare & uenit in ciuitatem ſuam. Et ecce adduxerunt ad eum [a] uirum paralyticum iacentem in lecto. Cumq́; uidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico: cõfide fili, quoniam remittuntur tibi peccata tua. Et ecce dixerunt quidam è ſcribis intra ſe: hic blaſphemat. Videns autẽ Ieſus cogitationes eorum, dixit: quare uos cogitatis mala in cordibus ueſtris? [b] Vtrum enim facilius eſt dicere, remittuntur tibi peccata tua, an dicere, ſurge & ambula? Vt autem ſciatis quod filius hominis poteſtatem habet in terra remittẽdi peccata, tunc ait paralytico, Surge & tolle lectum tuum, & abi in domũ tuam. Qui ſurrexit & abijt in domum ſuam. Cumq́; uidiſſent turbæ, timuerunt,

& glorificauerunt deum, qui dedit talem potestatẽ hominibus. Et pergente Iesu illinc, uidit hominẽ sedentẽ iuxta teloniũ, cuius nomẽ erat Matthæus. Et dixit ei: sequere me. Qui surgens secutus est eum. Et factũ est cum sederet in domo ad manducandum, ecce multi publicani & peccatores uenerunt & comederũt cum Iesu atq; cum discipulis. Quod uidentes Pharisæi, dixerunt ad discipulos eius. Quare cũ publicanis & cum peccatoribus comedit præceptor uester? Et audiens Iesus ait. Non est opus medico ualentibus, sed his qui male habẽt. Ite & discite quid sit, [b] pietatem uolo & non sacrificium. Quoniam non ueni uocare, iustos sed peccatores. Tunc accessẽrunt ad eum discipuli Iohãnis dicẽtes: quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem

ויכבדו האלהים אשר
נתן הכח כזה לאנשים:
ובשהלך ישוע משם
ראה את־איש היושב
על־בית המכס ושמו
מתי:
ויאמר אליו לך
אחרי: ויהי כאשר הוא
ישב לאכול בבית ו
רבים בעלי עבירה ו
חטאים באו ויאכלו
עם ישוע ועם תלמידיו:
ורואים פרושים אמרו
לתלמידיו: למה עם
בעלי עבירה ועם־ה
חטאים אוכל מלמדכם:
וישמע ישוע אמר אין
יש צריך רופא לבריאי
אלא לאותם שהם ברעה
: לכו ולמדו מה־היא
חסד חפצתי ולא זבח:
כי־לא באתי לקרא צ
צדיקים כי אם חטאים:
אז נגשו אליו תלמידי
יוחנן לאמר למה אנחנו
ופרושים צמים הרבה

tui

וְתַלְמִידֶיךָ אֵין הֵם צ
צָמִים : וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
יֵשׁוּעַ : הֲיוּכְלוּ בְּנֵי חָתָן
לִבְכּוֹת בְּעוֹד יֵשׁ עִמָּהֶם
חָתָן : אַךְ יָבֹאוּ יָמִים
אֲשֶׁר יִנָּשֵׂא מֵהֶם חָתָן
וְאָז יָצוּמוּ · וְאֵין יִהְיֶה
שֶׁיִּשְׁלַח חֲתִיכַת בֶּגֶד ח
חֲפַסּוֹל עַל שְׂבוּלֶת יְשָׁנָה
: כִּי יִשָּׂא מְלוֹאוֹ מ
מִשִּׂמְלָה וְיִהְיֶה בִּדְקוֹ רַע
יוֹתֵר מִקֹּדֶם : וְאֵין
יִשְׁלְחוּ יַיִן חָדָשׁ בְּנֹאדוֹת
בָּלִים כִּי אָז יִשָּׁבְרוּ ב
בְּנֹאדוֹת וְיִשָּׁפֵךְ יַיִן וּנ
וְנֹאדוֹת יֹאבֵדוּ כִּי אִם יַיִן
חָדָשׁ יִשְׁלְחוּ בְּנֹאדוֹת ח
חֲדָשִׁים וּשְׁנֵיהֶם יִשָּׁמֵרוּ :
וּבַאֲשֶׁר הוּא דִבֵּר הָאֵלֶּה
אֲלֵיהֶם הִנֵּה קָרַב שַׂר א
אֶחָד וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לֵאמֹר
אֲדֹנִי בִּתִּי כְּבַר מֵתָה רַק
בֹּא אַתָּה וְשִׂים יָדְךָ עָלֶיהָ
וְתִחְיֶה : וַיָּקָם יֵשׁוּעַ
וַיֵּלֶךְ אַחֲרָיו עִם תַּל
תַּלְמִידָיו :

tui non ieiunant? Et dixit illis Iesus. Nunquid poſſunt filij ſponſi lugere, quàm diu eſt cum illis ſponſus? Certe uenient dies quando tolletur ab eis ſponſus, & tunc [c] ieiunabunt. Sed & nemo eſt, [d] qui mittit fragmen panni rudis in ueſtimentum uetus. Quia tollit ſupplementum eius à ueſtimento, & erit ſciſſura eius peior priori. Neq; mittunt uinum nouum in utres ueteres, alioqui rumpentur utres & effundetur uinum, peribuntq; utres: ſed uinum nouum mittunt in utres nouos & utraque conſeruabuntur. Cum autem iſta loqueretur ad eos, ecce acceſſit princeps quidam & adorabat eum dicens: domine filia mea iam defuncta eſt, ſed ueni tu & pone manum tuam ſuper eam & uiuet. Et ſurgens IESVS ſecutus eſt eum cum diſcipulis ſuis.

Et ecce mulier quæ fluxu ſanguinis laborauerat duodecim annos, acceſsit retro & tetigit fimbriam ueſtimenti eius. Dixerat enim intra ſe, ſi ſaltē tetigero ueſtem eius, ſaluabor. Et conuerſus Ieſus atq; uidens eam, ait: confide filia, quia fides tua ſal nam te fecit: & ſaluata eſt mulier ab hora illa. Et cū ingreſſus eſſet Ieſus in domum principis & uidiſſet tibicines atque tumultum populi, dixit, Diſcedite, quia non eſt mortua puella ſed dormit. Ipſi uero deridebant eum: & cum eiecta eſſet turba, ingreſſus eſt ipſe & tenuit manum eius dicens. Puella ſurge: & ſurrexit puella, egreſſusq; eſt rumor iſte in uniuerſam ter ram illam. Et cum tranſiret inde Ieſus, ſecuti ſunt eum duo cæci clamantes & dicentes: miſerere noſtri fili Dauid. Et ingreſſo eo in domum, adierūt eum

והנה אשה אשר־דמה זב
ממנה שתים עשרה ש
שנה נגשה לאחור וב
ונגעת את־שפת בגדו ;
כי־אמרה בקרבה אם א
אגע רק בגדו אושע ;
וישב ישוע ויראה אותה
אמר בטחי בת כי א
אמונתך הושיעתך ות
ותושע האשה משעה ה
ההיא ; ובשנכנס
ישוע אל בית השר ו
וירא את־שרי חלילים
והמית העם אמר ;
סורו כי אין מתה
הנערה כי אם ישנת ;
והם לעגו לו ובשהשלך
ההמון נכנס הוא ויחזק
בידה ויאמר ; טליתא
קומי ותקום הנערה ו
ותצא שמועה הזאת א
אל כל־הארץ ההיא ;
ויעבר משם ישוע וילכו
אחריו שני עורים ס
סוראים ואומרים חננו
בן־דוד ;
ובבאו אל בית קרבו

אֵלָיו עִוְרִים וַיֹּאמֶר א
אֲלֵיהֶם יֵשׁוּעַ ׃
הַתַאֲמִינוּ כִּי אוּכַל
הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת לָכֶם ׃
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אָמְנָם
אֲדֹנָי ׃ אָז נָגַע בְּעֵינֵיהֶם
לֵאמֹר כֶּאֱמוּנַתְכֶם יֵעָשֶׂה
לָכֶם ׃ וַתִּפָּתַחְנָה עֵינֵיהֶם
וַיִּוָּעֵם עֲלֵיהֶם יֵשׁוּעַ ל
לֵאמֹר ׃ רְאוּ שֶׁלֹּא אִישׁ
יֵדַע ׃ וְהֵם יוֹצְאִים
הִשְׁמִיעוּ אֶת־שְׁמוּעָתוֹ
בְּכָל־אֶרֶץ הַהִיא ׃
וּבְשֶׁיָּצְאוּ הֵם הִנֵּה
הִגִּישׁוּ אֵלָיו אֶת־אָדָם
אִלֵּם וּבַעַל הַשֵּׁדָה וב
וְכַאֲשֶׁר הָשְׁלְכָה הַשֵּׁדָה
דִּבֶּר אִלֵּם וַיִּתְמְהוּ כ
כִּיתוֹת לֵאמֹר ׃ אֵין
נִרְאָה כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל ׃
וּפְרוּשִׁים אָמְרוּ בְּשַׂר
הַשֵּׁדִים מַשְׁלִיךְ אֶת־ה
הַשֵּׁדִים ׃ וַיִּתְהַלֵּךְ יֵשׁוּעַ
בְּכָל עָרִים וְטִירוֹת וַי
וַיְלַמֵּד בְּכְנֵסִיּוֹתָם וַיַּגֵּד
בְּשׂוֹרַת הַמַּלְכוּת וַיְרַפֵּא
כָּל־חוֹלִי וְכָל־מַכְאֹב

eũ cæci, & dixit ad eos Iesus: Num creditis, quod poſsim iſtud facere uobis? Dicunt ei: utiq; domine. Tunc tetigit oculos eorum dicẽs: iuxta fidem ueſtrã fiat uobis. Et aperti ſunt oculi eorum, interminatusq; eſt illis Ieſus dicẽs: Videte ne quis ſciat. At illi egreſsi prædicauerunt famã eius per totam terrã illam. Et cum ipſi egreſsi eſſent, ecce adduxerunt ad eum, hominem mutum habentemq; dæmonium: & cum eiectum eſſet dæmoniũ, locutus eſt mutus, miratæq; ſunt turbæ dicentes: Nunquam apparuit ſic in Iſraël. Phariſæi autem dixerũt: per principem dæmoniorum eijcit dæmonia. Et deambulabat Ieſus per omnes ciuitates & caſtella, & docebat in ſynagogis illorum, annuncians euangelium regni, & [f] ſanans omnem infirmitatẽ atq; cunctos

morbos eorum. Videns autē turbas, miſertus eſt eis, quia erant uexati & iacētes ſicut oues quæ ſunt ſine paſtore. Tunc dixit diſcipulis ſuis: eſt meſſis multa, operarij autē pauci, & ob id rogate dominū meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam.

מבאוביהם ׃ ויירא את
חביתות ויחנן להם כי
הם טרוחים ושוכבים
בצאן שאין להם רועה ׃
אז אמר לתלמידיו יש
קציר רב ופועלים מ
מועטים ועל כן התחננו
אל אדני הקציר כדי ש
שישלח את־פועלים ב
בקצירו ׃

a *Virum paralyticum.*] *Cum paralyſis ſit diſſolutio neruorum, ex diſſolutione autem neruorum exteriora quoq; membra tremula reddantur, omnibusq; uiribus destituantur, hinc eſt quod Hebræi uocant paralyticum* נשולאיברים *diſſolutum membris.*

b *Vtrum facilius eſt dicere.*] *Hoc eſt, remittere peccata, & deſperatum ægrum ſubito ſanare, ex æquo dei potentiam requirunt, & quando me non dicitis blaſphemare Deum, quod paralyticum ſanum feci, quare cogitatis intra uos me blaſphemare Deum quando dico remittuntur tibi peccata tua?*

c *Pietatem uolo & non ſacrificium.*] *Adducitur hic locus ex ſexto capite Hoſeæ. Eſt autem* חסד *quod nos pietatem uertimus, ſecundum Hebræos* טוב והגמילה *bonitas & retributio quædam ſeu beneficentia, quam Hebræi retributionem uocant, & talem beneuolentiam erga proximum præponit dominus ſacrificijs ſuis, ſicut & ſuprà dicit relinquendum ſacrificium ante altare, & læſam ſarciendam charitatem. Probat itaq; Chriſtus & pluris facit ſtudium benemerendi de quibuslibet præ uictimis pecudum, & ſcientiam dei, nempe fidem quæ efficax ſit per dilectionem, præ omnibus holocauſtis. Sacrificia ueteris legis erant quædam exhortationes ad*

nes ad pœnitentiam sicut & in Leuitico offerentes iubentur impone re manus animali offerendo & confiteri peccata sua. Vnde dicunt Hebræi.

כשאדם זובח בהמה הוא חושב בלבו אני
יותר בהמה ממנה שהיא שאני חטאתי ועל
החטא שחטאתי אני מביאה ויותר היה ראוי
לזבוח האדם שחטא יותר מן הבהמה ע״י
קרבנו הוא יתרצה·

d Ieiunabunt.] *Intelligitur hic per ieiunium luctus, quem habuerunt discipuli Christi post ablationem carnalis præsentiæ eius. Et hic suprà quam dici potest delyrant stulti Iudæi, qui solum metiuntur opus ipsum ieiunij, non aduertentes quo fiat animo, contra tot & tam claras autoritates prophetarum, quibus eorum confutatur ieiunium. Sed & Christianorum ieiunium, quod non fiat per integrum diem improbant illi stultis huiusmodi uerbis:*

אִם הַלַּיְלָה הוֹלֶכֶת אַחַר הַיּוֹם שֶׁאַחֲרָיו שֶׁכֵּן כָּתוּב
וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד וּכְתִיב מֵעֶרֶב וְעַד
עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם אִם כֵּן בְּיוֹם שִׁשִּׁי תַּעֲנִית שֶׁלָּהֶם
מַדּוּעַ אוֹכְלִים בָּשָׂר לַיְלָה שֶׁלְּפָנָיו· וְעוֹד לָמָּה
מִתְעַנִּים בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי אִם בַּעֲבוּר שֶׁתָּלוּי נִתְלָה
בְּהַיּוֹם אִם כֵּן יֵשׁ לָהֶם לַעֲשׂוֹת יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה כִּי
לְפִי דִּבְרֵיהֶם ע״י תְּלִיָּיתוֹ וְיִסּוּרִין נִגְאַל וּמִגֵּיהִנֹּם אַךְ
מִתְאַבְּלִים כִּי יָדוּעַ שֶׁהֵם מַאֲמִינִים בּוֹ יָרְדוּ לָעֲלוּקָה
לְמִכְשׁוֹל הַלְּפוּקָה·

Non possum stultas istas Iudæorum opiniones uertere, sed qui hebraice sunt docti, facile intelligent diem supputari à uespera iuxta legis præscriptum: at ieiunium ob id non iubetur extendi in uesperam, sed liberum cuiq; relinquitur, ut castiget corpus suum.

iuxta

iuxta quod uiderit sibi opus esse. Deinde quod nobis improperant stulticiam nostram, quod magis diem Veneris quam reliquos dies ieiunio celebremus, fortasse non omnino male scribunt, qui exemplo eorum ieiunium fecerimus opus ex se bonum, perinde quasi non semper sit ieiunandum & corpus castigandum, ut animus crapula non grauatus libere ascendat in Deum, sicut & alibi dicitur: Semper oportet orare & nunquam deficere.

d Nemo mittit fragmen panni rudis.] Docet his similitudinibus *imperfectos & nouicios in fide non onerandos seuerioribus praeceptis, sed paruuli lacte nutriendi sunt, donec grandescant. Nemo enim mittit fragmen panni noui & rudis in uestimentum uetus, alioqui tollit supplementum eius, ut quod prius in se uidebatur esse integrum, acceßione durioris assumenti rumpitur peius &c. Sic si neophytus mox duris oneretur praeceptis, periculum est, ut & quod habere uisus est, amittat.*

e Puella surge.] *Apud* Marcum, *qui hanc eandem scribit historiam, inuenimus* Christum *uulgari lingua locutum ad puellam,* טליתא קומי *quod sonat, talitha* Kumi, *& significat, puella surge.* Quod *si hebraico usus fuisset sermone, dixisset* נערה *& non* טליתא *sed uti uoluit sermone, qui etiam à plebeis intelligeretur.*

f *Sanans omnem infirmitatem.*] Id *de nullo alio quantumlibet sancto uiro scribitur, quod omnem curauerit infirmitatem, imò nullam suis potuerunt tollere uiribus infirmitatem, ut contra* Christum *nostrum blaterarint impij Iudaei qui ita scribunt:*

מה עשה ישו שלא עשו אנשים קדושים חנה חנוך:
ואליהו עלה למרום כמו ישו שהם אמרו כי עלה
לשמים ואין אנו מאמינים בהם׳ ולדבריהם שהוא
קרוי בן אלהים מצינו כמו בן שישראל קרוי
בנים

בנים למקום שנ׳ בנים אתם לה׳ אלהיכם · וכתיב
בני בכורי ישראל ואין להאמין בהם וישראל ק
קרויים קדושים דכתיב קדושים תהיו וכת׳ והייתם
קדושים ואם נפלאו אשר עשה ממים יין והשביע
מה׳ בכרי לחם אלף איש והחיה המת ורפא את ה
החולים והלך על המים כן הפך משה את המים
לדם והמתיק מי המרים והוליך ישראל בתוך הים
ביבשה והכה צור ויזובו מים ואלישע עשה מכד
שמן אחד כמה כלים מלאים ואסף נעמן מצרעתו
והחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ואליהו
כמו כן ויחזקאל החיה כמה אלפים : ואם צם מ׳
יום ומ׳ לילה גם זה עשה משה ג׳ פעמים שצם מ׳ יום
ומ׳ לילה וכן אליהו צם מ׳ יום ומ׳ לילה : תשובה ·
אמת הוא כי הקדושים הנזכרים עשו נפלאות ה
הנזכרות אלא אין בכחם כי אם בכח האלהים כמו
משה אין עשה שום דבר כי אם על ידי האלהים
ואין דבר שום דבר שלא שם הקב״ה בפיו אלא מ
משיחנו אין כן כי אם בכח שלו עשה כל אלה ש
שעשה לאמר אני מצוך אני חפץ ברי שירפא וגו׳ ·

Argumentum huius obiectionis est, quod Christus nullum fere fecerit signum, quod non aliquis sanctorũ hominum fecerit: ut Elias & Hænoch ascenderunt in cœlum; Israëlitæ uocantur filij dei, uocantur sancti æque ut Christus: Moses, ut Christus uinum, mutauit aquam in sanguinem & aquas amaras in aquas dulces: duxit populum per siccum maris, percußit petrã & fluxerunt aquæ. Quin & Elisæus fecit ex una lagenula olei, repleri multas lagenulas, curauit insuper Naamam à lepra sua & suscitauit duos mortuos, unum

unum in uita sua, & alium post mortem suam. Simile quid fecit Elias: sed & Ezechiel uiuificauit multa millia. Nec obstat illum ieiunasse 40. diebus & quadraginta noctibus, cum idem fecerit Moses tribus uicibus, atq; Elias. Sed his facile obuiari potest, quod Christus omnes illas uirtutes fecit propria uirtute & uerbi sui imperio: sancti autem ea mirabilia quae fecerunt, fecerunt per inuocationem nominis & uirtutis dei, id quod patet legenti scripturam noui & ueteris testamenti.

Onuocatis autem duodecim discipulis suis, dedit eis potestatẽ super spiritus immundos, ut eijcerẽt eos, & sanarent omnem morbum atq; omnem languorem. Nomina autẽ duodecim [a] apostolorũ sunt hæc: Primus Simon, qui uocatus est Cepha, & Andreas frater eius, Philippus & Barthalmæus, Iacobus Zebedæi & Iohanan frater eius, Thoma & Matthæus qui fuerat publican9: Iacobus quoquè Alphęi & Thaddęus, Simon Chananæus & Iehuda Ischariotes, qui tradidit eum in mortẽ. Mi-

ויזעק שנים עשר ת
תלמידיו ויתן להם מ
ממשלת על רוחות ט
סמאות לחוציא אתהן
ולרפא את-כל-חלי ו
וכל-מכאוב׃
ושמות שנים
עשר שליחים אלה ה
הם ראשון שמעון ש
שנקרא כיפא ואנדרע
אחיו פילפוס וברתלמי
יעקב זבדי ויוחנן אחיו
תומה ומתי שהיה בעל
עבירה ויעקב אלפי ו
ותדי שמעון הכנעני ו
ויהודה ישכריותי א
אשר מסר אותו למ
למיתתו׃

sitq;

וישלח ישוע את האלה
שנים עשר ויצו אותם
לאמר: אל דרך הגוים
אל תלכו: ואל ערי ה
השמרונים לא תבאו:
כי אם לכו אל הצאן ש
שאבדו בבית ישראל:
לכו וקראו לאמר כי ת
תקרב מלכות השמים
רפאו את החולים הקימו
את מתים טהרו את מ
מצורעים והוציאו את
שדים חנם לקחתם ו
וחנם תתנו: אל תקנו
את זהב ואל כסף ואל
מעות בחגורותיכם אל
ילקוט בדרך ואל שתי
כתנות ואל מנעלים ואל
משה: כי ראוי הפועל
לאכלו: ובאיזו עיר או
טירה תבואו שאלו מי
נכבד בה ושם תשבו עד
תצאו: וכשתכנסו אל
בית ותשאלוהו בש
בשלומו לאמר שלום ל
לזה הבית: ואם
יהיה הבית הזה נכבד

sitq; Iesus hos duodecim, & præcepit eis dicens. [b] In uiam gentium ne abi eritis, neq; ciuitates Samaritanorum ingrediamini, sed ite ad oues quæ perierũt in familia Israël. Ite & prædicate dicentes: quoniam appropinquat regnum cœlorum: sanate infirmos, suscitate mortuos, mundate leprosos & eijcite dæmonia: gratis accepistis, gratis date. [c] Ne possideatis aurum neq; argentum, neq; pecuniam in zonis uestris neq; perã in itinere, neq; tunicas, neq; calciamenta neq; uirgã. Nam dignus est operarius cibo suo. Et in quamcunq; ciuitatem aut castellũ ingressi fueritis, interrogate quis honorabilis in ea sit, & ibi manete donec exeatis. Et cũ intraueritis domum, salutate eam pace sua dicẽtes: pax huic domui. Et si fuerit domus illa honore digna, ueniet pax

pax ueſtra ſuper eam , ſin
minus fuerit digna, redi-
bit ad uos pax ueſtra . Et
quicunque non receperit
uos neq; audierit uerba
ueſtra ; exite foras de do-
mo aut de ciuitate illa, &
excutite puluerem de pe-
dibus ueſtris. Amen dico
uobis , leuius erit terræ
Sedon & Amoræ in die
iudicij, quàm ciuitati illi.
Ecce ego mitto uos ſicut
oues in medio luporum.
Et ob id [d] ſitis callidi ſi-
cut ſerpentes , & ſimpli-
ces ſicut columbæ. Caue-
te autem ab hominibus,
quoniam tradent uos in
concilia atque in ſynago-
gis ſuis caſtigabunt uos
flagellis , & ad præſides
atq; reges ducēt uos pro-
pter me in teſtimoniū il-
lis & gentibus . Et cum
tradiderint uos , nolite
cogitare quomodo, aut
quid loquamini : dabitur
enim uobis in illa hora
quid loquamini . Non e-
nim uos eſtis qui loque-
mini,

יבוא שלומכם עליו ד
ואם אין יהיה נכבד י
ישוב אליכם שלומכם:
ואיש אשר אין יקח א
אתכם ולא ישמע את־
דבריכם צאו לחוץ מ
מבית או מהעיר ות
ותשליכו גם עפר מר
מרגליכם: אמן אני
אומר לכם קל יהיה ל
לארץ סדום ועמורה ב
ביום המשפט מן לעיר
ההיא: הנני שולח
אתכם כצאן בתוך ה
הזאבים: ועל כן תהיו
ערומים כמו נחשים ו
ותמים כמו יונים:
השמרו לכם מאנשים
כי ימסרוכם לעדות ו
ובמקהלותיהם ייסרו
אתכם בשוטים ואל ש
שוטרים ואל מלכים י
יוליכו אתכם למעני ל
לעדות להם ולגוים:
וכשימסרוכם אל תח
תחשבו היך או מה ת
תדברו: כי ינתן לכם

בְּשָׁעָה הַהִיא מָה תְּדַבֵּרוּ׃
׃ כִּי אֵין אַתֶּם שֶׁתְּדַבְּרוּ
כִּי אִם רוּחַ אֲבִיכֶם הִיא
תְּדַבֵּר בָּכֶם ׃ וְיִמְסֹר אַח
אֶת־אַח לַמָּוֶת וְאָב אֶת־
בֵּן וְיָקוּמוּ בָנִים בָּא
בַּאֲבוֹתֵיהֶם לַהֲמִיתָם ו
וְיִשְׂנְאוּכֶם כָּל־אֲנָשִׁים
בַּעֲבוּר שְׁמִי ׃ וַאֲשֶׁר
יַעֲמֹד עַד סוֹף הוּא יִוָּשֵׁעַ
׃ וְכַאֲשֶׁר יִרְדְּפוּ אֶתְכֶם
בְּעִיר אַחַת נוּסוּ אֶל א
אַחֶרֶת ׃ אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם אֵין תְּכַלּוּ אֶת־עָרֵי
יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיָּבֹא בֶּן ה
הָאָדָם ׃ אֵין יֵשׁ תַּלְמִיד
עַל מְלַמֵּד וְאֵין עֶבֶד עַל
אֲדֹנוֹ אֶלָּא דַי לְתַלְמִיד
לִהְיוֹתוֹ כִּמְלַמְּדוֹ וּלְעֶבֶד
כַּאֲדֹנָיו ׃ אִם קָרְאוּ אֶת־
בַּעַל הַבַּיִת בַּעַל־זְבוּב
אַף כִּי אֶת בְּנֵי הַבַּיִת ׃
לָכֵן אַל תִּירְאוּ מֵהֶם ׃
כִּי אֵין דָּבָר מְכֻסֶּה שֶׁלֹּא
יִגָּלֶה וְנִסְתָּר שֶׁלֹּא יִוָּדֵעַ
׃ מָה שֶׁאֲנִי מְדַבֵּר אֲלֵיכֶם

mini, ſed ſpiritus patris ueſtri qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium, & conſurgent filij in parẽtes ſuos ut occidant eos, & odio habebunt uos omnes homines, propter nomen meum. Sed qui perſeuerauerit uſq; in finem, hic ſaluabitur. Et cum uos perſecuti fuerint in ciuitate una, fugite ad aliam. Amen dico uobis, [e] non cõſummabitis ciuitates Iſraël donec ueniat filius hominis. Non eſt diſcipulus ſupra præceptorẽ, neq; ſeruus ſupra dominũ ſuum, ſed ſatis eſt diſcipulo ut ſit ſicut pręceptor eius, & ſeruo ut ſit ſicut dominus eius. Si uocauerunt patrẽ familias Baal zebub, quanto magis filios familias? Non igitur timebitis eos. Nihil eſt opertum quod non reueletur, & abſconditum quod non ſcietur. Id quod dico uo-

bis in tenebris, dicite in lumine, & quod audieritis in aure, prædicate in tectis. Et ne timueritis eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere, ſed eum timete, qui poteſt animam & corpus perdere in gehennã. Non'ne duo paſſeres ueneunt exiguo nu miſinate & unus ex eis non cadet ſuper terrã ſine patre ueſtro? Quin & pili capitis ueſtri omnes numerati ſunt, & ob id non timebitis, quia uos meliores eſtis multis paſſeribus. Itaq; omnis qui me cõfeſſus fuerit coram hominibus, cõfitebor & ego eum corã patre meo qui eſt in cœlis. Qui autem me negauerit coram hominibus, negabo & ego eum corã patre meo qui eſt in cœlis. [f] Nolite cogitare, quod uenerim mittere pacem in terram: non ueni mittere pacem ſed gladium. Veni enim, ut ſe-

בחשך אמרו באור ר
באשר תשמעו באזן ס
קראו על גגות ׃ ולא
תיראו אותם שיהרגו
את הגוית ואת הנפש לא
יוכלו להרג אלא תי
תיראו את־אותו שי
שיוכל את נפש ואת
גוף לאבד אל גיהנם ׃
הלא שני צפרים נמכרו
תחת טבע קטן ואחד
מהם אין יפול על ה
הארץ בלי אביכם ׃
ושערות ראשכם כלן
נספרו ועל כן לא ת
תיראו כי אתם טובים
מרבים צפרים ׃ וכל־
שיתודה אותי לפני ה
האנשים גם אני את
אתודה אותו לפני אבי
שבשמים ׃ ואשר יכחש
לי לפני אנשים גם אני
אכחש לו לפני אבי ש
שבשמים ׃ אל־תחשבו
כי באתי לשלח שלום
על ארץ לא באתי ל
לשלח את שלום כי אם

את-הרב : כי באתי
להבדיל את-איש מ
מאביו ואת-בת מאמה
ואת-כלה מן חמתה ו
ואיבי איש אנשי ב
ביתו : ומי שיאהב את
אביו או אמו יותר מ
ממני אין הוא ראוי ל
לאותי : ומי שיאהב
את בן או בת יותר מ
ממני אין הוא ראוי
לאותי : ומי שלא ישא
את-צליבתו וילך אחרי
הוא אין ראוי לאותי :
מי שימצא את נפשו י
יאבד אותה : ואשר
יאבד את-נפשו למעני
ימצאנה : מי שיקח
אתכם הוא יקח אותי :
ואשר יקח אותי הוא י
יקח אותו ששלח אותי :
מי שיקח את נביא בשם
הנביא הוא יקח שכר
הנביא : ומי שיקח את-
צדיק בשם הצדיק הוא
שכר הצדיק יקח : ואשר
יתן את שקוי לאחד מאלה הקטני את-כוס המי קרי.

ut ſepararem hominem à patre ſuo, & filiam à matre ſua, & nurum à ſocru ſua, & inimici hominis (erunt) domeſtici eius. Et qui amauerit patrem ſuum aut matrem ſuam pluſquàm me, non eſt dignus me. Et qui amauerit filium aut filiam plus quàm me, non eſt dignus me. Et qui non tollit crucem ſuam & ſequitur me, non eſt dignus me. Qui inuenerit animam ſuam, perdet eam. Et qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam. Qui recipit uos, ille me recipit. Et qui receperit me, is recipiet eum qui miſit me. Qui receperit prophetã in nomine prophetæ, is mercedem prophetæ recipiet. Et qui receperit iuſtum in nomine iuſti, is mercedẽ iuſti accipiet. Et qui dederit potum uni ex puſillis his, calicem aquæ frigidæ,

tantum in nomine disci-
puli, amen dico uobis,
non perdet mercedem
suam.

רַק בְּשֵׁם תַּלְמִיד אָמֵן
אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם אֵין י
יְאַבֵּד אֶת־שְׂכָרוֹ׃

[a] *Apostolorum.*] *Vt Græci missunt nuncium ab* ἀποστέλλω *id est, mittendo uocant apostolum, ita* Hebræi שלח *mittendo nomen* שליח *& aliquando* שלוח *per uau surec, uocantes sic nunciũ à deo missum, qualis erat* Moses, *uel ab hominibus uel etiam à seipsis, quales erant pseudoprophetæ, qui cum non essent mißi, tamen currebant & populum seducebant.* Et *quando hic recitantur nomina duodecim apostolorum, notandum quod non omnia sunt hebraica.* Cepha *enim, quod* Christus Simoni *imposuit, est* Chaldaica *quod idioma tunc* Iudæis *erat uulgare:* Philippus *autem &* Andreas *sunt* Græca *nomina, quorum primum bellicosum, alterum uirilem interprætatur:* Barthalmæus *est nomen compositum ex* Syro *uocabulo bar, quod filiũ sonat, &* Thalmai, *quod* Græci *&* Aegyptij Ptolemæum *uocant.* Reliqua *sunt hebraica, nisi quod* Thaddæus *aut potius* Thadæus *uidetur esse* Chaldaica *à* תד *quod hebraicè sonat* שד *id est, mamillam, mutato schin in tau, quod his duabus linguis est familiare.* Quare *autem* Iudæi *tunc externa nomina filijs suis imposuerint, facile haberi potest ratio, nempe quod cum finitimis regionibus cœperunt habere consuetudinem, & commixti inter gentes didicerunt opera earum, ut in psalterio scribitur:* Et *hinc est, quod post reditum è captiuitate* Babilonica, *inueniuntur apud illos hæc externa nomina,* Machabæi, Hasmonai, Aristobolus, Alexander, Herodes, Archelaus, Stephanus, Nicodemus *& similia.* Nostro *æuo liberis suis plerunq; imponunt nomina auium & animalum quadrupedum.*

[b] I*n uiam gentium ne abieritis.*] Hoc *dicitur, quod* Iudæi *essent filij regni, habentes* Euangelij *promißionem, ideò in primis erat illis an-*

lis annunciandum regnum Dei, sed quia indignos se faciebant illo, conuersi sunt apostoli ad gentes quæ cum gaudio susceperunt uerbum dei: Act. 13.

c Ne poßideatis aurum.] Hoc dicitur, quod illi qui dei agunt negocium & regnum eius hominibus annunciant, omnem curam uitæ præsentis reijcere debent in eum, non dubitantes deum illis suppeditaturum commeatum, uictum & amictum atq; defensionem in itinere, iuxta illud prouerbium uulgo iactatum: dignus est operarius cibo suo. Per uirgam intellige arma defensoria.

d Sitis callidi sicut serpentes.] Vult Christus, ut sui circunspecte & caute ambulent, & omnia prudenter atq; callide agant, & nihilominus simplicitatem & integritatem uitæ teneant, neminem offendentes uerbo aut exemplo. Astutia & prudentia Christi fidelibus opus est contra lupos, ne circumueniantur insidijs diaboli & impiorum hominum: est & simplicitas uitæ necessaria, qua Christi humilitatem exprimant, & uitam agant eo dignam.

e Non consummabitis ciuitates Israël.] Hoc dicitur, quod festinanter lustrare debuerant ciuitates Israel & illis annunciare regnum dei ante Christi reditum è mortuis. Et quod sequitur de Baalzebub, notandum quod Baal generale est nomen idolorum quæ colebantur ab infidelibus prope terram Israel, habebant enim Ammonitæ suum Baal, habebant & Samaritæ suum, habebant quoq; reliquæ circumiacentes regiones suos Bealim, sicut & Hosea secundo capite scribit והסירתי את שמות הבעלים id est, & auferam nomina Bealim, sed habebat quisq; Baal aliud super additum nomen, quo ab alio discernebatur, ut Baal peor, Baalzebub, baalzaphon &c. Sonat autem Baal magistrum uel dominum, Baal peor magistrum apertionis, quod in honorem eius ab insipientibus cultoribus secreta natiũ distenderentur. Quare autem alius uocatus fuerit baalzebub, id est, magister muscæ, non inueni apud Hebræos.

f Nolite cogitare quod uenerim mittere pacem.] Arguunt hic Iehudæi contra nos in hunc modum:

היך היה משיחם שר שלום שהיה כל ימיו תגר ומאז
והלאה לא נשקט העולם ממלחמות ועוד כתיב
אחריו מיד למרבה המשרה ולשלום אין קץ על
כסא דוד ישב על ממלכתו להכין אותה ולסעדה
מעתה ועד עולם והיך הוא אומר בעון גיליון לא
באתי לשום שלום בארץ כא"חרב מכאן גלוי ש
שדבריהם סותרים זה את זה׃ תשובה׃ לא בא
משיח לשלוח שלום בעולם בין אנשים רל"שלום
חיצון כי אם שלום רוחני כמו שאמר כי יהיה לכם
שלום ובעולם יהיה לכם צער׃ מי שיש נכון
המשיחי הוא יהיה בשלום שלם ויכתת חרבו לאת
וחניתו למזמר׃ וכי רבות מלחמות היו בעולם
אחר ביאת המשיח זה לפי כך היה כי בני העולם
הזה לא יוכלו לסבול את בני האלהים אשר הם
בשלום האלהים אלא ירדפם ועושים מה שדרכם
לעשות ועל כן אמר משיחנו לא באתי לשלוח שלום
על הארץ כי אם חרב כלו" למעני לא יהיה שלום
על הארץ כי אם במלכותי שהוא ברוח יהיה שלום
ושתיקת הלב ובין בני בליעל שלא ישמעו את דברי
יהיה שנאה כנגד בני האלהים ואשר יאמינו בשמי׃
התאמת כי דברי הנביאים ודברי משיחנו אין ס
סותרים אלה באלה כי הנביאים אמרו על שלום
הלב אשר הוא בבחירי האלהים כנגד האלהים
והאנשים כי בחירי האלהים ירצו לשמור שלום עם
כל אבל לרשעים אין שלום ואם חגם משיחנו דבר
על שלום הלב כשאמר כי לכם שלום יג' ו

Sensus huius obiectionis est, Quomodo fuit Meschia eorum prin-

ceps pacis, qui cunctis diebus ſuis diſſenſionem fecit, & ab eo tempore & deinceps nunquam fuit mundus tranquillus à prælijs? Sed & rurſum ſcriptum eſt paulo poſt memoratum locum (in Iſaia:) Multiplicationis imperij & pacis non eſt finis &c. Et *quomodo ipſe dicit in euangelio, non ueni ponere pacem in terram ſed gladium? patet hinc aperte quod uerba eorū inter ſe pugnant.* Reſponſio. *Chriſtus loquitur hic de pace externa, prophetæ autem & Chriſtus in alijs locis loquuntur de pace cordis, ut ille qui uerus eſt Chriſtianus quantum fieri poteſt, habet pacem cum omnibus, conflat gladios ſuos in uomeres, nec unquam cupit aliquem lædere. Mundus uero ſemper eſt & erit mundus, & facit quod ſuum eſt, rixatur, bella ſuſcitat, perſequitur filios dei, furit & inſanit. Sic ergo Chriſtus dicit, Non ueni mittere pacem in terram. Siquidē Chriſtus et euangeliū non poſſunt prædicari in terris ſine perſecutione, ſicut & Chriſtus paulo poſt ſubdit: Qui non accipit crucē ſuā & ſequitur me non eſt me dignus. In me habebitis pacē, in mundo autē preſſurā. Qui inuenerit animā ſuam et noluerit eam propter me in periculū adducere, is perdet eam, cum alienus ſit à me, & extra me non ſit ſalus. &c.*

ויהי בשכלת ישוע ל
לצוות את שנים עשר
תלמידיו עבר משם ללמד
ולהכריז בעריה: ויוחנן
בשמעו בבית הסהר א
את מעשי המשיח שלח
שני מתלמידיו ויאמר
לו: אם אתה הוא אשר
תבא אם נוחל לאחר:
ויען ישוע ויאמר אליהם
לכו ותגידו ליוחנן את
אשר שמעתם וראיתם:

T factū eſt, cū cōſummaſſet Ieſus pręcipēdi 12 diſcipulis ſuis, trāſiuit inde, ut doceret & prędicaret in ciuitatib⁹ illorū. Iohānes autē cū audiſſet in carcere opera Chriſti, miſit duos ex diſcipulis ſuis & dixit illi: Nū tu es ille qui uēturus es, an aliū expectabimus? Et reſpondēs Ieſus dixit illis: ite & nunciate Iohanni ea quæ audiſtis & uidiſtis

Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt & [b] pauperes beatificātur: & beatus est, qui non offensus fuerit in me. Et cũ illi abijssent, cœpit Iesus dicere ad turbas de Iohãne. Quid existis in desertum ut uideretis? arundinem per uentum agitatam? Quid existis uidere? Nunquid hominem mollibus uestitũ? Ecce qui mollibus induuntur, hi in domibus regum sunt. At quid existis uidere? Num prophetã? etiam dico uobis, ipse [c] maior est quam propheta: ipse enim est de quo scriptũ est: Ecce ego mitto angelum meum, & repurgabit uiam ante me. Amen dico, non surrexit inter natos mulierũ, qui maior sit Iohanne baptista. [d] Qui autẽ minor est in regno cœlorũ, ille maior est eo. Et quidem à diebus Iohannis baptistę usq;

עורים יראו פסחים י
ילכו מצורעים יטהרו
חרשים ישמעו ומתים
יקומו עניים יאשרו ו
ואשרי הוא שלא יכשל
בי: ואחרי שאלה הלכו
החל ישוע לדבר אל־
ביתות על יוחנן: למה
יצאתם אל המדבר ל
לראות האם קנה נדף
מרוח: ולמה יצאתם
לראות האם אדם. לבוש
בחלקות: הנה אשר
גלבשו בחלקות הם ב
בבתי המלכים: רק
למה יצאתם לראות ה
הנביא גם אמר לכם ה
הוא יותר מנביא כי ה
הוא מי אשר עליו נ
נכתב הנני שולח מ
מלאכי ופנה דרך לפני:
אמן אני אומר אין קם
מבין ילדי הנשים שהוא
יותר גדול מן יוחנן
הטובל: ומי שהוא
קטון במלכות השמים
הוא גדול ממנו: אך

מִימֵי יוֹחָנָן הַשּׁוֹבֵל עַד
עַתָּה מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם ב
בְּאוֹנֶס הִיא וּמַכְרִיחִים
גּוֹזְלִים אוֹתָהּ׃ כִּי כָל־
הַנְּבִיאִים וְהַתּוֹרָה עַד
יוֹחָנָן נִבְּאוּ וְאִם רצ
רְצוֹנְכֶם לָקַחַת הוּא יֵשׁ
אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר יָבֹא׃ מִי
שֶׁלּוֹ אָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ הוּא
יִשְׁמַע׃

לְמִי אֲמַשֵּׁל אֶת
הַדּוֹר הַזֶּה נִמְשַׁל בִּנְעָרִים
הַיּוֹשְׁבִים בַּשּׁוּק שק
שֶׁקּוֹרְאִים לַחוֹמֵירֵי ר
וְאוֹמְרִים׃ נִגַּנּוּ לָכֶם
וְלֹא דִלַּגְתֶּם שַׁרְנוּ קִינָה
וְלֹא קוֹנַנְתֶּם׃ כִּי בָא
יוֹחָנָן וְלֹא אָכַל וְלֹא ש
שָׁתָה וַיֹּאמְרוּ בַּעַל הַשֵּׁד
הוּא׃ וּבֶן הָאָדָם בָּא
אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וַיֹּאמְרוּ
הִנֵּה הָאָדָם זוֹלֵל וְסוֹבֵא
יַיִן וְרֵעַ הַבַּעֲלֵי הָעֲבֵירָה
וְהַחַטָּאִים וְצִדְּקָה חָכְמָה
מֵאֵת בָּנֶיהָ׃ אָז הֵחֵל
לְחָרֵף עָרִים אֲשֶׁר בָּהֵן

usq; nunc, [c] regnum cœlorum est in uiolentia, & qui uim faciunt, rapiunt ipsum. Et omnes prophetæ atq; lex ipsa usq; ad Iohannem prophetauerũt: & si uultis recipere, ipse est Elias qui uẽturus est. Qui habet aures audiendi, ille audiat. Cui assimilabo generationẽ istam? comparatur pueris edentibus in foro & acclamantibus coæqualibus suis, atq; dicentibus. Cecinimus uobis & non saltastis, lugubre carmen cecinimus & non planxistis. Quoniam uenit Iohannes & non comedit neq; bibit, & dixerunt: habet dæmonium. Venit quoq; filius hominis edens ac bibens, & dicunt: en homo uorax & potator uini, & amicus publicanorum atq; peccatorum, & [f] iustificata est sapientia à filijs suis. Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ fuerunt uir-

tutes eius multæ, & non fuerunt conuerſæ à malo. Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethzaida, quoniam ſi in Tyro & in Zidone factæ fuiſſent uirtutes, quæ factę ſunt in uobis, à diebus antiquis in ſacco & puluere conuerſę fuiſſent à malo. Veruntamē dico uobis, quod leuius erit Tyro & Zidoni in die iudicij quàm uobis. Et tu Caparnahum, num uſq; ad cœlos exaltaberis? uſque ad infernum deſcendes. Quoniã ſi in Sedom factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te, forte manſiſſent uſq; in hũc diē. Et certe dico uobis, quod leuius erit terrę Sedom in die iudicij quàm tibi. In tempore illo reſpõdit Ieſus & ait.[g] Confiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Et quidem pater, ſic fuit complaci-

נעשו כחותיו רבות כי
אין שבו מרע : אוי לך
כורזין אוי לך בית־צ
צידה כי אם בצר ר ב
ובצידון נעשו כחות א
אשר נעשו בכן בימי ק
קדם בשק ואפר שבו
מרע : אך אמר לכם כי
יותר קל יהיה לצר ו
ולצידון ביום המשפט
מכם : ואת כפר־נחום
הלא עד השמים תרומי
עד גיהנם תרדי : כי אם
בסדם נעשו הכחות א
אשר נעשו בך אולי י
ישבו עד היום הזה :
אמנם אני אומר לכם
כי יותר קל יהיה לארץ
סדם ביום המשפט מכך
: בעת ההיא ענה ישוע
ויאמר :

אודך אבי אדון
השמים וארץ ויסתרת
האלה מחכמים ומנ
ומנבונים ותגל אותם
לצעירים : בן אבי

tium

כי כן רצוי לפניך: כל־
נתנו לי מאבי ואין א
איש שידע בן כי אם
אב ואין יש שידע את־
אב בלתי בן ולמי ירצה
בן לגלות: לכו אלי
כל־היגעים ואשר על
עליכם משא ואני א
אשביעכם: שאו את
עלי עליכם ולמדו מ
ממני כי עני אני ושפל
רוח ותמצאו מרגוע ל
לנפשותיכם: כי עלי
מתוק הוא ומשאי קל:

tum ante te. Omnia tradita sunt mihi à patre meo: & nemo est qui nouit filium nisi pater, nec quisquam nouit patrem præter filium, & cui filius uoluerit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo uos. Tollite iugum meum super uos & discite à me, quia mitis sum & humilis spiritu, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum suaue est & onus meum leue.

a *Num tu es ille qui uenturus es?]* *Hæc quæstio non fit propter Iohannem, qui Christum etiam in matris utero agnouerat & iam alijs prædicauerat, sed discipulorum gratia quæritur, num ipse sit Christus, ut illi confirmatiores redderentur in agnitione Christi, & non offenderentur humili eius conuersatione.*

b *Pauperes beatificantur.]* *Hoc est, qui sese pauperes, miseros agnoscunt, illis per euangelium annunciatur gratia, remißio peccatorum & regnum dei.*

c *Maior est quam propheta.]* *Fuit Iohannes excellentior reliquis prophetis in eo, quod Christi præsentiam attestatus est, & populum ei parauit, illum palam & expresse prædicauit saluatoremque mundi adesse indicauit, quod nullus aliorum facere potuit prophetarum, sed aliquando futurum illum cecinerunt. Adducitur autem locus ex*

cus ex tertio Cap. Malachiæ, qui expressam mentionem facit de precursore domini, uocans eum angelum & nuncium cœlestem, qui parauit domino plebem perfectam. Ostendit etiam ibi propheta Meschiam futurum deum, quando dicit:

הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים׃ הנה ראיה ברורה שבמשיח יהיה האלהות מדכתיב יבא אל היכלו׃ והלא אין ההיכל יהיה למלך משיח לבדו לדברי האומר ש שמשיח עדיין לא בא׃ הוא מלאך הברית אשר אתם חפצים כלו׳ אותו המלאך שכרת עם בני האדם ברית חדשה ונתן תורה חדשה שהיו חפצים למצא אותו׃ הנה בא אמר ה׳ צבאות׃ וכך אמר להן בהראותו בהיכל ה׳ כאן אני האדון אשר אתם מבקשים וגו׳ ומה שתרצו לעשות כי עשו ולא אלהים עמכם ולא אברח מכם אבל קודם לכן אסחר כל אותן המאמינים ולא יגעו בי אחרי פרישתי מן הארץ ואחריב את־ירושלם ואת בית אשרוף באש ותקיא אתכם הארץ ואפזר ואפרד כל הנוגעין בי וזרעם בין העמים ואפיץ אתכם בין הגוים׃ כיון ששמעו ההמון את־דברי תוכחותיו היו רבים מן העם כהנים ולויים מצרכין אליו והיו מקריבין לו מנחה ב בצדקה כמו שנ׳ בסוף הענין וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וגו׳ וישב כמו השופט ש שיושב לשפוט את העם לזכות את הזכאי ולחייב את החייב כן יהיה אותו היום שהיה מצרף ומטהר כסף הם הצדיקי׳ והקדושי׳ ומעביר ממנו הסיגים הם׃

הם הרשעים ואז יהיו מגישים לו מנחה בצדקה·
המבין יבין :

d Qui minor eſt in regno cœlorum.] *Senſus eſt, qui explicatius prædicat Chriſtum & annunciat regnum Dei, hic maior erit Iohanne propheta in regno Chriſti, quales fuerunt apoſtoli & reliqui diſcipuli Chriſti, qui tam potenter Chriſtum in in orbe prædicauerunt & magnum fecerunt fructum.*

e Regnum cœlorum eſt in uiolentia.] *Interim quo Iohannes cœpit prædicare Chriſtum & pœnitentiam, populus magno impetu accurrit ad oblatam gratiam, & qui regni dei tenebantur deſiderio, illi uiolentia quadam irrumpebant, ut participes illius fierent etiam cum diſpendio uitæ, ſcientes doctrinam legis & prophetarum uſq; ad Iohannem uiguiſſe, illamq; ſolùm umbram fuiſſe, Chriſtum autem, quem Iohannes prædicare cœpit, lucem eſſe mundi quæ umbræ ſucceßit. Et quod additur, Ipſe eſt Elias, intelligendum eſt in ſpiritu & uirtute, quod ſcilicet magna ſeueritate & autoritate corripuit magnos & paruos, ſicut Elias fecit.*

f Iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis.] *Licet uos obſtinati homines nolueritis credere Euangelio, atq; nolueritis audire Iohannem, qui cum magna ſeueritate prædicauit pœnitentiã, corpus ſuum caſtigans ſupra humanum modum, ut & à ſe abdicauerit ea quibus homines uulgo uiuunt, atq; deinde nec mihi obtemperare uolueritis, qui memet omnibus attemperaui ut omnes lucrifacerem, ſed me uocaſtis amicum publicanorum, uoratorem, & potorem uini, illum autem ob nimiam abſtinentiam, habentem dæmonium, et propterea ſimiles eſtis pueris, qui coæquales ſuos nec tibijs commouere poſſunt ad ſaltum, nec lugubri carmine ad lamentum, tamen habet deus filios ſuos qui ſapientiam ſuam non ſpernunt ſed cum gaudio ſuſcipiunt & iuſtam agnoſcunt.*

g Confiteor tibi pater.] *Valet apud Hebræos uerbum* הודה

idem

idem quod שבח *laudare: Capitur & pro* ההודאה *gratias agere, atq; pro* הודוי *confeßione. hinc* תודה *eſt ſacrificium ſuper quo fit confeßio peccatorum, eſt & gratiarum actio, & in hoc ſignificato capitur hic, quando Chriſtus dicit: Confiteor tibi pater &c. Hoc eſt, gratias ago ſeu laudem tibi dico, quod humilibus reuelaueris theſaurum uitæ æternæ, his autem qui prudentes ſunt in oculis ſuis hæc cæleſtia bona abſconderis ex tuo æquißimo iudicio. Et quoniam ſic complacitum fuit ante te, ego quoq; elegi ſimplices & à mundo contemptos, & illis tui inſinuaui cognitionem, alioquin nemo nouit te præter me, & cui ego uoluero reuelare. Et quod in fine ſubditur, Iugum meum ſuaue eſt & onus meum leue: intelligitur per hoc iugum & onus, Euangelium ſeu doctrina Chriſti: quæ carni eſt onus, ſed quod leue fit ſi adſit ſpiritus Chriſti, ut etiam Chriſtianus gaudeat in tribulationibus quas ob Chriſti patitur nomen.*

N illo tẽpore ibat Ieſus ſabbato per ſata, & diſcipuli eius eſurientes cœperunt uellere ſpicas de ariſtis & comedebant. Et Phariſæi uidentes dixerunt: ecce diſcipuli tui faciunt,[a] quod non licet facere in ſabbato. Ipſe autẽ dixit ad eos: an non legiſtis quid fecerit Dauid, cum eſuriret ipſe & hi qui erãt cũ eo, quomodo ingreſſus ſit in domum dei & comedit pa-

בעת ההיא הלך ישוע
על זרע בשבת ותל
ותלמידיו היו רעבים
ויחלו לקטף שבלים
מן הקמות ולאכול :
והפרושים הרואים
אמרו הנה תלמידיך ע
עושים שאין ראוי ל
לעשות בשבת : והוא
אמר אלהם הלא קראתם
מה שעשה דוד כאשר
היה רעב הוא ואשר ע
עמו כי בא בבית הא
האלהים ולחם הפנים

nes pro-

אבל שלא היה הותר לו
לאכל אותם ולא לאשר
עמו כי אם לכהנים ל
לבדם ;
הלא קראתם בתורה ש
שהכהנים מחללים ת
השבת בהיכל ואינם נ
נאשמים ;
ואני אומר לכם כי
גדול מהיכל הוא פה ;
ואם תדעו מה הוא חסד
חפצתי ולא זבח אין ת
תחייבו את־נקיים ; כי
אדני הוא בן האדם וגם
השבת ;
וכשעבר משם
בא בבית כנסתם והנה
אדם שיבשה ידו וי
וישאלוהו לאמר ; אם
מותר בשבת לרפא ל
למען שישטינו עליו ;
והוא אמר להם מי בכם
אדם שיש לו צאן אחת
שתפל בבור בשבת הלא
יחזיקה ויעלנה והלא
אדם הוא טוב מצאן ;

nes propoſitionū, quod non fuit conceſſum ei ut illos comederet, neq; ijs qui erant cum eo, ſed ſolis ſacerdotibus? Non legiſtis in lege, quod ſacerdotes prophanant ſabbatum in templo, & tamen ſunt ſine culpa? Et ego dico uobis, quod maior tēplo eſt in hoc loco. Et ſi ſciretis quid ſit, pietatem uolui & non ſacrificium, non condemnaſſetis innocentes. Nam dominus eſt filiushominis & etiam ſabbati. Et cum inde tranſiret, ingreſſus eſt in ſynagogam eorum, & ecce homo aderat cuius manus aruerat, & interrogauerunt eum atq; dixerunt: Licitū ne eſt ſabbato curare? ut ſcilicet accuſarent eum. Ipſe autē dixit eis: quis eſt ex uobis homo qui habet ouē unā, & illa ſi in ſabbato ceciderit in foueam, non'ne apprehendet eā? & non'ne homo præſtantior eſt oue?

Licitum

Licitum eſt igitur benefacere in ſabbato. Tunc dixit homini: extende manum tuam: & extendit, atq; reuerſa eſt ad ſanitatem inſtar alterius. Egredientes autem Phariſæi, inierunt concilium contra eum, quatenus illum perderẽt. At Ieſus ſciens, receſſit inde, ſecutiq; ſunt eum multi, & ipſe ſanabat omnes. Pręcepit proinde eis, ne ipſum publicarent, ut impleretur id quod dictum erat per Iſaiam prophetã dicentem: [b] ecce ſeruus meus, cui innitar, electus meus, (in quo) complacitũ eſt animæ meę, poſui ſuper eum ſpiritum meum, iudicium proferet gentibus. Non clamabit neq; leuabit (uocem,) neq; auditam faciet in platea uocem ſuam. Arundinem fractam non comminuet, & linum caligans non extinguet, in ueritate proferet iudiciũ. Nõn contriſtabitur nec

לכן מותר להיטיב ב
בשבת:
אז אמר לאדם
נטה את־ידך ויט ותשב
לרפאות כמו השנית:
ויוצאים הפרושים ו
ויועדו עליו כדי שי
שיאבדו אותו: וישוע
יודע ויסר משם וילכו
אחריו רבים והוא רפא
כלם:
ויצום שלא יפרסמוהו
למען שיתקיים מה ש
שנאמר על-ידי ישעיהו
הנביא האומר הן עבדי
אתמך־בו בחירי רצתה
נפשי נתתי רוחי עליו
משפט לגוים יוציא:
לא יצעק ולא ישא ולא
ישמיע בחוץ קולו:
קנה רצוץ לא ישבור ו
ופשתה כהה לא יכבנה
לאמת יוציא משפט:
לא יכהה ולא

ירוץ עד ישים בארץ
משפט ולהורתו איים
ייחלו : אז הגש אליו
בעל השדה עור וחרש
וירפא אותו בדי שיכל
לדבר ולראות: ויתמהו
כל־הכיתות ויאמרו :
הלא הזה הוא בן דוד :
ושומעים הפרושים א
אמרו הזה אין הוציא
את־שדים כי אם בבעל־
זבוב ראש השדים :
וישוע יודע
מחשבותיהם אמר א
אליהם כל מלכות נ
נחלקת בעצמה תשמם
וכל־עיר או בית הנ
הנחלק בעצמו אין י
יעמד: ואם שטן ישלח
את שטן הוא נחלק ב
בעצמו ואיך תעמד מ
מלכותו : ואם אני
בבעל־זבוב מוציא את
השדים בניכם במי י
יוציאו על כן הם יהיו
שופטיכם : ובי אני ב
ברוח האלהים מוציא

animo frangetur, uſque dum poſuerit in terra iudicium: & legem eius inſulæ expectabunt. Tunc adductus eſt ad eum dæmoniacus cæcus atq; mutus, & ſanabat eũ, ut iam loqui poſſet & uidere. Mirataéq; ſunt omnes turbæ & dixerunt. Non ne hic eſt filius Dauid? Et audientes Phariſæi dixerũt, iſte non eijcit dæmonia, niſi in Baalzebub principe dæmoniorum. Sciens uerò Ieſus cogitationes eorum dixit ad eos: omne regnũ diuiſum in ſe, deſolabitur, & omnis ciuitas aut domus diuiſa in ſe, non ſtabit. Et ſi ſatan eijcit ſatanam, ipſe diuiſus eſt in ſe, quomodo ergo ſtabit regnum eius? Et ſi ego in Baalzebub eijcio dæmonia, filij ueſtri in quo eijciunt? propterea [c] ipſi erunt iudices ueſtri. Quod ſi in ſpiritu dei eijcio dæmonia, igitur peruenit ad uos re-

gnum dei. Et quomodo poterit quis intrare in domum potētis, ut diripiat uaſa illius, niſi prius uinxerit fortē illum, & tunc diripiet domū eius? Qui non eſt mecū, aduerſum me eſt, & qui non colligit mecum, diſpergit. Propterea dico uobis: omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus,[d] blaſphemia autē quæ eſt contra ſpiritum, non remittetur. Et quicunq; dixerit uerbū contra filium hominis, remittetur ei: qui autē dixerit uerbum cōtra ſpiritum ſanctum, non remittetur ei in hoc mundo, neq; in futuro. Facite arborē bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructū eius malum: quoniam ex fructu cognoſcitur arbor. Generatio uiperarum, quomodo poteſtis loqui bona, dum uos eſtis mali? Siquidem ex abundantia cordis os loquitur.

את־השדים אם בן באת
אליכם מלכות האלהי׃
ואיך יוכל איש לבא
בבית הגבור לבוז את־
כליו אם לא קודם י
יאסור את־הגבור ואחר
יבוז את־ביתו׃
מי שלא יש עמי הוא
יש כנגדי ומי שלא י
יאסוף עמי הוא יפזר׃
ועל כן אני אומר לכם
כל־חטאת וגדופה ת
תסלח לאדם וגידופה ש
שעל הרוח אין יסלח׃
וכל איש שיאמר דבר
על בן האדם יסלח לו
ואשר יאמר דבר על־ר
רוח הקודש אין יסלח
לו אין בעולם הזה ו
ואין בהבא׃
עשו עץ טוב ופריו טוב
או עשו עץ רע ופריו
רע כי מפריו יודע העץ׃
דור האפעים היך ת
תוכלו אתכם טובות ב
בהיותכם רעים׃

כי משפע הלב ידבר
הפה: אדם הטוב יוציא
טובות מאוצר טוב ו
ואדם רע יוציא רעות
מאוצר רע:
ואני אומר לכם כי
כל-דבר בטל שידברו
האנשים ישיבו עליו
טעם ביום המשפט:
כי מעל דבריך תצדק ו
ומעל דבריך תתחיב:
אז ענו לו מסופרים
ומן הפרושים לאמר:
רבי רצוננו הוא לראות
אות ממך:
ויען ויאמר להם דור
רע ונואף מבקש אות
ואות אין תנתן לו כי
אם אות יונה הנביא:
כי כמו שהיה יונה
במעי הדגה שלשה ימים
ושלשה לילות כן יהיה
בן האדם בלב הארץ ש
שלשה ימים ושלשה
לילות: אנשי
נינוה יקומו במשפט עם דור הזה וירשיעוהו:

loquitur. Homo bonus profert bona ex thesauro bono, & homo malus profert mala ex thesauro malo. Et ego dico uobis, quod omne inutile uerbum, quod homines locuti fuerint, reddent de eo rationem in die iudicij. Nam ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis cõdemnaberis. Tunc responderunt ei quidam ex scribis & ex Pharisæis dicẽtes: Rabbi, uolumus ex te uidere signum. Et respondit: atq; dixit eis: Generatio mala & adultera quærit signũ, & non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Iona fuit in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Viri Nineue surgent in iudicio cum generatione ista & condemnabunt eam,

quia fecerunt pœnitentiam ad prædicationẽ Ionæ: & ecce plusquam Iona est in hoc loco. Regina austri surget in iudicio cum generatione hac & condemnabit eam, quoniam uenit à finibus terræ ut audiret sapientiam Salomonis: & ecce plus quã Salomo est hic. Cum exierit spiritus immundus ab homine, uadit per loca arida & quærit requiem & non inuenit. Tunc dicit, reuertar ad domum meam de qua exiui. Et ueniẽs reperit eam uacuam & scopis mundatam & ornatam. Tunc uadit & accipit septem spiritus alios peiores se, & ingressi habitant ibi, eruntq́ nouissima hominis illius peiora prioribus. [e] Sic erit generationi huic malæ. Cùm autem adhuc loqueretur ad turbas, ecce mater eius & fratres eius stabant foris, quærentes ei loqui. Et di-

כי עשו תשובה לקריאת
יונה והנה יותר מיונה
פה: מלכת הדרום תקום
במשפט עם דור הזה ו
וירשיעו כי באה מקצוי
הארץ לשמע את חכמת
שלמה והנה יותר מש
משלמה פה: בצאת
רוח הטמאה מאדם תלך
על מקומות יבשים ו
ותבקש מנוח ולא ת
תמצא: אז תאמר אשוב
אל ביתי אשר ממנו י
יצאתי: ותבא ותמצא
אותו ריק ומטוהר ביעי
ומפאר: אז תלך ותקח
את שבע רוחות אחרות
רעות מאותה ותבאנה
וישבנה שם ותהיין א
אחריות האדם ההוא ר
רעות מראשיות: כן
יהיה לדור הזה הרע:
וכאשר הוא עוד ידבר
אל הכיתות הנה אמו
ואחיו יעמדו בחוץ ר
ויבקשו לדבר אליו:

xit illi

ויאמר לו אחד הנה אמך
ואחיך עומדים בחוץ
ומבקשים אותך: והוא
ענה לאומר לו ויאמר
אי זו אמי ומי אחי:
ויט ידו על תלמידיו
ויאמר הנה אמי ואחי:
כל איש אשר יעשה ר
רצון אבי שבשמים ה
הוא אחי אחות ואמי:

xit illi quidam, ecce mater tua & fratres tui foris ſtant quærentes te. Et ipſe reſpondit dicēti ſibi & ait: quæ eſt mater mea, & qui fratres mei? Et extendit manum ſuper diſcipulos ſuos & ait: ecce mater mea & fratres mei. Quicunq; fecerit uoluntatem patris mei qui eſt in cœlis, hic frater meus, ſoror & mater mea eſt.

a *Quod non licet facere ſabbato.*] *Cum dilectio proximi ſimilis ſit dilectioni dei, & unus ſine altero ſyncerè diligi nequeat, deus autem uoluerit ſibi parari cibos in ſabbato, hoc eſt, ſacrificia, ſine uiolatione ſabbati, ſequitur quod & homini liceat pro corpore ſuo parare cibum, cum dominus pietatem erga proximum ſemper tanti fecerit imò quandoq; pluris quàm ſua ſacrificia, ſicut patet ex adducta ex* Hoſea *autoritate, & inſeruire proximo in neceßitate conſtituto præferat ocio ſabbati.* Non *enim homo eſt propter ſabbatum, ſed ſabbatum propter hominem. Vanum eſt igitur Iudæorum argumentum quod hic contra nos adducunt.*

המינים אומ' הפירוש אינו כך שלא לעשות
מלאכה אלא שלא לעבור עבירה' אב"אסור
בשבת לחטוא ובשאר ימי השבוע מותר
לחטוא' ויל' הזאת אין אנחנו אומרים שהיא
מותר לחטוא ביום אחר מחשבת כא"המיר
לחשמר מלחטוא:

Excuſat autem Chriſtus & alia ratione diſcipulos ſuos quando

dicit, Maior templo est in hoc loco: quasi dicat: Si templi sanctitas excusat sacerdotes quod in die sabbati opus faciūt, magis debet meos discipulos excusare mea præsentia, cum ego maior sim templo. Est enim filius hominis dominus templi et sabbati. Et quod rursum perfidi homines Christo insidias struunt, an liceat sabbato infirmum curare, & ipse commodo exemplo de oue in foueam lapsa ipsorū stulticiam confutat & compescit, posteri eorum, hoc est, nostrates Iudæi, illis peruicaciores hac responsione non contenti sic reclamant, conantes sanum Christi responsum eneruare:

בשאמר ישו מי בכם אדם שיש לו צאן אחד וכו׳ והלא שקר הוא שכך גלוי לכל העמים שאין ישראלי׳ רשאין להעלות שום בהמת בשבת לא מבאר ולא מחפורה ומדוע השיב להן כך ובכך היה מתיר לעשות מלאכת ב בשבת׳ ויל׳ אמת הוא מה אשר פה אמרתם כי אתם לא העלו את בהמה או אדם בשבת מבאר אם יפול בחפרה כי קראתי בספר אחד אשר בו נכתבו מעשים ודברי הארץ סאב״שון שבפעם אחת נפל יהודי אחד אעיר מ[...] מי ידנב ורג בשבת לבית כסא ושאר יהודי[...] לא רשאין להעלותו משם כדי שלא יחללו את השבת׳ וכששמע הגמון העיר הז[...] צוה שלא יחללו גם יום אחר שבא אחר [...] שבת שהוא קדוש אצל משיחיים וכן יש[...] יהודי ההוא ימים שנים בבית הכסא׃

Sensus huius obiectionis est: Quando dicit Iesus, quis ex uobis [...]omo, qui habet ouem unam &c. Nōn ne hoc falsum est, cum om[...] [po]pulo constet, quod Israëlitis non liceat sabbato ullum pecus ex[...] [pu]teo uel de fouea? quare igitur respondit illis sic? per hoc enim licentiam

centiam dedit faciendi opus in ſabbato. Quorum ſtulticiæ ſic reſpondi. Verum eſt quod hic dicitis, nempe quod non extrahitis pecus in ſabbato de puteo neq; hominem, ſi ceciderit in foueam. Quoniam legi in libro quodam, in quo deſcribuntur geſta regionis Saxoniæ, quod uice quadam cecidit Iudæus unus in ciuitate Meidenburgenſi cum eſſet ſabbatum in latrinam: & reliqui Iudæi non audebant eum extrahere ne uiolarent ſabbatum. Quod cum audiſſet epiſcopus urbis illius, præcepit ne & ſequentem diem qui Chriſtianis ſacer habetur, uiolarent, & ſic biduo miſer Iudæus ſedit in fœtore latrinæ. Non intelligunt obſtinati illi homines, die ſancto ſancte agendum, proximo ſuccurendum, cum deo magis placeat pietas & miſericordia quàm ſacrificium. Sed hæc & ſimilia non audiunt, ut quando illis obijcimus id quod ſcribitur Iſaiæ primo,

חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח:

Id eſt, neomenias ueſtras & ſolennitates ueſtras odiuit anima mea, factæ ſunt mihi in fatigationem, uerſipelles homines obſtinato animo reſpondent;

דתכם החדשה אין בה חפץ יתרי התלוי עצמו לא בא לסתור את הדין אך לקיים בדבר אמת ואם שמים וארץ יתבטלו דברי משה ושאר נביאים לא יתבטלו ומשה וכל הנביאים צוו והזהירו על זכירת שבת ושמירתו אבל אתם עוברים על דת התלוי כי אינכם שומרים השבת וזאת הנבואה חדשיכם ומועדיכם כי נאמרים בימי ישעיה והתלוי נולד אחר כן כמה שנים ואם היה שנבא השבתות והמועדים והחדשים למה קבל עליו דת יהודית מילה ושבת וכל חקת ישראל כל ימיו ולא עוד אלה אפים יום ראשון אינכם שומרים כראוי ואינכם שובתים בו כהוגן אך אתם עושים בו מלאכה אתם ובהמתכם ואינכם נחים:

Summa horum uerborum est, quod Iudæi nolunt suscipere legem nostram nouam, cum & crucifixus noster non uenerit occultare ueterem legem, sed magis illam uerbo uerißimo confirmarit, nempe quod prius cœli & terra sint annihilandi, quàm ut uerba Mosi & reliquorum prophetarum intereant. Omnes autem prophetæ præceperunt & monuerunt habendam memoriam sabbati & obseruantiam eius. Et hinc probant nos transgressores esse legis crucifixi, quia non obseruamus sabbatum. Porro prophetia illa, Neomenias uestras & solennitates uestras &c. Dicta est pro diebus Isaiæ: Crucifixus autem longe pòst natus est. Et si ipse odiuit sabbata, solennitates & neomenias, quare suscepit super se legem Iudaicam, circuncisionem, sabbatum & uniuersam legem Israel cunctis diebus suis? sed nec diminorinum rite obseruatis, quietem scilicet iustam obseruantes. quietem scilicet iustam obseruantes, sed facitis opus in eo uos & iumenta uestra, quibus non conceditis requiem. Vides hic nimirum, quàm cohæreant uerba inimicorum crucis Christi. Si ille obseruauit sabbatum & uniuersam legem Israel, cunctis diebus suis, ut hic Nizahon eorum dicit, quare tantopere condemnant eum ut uiolatorem sabbati & transgressorem legis? Item Christus non dicit, potius cœlum & terram transitura quam uerba Mosi, sed cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Durauit Mosis & prophetia usque ad Christum, & per Christum exhibita est legis promißio: non igitur destruxit Christus legem, sed adimpleuit quæ illa promisit: & ita euacuata sunt legalia & umbra legis, pòstquam ueritas apparuit. Legale fuit obseruare diem sabbati, morale autem, unum per hebdomadam custodire diem, in quo tota familia quiescat ab operibus externis, uacetur audiendo uerbo dei, memorandis eius beneficijs & precationibus &c.

b Ecce seruus meus.] Isaiæ 42. capite scribitur iste locus. Vocatur autem seruus propter formam serui quam accepit, cum non rapina illi sit, esse æqualem deo. Huic innititur pater cœlestis & per eum

per eum omnia perficit, oblectatur eo, ponit in eo spiritum sine mensura. Hic propter summam mansuetudinem & placiditatem, non clamauit propter illatas iniurias, non malum pro malo reddidit, quin omnibus placidum & mitem sese exhibuit, nemini uim fecit, sed omnes mitibus uerbis ad se allicere studuit. Infirmos & desperationi proximos non contempsit, sed consolatus est suauibus uerbis, fouit & reduxit, id quod intelligitur per hæc uerba prophetæ: Arundinem fractam non comminuet &c. Et hic locus à diuo Matthæo adducitur contra id quod Christus præceperat populo, ne illum publicarent. cum tamen ina d t eius beneficia, quæ prophetæ in spiritu uiderat, illum declararint esse Christum, sed uoluit nobis dare exemplum, ut populi fauoribus non extolleremur neque uanam gloriam quæreremus. Ille prohibuit ne plebs eum magnificaret, & tamen opera eius non tacebant, sed eum prædicabant. Vanum est ergo argumentum Iudæorum, quo hic latrant contra Christum,

אם הוא אלוה למה כסה את עצמו בבשר ומפני מה
לא בא בפרהסיא לחדש תורתו ולהיותה בגלוי בדי
שלא יטעו אנשי אותו הדור ולא יכשלו בו באי
עולם היה לו לעשות מעשיו בגלוי וידועים ו
ונכרים כדי שיהיו הכל מאמינים בו וגדולה ה
האבידה דו שיאבד בכסוי זה יותר מן הפריון ש
שהרי באותו כסוי נתלקה עליו מהאמין בו ויל"
כסה את עצמו כדי שיתן לנו דמות ומשל השפלות
שלא נבקש כבוד אצל בני האדם אלא מעשיו ו
ונפלאות אשר עשה הם נתנועדות עליו מי הוא
אכ"אין הוא התכסה מאחר שמעשיו יראו את א
אלהותו:

Sensus est: Si fuit deus, quare latuit sic & non fecit se manifestum cum innouaret legem suam, & quare non dedit eam in mani-

festo, ne errarent homines sui sæculi, impingerentq́; in eo omnes qui ingrediuntur seculum? Debuerat *opera sua facere palam, ex quibus cognitis, omnes credidissent in eum.* Nunc *autem maior est perditio, quando ille sic latere uoluit quam sit redemptio, posteaquam ob illam absconsionem homines conentur credere in eum.* Ad *quam obiectionem respōdi Iudæis in sua lingua, ut prius, uidelicet humilitatis gratia & propter exemplum illum uoluisse latere, quem tamen opera sua magnifica latere non permiserunt.*

c Ipsi *erunt iudices uestri.*] Hoc *est, ob id quòd illi crediderunt ueritati, quam uos tantopere impugnatis, iudicabunt uos.* Quod *si spiritu & digito* Dei *me agnoscitis eijcere dæmonia, id quod sana mente refragari non potestis, profecto peruenit ad uos regnum* Dei *& adest* Christus *uobis promissus.* Porro *per eum qui intrauit in domum potentis & diripuit uasa eius, intelligitur* Christus, *qui ingressus mundum regnum satanæ, spolia eius diripuit.* Spolia *sunt qui non agnoscunt deum &* Christum *filium eius, & hos tenet satan captiuos pro sua uoluntate.* Sed Christus *multos illi rapuit & posuit in regnum suum &c.*

d Blasphemia *contra spiritum non remittetur.*] Sensus *est:* Quibus *innotuit ueritas dei, per spiritum dei, ita ut nequeant dubitare, sed mens ipsa sentit apertissime uim spiritus, sentit opus esse dei & non satanæ, & tamen non uolunt dare gloriam deo, hi grauius peccare nequeunt, quando spiritui & ueritati non acquiescunt, & iusto dei iudicio nunquam remissionem assequentur peccatorum.* Et *tales fuerunt* Pharisæi *& scribæ, quando apertissimum opus dei dæmonio ascribebant.* Poterant *aliquando peccare contra filium hominis, metientes illum ex sua humilitate & paupertate, & hinc arguentes illum non esse deum, sicut &* Paulus *ex ignorantia primum persequebatur* Christum *in membris eius, sed illa peccata remissibilia erant, cum non fierent contra spiritum & conscientiæ ipsorum certissimum testimonium.* Sic *omnis impius reprobatus à domino, agnoscit ueri-*

ſcit ueritatem nec illam negare poteſt, & tamen dicitur non agnoſcere, quando illam amplecti nequit. Tali ferè odio laborabat Saul contra innocentem Dauid: tali furia agitabatur Pharao contra Iſraëlitas in Aegypto. Et quod de arbore in textu ſubiungitur, hunc habet ſenſum: oſtenditis fructibus ueſtris quales eſtis arbores & ex quali cordis abundantia loquamini. Qualis ſit animus ueſter teſtantur uerba ueſtra. Fieri poteſt ut ſubdolus animus aliquamdiu ſed non perpetuo diſsimulet peruerſitatem ſuam: ut uerum ſit uulgare prouerbium: Ex uerbis tuis iuſtificaberis & condemnaberis, hoc eſt, pro iuſto uel iniquo iudicaberis. Et quod rurſum ſubditur de uerbo ocioſo, hunc habet ſenſum, omne uerbum quod non ædificat proximum, indignum eſt Chriſtiano homine, & conſcientia eius damnatum hominem ſingulari torquebit cruciatu.

e *Sic erit generationi huic malæ.*] Hoc eſt, *ſimilitudo ad uos pertinet: qui cum olim præ cæteris gentibus receperitis legem, & à uobis expelleretur dæmon, ille uagatus per gentiū corda & ad uos reuerſus, ſuſcipitur iterū à uobis, et locus habitandi ultrò conceditur.*

IN die illa egreſſus Ieſus è domo, ſedebat ad littus maris, congregatęq; ſunt ad illum turbæ multæ ita ut aſcēderet in nauim & ſederet: cūctus autē populus ſtabat in littore maris, & ipſe loquebatur ad eos multa [a] in parabolis atq; dicebat. Ecce [b] exijt ſeminator, ut ſeminaret ſemē ſuum.

בַּיּוֹם הַהוּא יָצָא יֵשׁוּעַ מִבַּיִת וַיֵּשֶׁב עַל שְׂפַת הַיָּם וַיִּקָּבְצוּ אֵלָיו בְּהַמוֹת רַבּוֹת וְהוּא עָלָה בִסְפִינָה וַיֵּשֶׁב וְכָל הָעָם עָמַד עַל־שְׂפַת הַיָּם וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם הַרְבֵּה בִּמְשָׁלִים וַיֹּאמַר׃
הִנֵּה יָצָא הַזּוֹרֵעַ לִזְרוֹעַ זַרְעוֹ׃

fuum. Et cum feminaret, quædam ceciderunt iuxta uiam, & uenerunt uolucres cœli & comederũt ea. Alia uero ceciderunt fuper petrã, ubi non erat multum terræ, & protinus exorta funt, quia nõ erat eis profunditas terræ. Et poftquàm exortus fuit fol exiccata funt, & quoniam non habuerunt radicem exaruerunt. Rurfum alia ceciderunt in medium fpinarum, & cum creuiffent fpinæ fuffocauerunt ea. Alia uero ceciderunt in terram bonam & dederunt fructum, unum centuplũ, aliud fexagecuplum & aliud trigecuplum. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Accedẽtes autem ad eum difcipuli eius, dixerunt: quare loqueris cum eis in parabolis? Qui refpondens dixit eis. Quia uobis datum eft intelligere myfteria regni cœlorum, illis autẽ non eft datum.

ובשורע נפלו קצת מ
מהם אל הדרך ויבאו ע
עופות השמים ויאכלו
אותם ׃
ואחרים נפלו על הסלע
אשר אין שם ארץ רבת
ומיד צמחו כי אין להם
עמק בארץ ׃
ואחרי שזרחה השמש
חרבו ואשר אין להם
שרש יבשו ׃
ואחרים נפלו לתוך
הקוצים ויעלו הקוצים
ויחנקו אותם ׃
ואחרים נפלו בארץ ט
טובה ויתנו פרי אחד
מאה ואחר ששים ואחר
שלשים ׃ מי שלו
אזנים לשמע ישמע ׃
ויקרבו אליו תלמידיו
ויאמרו למה תדבר א
אתם במשלים ׃ ויען
ויאמר אליהם ׃ כי נתן
לכם להבין סודות מ
מלכות השמים ולאלה
אין נתן ׃

Quifquis

כי מי שיש לו ינתן לו
וישפע ומי שאין לו גם
מה־שיש לו יקח ממנו׃
ועל כן אני מדבר להם
במשלים כי הם רואים
אין יראו ושומעים א
אינם ישמעו ואין י
יבינו לו תקוים בהם ה
הנבואת ישעיהו הא
האומר שמעו שמוע ואל
תבינו וראו ראו ואל
תדעו׃ השמן לב העם
הזה ואזניו הכבד ו
ועיניו השע פן יראה
בעיניו ובאזניו ישמע
ובלבבו יבין ושב ורפא
לו׃ ואשרי עיניכם כי
תראינה ואזניכם כי ת
תשמענה׃ אמן אני
אומר לכם כי רבים נ
נביאים וצדיקים חפצו
לראות אשר אתם רואים
ולא ראו ולשמוע אשר
אתם שומעים ולא ש
שמעו׃

ואתם שמעו משל

Quiſquis enim habet dabitur ei & abundabit, & ille qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo. Propterea per parabolas ego loquor illis, quia uidẽtes non uident & audientes ipſi non audiunt neq; intelligunt, ut impleatur in eis prophetia Iſaiæ dicentis: Audire audiendo & non intelligetis, uidere uidendo & non cognoſcetis. Impingua cor populi huius & aures eius aggraua atq; oculos eius obline ne forte uideat oculis ſuis & audiat auribus ſuis, intelligatq; corde ſuo, & reuertatur & ſanitas contingat ei. Beati autem oculi ueſtri quia uident, & aures ueſtræ quia audiunt. Amen dico uobis, quod multi prophetæ & iuſti deſiderauerũt uidere quę uos uidetis & non uiderunt, & audire quæ uos auditis & non audierunt. Vos itaq; audite parabolam ſe-

lam ſeminantis: Omnis qui audit uerbum regni & non intelligit, uenit ille malus & rapit id quod ſeminatum eſt in corde eius: & hic eſt qui iuxta uiam ſeminatus fuit. Qui autem ſuper petram ſeminatus eſt, hic eſt, qui audit uerbum ac protinus cum gaudio ſuſcipit illud, ſed non habet in ſe radicem, uerum ad horam manet. Quando enim inſurrexerit tribulatio aut perſecutio propter uerbum, illico offenditur. At qui in ſpinis eſt ſeminatus, hic eſt qui audit uerbum dei, ſed ſollicitudo huius ſeculi & iniqua mammona ſuffocat uerbũ, ut quoq; ſine fructu ſit. Porro qui ſeminatur in terram bonam, hic eſt qui audit uerbũ & intelligit, redditq; fructum, unus quidem centuplum, alius autem ſexagecuplũ, alius uerò trigecuplũ. Rurſus propoſuit eis aliam parabo-

הזורע כל ששמע דבר
מלכות ולא יבין יבא
הרע ויטרף מה שנזרע
בלבו וזה הוא שנזרע
על הדרך ׃ ואשר נזרע
על הסלע זה הוא ש
ששומע דבר ופתאם ב
בשמחה ישא אותו ו
ואין יש בתוכו שרש
כי אם לשעה יעמד ׃
ובשתקום צרה או רו
דיפה בעבור הדבר מ
מיד יכשל ׃
ואשר נזרע
בקוצים זה הוא ששומע
דבר האלהים ודאגת ה
העולם הזה ושקר מ
ממונה יחנק את הדבר
ויהיה בלי פרי ׃ אך
אשר נזרע על ארץ ט
טובה זה הוא ששומע
את הדבר ומבין ומביא
פרי ואחד עושה מאה
ואחד ששים ואחד ש
שלשים ׃
עוד שם לפניהם משל

lam di-

אחר לאמור: נדמתה
מלכות השמים לאדם
שזרע זרע טוב בשדהו:
ובאשר ישנו אנשים
בא אויבו ויזרע חרול
בתוך חטים וילך:
וכשגדל עשב ועשה
פרי אז נראו גם חרולי׳
: ויקרבו עבדי הבעל
הבית ויאמרו אליו א
אדני הלא זרע טוב ד
זרעת בשדך ומאין ח
הרולים בו: ויאמר
אליהם אדם אויב עשה
הזאת: ועבדים אמרו
לו אם תרצה נלך ונאסף
אותם: ויאמר לא פן
תאספו חרולים ויחדיו
יתשו אתם גם חטים:
הניחו שניהם פרי ש
שיגדלו עד הקציר ר
ובעת הקציר אמר ל
לקוצרים אספו בתחלת
חרולים וקשרו אותם
לצרורות לשרוף והחטים
אספו לגרני:

lam dicens, Aſsimilatum eſt regnum cœlorum homini, [c] qui ſeminauit ſemen bonum in agro ſuo. Et cum dormirent homines, uenit inimicus eius & ſeminauit zizania inter triticum, abijtq́. Et cum creuiſſet herba & feciſſet fructum, tunc apparuerunt & zizania. Accedentesq́ ſerui patrisfamilias dixerũt illi: domine, nonne ſemen bonum ſeminaſti in agro tuo? & unde habet zizania? Qui dixit ad eos: inimicus homo fecit hoc. Dixerunt ei ſerui: uis ne ut abeuntes colligamus ea? Reſpõdit: nõ, ne fortè colligentes zizania ſimul cum eis eradicetis & triticum. Sinite utraq́ ſimul creſcere uſq́ ad meſſem, & in tempore meſsis dicã meſſoribus: colligite primum zizania & ligate ea in faſciculos ad comburendum: triticum uerò congregate in horreum meum.

Iterum

Iterum propoſuit eis parabolam aliam dicens: Simile ſcilicet eſt regnum cœlorũ [d] grano ſinapis, quod accipit homo & ſeminat in agro ſuo: & ipſum quidē minus eſt cunctis ſeminibus: quando autem creuerit, fit maius cunctis herbis & fit arbor, ut etiã uolucres cœli ueniant & nidos faciant in ramis illius. Rurſum locutus eſt eis per parabolam aliam: Aſsimilatur regnum cœlorũ fermento, quod accipit mulier & abſcondit in tribus ſatis ſimilæ, donec totũ in fermentum redigatur. Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis nihil loquebatur ad eas, ut impleretur id quod dictum fuerat per prophetam dicentem: Aperiam in parabola os meum, eructabo ænigmata ab antiquo tēpore. Tunc dimiſit turbas & uenit in domum,

עוֹד שָׁם לִפְנֵיהֶם מָשָׁל
אַחֵר לֵאמֹר נִדְמָה הַמ
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם לְגַרְעִין
חַרְדָּל שֶׁיִּקַּח אוֹתוֹ אָדָם
וְזוֹרֵעַ בְּשָׂדֵהוּ וְהוּא ק
קָטוֹן מִכָּל זְרָעִים וּכ
כְּשֶׁיִּגְדַּל יִהְיֶה גָּדוֹל
מִכָּל עֲשָׂבוֹת וְיִהְיֶה עֵץ
שֶׁם עוֹפוֹת הַשָּׁמַיִם י
יָבֹאוּ וִיקַנְּנוּ בִסְעִפָּיו
: עוֹד דִּבֵּר אֲלֵיהֶם ב
בְּמָשָׁל אַחֵר נִדְמְתָה מ
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם לְחָמֵץ
יִקָּחֶהָ אִשָּׁה וְטָמְנָה א
אוֹתוֹ בִּשְׁלֹשׁ סְאִים שֶׁל
כֹּל ת עַד יֶחְמַץ כֻּלּוֹ:
כָּל־אֵלֶּה דִּבֵּר יֵשׁוּעַ
בִּמְשָׁלִים אֶל הַבִּיתוֹת
וּמִבִּלְתִּי מְשָׁלִים לֹא יְדַבֵּר
אֲלֵיהֶם לְהִמָּלֵא הַדָּבָר ש
שֶׁנֶּאֱמַר עַל יְדֵי הַנָּבִיא
הָאוֹמֵר אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל
פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי
קֶדֶם:
אָז עָזַב הַבִּיתוֹת
וַיָּבֹא בְּבַיִת וַיִּגְּשׁוּ א

אליו תלמידיו לאמור
באר לנו את משל ה
החרולי השדה ׃ ויען
ויאמר מי שזורע זרע
טוב הוא בן האדם ו
והשדה הוא עולם ׃
וזרע הטוב הם בני מ
מלכות והחרולים הם בני
בליעל ׃ ואויב אשר
זרע אותם הוא שטן
והקציר היא תכלית ה
העולם וקוצרים הם מ
מלאכים ׃ וכאשר
יאספו החרולים ונשרפו
באש כן יהיה בתכלית
העולם ׃ כי ישלח בן
האדם את מלאכיו ו
ויאספו מבין מלכותו
כל מכשולים ואותם
שעשו רשע וישלחום
אל תנור האש שם יהיה
בכי וחרוק שנים ׃ אז
צדיקים יזהירו כשמש
במלכות אביהם ׃ מי
שלו אזנים לשמוע
ישמע ׃ נדמתה

accedentesq́ ad eum discipuli eius, dixerunt: interpretare nobis parabolam zizaniorũ agri. Qui respondens ait: Ille qui seminat semen bonum, est filius hominis, ager autem est mundus. Cæterum semen bonum, sunt filij regni: zizania autem sunt filij Belijaal. Et inimicus qui seminauit ea, est diabolus: messis uerò est consummatio seculi, & messores sunt angeli. Et quemadmodum colliguntur zizania & comburuntur igni, sic erit in consummatione seculi. Quoniam mittet filius hominis angelos suos, qui colligant de medio regni eius omnia offendicula, & eos qui fecerunt iniquitatem, mittentq́ illos in caminũ ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebũt sicut sol in regno patris eorũ. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Simile est

regnum cœlorum [f] thesauro absconso in agro, quem si inuenerit homo, abscondit, & præ gaudio illius uadit & uendit omnia quæcunque habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnũ cœlorum homini negociatori, quærẽti margaritas bonas. Et cum inuenerit margaritam unam præciosam, abiens uendidit omnia quę habuit & emit eam. Rursum assimilatur regnum cœlorum [g] sagenæ missæ in mare, & colligenti ex omni genere piscium. Quam extrahentes in littus maris cum impleta esset, & sedentes elegerunt bonos in uasa, malos autem miserunt foras. Sic erit in consummatione seculi: nam egredientur angeli & separabunt malos de medio iustorum, mittent'q; eos in caminum ignis. Ibi erit fletus & stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dixe-

מלכות השמים לאוצר
הנסתר בשדה אשר אם
ימצא אדם יסתיר ומן
שמחתו ילך וימכר כל-
שלו ויקנה את-השדה
הזה: עוד נדמתה מלכות-
השמים לאדם הסוחר ה
המבקש את-מרגלין ט
טובים: ובשמצא מרגלא
אחד יקר הלך וימכר כל
-אשר לו ויקח אותו:
עוד נדמתה מלכות
השמים למכמרת הש
השולחת בים ואוספת
מכל-מין דגים:
ומוציאים אותה כש
כשמלאה ועל שפת הים
יושבים בחרו את-הט
טובים לכלים ורעים
שלחו לחוץ: כן יהיה
בתכלית העולם כי י
יצאו מלאכים ויבדלו
את-רעי מתוך צדיקים
וישלחו אותם אל תנור
האש: שם יהיה בכי
וחרוק שנים: הבינותם
כל-האלה:

ויאמרו אליו כן: ויאמר
אליהם לכן כל־־סופר
מלמד במלכות השמים
הוא דומה לאדם בעל־
הבית שמוציא מן או
אוצרו חדשים וישנים:
ויהי בכלות ישוע לדבר
משלים האלה עבר מ
משם:
ויבא אל ארץ מולדתו
וילמדא בבתי כנסיותם
ויתמהו לאמר מאין ל
לזה חכמה הזאת וה
והגבורות: הלא זה בן
נפחא הלא אמו נאמרת
מרים ואחיו יעקב וי
ויוסף ושמעון ויהודה:
והלא אחיותיו כלן
עמנו הן ומאין לזה כל
־האלה ויכשלו בו:
ויאמר אליהם ישוע
אין נביא בלא כבוד א
אלא במקום מולדתו
ובביתו ולא עשה שם
גבורות רבות בעבור
סרורותם:

Dixerunt ei: etiam. At ille dixit ad eos: Propterea omnis[h] ſcriba doctus in regno cœlorum, is ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert è theſauro ſuo noua & uetera. Et factum eſt, cum ceſſaret Ieſus loqui parabolas iſtas, tranſijt inde. Veniensq; in terram natiuitatis ſuæ, docebat in ſynagogis illorum, & illi obſtupeſcentes dixerunt: unde huic ſapientia hæc & uirtutes? Non'ne[i] hic eſt fabri filius? non'ne mater eius uocatur Miriam; & fratres eius Iacobus & Ioſeph, Simon & Iehuda? Non'ne ſorores eius omnes nobiſcum ſunt? & unde igitur huic hæc omnia? & offendebantur in eo. Dixit autem ad eos Ieſus: non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua atq; in domo ſua. Et non fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem eorum.

a In parabolis.] Usus est Christus plerunq; parabolis, ut auditores redderet attentiores, & ea quæ non intelligerent studiose inuestigarent, & explicationem eorum à magistro ueritatis inquirerent. Qui curiosi erant & ex corde salutem sitiebant, inter prætationem obscuri sermonis sciscitabantur, segnes autem & qui non ex animo cupiebant audire uerbum dei, illi audiebant parabolas & non audiebant, aures habebant sed non audiebant, & de illis locutus est Isaias capite sexto, Audite audiendo & non intelligetis &c. De electis dicitur: Qui habet aures ad audiendum audiat: & de reprobis, Videntes non uident, & audientes non audiunt &c.

b Exijt seminator.] Ostendit hæc parabola naturam, uim, & fructum uerbi diuini. Et sunt quatuor genera hominum qui audiunt uerbum dei, sed non nisi in uno fructum facit, qui scilicet illud recipiunt corde bono & per spiritum dei immutato. Alij uero audientes uerbum, non ferunt fructum, quorum scilicet animus occupatur satanæ negocio, quem ille ad alia torquet studia, aut si recipitur uerbum non figit radicem, sed mox ut tentatio irruit frangitur animus. Sunt & qui audiunt uerbum atq; mente recipiunt, sed quia in illis præualent curæ rerum temporariarum, suffocatur & negligitur uerbum dei ut fructum ferre nequeat.

c Qui seminauit semen bonum.] Hæc secunda parabola ostendit, in ecclesia semper fore malos operarios ... bonis permixtos, qui sine fructu audiunt uerbum dei, quin & offendicula hic à Christo uocantur, quippe qui uerbo & uita offendunt, sed sunt tolerandi usq; ad finem mundi, & tunc separabit dominus bonos à malis. Nec hoc dicitur hic, sinite utraq; crescere simul, quod mali per magistratum non sint puniendi, qui turbant rempublicam, sed docet, quantumlibet pessimi homines & qui publice non uerentur inique agere, tollantur per magistratum, semper futuros malos homines bonis permixtos. Vanum est igitur Iudæorum argumentum, quando calum-

calumniantur parabolas Christi, quod illæ non per omnia respondeant interpretationi, ponentes pro exemplo germinationem uirgæ Aharon, per quam nostri intelligunt fœcunditatem uteri uirginalis. Arguunt autem sic:

הנה פרח מטה אהרן לבית לוי · אמרו המינים שזה נאמ׳ על הריא שהיתה בתולה שילדה ישו׳ · תיבהת רוחם כי טח מראות עיניהם ומהשכיל לבותם כי הריא משבט לוי לא היתה ולפי דבריהם מטה יהודה היה לפרוח שהרי מיוחסים את ישו אחריו ועוד מי כתיב ופרח פרח בת׳ שכבר פרח אלא ודאי הפרש על עסק קרח היתה כדי לבטל המחלוקת · ועוד יש להשיב אם המטה היה רומז לישו אב׳ כשנתעברה הריא מיד בו ביום היה לה להוליד אותו ועוד כשב שהיה השקדים נגמרים בגידולן כך היה לו להיות גדול ביום הילדו ולא להמתין עשרים או שלשים שנים · ועוד למה כתיב ויגמול שקדים לשון רבים אם על ישו היה לו להיות שקד אחד ועתה משמע שהיו הרבה ישוים :

Multi inquiunt debuerant esse Iesus, si amygdalus illa figura fuit Christi uestri, quia arbor illa multas protulit nuces, deinde mater eius mox postquam concepit debuerat parere filium, sicut amygdalus subito floruit & fructum fecit. Sed & mater eius non fuit de tribu Leui, cum hæretici genealogiam eius texant de tribu Iehudæ: hæc autem uirga designauit tribum Leui. Non igitur ob aliam causam fecit dominus florere uirgam illam, nisi ut singulare indicium esset in illa dissensione quam excitauerat Korah. Nesciuit Iudæus ille qui ista scripsit, patribus omnia contigisse in figura, id quod tam expresse testatur נחש נחשת *serpens ille æneus, quem erexit*

Moses in deserto, de quo Christus dicit Iohan. 3. [S]icut exaltauit Moses serpentem in eremo, sic oportet exaltari filium hominis: ubi Hebræi nihil aliud putant intelligendum, quam miraculum ipsum quo dominus iterum sanauit aspectu serpentis facticij eos, qui à ueris læsi erant serpentibus. Scribunt nanq; sic:

אִם יִשְׁאָלְךָ בְּנָחָשׁ נְחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה מִי הִתִּיר לוֹ
וְהַכָּתוּב לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה וְגו׳ תֹּאמַר
לוֹ פַּה שֶׁאָסַר הוּא הַקּ׳ שֶׁהִתִּיר וְכֵן בְּאִיסּוּר שַׁבָּת
בְּשַׁ״ת לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ וְכָתוּב וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים
לָכֵן אֵין לְהַרְהֵר וּלְדַקְדֵּק בְּמִצְוֹת בּוֹרְאֵנוּ · אֶלָּא מָה
שֶּׁאָסַר אָסוּר וּמַה שֶּׁהִתִּיר מוּתָּר וְעַ״כ הִזְהִיר מֹשֶׁה
וְכָתַב כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֹא תוֹסִיף עָלָיו
וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ · וְכֵן תֹּאמַר מִן הַכְּרוּבִים וְזֶה שֶׁאָמַ׳
הַכָּתוּב לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ כְּלוֹ׳ לְדַעְתְּךָ אֲבָל לְדַעְתִּי תַּעֲשֶׂה
וּמַה שֶּׁעָשׂוּ אוֹתוֹ לֹא לְהִשְׁתַּחֲווֹת לוֹ וְלֹא לְטָעוֹת
אַחֲרָיו עָשׂוּ אוֹתוֹ אֶלָּא לְהַרְאוֹת לָהֶם כֹּחַ נִפְלְאוֹתָיו
כִּי בְּמָה שֶׁלָּקוּ רִפְּאָם ׃

Vides nimirum hic qui hebraicè calles, quàm longe sint obstinati Iudæi à uero scripturæ sensu, & quam impie agant, cum prohibent collationem fieri scripturæ, sed quemlibet locum simpliciter ut in suo passu inuenitur intelligendum: ut est iste locus quem hic adducunt. Non accendes ignem in die sabbati, & deinde alius, ubi iubentur sabbato duo per ignem offerri agni, id quod Christus quoq; præcedenti capite obiecit obstinatis sui temporis Iudæis, sed mittamus hos errores illorum. Volui hæc solum ob id adducere, ut uideres, quàm putent Iudæi in figuris & parabolis omnia membra & particulas concinnare rebus figuratis atq; similitudinum interprætationibus, nescientes sat esse si in substantia ad propositam faciant rem.

Grano

a Grano sinapis.] Sensus huius parabolæ est: ut ex minimo sinapis grano breui crescit arbor, ita euangelium & regnum cœlorum orbi inuectum à principio erat pusillum, cum pauci & contempti homines Christo adhærerent, sed breui tempore superauit regna mundi, expanditq; ramos ad fines terræ. Idem significatur per parabolam fermenti, quod breui tempore per totam farinæ massam serpit illamq; inflat. Est & fermentum maliciæ & nequiciæ de quo Paulus 1. Corinth. 5. scribit, quod scilicet multos inficere potest & corrumpere. At Christus hic loquitur de fermento fidei, quod cupit in omnes transire & spargi. Quando hic fit mentio mensuræ sati, notandum quod apud Hebræos ita inueni scriptum de mensuris:

יש באיפה ג׳ סאין ובסאה יש ו׳ קבין ובקב ד׳ לוגין ובלוג ו׳ ביצים:

Hoc est, Habet mensura Ephi tria sata, satum continet sex kabos, in kabo autem sunt quatuor Login, & Log habet sex oua: Hæc si iuste multiplices, à Log scilicet incipiendo quæ in aridis & liquidis minima est mensura, sex continens gallinacea oua, inuenies kabum esse continentiam 24. ouorum, satum uero mensuram 144. ouorum, & Ephi quæ Epha apud Hebræos uocatur, continere 432 oua. Scribūt præterea quod decem Ephi faciant unū חומר homer, quæ mensura alio nomine כור chorus uocatur, de qua Lucæ 16. & hæc continet 4300 oua & ferè unam quartam oui, estq; maxima apud Hebræos mensura. Cæterum הין hin, quæ est mensura liquidorum, dicitur continere שנים עשר לוג duodecim log, id est septuagintaduo oua.

c In caminum ignis.] Scribunt & Hebræi de hoc igne in fine mundi arsuro & impios exusturo, sed quàm caste, ipsi uiderint: Habent enim sic:

ליו׳ הדין יבא ה׳ במורא גדול באש ובלהבה במו שנא׳

דגת חיים כאש בוער באש בתנור והיו כל זדים וכל
עושה רשעה קש ילחט ויוקדם מהם הקב' ואותו
אש יהיה לרשעים ליסורין שישרוף אותם ויכלת
אותם מן העולם כמו אש זה שישרוף התבן לגמרי
שאין דבר שהוא חיה תבן ולהוט חש מהרה כמו
כן יאבדו רשעים ברגע אחת יאבדו את כולם ולא
יעזב להן שם וזכירה וכל דבר שיהיה לרשעים
לפורענות רעות וליסורין הוא יהיה לצדיקים ל
לטובה ולברכה ולרפואה כמו שנ' אחריו וזרחה
לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם
ופשתם כעגלי מרבץ והרשעים יהיו עפר תחת כפות
רגלי הצדיקים ;

f *Thesauro abscon'o.*] *Ostendit Christus ista parabola præcium euangelij, quod longe superat omnem thesaurum huius mundi, nempe quod potest saluare in perpetuum animam. Nullam autem potest homo dare commutationem pro anima sua, sed omnia exponit, ut eam in hoc mundo saluet, quanto magis ut in æternum illam beatificet?*

g *Sagene.*] Hic *rursum ostenditur ecclesiam Christi usq; ad finem mundi habituram malos admixtos bonis. Sagena est uerbum* Dei, *quod sparsum in populum aliquos non omnes capit, sicut nec sagena omnes pisces maris comprehendit, sed quos capit, hi trahuntur ad litus, & boni quiq; iterum à malis separantur. Sunt enim inter bonos multi hypocritæ, qui nunc simulantes sanctitatem, tunc toti mundo manifesti erunt.*

h *Scriba doctus in regno cœlorum.*] *Significatur hic per doctum scribam syncerus prædicator euangelij, comparaturq; liberali patrifamilias, qui profert conuiuis omnia quæ nouerit illis esse grata, noua*

to, noua & uetera, sic qui alios docet euangelium, debet omnia quæ nouerit auditoribus esse grata & accommoda, ubertim & liberaliter proponere.

i Non'ne hic est fabri filius] *Quod hic Christus dicitur habere patrem, fratres & sorores, fit more* Hebræorum, *qui cognatos uocant fratres & sorores: id quod cum impios Iudæos non lateat, uide quàm impudenter audeant hic scribere contra nos &* Christum *nostrum:*

אני שואל לך אם היו למרים בנים ובנות בלא ישו
הלא יוסף בן נפחא אם היה לו בן ובת מאשה אחרת·
את יש להם בני ובנות דרי טוב לכך אמרו היהודים
מכיריו הלא אנו רואים אחיו ואחיותיו יעקב ר
יוסף ושמעון ויהודה שאינם עושים חכמות כ
במותו· אבל אם לא היו לו בנים ובנות זולתי
ישו למה אמרו היהודים כך הלא אחיו ואחיותיו
אינם עושים כמוהו ולמה קוראים לאילו קרואים
שמות אחיו ואחיותיו אלא כמו לאחרים ולמה לא
השיב ישו להם שורשי כל מה שאמר שיש לי אחים
ואחיות כיזוב הוא ולא אני בן נפחא ודאת שאתם
תמיהים מחכמתי אל תתמהו ייכל חכמות שבעולם
שלי היא· תשובתי דרך הוא בלשון הקדש לקרא
את קרובים אחים וקרובות אחיות כמו שאמר א
אברהם על אשתו אחותי היא ואל לוט אחים אנחנו
וכן לאם ישוע היו אחיות ולכן היו בנים והם ג
נקראו פה אחי ישוע· על אביו אמרתי לעיל
שנחשב אב של ישוע ואין היה אביו באמת כי ל
לעולם לא ידע את אשתו הבתולה אין קודם לידת

ואין אחר שילדה את בנו · וכי ישוע לא השיב
לאומרים שלו אחים ואחיות יש לדעת כי היהודים
האלה לא כן אמרו שאחים האלה הם בני אמו של
ישוע ועל כן הוא החריש על דבר הזה · על אביו
הוא רצה שהם ישעו בו לעת עד שיראו נפלאותיו
ואז ישפטו אם אלהים הם אם לא ;

Hoc in summa uolunt hic Iehudæi, quod is locus arguat Christum habuisse fratres, sorores & patrem, atq; ideo mater eius non fuerit uirgo, nec ipse filius Dei: sed his hebraice respondi pro captu ingenij mei.

N tempore illo audiuit Herodes[a] unus ex quatuor principibus famam Iesu, & dixit famulis suis: hic est Iohannes baptista, is surrexit à mortuis, & ideo uirtutes operantur in eo. Nã Herodes tenuit Iohannẽ & uinxit eum, posuitq́ in carcerem propter Herodiaden uxorẽ fratris sui. Dicebat enim illi Iohannes: non licet ut ipsa sit tecum. Vnde uoluit occidere eum, sed timuit populum, quoniam habebant eum ueluti prophetam.

בעת ההיא שמע הה
הורודוס אחד מארבעת
נשיאי שמע של ישוע
ויאמר לנעריו זה הוא
יוחנן המטבל הוא קם
ממתים ועל כן הפלאות
יפעלו בו ; כי הורודוס
החזיק ביוחנן ויאסר
אותו ונתן בבית האסור
מפני הורודוסית אשת
אחיו ;

כי אמר אליו
יוחנן אין מותר שהיא
תהיה אתך ;

וירצה להרוג אותו ו
וירא את העם כי היה
בעיניהם כמו נביא ;

וּבְיוֹם מוֹלֶדֶת הוֹרוֹדוֹס רִקְּדָה בַּת שֶׁל הוֹרוֹדִסִית בְּתָוֶךְ וְהִיא יָשְׁרָה בְּעֵינֵי הוֹרוֹדוֹס ׃ וַיִּבְטִיחַ בִּשְׁבוּעָה לָתֵת לָהּ כָּל־מָה שֶׁתִּשְׁאַל מִמֶּנּוּ ׃ וְהִיא נִזְהֶרֶת מֵאִמָּהּ וַתֹּאמֶר ׃ תֵּן לִי פֹּה בִּקְעָרָה רֹאשׁ יוֹחָנָן הַטּוֹבֵל ׃ וַנֶּעֱצַב הַמֶּלֶךְ אֶלָּא בַּעֲבוּר הַשְּׁבוּעָה וּבַעֲבוּר אוֹתָם אֲשֶׁר יַחְדָּיו יָשְׁבוּ בַּשֻּׁלְחָן צִוָּה לְהִנָּתֵן ׃ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְצֹץ אֶת־רֹאשׁ יוֹחָנָן בְּבֵית הַסֹּהַר ׃ וַיִּנָּשֵׂא רֹאשׁוֹ בִּקְעָרָה וְנָתוּן לַנַּעֲרָה וְהִיא הֱבִיאָה אֶל אִמָּהּ ׃ וַיִּגְּשׁוּ תַלְמִידָיו וַיָּסִירוּ אֶת־גּוּפוֹ וַיִּקְבְּרֻהוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לְיֵשׁוּעַ ׃ וּכְשֶׁשָּׁמַע יֵשׁוּעַ סָר מִשָּׁם בִּסְפִינָה אֶל מְקוֹם הַמִּדְבָּר לְבַדּוֹ ׃ וַתִּשְׁמַעְנָה ... הָלְכָה בְּרַגְלֵיהֶם אַחֲרָיו מֵעָרֵיהֶם ׃

tam. In die autem natalis Herodis, ſaltauit filia Herodiadis in medio, [a] & placuit oculis Herodis. Et promiſit ei per iuramentum ſe daturum ei quicquid poſtularet ab eo. Et ipſa monita à matre ſua, dixit. Da mihi hic in patina caput Iohannis baptiſtę. Et turbatus eſt rex, ſed [b] propter iuſiurandum & propter eos qui ſimul ſedebant ad menſam, præcepit dari. Et mittens amputauit caput Iohannis in carcere. Sublatumq́ eſt caput eius in paropſide & datum puellæ, illa autem attulit matri ſuæ. Et accedentes diſcipuli eius, ſuſtulerunt corpus eius & ſepelierunt ipſum, uenientesq́ nunciauerunt Ieſu. Et cum audiſſet Ieſus [c] ſeceſſit inde per nauim in deſertũ locum ſeorſim. Et audientes turbæ ſecutæ ſunt eum pedibus ſuis ex ciuitat...

Et ipse egressus uidit populum multũ, misertusq́ illius sanauit infirmos eorum. Et uespere facto, accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: desertus est locus & hora iam prçterijt, dimitte ergo turbas ut eant in uillas & emant sibi alimoniam. Quibus dixit Iesus: non est opus ut ipsi abeant, uos date illis ut comedant. Responderunt ei: Non sunt nobis hic nisi quinq́ panes & duo pisces. Ait illis: afferte eos huc ad me. Præcepitq́ populo ut sederet & comederet super gramen, ipse autem accepit quinq́ panes & duos pisces, & sublatis oculis suis in cœlum, benedixit & fregit, deditq́ discipulis suis panes, & discipuli eius dederunt turbis. Et comederunt omnes atq́ saturati sunt, & sustulerunt reliquias, duodecim sportas plenas de fragmentis. Porrò numerus come-

ויצא וירא את־עם רב
וירחמהו וירפא את־ה
חוליהם ׃ ואחרי שהיית
ערב קרבו אליו תל
תלמידיו לאמר שמם
המקום ושעת כבר ע
עברת ועל כן תבת ת
הביתות כדי שתלכנה
אל־הכפרים ותקנינה
לחם אוכל ׃ ויאמר
אליהם ישוע אין יצ
יצטרכו ללכת אתם תנו
לחם לאכול ׃ ויענו לו
אין לנו פת כי אם ח
חמשית לחם ושני דגי׳ ׃
ויאמר להם השיאום
הלום אלי ׃ ויצו את־
העם לשאת ולאכל על
חציר והוא לקח חמשת
לחם ושני דגים וישא
עיניו אל שמים ויברך
וישבר ויתן הלחם ל
לתלמידיו ותלמידיו נ
נתנו לכיתות ׃ ויאכלו
כלם ושבעו וישאו ש
שארית שנים עשר ס
סלים מלאים מפתים ׃

ומספר האוכלים היה
חמשת אלף איש בלתי
נשים וטף: ומיד פצר
ישוע בתלמידיו לעלות
בספינה וללכתם לפניו
עבר ים עד שיניח ה
הכיתות: וכשהניח את
העם עלה לבדו להר
להתפלל: ויהי ערב
והוא לבדו היה שם:
והספינה נדפה בתוך ה
הים מן הגלים כי הרוח
היתה להם להפך: ויהי
ברביעית אשמורת ה
הלילה ויבא אליהם י
וילך על ים: ורואים
אותו מתהלך על ים נ
נבהלו ויאמרו כי מ
מזיק היא ויצעקו מ
מיראה: ופתאם דבר
ישוע אליהם לאמר ב
בטחו כי אני הוא אל
תיראו: ויען כיפה
ויאמר אדני אם אתה
הוא צוה ואבוא אליך
על המים: והוא אמר
בוא:

comedentium fuit, quinque millia uirorum præter mulieres & paruulos. Et ſtatim compulit Ieſus diſcipulos ſuos, ut conſcenderēt nauim & præcederent ſe trans fretum donec dimiſit turbas. Et cum dimiſiſſet populum, aſcēdit ſolus in montem ut oraret. Et facta ueſpera, ipſe ſolus fuit ibi. Nauis uerò impellebatur in medio maris à fluctibus, eo quòd uentum haberent ex aduerſo. Et factum eſt in quarta uigilia noctis, uenit ad eos ambulans ſuper mare. Et uidentes eum ambulantem ſuper mare, turbati ſunt & dixerunt, quia [d] phantaſma eſt, & clamauerunt præ timore. Et ſtatim locutus eſt ad eos Ieſus dicens: confidite, quia ego ſum, nolite timere. Reſpondens autem Petrus dixit: domine ſi tu es, iube ut ueniam ad te ſuper aquas. Qui ait, ueni. Et deſcen-

deſcendens Petrus de na-
ui, ambulauit ſuper aquã
ut ueniret ad IESVM.
Cumq́ uidiſſet uentum
ualidũ, timuit: & ut mer-
gi cœpit, clamauit di-
cens. Domine ſalua me,
& continuo extendit Ie-
ſus manũ & tetigit eum,
dixitq́ ei: modicæ fidei,
quare dubitaſti? Et cum
aſcẽdiſſet in nauim, quie-
uit uentus, & qui fuerant
in naui uenerunt adora-
uerunt eum dicentes: Ve-
re filius dei es tu. Et eun-
tes trans mare, uenerunt
in terram Ginoſar, & ho-
mines loci illius cum co-
gnouiſſent eum, miſerũt
ad totam terram illam, &
adduxerunt ad eum om-
nes illos qui male habe-
bant, præcabanturq́ eum
ut uel ſaltem continge-
rent fimbriam ueſtimenti
eius. Et omnes qui teti-
gerunt, ſalui facti ſunt.

וירד כיפה מן ספינה
וילך על המים לבוא אל
ישוע ;
וכשירא את־רוח חזקה
ירא וכאשר החל לטבע
צעק לאמר ;
אדני הושיעני
ופתאם נטה ישוע את־
יד ויאחז אותו ויאמר
אליו קטן באמונה ל
למה הסתפקת ;
וכשעלה אל
ספינה שתקה הרוח ו
ואשר היו בספינה באו
וישתחוו לו לאמר ב
באמת בן האלהים א
אתה ;
והם הלכו בעבר הים
ויבאו בארץ גינוסר
ואנשי המקום ההוא
כשידעו אותו שלחו
אל כל־ארץ הזאת וי
ויגישו לו כלם אשר
היו ברע ויתחננו א
אליו כדי שיגעו שפת בגדו ; וכל שיגעו
נושעו ;

Vnus

a *Vnus ex quatuor principibus.*] *Lucæ tertio legitur de tetrarchia horum principum, quam quisq; habuerit subiectam terram.* Herodes *de quo hic fit mentio, filius fuit maioris* Herodis, *qui infantes Bethlehemiticos trucidauit.* Hic *cum uideret & audiret Christum mira agere, lapsus in falsam opinionem, cœpit cogitare animam* Iohannis *à se decollati translatam in alìud corpus, nempe* Iesu: *cuius opinionis inuentorem aiunt fuisse* Pythagoram.

b Propter *iusiurandum.*] Rex *impius religiosus esse uoluit in ea re, quæ citra summam impietatem perfici non potuit.* Nam *innocentem occidit contra ius dei & naturæ.* Nec *excusare illum potuit iuramentum, quod erat factum contra dei mandatum.*

c *Secessit inde per nauim.*] Hoc *est, traiecit mare Galilææ quod est* Tyberiadis, *& alio nomine uocatur lacus* Ginosar, *ut supra ostendimus.*

d Phantasma.] Vocant Hebræi *phantasma siue spectrum nocturnum* מזיק *id est, nocentem, et alio nomine* פגע *ab occurrendo, scribuntq; mira de eo super psal.* Qui *habitat in adiutorio altissimi, asserentes spectra illa incarnatos esse dæmones.* Vnde *autem sint nati aut producti, scribit rabi* Abraham Hispanus, *non* Ezraides *ille, sed alius eiusdem nominis, qui autor est fasciculi myrrhæ: hic inquam super pentateuchum sic scribit:*

המזיקים הם נקראים נגעי בני אדם ולפי
שהם נתהוו מכח אדם הראשון באותם ק״ל
שנה שנפרש מאשתו ונתהוו מהזיבה שלו
נקראו נגעי בני אדם ולכן יש בזה המזמור
ק״ל תיבות עם פסוק אורך ימים אשביעהו
שכופלים אותו לעמוד כנגד המזיקים ש
שנתהוו מאדם באילו ק״ל שנה ולפי שזאת
הנחלה הניח אדם לבניו כשאדם רואה קרי
בלילה נתהוו ממנו מזיקין ופוגעים בני
אדם

אדם ולכן אמרה הורה ונשמרת מכל דבר
רע שלא יתהר אדם ביום ויבא לידי טומאת
לילה מצד זה הבליעל שנקרא רע עין ול
ולפעמים נראה בעין נקבה והיא לילית ב
באומר שדה ושדתים שדים זכרים ונקבות
ווהו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור
מקרה לילה כי אחר שקרא עמו זה חצר אא
יטמא אחר שנגע בבת ירך יעקב ואלו ת
המזיקין שנהיו מזוב האדם מתחברים כלם
כשנפטר האדם אצל אביהם ליגע בו לטמאו
ולכן צוו חול' לעשות הקפות לאדם ולהזכיר
שם דברים בענין שבאלו הקפות בורחים
כולם ואין נוגעים בו וצוו שיעשו ז' הקפות
להברות ז' כיתות של מלאכי חבלה שמתחברי'
שם והם בורחים ואין נוגעין בו ובן צריך ל
לעשות ההקפות אצל הקבר בענין שמיד כ
כשיושלימו ההקפות יכניסוהו אל הקבר ו
ויריצוהו אל הבור בענין שלא יגע בו רע:

Quis quæso potest homo Iudæorum tam horrendam opinionem sine uehementi admiratione legere, qui putant spectra illa nocentia producta ex semine primi parentis centum illis & triginta annis, quibus abstinuit ab uxore sua post fratricidium à Cain commissum? Sed & hoc multo absurdius uidetur esse ut illi credant phantasmata illa esse tam infesta cadaueribus defunctorum, & posse abarceri septem circulis circum sepulchrum factis, ne cadauer intromittendum quoquo pacto inquinent. Noluí iam insignia delyramenta uertere in nostram linguam: ne tamen deessem hebraicæ linguæ studiosis, uolui illis obscuriora declarare uocabula in memorata citata lectione. נהההי *passiuum plurimum est ab* היה *fuit. Sic enim*

plerunq;

plerunq; usurpant magistri uerbum hithpael. Cæterum זיבה *est fluxus uiri, sicut &* קרי *quod legitur cum sægol sub kuph. Est autem* קרי *proprie occursus à uerbo* קרא *qui dormientibus in somnio cum impudica imaginatione contingit: ut quod homo interdiu* הרהר *imaginatur, præsertim impudicum, id plerunq; sub noctem in relicta specie refricatur, uocaturq; imaginatio illa* עין רע *quæ sub forma mulieris appareat, uocatur* לילית *siue* שרה *hoc est, diabola. Porro* נפטר *capitur pro expirare & animam agere,* הקפות *sunt circuli, à radice* נקף *circundedit. Reliqua tu ipse lector intelliges, qui uel mediocriter linguam hebraicā attigisti.*

אָז קָרְבוּ אֵלָיו מִירוּשָׁלַם סוֹפְרִים וּפְרוּשִׁים לֵאמֹר׃ לָמָּה תַלְמִידֶיךָ יַעַבְרוּ אֶת־גְּזֵירוֹת הַזְּקֵנִים כִּי הֵם לֹא יִרְחֲצוּ יְדֵיהֶם כְּשֶׁיֹּאכְלוּ אֶת־לֶחֶם׃ וְהוּא עָנָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְלָמָּה אַתֶּם עוֹבְרִים מִצְוַת הָאֱלֹהִים בִּשְׁבִיל גְּזֵירַתְכֶם׃ כִּי אֱלֹהִים אָמַר כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ וְהַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמַת וְאַתֶּם אוֹמְרִים כָּל־מִי שֶׁיֹּאמַר

TVnc accesserunt ad eum à Ierosolymis scribę & Pharisæi dicētes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorū? quoniam non lauant manus suas quando manducant panem. Qui respondens dixit illis: quare & uos trāsgredimini præceptū Dei propter traditionem uestrā? Nam deus dixit, honora patrem tuum & matrem tuam, & qui maledixerit patri suo & matri suæ morte interficiatur: uos autē dicitis, quicunq;

Q

dixerit patri & matri, omne munus quod est à me tuæ accedet commoditati, & non honorabit patrem suum atq; matrem suam, & irritum fecistis mandatũ dei propter traditiones uestras. Hypocritæ, bene egit Isaias, uaticinando de uobis & dicendo: [b] Populus iste ore suo atq; labijs suis honorant me, cor autem suum elongauit à me, factusq; est timor eorũ erga me, mandatum ueluti ab hominibus datum. Et conuocatis ad se turbis dixit ad eos: audite & cognoscite, non id quod intrat in os maculat hominem, sed id quod egreditur ex ore, illud impurum reddit hominẽ. Tunc accesserunt discipuli eius & dixerũt: nosti ne quod Pharisæi audientes uerbũ illud [c] irritati sunt? Et respondens Iesus dixit: omnis plantatio quam non plantauit pater meus qui

לאב ולאם כל־מתן ש
שהוא ממני היא תו
תועלתך ואין יכבד את
אביו ואת אמו ותפירו
מצות האלהים בעבור
גזירותיכם ; חנפים
ישעיהו היטיב לחת
להתנבא עליכם לאמר
העם הזה בפיו וב
ובשפתיו כבדוני ולבו
רחק ממני ותהי יראתם
אותי מצות אנשים מ
מלמדה ;
ויועץ לעצמו
הכיתות ויאמר אליהם
שמעו ודעו אין מה ש
שיבא לפה יטמא את־
אדם אלא מה שיצא מ
מפה הוא יטמא את־א
אדם ; אז נגשו תלמידיו
ויאמרו התדע כי פר
פרושים השומעים ה
הדבר הזה הכעסו ;
ויען ישוע ויאמר כל־
מטע אשר לא נטע אבי
שבשמים ינתש ;

est in

eſt in cœlis, eradicabitur. Dimittite illos, quia cæci ſunt & duces cæcorũ. Et ſi cæcus conducat cęcum, ambo cadent in foueam. Reſpondẽs autem Petrus dixit ei: interpretare nobis parabolam iſtam. Et ait Ieſus: etiã uos adhuc nihil intelligitis? Non intelligitis quod oẽ quod ingreditur in os, uadit in aluum, emittiturq́ in ſeceſſum? Quæ autem prodeunt ex ore, egrediuntur ex corde, & ea ſunt quæ inquinant hominẽ. Nam ex corde egrediuntur cogitatiões malę, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, teſtimonium falſum, & blaſphemiæ. Iſta ſunt quæ inquinant hominem. At cum quis comedit & non lauit manus, id non maculat hominem. Et egreſſus inde Ieſus, uenit ad partes Tyri & Zidonis, & ecce mulier Chananæa egreſſa de finibus illis,

הַנִּיחוּ אוֹתָם כִּי עִוְרִים
הֵם וְנוֹהֲגֵי הַעִוְרִים׃
וְאִם עִוֵּר יִנְהַג אֶת־עִוֵּר
שְׁנֵיהֶם יִפְּלוּ לְבוֹר׃
וַיַּעַן כֵּיפָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
פְּתוֹר לָנוּ הַמָּשָׁל הַזֶּה׃
וַיֹּאמֶר יֵשׁוּעַ גַּם אַתֶּם
עַד עַתָּה אֵין הִתְבּוֹנַנְתֶּם׃
אֵין תִּתְבּוֹנְנוּ כִּי כָל־
מַה שֶׁיָּבֹא לַפֶּה הוּא יָבֹא
לַבֶּטֶן וַיִּשָּׁלַח בְּאָחוֹר׃
וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ מִפֶּה הֵם י
יֵצְאוּ מִלֵּבָב וְהֵם יְטַמְּאוּ
אֶת־אָדָם׃ כִּי מִלֵּבָב
יֵצְאוּ מַחְשְׁבוֹת רָעוֹת ר
רְצָחִים נִיאוּפֵי זְנוּנִים
גְּנֵבוֹת עֵדוּת שֶׁקֶר וג
וְגִדּוּפִים׃ אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר
יְטַמְּאוּ אֶת־הָאָדָם׃ אֲבָל
בְּשֶׁיֹּאכַל אִישׁ וְלֹא רָחַץ
יָדַיִם זֹאת אֵין תְּטַמֵּא
הָאָדָם׃
וַיֵּצֵא מִשָּׁם יֵשׁוּעַ
וּבָא אֶל־חֶלְקֵי צוֹר וצ
וְצִידוֹן וְהִנֵּה אִשָּׁה כנ
כְּנַעֲנִית יָצְאָה מִגְּבוּלִי

clamabat ad eum dicens:
miserere mei domine, fili
Dauid. Filia mea affligi-
tur ualde à dæmone: at ip
se non respondit ei quic-
quam. Et accedentes di-
scipuli eius, precabantur
eum dicentes: dimitte eã,
quoniã clamat post nos.
At ille respondit, & ait:
[d] Non sum missus nisi ad
oues quæ perierũt in do-
mo Israël. Illa uerò uenit
& adorauit eum, dicens:
Domine, salua me. Et re-
spondens Iesus ait: Non
est bonũ sumere panem
filiorum, & mittere cani-
bus. Illa autem dixit, Sic
est domine, ueruntamen
canes ipsi edunt de micis
quæ cadunt de mensa do-
minorum suorum. Tunc
respondit Iesus & dixit il
li: ô mulier magna est fi-
des tua, fiat tibi sicut pe-
tis: & sanata est filia eius
in ipsa hora. Trãsiens au-
tem inde Iesus uenit iux-
ta mare Galilææ, & ascen-
dens in montẽ sedit ibi.
Et

האשה ותצעק ותאמר א
אליו חנני אדני בן־־ד
דויד: בתי תענה מאד
מאת השד והוא אין ע
ענה לה כלום: ויקרבו
תלמידיו ויתחננו אליו
לאמר שלח אותה כי ה
היא צועקת אחרינו:
והוא ענה ויאמר אינני
נשלחתי כי אם אל צאן
שאבדו בבית ישראל:
והיא באה ותשתחו לו
ותאמר אדני הושיעני:
ויען ישוע ויאמר אין
טוב לקחת לחם הבנים
ולשלוח לכלבים: והיא
אמרה כן הוא אדני א
אבל כלבים גם הם י
יאכלו מן פתותים ה
הנופלות משלחן א
אדניהם: אז ענה ישוע
ויאמר לה האשה גדולה
אמונתך: יהי לך כאשר
תחפוצי ותרפא בתה ב
בשעת ההיא: ויעבר
משם ישוע ויבא על ים
הגליל ועלה להר ישב

שָׁם ׃ וַתִּקְרַבְנָה אֵלָיו
כִּתּוֹת רַבּוֹת וַיִּהְיוּ א
אִתָּם חֵרְשִׁי׳ עִוְרִי׳ פִּסְחִי׳
חַלָּשִׁים וַאֲחֵרִים רַבִּים ו
וַיָּשִׂימוּ אוֹתָם לִפְנֵי ר
רַגְלָיו וְהוּא רִפָּא אוֹתָם
׃ וַיִּתְמְהוּ הָעָם כִּשְׁרָאוּ
אֶת־חֵרְשִׁים מְדַבְּרִים ו
וּפִסְחִים מִתְהַלְּכִים ו
וְעִוְרִים רוֹאִים וַיְגַדְּלוּ
אֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ׃
וַיִּזְעַק יֵשׁוּעַ אֶת תל
תַּלְמִידָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
חֲנוֹתִי לָעָם כִּי עַתָּה ש
שְׁלֹשׁוֹם הֵם יוֹשְׁבִים א
אִתִּי וְאֵין לָהֶם מָה ש
שֶׁיֹּאכְלוּ וְאֵינִי אַנִּיחַ א
אוֹתָם צָמִים פֶּן יִתְעַלְּפוּ
בַּדָּרֶךְ ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
תַּלְמִידָיו מֵאַיִן לָנוּ ב
בַּמִּדְבָּר כַּמָּה כִּכְּרֵי לֶחֶם
כְּדֵי שֶׁנַּשְׂבִּיעַ אֶת־עַם
הַזֶּה גָּדוֹל ׃ וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם יֵשׁוּעַ כַּמָּה כִּכְּרֵי
לֶחֶם יֵשׁ לָכֶם ׃ וַיֹּאמְרוּ
שִׁבְעָה וּמְעַט הַדָּגִים ק
קְטַנִּים ׃ וַיְצַו אֶת הָעָם

Et acceſſerũt ad eum turbæ multæ, habentes ſecum ſurdos, cæcos, claudos, debiles & alios multos, poſueruntq́; eos ante pedes eius, & ipſe ſanabat eos. Et miratæ ſunt turbæ, cum uidiſſent mutos loquẽtes, claudos ambulantes & cæcos uidentes, & magnificabãt deũ Iſraël. Et conuocans Ieſus diſcipulos ſuos ait illis: Miſereor turbæ, quia iam triduo manent apud me, & non habent quicquam, quod comedant: nec ego dimittam eos ieiunantes, ne fortè deficiant in uia. Et dixerunt ad eum diſcipuli eius: Vnde nobis in deſerto tam multi panes, ut ſaturemus populum hunc tam magnũ? Quibus ait Ieſus: quot panes habetis apud uos? Et dixerunt: ſeptem & paucos piſciculos. Et iuſsit populum ſedere in terra. Sumensq́; ſeptem panes & piſces, egit gratias &

frangens dedit diſcipulis ſuis, diſcipuli autem dederunt turbæ. Et comedentes omnes, ſaturati ſunt: & ex eo quod ſuperfuit ex fragmẽtis, ſuſtulerũt ſeptẽ ſportas plenas. Cæterum hi qui comederant, erant quatuor millia uirorum, præter paruulos & mulieres. Et dimiſſa turba aſcendit in nauim, uenitq́ in fines Migdala.

לָשֶׁבֶת עַל הָאָרֶץ ׃
וַיִּקַּח שִׁבְעָה כִּכְּרֵי לֶחֶם
וְהַדָּגִים וַיֹּאמֶר תּוֹדָה
וַיִּשְׁבֹּר וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו
וְתַלְמִידִים נָתְנוּ לָעָם ׃
וְכֻלָּם אָכְלוּ וַיִּשְׂבָּעוּ
וּמִמָּה שֶׁנּוֹתַר מִן הַת
הַתִּיבוֹת נָשְׂאוּ שִׁבְעָה ס
סַלִּים מְלֵאִים ׃
וַיִּהְיוּ אֵלֶה שֶׁאָכְלוּ
אַרְבַּעַת אֲלָפִים אֲנָשִׁים ב
בִּלְתִּי טַף וְנָשִׁים ׃ וַיַּנַּח
אֶת־הַהֲמוֹנָה וַיַּעַל אֶל סְפִינָה וַיָּבוֹא בִּגְבוּל מִגְדָּלָה ׃

a *Trad tiones ſenicrum.*] *Traditiones ſeniorum uocantur his mandata hominum, quæ mere inuenta hominum ſunt, nullam utilitatem afferentia proximis, ſed ad gratificandum Deo, nulla legis Dei habita ratione ſunt excogitata: qualia apud nos ſunt diſcrimina dierum, locorum, perſonarum, ciborum & aliarum rerum externarum: ex quorum obſeruantia nulla uitæ externæ prouenit commoditas, ſed magis nocumentum. Quæ autem ad externam uitam decenter & cum commodo proximorum degendam ab hominibus ſunt conſtituta, hæc magis diuinæ quàm humanæ cenſentur traditiones, eo quod ex præcepto dilectionis originem trahunt, quod caput eſt præceptorum dei. Quales apud nos irrepſerunt hominum traditiones, nemo eſt qui ignorat, quales apud* Hebræos *olim fuerint & adhuc ſint, ſcripta illorum teſtantur, quæ ferè plus continent ſuperſtitionis quàm pietatis. Ex præſenti loco colligere licet thalmudicas nenias iam ante* Chriſtum *à rabinis conceptas, ſed aliquot annis poſt deuaſtationem Ieroſolymitanam conflatas & in librum redactas.*

Quas

Quas traditiones & ceremonias receperint à senioribus de lauandis manibus, ego hebraice studiosis in libello præceptorum Mosaicorum ostendi. Deinde quomodo encruarint mandatum dei de honorandis parentibus, Christus hoc loco ostendit, quando illis improperat quod quæstus causa hortabantur filios, ad inferendum templo etiam ea quæ necessaria erant pro sustentatione uitæ parentum. Sed ut hebraicæ linguæ studiosi habeant nonnihil de illis superstiiciosis & ridiculis constitutionibus, libuit hic pauculas pro eorum exercitio inserere. Et in primis uide quid statuerint obseruandum in diebus phurim, quos celebrant in mense adar, id est, februario, in memoria liberationis de manibus Haman, de quo in libro Esther,

יום יד ויום טו באדר ימי פורים והכל חייבין בקריאת מגילה גם עבדים ונשים וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה או בפיה אחת וחייב כל אדם ליתן מתנות לעניים וכל מי שיפשוט ידו ליטול נותנין לו אם ישראל ואם גוי ואין העני רשאי להוציאו לדבר אחר אלא בסעודת פורים ויש להרבות בסעודת פורים וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ואסור בהספד ותענית ביו״ט ובט״ו ומכים כף אל כף ואם מת לו מת בפורים אסור להספידו :

Traditiuncula alia, quam iusserunt obseruari in dedicatione templi, quæ primū celebrata fuit sub Machabæis 25. die mensis Kislef, *quando scilicet mundatum fuit templum postquam à Græcis fuerat prophanatum: hanc dedicationem iusserunt sic quotannis obseruari:*

תקנו חאבות להדליק נרות בכל הלילות מסוף ש שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה כדי להזכיר הנס וצריך כל אדם להזהר מאד ואפילו עני המתפרנס

מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ל
להדליק ׃

Hic ordinauerunt, ut omnis homo quantumlibet pauper, etiam qui ex eleemosyna uiuit, debeat per octauam dedicationis sub noctem accendere lucernam, & si non suppetat oleum, tenetur illud mendicare, aut uendere tunicam & emere oleum. Porro quàm ob friuolas causas instituerint ieiunia, audi:

אלו הימים שמתענין בהם מן התורה׳ באחד בניסן
מתו בני אהרן׳ בי״ בו מתה מרים׳ בכו בו מת
יהושע בן נון׳ בי״ באייר מת עלי הכהן ושני בניו
ונשבה הארון הברית׳ בכח״ בו מת שמואל הנביא׳
בכג״ בסיון בטלו הביכורים מלעלות לירושלם ב
בימי ירבעם בן נבט׳ בכח״ נהרגו הרבה רבותינו
והכהנים׳ בכז״ בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון
וספר תורה עמו׳ ביז״ בתמוז נשתברו הלוחות
ובטלה התמיד והובקעה העיר׳ באחד באב מת
אהרן הכהן׳ בט״ בו נגזרה גזרה על אבותינו שלא
יכנסו לארץ ונחרב הבית ראשונה ושניה. ביח״
כבה נר בימי אחז׳ בג״ בתשרי מת גדליה והיהודיים
אשר עמו׳ בז״ בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו
בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל׳ בז״ במרחשון
עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו׳ בכח״ בכסליו
שרף יהויכין את המגילה אשר כתב ברוך מפי י
ירמיהו׃ בח״ בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי
המלך והיה חשך לעולם ג׳ ימים׳ בי״ בו סמך מלך
בבל על ירושלם להחריבה׳ בכג״ בשבט נתקבצו כל
ישראל על שבט בנימן על ענין הפלגש ועל פסל
מיכה׃

מיכה׳ בז״ באדר מת משה רבינו עה״׳ אלו ימי
התעניות קבלו ישראל מן התורה׳ ועוד גזרו רז״ל
שיהו מתענין מפני שלשה דברים על חורבן הבית
ועל התורה שנשרפה ועל חרבת השם:

Placuit adhuc inſerere pauculas traditiones ex multis, quos condiderunt pro obſeruatione dierum feſtorum, quæ ſcilicet opera uiolent diem ſolennem & quæ non. Per diem feſtum intellige alium ſolennem diem quàm ſabbatum, quales ſunt neomeniæ &c.

אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב אבל אווזין
ותרנגולים שבבית מותר לצודן׳ אין נופחין במפוח
מפני שדומה למלאכת אומן אלא בשפופרת׳
ובשעושה האש ונותן עליה הקדרה צריך ליזהר ב
בסידור העצים שלא יהא דומה לבנין: אסור לבשל
ביט״ אלא כדי צורך היום׳ אין עושין גבינה ביום
טוב ואין גוזזין הירק לחתכם בהן׳ מותר לעשות
מדורה להתחמם כנגדה ולחמם מים לרחוץ רגליו
אבל לא כל גופו: ביצה שנולדה ביום טוב אסור
לנגע בו וכל שכן שלא לאוכלה ואפילו ספק נולדה
ביום טוב או בחול אסור ואפילו נתערבה באלף
כולן אסורות: השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים
גמורות מותרות: חייב אדם להיות ביום טוב
שמח וטוב לב הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו
כל אחד כראוי לו כיצד הקטנים נותן להם קליות
ואגוזים ומגדנות והנשים קונה להם בגדים ד
ותכשיטין כפי ממונו והאנשים אוכלים בשר ו
ושותין יין וכשאוכלים חייבים להאכיל לגר ל
ליתום ולאלמנה עם שאר העניים: בכ׳ וזר

מַשְׁכִּימִין לְבֵית כְּנֶסֶת וּמִתְפַּלְּלִין וְקוֹרִין בַּתּוֹרָה
וְאַחַר כָּךְ אוֹכְלִים וְהוֹלְכִין לְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְשׁוֹנִין
עַד חֲצִי הַיּוֹם וּמִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת הַמִּנְחָה וְחוֹזְרִים לְ
לְבָתֵּיהֶם לִשְׁתּוֹת שְׁאַר הַיּוֹם עַד הַלַּיְלָה בְּשִׂמְחָה אֲלָא
עַל שִׂמְחָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת הַיּוֹצֵר׃

Vt & hi qui hebraice neſciunt, ſciant quid hæc poſterior hebraica lectio contineat, uolui ipſam interpretari, ut omnibus pateat qua inſania laborent miſeri illi homines & qualibus traditionibus irrita fecerint mandata Dei. *Non inquiunt uenamur piſces ex uiuario in die ſolenni, ſed anſeres et gallinas quæ domi habentur licet uenari. Non ſufflamus ignem per follem, cum id ſimilitudinem habeat operis artificis, ſed per cannam concauam licet. Et cum quis facit ignem & apponit ollam aut caldarium, neceſſe eſt ut ſollicitus ſit quomodo ordinet ligna, ne congeries eorum ſimilis ſit ædificio. Probibitum eſt quoq; in die ſolenni, ne aliquid aliud coquas, quam quod neceſſarium ſit pro illo die. Non licet facere caſeum in die ſolenni, neq; tondere holera, quæ in ipſis diebus cultro comminuas. Licet facere rogum calefaciendi gratia, & apud quem aquæ calefiant ad lauandum pedes, ſed non totum corpus. Ouum natum in die ſolenni probibitum eſt ne illud contingas, multo minus licet illud comedere, etiam ſi dubium ſit num natum ſit in die ſolenni aut propbano, adhuc probibitum eſt: quin & ſi mixtum ſit inter mille, omnia ſunt probibita. Qui autem mactat gallinam & inuenit in ea oua perfecta, illa licita ſunt. Tenetur homo in die ſolenni eſſe bono & læto corde, ipſe & uxor eius atq; filij eius, & omnes qui ſunt illi addicti, quiſq; iuxta quod ſibi competit, puta paruulis dat pulmenta & nuces atq; poma: pro uxoribus autem emit ueſtimenta & monilia ſecundum facultatem ſuam &c. Parce lector quod tantas ineptias inſerui huic ſacroſancto libro. Occaſionem dedit traditio illa, quæ eſt de manibus lauandis ante ſumptionem cibi. Poſſem adhuc infinitas alias buiuſmodi adijcere traditiones,*

di iones, quibus cæca illa gens dei mandata fœdauit & peruertit. ſed abſtinendum duxi ab huiuſmodi ludicris & calamum ſeruis applicare.

b Populus iſte.] *Scribitur locus iſte Iſaiæ 29. ubi per timorem intelligitur religio & cultus dei, qui apud Iudæos conuerſus fuit in mandatum hominum, hoc eſt, fuit ſolum externus, & cor eorum longe fuit à domino, quod tamen potiſsimum dominus habere uult in ſuo cultu, & ſine eo omnis cultus externus aliud nihil eſt quàm uaniſsima hypocriſis. In corde ſita eſt omnis noſtra puritas, iuſticia & ſalus. Corde enim creditur ad iuſticiam, ſicut econtra quãdo fides cordis abeſt, iam ex impuro corde nihil procedere poteſt, niſi quod eſt impurum, malæ cogitationes, cædes, adulteria, ſtupra, furta, falſa teſtimonia, fraus, dolus &c. Non igitur quod intrat in os inquinat hominem, ſed quod ex corde procedit. Deſtruit hic locus, quicquid de delectu ciborum ab hominibus eſt conſtitutum. Cibus non ingreditur in cor, ſed in uentrem & deinde in ſeceſſum, quomodo igitur inquinabitur ab eo cor? At malæ cogitationes intrãt in cor, & rurſum exeunt de corde, & illæ inquinant cor. Eſt igitur cor ſedes pietatis & impietatis, puritatis & impuritatis. Si capiatur quicunq; cibus cum benedictione & ſancta cordis cogitatione, ille iam non impurum reddit cor, ſed magis arguit cor eſſe purum. Eſt hic & Iehudæis reſpondendum qui nobis obijciunt locum quendam ex Iſaia, capite ult. de carne ſuilla, quæ citra legis Moſaicæ uiolationem & cordis inquinationem edi non poteſt, ut illi arguunt:*

כתיב בישעיהו אוכלי בשר החזיר והשקץ יחדיו י
יסופו נאם יהוה משמע שבשר חזיר לא מותר לע
לעולם כי הקרא מדמה אותו לשקץ ור״ל ישעיהו נבא
על דורו כי הכה היה בדורו שהיו אוכלין בשר חזיר
ובאותו זמן היה רוצה מי שאכל בשר חזיר כאילו
היה אוכל בשר שקץ כי עדיין לא נתנה חקות תורת
משה

מֹשֶׁה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מְשִׁיחַ ה׳ שֶׁהִתִּיר הַקּוֹת אֲשֶׁר הֵם
עַל דְּבָרִים הִיצוֹנִים׃

c *Irritati sunt.*] *Irritare aliquem siue scandalizare, est aliquid dicere uel facere, quo ille auocatur uel impeditur à salute & studio ueræ pietatis, id quod Christus summe cauit qui propter salutem prædicandam uenerat, sed peruersi homines omnia fere dicta & facta eius sibi scandala fecerunt, unde alieniores sese ab autore uitæ fecerunt. At Christus propterea non potuit omittere ea propter quæ uenerat in hunc mundum quippe qui in ruinam & resurrectionem multorum positus fuit iuxta Simeonis prophetiam, quæ ad præsentem quoq; facit locum: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus qui est in cœlis eradicabitur, hoc est, quos pater non plantauit ad uitam æternam, hos eradicari oportet.*

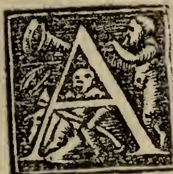
d *Non sum missus.*] *Perditas oues Israëlis, uocat hic electos ad uitam, sed qui adhuc ignorabant uiam. Dicit quoq; se missum propter Israëlitas, qui scilicet habebant promißionem regni ex lege & prophetis, etiam si gentibus quoq; regnum illud fuerat denunciandum. Exhibuit se proinde Christus durum erga hanc mulierem non ob aliam causam quàm ut exemplũ fidei eius magis illustraret, ostenderetq; quàm grata illi nostra sit in oratione importunitas, potißimum si ex indubitata fide procedat. Ex ista explicatione, facile colligi potest responsio qua obuietur Iudæis, qui hunc locũ sic impugnant:*

מַה שֶּׁעָנָה לָהֶם יֵשׁוּ אֵינִי שָׁלוּחַ כִּי אִם לְמַעַן צֹאן
בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּלוֹמַר שֶׁהוּא לֹא בָא לָאָרֶץ אֶלָּא לִמְחוֹל
לְפוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל חַטֹּאתָם ׃ וְהוֹאִיל שֶׁבָּא לִמְחוֹל
וְלִסְלוֹחַ לְיִשְׂרָאֵל מַדּוּעַ הִפְשִׁיעָם וְהִכְשִׁילָם וְעִוְּרָם
שֶׁהָיוּ נִכְשָׁלִים בְּמִיתָתוֹ וְכִי אֵין אוֹמֵר בְּעוֹלָם ש
שֶׁיָּכוֹל לְהַכְשִׁילָם אֶלָּא אֱלֹהִים שֶׁבָּא לִפְדוֹת ולת
גְלְהוֹשִׁיעָם ׃ וְעוֹד שֶׁהוּא אוֹמֵר אֶל הַכְּנַעֲנִית אֵין
לגדול

לגזול לחם מן הבנים ולתתו לכלבים דומיא זאת
לא אומר אלא כלומר לא טוב שאגזול החסד שיש
לי לעשות לבני ישראל ואתנבח לשאר אומות כלו׳
לזאת הכנענית שנקראת כלבה : תשובה · אין עזר
אתכם ואת אבותיכם משיחנו כי אם רעתכם היא
עורתכם ושנאתכם אשר בלבותיכם כנגד משיחנו
היא תאבדכם לגיהנם כמו שכתוב בישעיה נקל מ
מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי
ישראל להשיב ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי
עד קצה הארץ · הנה הנביא ראה ברוח מה שיהיה
עתיד כי מי משיח היאך שבטי ישראל ימאנו ליקח
תשועת המשיח השם וגוים יקחו אותה בשמחה :

Locus ex Isaia in mea responsione citatus, scribitur quadragesimo nono capite, ubi tam expressa fit mentio de reprobatione Iudæorum & insertione gentilium, maleq; audit locus ille apud Iudæos, & conantur eum torquere in diuersum sensum, ut נקל *legatur pro* הנקל *sed quod præcedit obstat, nempe, Frustra laboraui, in uanum consumpsi uim meam &c.*

ויגשו אליו פרושים
וצדוקים מנסים וש
ושואלים לו להראותם
אות משמים :
ויען הוא ויאמר
אליהם בשיהיה ערב ת
תאמרו טוהר עתיד ה

Ccesserūt autem ad eum Pharisæi, & Zadducæi, tentantes & rogantes eum, ut [a] ostenderet eis signum de cęlis. At ille respondens, dixit ad eos: cum fuerit uespera dicitis, Serenitas erit, quoniam

quoniã cœlum rubescit: & mane, hodie tempestas futura est, quoniã tristes cœli rubescunt. Et ecce faciem cœli scitis dijudicare; signa autem temporum non potestis scire. Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ. Relinquens uerò eos abijt. Et cum uenissent discipuli eius ultra mare, obliti sunt accipere panem. Ipse autem dixit eis: uidete & cauete à fermento Pharisæorum & Saducæorũ. At illi reputabant inter se dicẽtes: quoniam non sumpsimus panes. Quod ubi cognouit Iesus, ait: quid cogitatis inter uos, modicæ fidei? quòd non accepistis panes? Adhuc non intelligitis neque recordamini quinq; panum in quinq; millia hominum, & quot sportas sustuleritis? neq; septem panũ in quatuor millia

השמים יתאדמו ובבוקר
היום תהיה סערת כי
סודרים שמים יתאדמו:
והנה את פני השמים
ידעתם לשפטי ואותות
העתים לא יכלתם לדעת:
יחוס רע וזימה מוב
מבקשת אות ואות אין
תנתן לה כי אם אות י
יונה הנביא: ויעזוב
אותם וילך: וכשבאו
תלמידיו בעבר ים ש
שכחו לקחת לחם:
והוא אמר להם ראו ו
והשמרו מחמצת פ
פרושים וצדוקים: והם
חשבו ביניהם לאמר
כי לא לקחנו לחם:
וידע ישוע ויאמר מה־
תחשבו ביניכם קטני
אמונה כי אין לקחתם
לחם: עוד לא תתבוננו
ולא תזכרו חמשת לחם
לחמשת אלף האדם ו
וכמה סלים נשאתם ו
ואין חשבעת לחם ל
לארבעת אלף האדם ו

וכמה סלים נשאתם ׃
ולמה לא תתבוננו כי
אין על לחם אמרתי ל
לכם השמרו מחמצת
הפרושים והצדוקים ׃
אז התבוננו כי לא אמר
להשמר מחמצת לחם
כי אם מתלמוד הפ
הפרושים והצדוקים ׃
ויבא ישוע בגבולי ק
קיסריאה פילפוס וי
וישאל לתלמידיו לא
לאמר ׃ את־מי יאמרו
בני אדם היות בן־ה
האדם ׃ ויאמרו קצת
את־יוחנן הטובל וק
וקצת את־אליה ואחרי
את ירמיהו או אחד מן
נביאים ׃ ויאמר אליהם
ישוע ואתם אותי מי
תאמרו היות ׃ ויען
שמעון כיפה לאמור א
אתה הוא משיח בן־ה
האלהים חי ׃ ויען
ישוע ויאמר אליו א
אשרי אתה שמעון בר יונה כי בשר ודם אין גלה לך

millia hominum, & quot ſportas ſuſtuleritis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi uobis (quando dixi) cauete à fermẽto Phariſæorum & Saducæorum? Tunc intellexerunt, quod non dixerat cauendum à fermento panum, ſed à [b] doctrina Phariſæorum atq; Saducæorum. Venit proinde Ieſus intra terminos [c] Cæſareę Philippi, & interrogauit diſcipulos ſuos dicens: Quem dicunt homines eſſe filium hominis? Illi uerò dixerunt: quidam Iohannem baptiſtam, quidam Eliam, alij uero Ieremiam aut unum ex prophetis. Et ait illis Ieſus: Vos autem quem me eſſe dicitis? Et reſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus filius Dei uiui. Et reſpondit rurſum Ieſus & ait ei: beatus es Simõ bar Iona, quia caro & ſanguis nõ reuelauit tibi,

ſed

sed pater meus qui est in cœlis. Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc petrã ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferorum non ualebunt aduersus illam. Et tibi dabo claues regni cœlorũ. Et quicquid alligaueris super terram, erit alligatum in cœlis: & quicquid solueris super terra, erit quoq; solutum in cœlis. Tunc præcepit discipulis suis, ne cui dicerẽt, quod ipse esset Iesus Christus. Et ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, quod [d] oporteret eũ ire in Ierusalem, & pati ibi multa à senioribus & scribis atq; à principibus sacerdotum, & occidi atq; resurgere die tertio. Et accipiens eum Petrus, cœpit corripere eum, & dicere: absit à te domine, nequaquam erit tibi hoc. Et ipse conuersus dixit Petro: abi post me satana, tu

כי אם אבי שהוא ב
בשמים : ואני אומר
לך כי אתה כיפה ועל
כיפה הזאת אבנה את־
מקהלי ושערי תחתיות
אין יגברו עליו : ולך
אתן את־מפתחי ח
המלכות השמים: וכל־
מה שתאסור על הארץ
הוא יהיה אסור בשמי'
וכל־מה שתתיר על ח
הארץ הוא יהיה מתר
בשמים : אז צוה את־
תלמידיו שלא לאיש י
יאמרו שהוא היה ישוע
המשיח : ומאז התחיל
ישוע להודיע לתלמידיו
כי הצריך ללכת אל־י
ירושלם ולסבול שם ר
רבות מאת־זקנים ר
וסופרים ומאת־־שרי
הכהנים ולהרג ולקום
ביום השלישי: ויקחהו
כיפה ויחל להוכיח א
אתו לאמר חלילה לך
אדני אין תהיה לך ח
הזאת : וישוב הוא ויאמר אל כיפה לך אחרי שטן

obstaculo

אתה הוא לי מכשול כי
אין תטעם אותם אשר
הם לאלהים אלא אותם
שהם לאנשים:
אז אמר ישוע
לתלמידיו מי שירצה
ללכת אחרי ימאס עצמו
וישא את-צליבו וילך
אחרי:
כי מי שיחפץ
להושיע את נפשו הוא
יאבד אותה:
ומי שיאבד את-נפשו
למעני הוא ימצאנה:
כי מה יועיל לאדם אם
יקנה את-כל-העולם ו
ובנפשו נזק ישא או א
איזו תמורה יתן אדם
תחת נפשו:
כי בן האדם יבא
בכבוד אביו את-מל
מלאכיו ואז ישיב ל
לאיש במעשיו:
אמן אמר לכם יש מ
מהעומדים פה שלא י
יטעמו את-מות עד שיראו בן האדם הבא במלכותו:

obſtaculo es mihi, quoniam non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed ea quæ ſunt hominum. Tunc dixit Ieſus diſcipulis ſuis: ille qui uult uenire poſt me, [e] abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam ac ſequatur me. Qui enim uoluerit ſaluare animam ſuam, is perdet eam. Et qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam. Quid enim prodeſt homini, ſi acquiſierit totum mundum, & in anima ſua reportet damnum? aut quam commutationē dabit homo pro anima ſua? Si quidem filius hominis uenturus eſt in gloria patris ſui cum angelis ſuis, & tunc [f] reddet unicuiq; iuxta opera eius. Amen dico uobis, ſunt quidam ex ſtantibus hic, [g] qui nō guſtabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno ſuo.

a Vt ostenderet eis signum de cœlo.] Postulabant à Christo signum de cœlo tentandi gratia & non ueritatis cognoscendæ desiderio, ideo signum fuit eis negatum. Habuerant prius multa signa, ex quibus, si uoluissent cognoscere ueritatem, quis ipse esset potuissent aduertere. In rebus exterioribus prudentes erãt, quippe qui ex aspectu cœli poterant dijudicare serenitatem aëris & tempestatem, et in rebus dei non poterant neq; uolebant cognoscere signa salutis & tempus uisitationis eorum atq; præsentiæ Christi. Signum tamen datum est eis, sed quale in Iona uisum est, nempe signum resurrectionis, ut quemadmodum Iona ex uentre ceti in uitam reuocatus fuit, ita ipse à uera morte ad uitam esset reuocandus, & signum illud testimonium esset condemnationis eorum, quippe ex quo aduertere debuerant potentiam & maiestatem Christi, potissimum cum sancti apostoli signum illud resurrectionis magna fiducia atque miraculis toti mundo prædicauerint. Obijciunt hic nobis Iudæi, resurrectionem Christi non per omnia respondere figuræ Ionæ, cum Christus non tribus integris diebus, necnon nisi duabus noctibus iacuerit in sepulchro, arguunt autem sic:

כתיב לחן כמו שהיה יונה במעי הדגה שלשה ימים וג׳ לילות כן יהיה ישו בארץ שלשה ימים ושלשה לילות וזה איננו יכול להיות שהיה ישו בלב הארץ ג׳ ימים ושלשה לילות שהרי ישו נצלב ביום ששי בערב ועמד ביום ראשון בהשכמה ואפילו לדבריהם מקצת יום ככלו אף על פי כן איננו כי אם ג׳ ימים וב׳ לילות׃ ויל״ כבר אמרתי לעיל כי אין צריך שמשלים יהיו דומים לענינים נרמזים בכל איבריהם אלא די הוא אם יש בראש ביניהם דמות׃

In quibus uerbis nec synecdochen admittere uolunt, sed tres integros dies requirunt, perinde quasi oporteat semper rem figuratam

figuræ

figuræ per omnia respondere, quod falsum iudicamus, alioquin oporteret & deum habere corpus, cum scriptura dicat hominem formatum ad imaginem & similitudinem dei.

b Doctrina Pharisæorum.] *Supra comparatur euangelium fermento, hic uerò comparatur doctrina hominum fermento, quæ cum non nitatur uerbo dei, necesse est ut corrumpat bonos mores, quæ scilicet legem & opera docet sine fide atq; Christo: & hæc pios non facit sed superbos, superciliosos, & qui bona opera sua alijs uendere audent, cum tales nihil sint quàm meri Pharisæi & hypocritæ.*

c Cæsareæ Philippi.] *Sita est hæc urbs ad fontem Iordanis, uocataq; est antea Panneas, sed à Philippo, ob cuius uxorem Iohannes baptista occubuit, ampliata fuit & Cæsarea dicta, atque postea Neronia uocata &c. Ibi interrogabat Christus discipulos suos quid de eo sentiret uulgus, ut illos scilicet certius de se instrueret. Et Petrus pro omnibus apostolis respondit: Tu es Christus filius dei uiui, à quo scilicet omnia habent uitam. Sed quia caro & sanguis illam confeßionem ei non suggesserant, sed pater cœlestis, respondit ei Christus: Beatus es Simon bar Iona, id est, filius Ionæ, sonat enim bar in Syriaca lingua, qua Christus ad uulgares est usus, filium, pro quo hebræa lingua habet ben. Idem sentiendum est de* כיפה *Cepha, id est, petra, pro qua Hebræi legunt* סלע *Vocauit autem dominus hunc apostolum petram, propter f dei suæ magnificam confeßionem, super quam & ecclesiam suam se ædificaturum asseruit: non super Petrum ipsum, sed super firmã illam confeßionem à qua Petrus uocatus est Petrus, contra quam nec portæ inferorũ, id est, potestas tenebrarũ aliquid ualebunt. In portis olim fiebant iudicia & sedebat potestas publica: atq; hinc est quod hic dicitur, portæ inferorũ etc. Cæterũ quod subijcitur de clauibus, hũc habet sensum: per regnum cœlorũ intelligitur ecclesia Christi, et hæc aperitur per clauem uerbi dei. Credentibus autem aperitur regnum cœlorum, hoc est, remißio peccatorum & uita æterna promittitur ex uerbo Dei,*

& hoc est remittere peccata, sicut econtra non credentibus per uerbum Dei *clauditur regnum cælorum, hoc est, remißio negatur peccatorum & æterna mors annunciatur.*

d Oporteret eum ire in Ierusalem.] *Appropinquabat tempus suæ paßionis, ideò uoluit in discipulis augere sui cognitionem atq; roborare fidem ne deficerent, cum uiderent eum mori pro peccatis hominum, imò mortem ipsam esse uiam ad æternam uitam, præsertim mortem* Christi, *qui sui sanctißimi corporis oblatione electos patri cælesti reconciliauit, & filios dei, qui dispersi erant, congregauit in unum.* Reparauit *nobis morte sua uitam, quam Adam primus parens peccato suo amisit. Sed perfidi Iudæi sacra nostra contaminantes & blasphemam suam linguam exerentes, aiunt propterea Adam & suos posteros morti obnoxios factos, quod futurus esset ex semine eius, qui se deum faceret. Scribunt enim sic quidam eorum super Genesim:*

חשאל למיגים בת׳ בפרש׳ בראשית שאמ׳
ה׳ הן האדם היה כאחד ממנו וגו׳ עד וחי ל
לעולם כך תשאל לו׳ מה היה חושש הקבה
אם יחיה האדם לעולם והלא מנהג העולם
שאין אדם חפץ שיתבלו מעשיו אם נטע כ
כרם או אילן לא רצה לייבש אם בנה בית לא
רצה שיפיל אלא לפי שראה הק׳ שעתיד ישו
להטעות העולם ולומר שהוא אלוה׳ אמר
הק׳ מוטב שימותו בני אדם וישו יתלו בעץ
אחר ואל יאכל מעץ החיים ויודעו כל באי
עולם כי לא אלוה הוא:

O *blasphema uox inimicorum crucis* Christi, *perpetuis uindicanda flammis. Vere impletur hic uerbum apostoli, quod crux & mors* Christi *Iudæis scandalum est, & gentibus stulticia, nobis autem credentibus salus ad uitam.* Mors Christi *non attulit mundo mortem, ut*

peruersus

peruersus ille Iudæus scribit, sed uitam. Nec quia Deus præuidit Christum futurum deum & hominem, homines mori cœperunt, sed quia homo peccauit, deus factus est homo & humiliauit se factus patri cælesti obediens usq; ad mortem, à qua obedientia eum per Petrum reuocaretur, uocauit eum satanam, ut qui ex instinctu satanæ eum conaretur abducere, ne fieret hostia pro peccatis illorum quos pater ad uitam ordinauerat.

e Abneget semetipsum.] Abnegare semetipsum, est non ex humano affectu uiuere, sed meditari uitam quæ deo digna sit, sese committere curæ patris cælestis, & tollere crucem suam, idest, æquo animo ferre ærumnas suas, quas pater ferendas imposuerit, & id aliud nihil est, quàm sequi Christum, & perdere animam. Perdere animam hebraismus est, capiturq; pro, ferre crucem & multa uitæ sustinere incommoda, adducere deniq; propter Christum uitam in periculum atq; mortem.

f Reddet unicuiq; iuxta opera eius.] Non quod iustificatio & condemnatio hominis sit ab ipsis operibus, sed bona opera probant bonum hominem, sicut boni fructus probant arborem esse bonam, nec arbor fit bona à fructibus, sed fructus quod sunt boni, id habent ab arbore: ita bona opera non iustificant hominem, sed ostendunt hominem prius iustificatum, & ob id dicitur hic fieri iudicium secundum opera uel facta, quod opera testentur de operante, & ut quisq; fuerit, ita operetur.

g Qui non gustabunt mortem.] Sunt qui putant hunc locum sic intelligendum: inter uos discipulos meos sunt quidam, qui uicturi sunt post passionem meam aliquot annos, & uisuri quàm potenter regnaturus sum in ecclesia mea, & gloriosus apparebo orbi, qui iam per humilitatem subiturus sum mortem. Et multi qui me per mortem perijsse putabunt, breui post mortem meam, saluatorem mundi prædicabunt atq; adorabunt.

Ost sex autē dies, assumpsit Iesus Petrum & Iacobum atq; Iohannem fratrem eius, & duxit eos in montem excelsum seorsum, [a] transfiguratusq; est ante eos. Et splenduit facies eius sicut sol, & uestimenta eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce cōspecti sunt illis, Moses & Elias loquētes cum eo. Et respondit Petrus atque dixit ad Iesum, Domine, bonū est ut hic simus. Si uis faciemus hic tria tabernacula, tibi unum, Mosi unum & Eliæ unū. Cumq; adhuc ille loqueretur, ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce uox è nube dixit: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et cum audissent discipuli, ceciderunt in facies suas & timuerunt ualde. Accedens uerò Iesus tetigit

ואחרי ששת ימים לקח
ישוע את־כיפא ואת־י
עקב ואת־יוחנן אחיו
ויעל אותם להר גבה ל
לבדם וישתנה לפניהם:
ויזהרו פניו כמו שמש
ובגדיו היו לבנים כמו
שלג: והנה נראו אליהם
משה ואליהו מדברים
אתו:

ויען כיפה ויאמר
אל ישוע אדני טוב ה
הוא להיותנו פה:
אם תרצה נעשה פה
שלשה אהלים לך אחד
למשה אחד ולאליהו א
אחד: עוד הוא היה
מדבר והנה ענן בהיר ס
סכך עליהם: והנה קול
מענן אמר זה הוא ב
בני אהוב אשר בו ר
רציתי אותו שמעו:
וישמעו תלמידים וי
ויפלו על פניהם וי
וייראו מאד:
ויגש ישוע ויגע

בהם ויאמר אליהם ק
קומו ואל תיראו :
וישאו עיניהם ואין
ראו כי אם לבדו ישוע:
ובשירדו מן ההר צוה
אותם ישוע לאמר לא
תאמרו לאיש המראה
עד שיקום בן האדם מ
ממתים : וישאלו לו
תלמידים לאמר ומה י
יאמרו סופרים כי ת
הצטרך אליהו לבא ב
בתחלה : והוא ענה
ויאמר להם אכן אליהו
יבא וישיב כל : ואני
אומר לכם כי אליהו כ
כבר בא ואין ידעו אתו
כי אם עשו בו כל אשר
חפצו : כן בן־האדם
ישא יסורים מהם : אז
התבוננו תלמידים כי
הוא על יוחנן המטבל
דבר אליהם : וכשבא
אל ביתה קרב אליו אדם
ויכרע לפניו את-ברכיו
לאמר אדני חנן לבני

eos atq; dixit ad eos: surgite & ne timeatis. Et sub leuantes oculos suos, neminem uiderunt nisi solum Iesum. Et cum descẽdissent de monte, præcepit eis Iesus dicens: [b]ne cui dixeritis uisionem, donec resurgat filius hominis à mortuis. Et interrogauerunt eum discipuli dicentes: & quid dicunt scribę, quod oporteat primum uenire Eliam? Qui respondit eis & ait: [c]ueniet utiq; Elias & restituet omnia. Et ego dico uobis, quod Elias iam uenit & non cognouerũt eum, sed fecerunt in eo quæcunq; uoluerunt. Sic filius hominis sustinebit passiones ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quod ipse de Iohanne baptista locutus esset eis. Et cum uenisset ad turbam, accesit ad eum homo, & flectens coram eo genua sua dixit: Domine, miserere filio meo;

quoniam lunaticus eſt & ualde torquetur. Nam ſæpe cadit in ignem & ſæpe in aquam. Adduxi itaque eum ad diſcipulos tuos, ſed [d] non potuerunt ſanare eum. Et reſpondens Ieſus, ait: ô generatio incredula & peruerſa, quandiu ero uobiſcū & quamdiu patiar uos? Adducite eum ad me: & increpauit illud Ieſus, egreſſumq́ eſt dæmonium ab eo, & ſanatus eſt puer ab ea hora. Tunc acceſſerūt diſcipuli ad Ieſum ſecreto & dixerunt: quare non potuimus nos eijcere illud? Dixit illis Ieſus: propterea quod eſtis increduli. Amen dico uobis, ſi fuerit [e] fides ueſtra ſicut granū ſinapis, dicetis mōti huic, tranſi hinc & tranſibit, & nulla res erit uobis impoſsibilis. Iſtud proinde genus nō eijcitur niſi per orationem & ieiunium. Cum autem uerſarentur in Galilæa, loquutus eſt ad

כי ירחנאי הוא ומאר
ענת: כי הרבה יפול
באש ורבים פעמים ב
במים: ואגיש אותו אל
תלמידיך ולא יכלו ל
לרפא אותו: ויען ישוע
ויאמר הדור סורר ר
ועקש עד מתי אהיה ע
עמכם ועד מתי אסבל
אתכם: הביאו אותו
אלי: ויגער בו ישוע י
ויצא ממנו השד ונרפא
הנער משעה ההיא: אז
קרבו תלמידים אל י
ישוע בסתר ויאמרו ל
למה לא יכלנו אנחנו
להוציא אותו: ויאמר
אליהם ישוע בעבור ש
שאתם אין מאמינים:
אמן אני אומר לכם אם
תהיה לכם אמונה כמו
גרעין חרדל תאמרו להר
הזה עבור מזה ויעבר
ואין דבר ימנע מכם:
וזה מין אין ישלך כי
אם בתפלה ובצום:
והשתהלכו בגליל ד

דבר אליהם ישוע בן
האדם ימסר לידי האדם
ויהרגהו וביום השלישי
יקום: והם התעצבו
מאד: וכשבאו אל כפר
נחום קרבו אשר לקחו
דרכמון אל כיפה ויאמרו
לו מלמדכם השלם ד
דרכמון: ויאמר גם:
וכשבא בבית קדם א
אותו ישוע לאמר מה
נראה לך שמעון: מלכי
הארץ ממי יקחו מס ו
תרומות מבניהם או
מן הנכרים: והוא אמר
מן הנכרים ויאמר אליו
ישוע אם כן חפשים הם
הבנים: ולמען שלא
נכעיסם לך אל הים ו
ושלח את המצודה וקח
הדג אשר בראשון יעלה
ותפתח פיהו ותמצא ל
סטר אותו תקח ותתן
להם בעבורי ובעבורך:

ad eos Iesus: filius hominis tradetur in manus hominum & occident eum, atque die tertia resurget. Ipsi uerò contristati sunt ualde. Et cum uenissent ad Caparnahum accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum & dixerunt ei: Præceptor uester num soluit [f] didrachma. Qui ait, etiã. Et cum ingressus esset in domũ, præuenit eum Iesus dicens: quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum & censum: à filijs suis aut ab alienis? Qui ait: ab alienis: & dixit ad eum Iesus: ergo liberi sunt filij. Sed ne offendamus eos, uade ad mare & mitte hamum, atq; accipe piscem qui primus ascenderit, & aperto ore illius inuenies staterem, quem accipies & dabis eis pro me & pro te.

[a] *Transfiguratusq; est ante eos.*] *Voluit Christus in hac transformatione discipulis suis exhibere specimen suæ gloriæ, atq; fidem facere eorũ, quæ illis prædixerat de sua potestate & gloria. Quod*

autem totus splendidus factus fuit facie & uestibus, gloriam immortalitatis, uitæq; futuræ claritatē adumbrauit. Apparent ex tam multis prophetis Moses & Elias, qui præcipui Zelatores fuerunt cultus diuini, testimonium perhibentes Christo, Moses ex lege & Elias ex prophetis. Porro uox de cælis allata, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite, arguit iam adesse eum, quem lex & omnes prophetæ futurum prædixerunt. Quod discipuli territi in terram cadunt ex fulgore diuinæ claritatis, ostendit nos hac corporis mole grauatos haud quaquam in plenum consortium dei posse peruenire. Deponendum est ergo ante quod carnale est, ut cōtingat quod spiritale. Quærunt hic Iudæi, si Iesus fuit deus, quomodo potuerit à discipulis citra uitæ dispendium uideri, cum scriptum sit, Non uidebit me homo & uiuet: sed præstat hic annotare in fauorem studiosorum opinionem eorum quam habent de uisione dei in hac mortali uita,

שאל למין כתיב בתורת משה כי לא יראני האדם
וחי והיאך ראו ישעיה כל בני דורו וחיו שהרי מי ש
שראה את הבן ראה את האב והרוח ששלשתם ק
קשורים ומחוברים יחד שאין אחד נפרד מחבירו לפי
שאחד הם ואין להם פירוד ועוד תקשה לו מישעיה
שאמר ראיתי ה' יושב על כסא רם ונשא וכן מיכה
אומר ראיתי ה' צבאות יושב על כסאו וכל צבא ה
השמים מימינו ומשמאלו וכן יחזקאל ראה את מ
מראה ואמר היא מראה דמות כבוד ה' ואף על משה
עצמו אמר ותמונת ה' יביט וחיו · אך אנו אומרים
שראו איספקלריא שאינה מאירה ומשה ראה א
איספקלריא מאירה · ועוד יל' על מה שאמרו רבותינו
שבשעת מיתת אדם ראה שכינה ומיד מת וזהו ש
שאמר לא יראני האדם וחי שמיד ראהו מת ואינו
חי

חַי יוֹתֵר שֶׁנ׳ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה. אֲבָל בְּשָׁעָה שֶׁמְּדַבֵּר עִם הַנְּבִיאִים לְצָרְכָּךְ שֶׁל שְׁלִיחוּתוֹ רוֹאִים וְחַיִּים׃

Sensus huius opinionis est, Interroga hæreticum, (sic uocant Iudæi Christianum hominem) Scriptum est in lege Mosi: Non uidebit me homo & uiuet, Exo.33. quomodo igitur uiderunt Iesum omnes homines illius ætatis & superuixerunt? Nam qui uidet filium, uidet & patrem atque spiritum, qui tres sic adunati sunt atq; coniuncti, quod unus non separatur ab alio, eo quod unum sint & non sit inter eos distinctio. Quin & ex Isaia urgebis eum, qui ait: Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum. Sic quoq; Micha dicit: Vidi dominum exercituum sedentem super solium suum, & omnis exercitus cœlorum erat ad dexteram eius atq; ad sinistrā eius. Sic Ezechiel uidit uisionem & ait: ipsa est uisio similitudinis gloriæ dei. Sed & de ipso Mose dicit: Et similitudinem dei uidebit: & tamen uixerunt. Sed nos dicimus quod uiderint speculatione imperfecta & non clara: Moses autem uidit speculatione clara. Rursus dicendum est de eo quod dixerūt rabini nostri, quod homo in hora mortis suæ uidet diu n'tatem, & illico moritur: & hoc est quod dicit: Non uidebit me homo & uiuet, quod scilicet mox postquam uiderit eum moriatur & amplius non uiu t: iuxta quod dicitur Psal.22. ante eum humiliabuntur omnes qui descendunt in puluerem, & animam suam nullus uiuificauit. At pro ea hora qua loquitur cum prophetis ea quæ necessaria sunt pro legatione sua, uident illi deum & manent uiui. Adducunt & alia ex scriptura loca, pro stabilienda priori opinione, nempe, Vidi dominum facie ad faciem & saluata est anima mea: et, Væ nobis, quia uidimus dominum etc. Quod autem nos hinc uexare conantur, si Iesus fuit Deus, quomodo uideri potuit à m'rtalibus, cæciores sunt quàm ut intelligere queant, maiestatem Domini carne obumbratam et uelatam in terris conspectam.

Vltimam opinionem non satis ex psalterio probant, ideo eadem facilitate contemnimus qua illi probant.

b Ne cui dixeritis uisionem.] Id quod dominus hic praecepit discipulis, nihil horum quae uiderant, cuiquam dicere, donec à mortuis resurrexisset, idem est cum eo quod supra noluit se Christũ praedicari, ueraq; gloria conspicuus esse, donec iuxta patris mandatum pro peccatis hominum morte sua satisfecisset.

c Veniet utiq; Elias.] Sensus est: rectè dicunt scribae, Eliam antè uenturum & omnia restituturum. At Elias ille est Iohannes, qui iam uenit, & dum omnem populum credentium ad me perduxit, restituit omnia: id quod reprobi illi non cognouerunt, sed fecerunt in eo quicquid uoluerunt, contemnentes, persequentes & calumniantes eum, tandemq; decollantes, id quod & ego passurus sum ab eis.

d Non potuerunt eum sanare.] Obijciunt hic Iudaei: quare non potuerunt eum sanare, cum euangelio eorum scriptum sit,

וַיִּקְרָא יֵשׁוּ לְכָל יב״ תַּלְמִידָיו וַיִּתֵּן לָהֶם מֶמְשֶׁלֶת לְהוֹצִיא רוּחַ הַטֻּמְאָה׃

Id est, & uocauit Iesus duodecim discipulos suos, & dedit eis potestatem eijciendi spiritus immundos: quibus respondemus, incredulitatem patris huius lunatici atque discipulorum in causa fuisse, quod daemonium non cessit imperio discipulorum. Vnde & Christus promiscue omnes increpauit dicens: ô generatio incredula & peruersa, quàm diu ero uobiscum?

e Sicut granum sinapis.] Comparatur fides grano sinapis propter ipsius uiuacitatem & efficaciam. Vt enim granum sinapis minimum est inter semina, & tamen mox sese attollit super omnia olera, ita si fides fuerit uiua, nihil erit ei impossibile: sed nihil uolet quàm quod facit ad gloriam dei. Quando autem hic dicitur, hoc genus daemoniorum non eijcitur nisi per orationem & ieiunium, sic est intelligendum, quòd fideli & ardenti precatione opus est ad eiectionem

ctionem dæmonis, ea autem efficax oratio fieri nequit, nisi corpus ab omnibus delicijs & carnis negocijs abstineat. Hæc eadem oratio ardenti fide facta, transfert montem de loco ad locum, hoc est, efficit etiam difficilima quæq; & quæ naturæ sunt impossibilia, præsertim si ea cedant in gloriam dei. Nec obstat, quod non legimus ab aliquo sancto montem aliquem translatum de loco ad locum, cum sancti per fidem impetrauerint à deo & fecerint maiora: uanum est ergo argumentum cuiusdam Iudæi, qui hic in hunc modum arguit:

כל מי שמאמין בתלוי אפילו בגרעין אחד של חרדל יוכל בדבורו להמש הר ממקומו ואנו רואין אפים קדושין שבהן אינן יכולין לעשות בן בש״ שאר עם׳ אב׳ אין בהם מאמינים בבורא׳ ויל״ גם קדושים עשו מעשים אשר יותר גדולים מלהמש הר ממקום אל מקום:

f Didrachma.] *Tributum hoc quod Christus hic soluit, primum Iudæis ab Augusto indictum fuit præside Cyrenio, qui censum à Iudæis primus leuauit, ut est apud Lucam cap. 2. Idem testatur Iosephus capite 26. libri septimi Iudaici belli, quod Vespasianus indixerit Iudæis stipendium ubicunq; degerent, nempe quod uiritim binas drachmas singulis annis deferrent. Cui mandato Christus quoq; obtemperare uoluit nobis in exemplum, ut ab eo disceremus quid magistratui deberemus. Ipse enim cum esset filius summi regis & moderatoris cœli & terræ, & cui pater omnia dederat in manus, non dedignatus est pendere tributum, ne irritaret magistratum. Vnde cum illi, qui tributis leuandis erant præfecti, Petrum interrogarent, num & præceptor eius illud pensitaret, respondit, etiam. Vnde liquet Christum in omnibus magistratui sese morigerum exhibuisse. Sed nunc nonnihil de moneta Hebræorum à nobis est dicendum, præsertim cum is locus id exposcat. In libro præceptorum Mosaicorum, affirmatiuorum & negatiuorum, ita scriptum inuenis*

שקל הוא ארבעה דינרים ודינר ש״ש מעה ומעה על פי הקבלה היא משקל שש עשרה שעורות:

Hoc est, *Siclus continet quatuor denarios, & denarius habet sex obolos, obolus autem iuxta interpretationem Cabalæ est pondus sedecim hordeorum. Habebit igitur denarius seu drachma pondus 96. hordeaceorum granorum: siclus autem ponderabit 384. grana hordeacea.* Et *quando dicitur* Exo. 30. *Siclus uiginti obolos habet, hic autem ex siclo nascantur uiginti quatuor oboli, notandum quod in* Exodo *non* מעה *sed* גרה *gera scribitur: quod tamen* Dauid Kimhi *exponit pro* מעה Porro *denarium alio nomine uocant* זוזא *zuza: unde* Dauid Kimhi *dicit* 1. Reg. 9. *quatuor* זוזין *efficere siclum. Ceterum moneta drachmæ, quæ denarium seu zuzam ualet, apud* Hebræos *non fuit in usu usq; post captiuitatem Babylonicam, unde et* דרכמון *darchemon, quod* Hebræi à Græcis *mutuauerunt, non inuenitur in biblicis libris nisi in solo* Ezra, *cuius historia descripta fuit post captiuitatem* Babylonicam. *Capitur autem ibi, capite scilicet secundo pro aurea moneta. Habebunt itaque drachma, denarius et zuza unum et eundem ualorē.* Rabi *Salomon autem dicit zuzam ualere aureum* Coloniensem. *id si uerum est, ualebit didrachma duos aureos* Colonienses. *Poterit etiā curiosus quispiam in hac re periculum facere, et iuxta* Cabalæ *interpretationem exigere grana hordeacea ad aurum et argentum, et explorare quantum ualeat nostro tempore antiquus denarius aureus aut argenteus. Sunt enim memoratæ monetæ certa pondera auri et argēti, id quod et nomen* שקל *arguit.* Budæus *in libro de asse et eius partibus hæc ita expendit, ut putet siclum esse nummum tetrachmum, id est, ualentem quatuor drachmas, quantum et stater ualet, unde media eius pars didrachmus est, binas ualens drachmas, id est, quintam partem* Coronati.

In

בשעת ההיא קרבו
התלמידים אל ישוע ל
לאמר מי יהיה גדול ב
במלכות השמים ׃
ויקרא ישוע לנער אחד
ויעמידו בתוכם ויאמר
אמן אמר לכם אם לא
תשובו ותהיו כמו נ
נערים אין תבאו אל
מלכות השמים ׃ וכל־
מי שישתפל כמו נער
הזה הוא יש גדול ב
במלכות השמים ׃
ומי שיקח את־נער
אחד כזה בשמי הוא י
יקח אתי ׃
ומי שיכשיל אחד מן
צעירי האלה שיאמינו
בי טוב לו שיתלה ב
בצוארו רכב החמור ל
לחשליכו במצולות ים ׃
אוי לעולם ממכשולים ׃
צריך הוא שיבאו
מכשולים אך אוי לה
להאדם שמשנו יבא מ
מכשול ׃ ואם ידך

N ea hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: quis erit maior in regno cœlorū? Et[a] aduocans Iesum puerum unum, statuit eum in medio eorum & ait: amen dico uobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Et quicunq; humiliauerit se sicut paruulus iste, hic maior est in regno cœlorū. Et qui receperit puerum unum talem in nomine meo, is me recipit. Et qui offenderit unum ex his pusillis, qui in me credūt, expedit ei ut suspendatur in collo eius mola asinaria, & proijciant eum in profunda maris. Væ mundo à scandalis. Necesse quidē est ut ueniant scandala: ueruntamē uę homini, per quē offendiculum uenit. Quod si manus tua aut

aut pes tuus tibi est offendiculo,[b] detrunca eam & proiice abs te. Nam bonum est tibi, ut ingrediaris ad uitam debilis aut claudus, quàm ut mittaris cum duabus manibus aut cum duobus pedibus in ignem perpetuum. Quòd si oculus tuus offendiculo est tibi, erue eũ & proiice à te. Quoniam bonum est tibi cum uno oculo intrare ad uitam, quàm ut mittaris cũ duobus oculis in gehennam ignis. Videte, ne contemnatis unũ ex his paruis: nã ego dico uobis, quòd angeli eorum in cœlis iugiter uidẽt faciem patris mei qui est in cœlis. Siquidem uenit filius hominis, ut saluaret quod perierat. Quid uobis uidetur? si [c] fuerint homini centum oues, & errauerit una ex eis, non'ne deseret nonagintanouem in deserto & uadit ut quærat eam quæ perierat? Et si

או רגלך הכשילך קצץ
אותה והשלך ממך׃
כי טוב לך לבוא אל־
חיים חלש או פסח מ
מהשלחעם ידים או ר
רגלים אל אש עול
עולמית׃
ואם עינך תכשילך
נקר אותה והשלך מ
ממך׃
כי טוב לך לבא בעין
אחת אל חיים מהשלח
בעינים אל אש גיהנם׃
ראו שלא תבזו אחד מן
צעירים האלה כי אני
אומר לכם שמלאכיהם
בשמי תמיד יראו את־
פני אבי שבשמים׃
כי בא בן־האדם
להושיע מה שאבד׃
מה־נראה לכם אם
יהיו לאיש מאה צאן ו
ותעתה אחת מהן הלא
יעזוב תשעים ותשע ב
במדבר וילך לבקש א
אותה אשר תעתה׃ ואם

accidat

יהיה שימצא אותה אמן
אמר לכם כי ישמח ע
עליה יותר מעל תשעי
ותשע אשר לא תעו: כן
אין רצון לפני אביכם
אשר הוא בשמים שיאבד
אחד מן הצעירים האלה:
ואם יחטא בך אחיך לך
והוכיח אותו בינך ו
ובינהו לבדו: ואם
ישמעך הרויח את-אחיך
: ואם לא ישמעך קח
אליך עוד אחד או שני
בדי שעל פי שנים או
שלשה עדים יקום כל-
דבר: ואם לא ישמע
אותם אמור למקהל:
ואם ימאן לשמוע את
המקהל יהי לך כמו גוי
ובעל עברה: אמן אני
אומר לכם כל-מה אשר
תאסרו על--הארץ הם
יהיו אסורים גם בשמים
וכל-מה שתתירו על
הארץ הם יהיו מותרים
גם בשמים: עוד אמר
לכם אם שני מכם יאבו

accidat ut inueniat eam, amen dico uobis, quod plus gaudebit ſuper ea, quàm ſuper nonaginta-nouem illis, quæ non errauerunt. Sic non eſt uoluntas coram patre ueſtro, qui eſt in cœlis, ut pereat unus ex puſillis iſtis. Et [d] ſi peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & inter illum ſolum. Quod ſi audierit te, lucraberis fratrem tuum. Si autem non audierit te, adhibe tecum adhuc unum aut duos, ut in ore duorum aut trium teſtiũ conſiſtat omne uerbum. Et ſi non audierit eos dic eccleſiæ. Quod ſi renuerit audire eccleſiã, ſit tibi ſicut æthnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunq; ligaueritis ſuper terrã, ea erunt ligata & in cœlis: & quæcunq; ſolueritis ſuper terram erunt ſoluta & in cœlis. Rurſum dico uobis: ſi duo ex uobis idem uolue

rint ſuper terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui eſt in cœlis. Vbicunq; enim congregati fuerint duo uel tres, in nomine meo, ibi ego ſum in medio eorum. Tunc acceſſit Petrus ad eum & ait: domine, quot uicibus peccabit in me frater meus & remittam ei?num uſq; ſepties? Et dixit illi Ieſus: non dico tibi uſq; ſepties, ſed uſque [c] ſeptuagies ſepties. Ideo aſſimilatũ eſt regnum cœlorum homini regi, qui uoluit facere ſupputationem cum ſeruis ſuis. Cùm autem cœpiſſet ponere rationẽ, adductus eſt ad eum unus, qui debebat ei decem millia talentorum. Et cùm ille non haberet unde ſolueret, iuſſit dominꝰ eius, ut uenderent eum & uxorem eius atq; filios & omnia quæ habebat, ut compẽſatio aliqua fieret. Procidens autem ſeruus ille,

אחת על הארץ מכל ד
דבר אשר ישאלו יהיה
להם מאבי שהוא ב
בשמים ׃ כי בכל מקום
ששם יקהלו שנים או
שלשה בשמי שם אני
בתוכם ׃
אז קרב כיפה אליו
ויאמר אדני כמה פ
פעמים יחטא בי אחי
ואסלח לו עד שבע פ
פעמים ׃
ויאמר אליו ישוע
אין אמר לך עד שבע
פעמים כי אם עד ש
שבעים שבע פעמים ׃
ועל כן נדמתה
מלכות השמים לאדם
מלך אשר רצה לעשות
חשבון עם עבדיו ׃
ובשהחל לעשות
חשבון הגש אליו אחד
אשר חיב לו רבוא מ
מנים ׃ ובשלא היה לו
מאין ישלם צוה אדניו
למכר אתו ואשתו ו

precaba-

ובניו וכל־אשר לו בדי
שיהיה תשלום ׃ ויכרע
עבד ההוא ויתחנן אליו
לאמר אדני התיחל ו
וסבלני וכל אשלם לך ׃
ויחנן האדון לעבדו ו
ויגרשהו ויסלח חיובו ׃
ויצא העבד הוא וימצא
את־־אחד מאלה שהיו
עבדים כמוהו וזה חיב
לו מאה מעות ויאחוז
אתו ויחנק לאמר שלם
מה שאתה חויבו ויכרע
העבד ההוא ויתחנן א
אליו לאמר התיחל ו
וסבלני וכל אשלם לך׃
והוא מאן וילך וישלח
אתו בבית אסורים עד
שישלם את־חיוב ׃
ויראו עבדי אחרים מה
שיעשו ויתעצבו מאד
ויבאו ויספרו לאדונם
את כל־אשר נהיו ׃ אז
קרא לאותו אדוניו וי
ויאמר אליו עבד בליעל
הנה כל־־חיוב סלחתי
לך כי התחננת אלי ו

precabatur eum dicens: Sustine domine, & patiẽs esto erga me, & reddam tibi omnia. Et misertus dominus serui illius, dimisit eum atq; remisit debitum eius. Egressus uerò seruus ille, inuenit unum ex seruis illis, qui similes ei erant, & is debebat sibi centum denarios, & apprehendẽs eum suffocabat dicens: redde qd[9] debes. Et procidit seruus ille atq; rogabat eum dicens, sustine & patiens esto erga me, & reddam tibi omnia. Ille autem renuit, quin magis abijt & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Et cùm uidissent serui alij ea quæ fiebant, magno dolore affecti sunt, uenientesq; narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerãt. Tunc uocauit eum Dominus eius & ait illi: serue Belijaal, ecce uniuersum debitũ remisi tibi, eo quod obsecraueris me:

& non'ne oportuerat te quoq; misereri serui qui tibi similis est, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus est dominus eius, tradiditq; eum tortoribus, quoadusq; redderet totum debitum. Sic pater meus qui est in cœlis faciet uobis, si non remiseritis unusquisq; fratri suo ex cordibus uestris delicta eorum.

הלא גם אתה הצטרכת לחנן על עבד הדומה לך כמו אני חננתי עליך ;
ויחר אדניו וימסר אותו לענשים עד שישלם כל חיוב ;
כן אבי שבשמים יעשה לכם אם לא תסלחו איש לאחיו מן לבותיכם אשמיהם ;

a *Aduocans Iesus puerum.*] *Declarat & docet Christus hoc facto, quod nemo debet se alijs anteferre, sed quisq; operam dare debet ut omnibus inferior sit, pluribusq; seruiat. Vult nos esse pueros, hoc est, humiles & demisso animo, si cupimus intrare in regnum cœlorum, hoc est, si uolumus numerari inter filios Dei. Et ut magis nos prouocaret ad puerilem humilitatem, ostendit quanti pueri sint sibi & patri, cum dicit se & patrem recipi quando huiusmodi puer recipitur, & rursus optabilius esse ut quis in mare mergatur, quàm ut offendat aliquem talem puerum qui in ipsum credit. Est autem hic offendere oppositum eius, quod est recipere: & cum recipere pueros sit eos magnificare & beneficijs afficere, constat, pueros offendere, aliud nihil esse quàm eos contemnere & iniuria afficere Nulla autem maiori iniuria affici possunt, quàm si facto uel uerbo ad impietatem prouocentur, occasioq; detur ad ruinam. Talibus autem scandalis mundus est plenus, cum totus in maligno positus sit, & plurimæ pessimæq; sint arbores, quæ non nisi malos reddunt fructus, ideoq; Christus hic dicit: Necesse est ut ueniant scandala, sed uæ homini per quem scandalum uenit. Positi sumus ut fructum feramus, & multos prouoce-*

prouocemus ad iustitiam & ueram pietatem: ideo si quid dicto uel facto admiserimus quod huc non faciat, scandalum obiecimus & contra uocationem nostram egimus. Et hæc omnia sunt intelligenda de eo scandalo, quo impij bonos ad malum trahunt, non de scandalo Pharisæorum, quo boni impijs sunt offendiculo, sicut & Christus reprobis Iudæis petra scandali fuit & lapis offensionis, de quo Isaias capite 8. uaticinatus est. Impij in Christo & membris suis semper impingunt, ideo Christus suprà dixit: Sinite eos, cæci sunt & duces cæcorum: Et, Beatus qui non fuerit offensus in me. Cæterum quando Christus hic tam diligenter hortatur ne cui offendiculo simus, præsertim autem paruis, id non tantum intelligendum est de paruis ætate, sed etiam de his qui parui sunt fide & intelligentia. Hi omnes tam chari sunt patri cœlesti, ut constituerit illis sanctos angelos custodes, miseritq; propter eos filium unigenitum, ut saluaret eos, qui perierant in primo parente Adam ob peccatum ab illo contractum.

b *Detrunca eam.*] *Quomodo manus sit truncanda aut oculus eruendus, suprà capite quinto est explicatum, nempe quod occasio peccandi ab omnibus membris est rescindenda.*

c *Si fuerint homini centum oues.*] *Exprimitur hac similitudine id, quod sicut homines perdita aliqua re, eam maiori cura quærunt quàm reliqua maiora & potiora seruant, maiori deniq; afficiuntur gaudio cum eam rursus inueniunt quàm de possessione istorum perpetua, sic patri cœlesti singulari sunt curæ pusilli, etiam si per se sint abiecti & peccato primi parentis infecti. Sic dicit hic Christus uulgari more, maius gaudium esse in cœlo super uno peccatore pœnitentiã agente, quàm super nonagintanouẽ iustis, qui non indigent pœnitentia. Siquidem gaudium affectus est de recenti bono ortus, qui post aliquantam boni illius fruitionem iterum remittitur. In summa, Christus hic ostendere uoluit inæstimabilem Dei erga peccatores resipiscentes dignationem & ineffabilem bonitatem, qua obuijs manibus redeuntes suscipit & inter ouiculas suas numerare dignatur.*

d *Si peccauerit in te frater tuus.*] *Docet non facile de peccatoribus desperandum, sed antè tentanda omnia. Nemo offendendus, sed ad salutem omnes prouocandi. Cum quis coram aliquo peccauerit, is admonere eum debet peccati, idq; seorsim, quo ille uideat suam salutem non infamiam quæri: & si ille hinc resipiscat, monitor lucratus est eum. Si monitorem non audiat, assumat adhuc unum uel duos, quo maioris momenti sit illi qui peccauit, monitio. Quod si & hos contemnat, indicetur ecclesiæ eius peruicacia. Et si ne ecclesiam audierit, monitus scilicet à multis, habeatur ab eis ueluti ethnicus & publicanus. Et quæcunq; illi sic ligauerint, ligata habebuntur in cœlis, hoc est quos ita monitos eiecerint è suo consortio, ij etiam apud patrem eiecti habebuntur: & rursum quos soluerint atq; pœnitentes in consortium suum receperint, ratum id erit & apud patrem. De hac potestate ligandi & soluendi, hoc est, excludendi ab ecclesia uel recipiendi in eam, suprà capite decimosexto, nonnihil quoquè diximus.*

e *Septuagies septies.*] *Sensus est, quotiescunq; pœnitet fratrem peccati, debemus & nos ei condonare, id quod ex Lucæ capite decimoseptimo clarius habetur. Cæterum parabola mox subiuncta docet nos clementem habere dominum, quippe cuius clementiam incomparabilem erga nos indies experimur, quam & indefesso studio imitari debemus erga conseruos, ex cordibus iniurias illis remittentes.*

Actũ est autem postquã consummauit Iesus sermones istos, ut discederet à Galilæa, & ueniret ad terminos Iudææ

וַיְהִי אַחֲרֵי שֶׁכִּלָּה
יֵשׁוּעַ אֶת־הַדְּבָרִים ה
הָאֵלֶּה הָלַךְ מִן גָּלִיל וַיּ
וַיָּבֹא אֶל גְּבוּלֵי יְהוּדָה
עֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ א

אחריו ביתות רבות ו
וירפאם שם ׃ ויגשו
אליו פרושים וינסוהו
לאמר אם מותר לאדם
לשלח אשתו בעבור כ
כל־דבר ׃ והוא ענה
ויאמר אליהם הלא ק
קראתם כי מי שעשה
את־האדם מראשית
את זכר ואת נקבה עשה
אותם ׃ ויאמר על־כן
יעזב־איש את־אביו
ואת אמו ודבק באשתו
והיו שנים לבשר אחד ׃
ועתה אין הם שנים
מלא בשר אחד ׃ ולכן
את מה שחבר אלהים
אדם לא יפרד ׃ והם
אמרו ולמה צוה משה
לתת ספר כריתת ול
ולשלח אותה ׃ ויען
להם כי משה בשביל
קושי לבבכם הניח ל
לשלחכם נשיכם ומו
ומראשית אין היה
כן ׃

dæ trans Iordanem: ſecutæq́ ſunt eum turbæ multæ, & ſanauit eos ibi. Accedẽtes autem ad eum Phariſæi, tentauerũt eum dicentes: eſt ne licitũ homini, [a] ut eijciat uxorem ſuam propter quãcunque cauſam? Qui reſpondens dixit ad eos: an non legiſtis, quod is qui fecit hominem ab initio, maſculum & fœminã fecit eos? Et dixit: propterea derelinquet homo patrem ſuum & matrẽ ſuam, & adhærebit uxori ſuæ, erũtq́ duo in carnem unam. Et iam quidẽ non ſunt duo, ſed una caro. Et propterea id quod cõiunxit deus, homo non ſeparet. Illi uerò dixerunt: quare ergo præcepit Moſes dari librum diuortij & dimittere eam. Et reſpondit eis: quoniam Moſes propter duritiã cordis ueſtri permiſit uobis dimittere uxores ueſtras, ab initio autem non fuit ſic.

Et ego dico uobis, quod
quicunq; dimiſerit uxo-
rem ſuã, niſi propter for-
nicationem, & acceperit
aliam, adulteratur. Et qui
dimiſſam acceperit, mœ-
chatur. Dicunt ei diſcipu-
li eius: ſi ſic eſt cauſa ho-
minis cum uxore, non eſt
bonum nubere. Ipſe uerò
dixit ad eos: non [b] omnes
apprӕhendunt uerbum
iſtud, niſi illi quibus da-
tum eſt. Quia ſunt eunu-
chi, qui ex utero matris
ſic nati ſunt: & ſunt eunu-
chi qui facti ſunt ab homi
nibus: & ſunt eunuchi qui
ſeipſos caſtrauerunt pro-
pter regnum cœlorum.
Qui poteſt apprehende-
re, apprehendat. Tunc [c]
oblati ſunt ei pueri, ut im
poneret eis manus & ora
ret. At diſcipuli eius in-
crepabant eos. Ieſus au-
tem dixit ad eos: Sinite
pueros & non prohibue-
ritis eos uenire ad me,
quoniam talium eſt re-
gnum cœlorum. Et cum
im-

ואני אומר לכם כי א
איש שישלח אשתו ל
לולי בעבור תזנות ו
ויקח אחרת ינאף : ומי
שיקח משלחת ינאף :
ויאמרו אליו תלמידיו
אם כן יש דבר האדם ב
באשה אין טוב לה
להתחתן : והוא אמר
אליהם אין כל יתפשו
דבר הזה כי אם הם ל
לאשר נתון : כי יש
סריסים אשר מבטן ה
האם כן נולדו ויש ס
סריסים אשר נעשו מן
האדם ויש סריסים אשר
עצמם סרסו בעבור מ
מלכות השמים : מי
שיוכל לתפש יתפש :
אז הגשו אליו נערים
כדי שישים ידים עליהם
ויתפלל : ותלמידיו
הוכיחו אותם וישוע
אמר אליהם : הניחו
נערי ואל תמנעו אותם
לבוא אלי כי לאלה יש
מלכות השמים :

וּכְשֶׁהֵשִׂי׳ עֲלֵיהֶם יָדָיִם
הָלַךְ מִשָּׁם ׃ וְהִנֵּה אֶחָד
קָרַב וַיֹּאמֶר לוֹ׃ רַבִּי טוֹב
מַה־טּוֹבָה אֶעֱשֶׂה בְּדֵי
שֶׁאֶקְנֶה חַיֵּי הָעוֹלָם ׃
וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־תִּשְׁאַל
לִי עַל טוֹבָה ׃ אֵין טוֹב
כִּי אִם אֶחָד יֵשׁ טוֹב אֵל ׃
וְאִם תַּחְפֹּץ לָבֹא אֶל
חַיִּים שְׁמוֹר מִצְוֹת ׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה ׃ וַיֹּאמֶר
יֵשׁוּעַ לֹא תִרְצַח לֹא ת
תִּנְאַף לֹא תִגְנֹב לֹא ת
תַעֲנֶה עֵד שֶׁקֶר כַּבֵּד אֶת
אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ וְתֶאֱהַב
רֵעֲךָ כָּמוֹךָ ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ
בַחוּר כָּל־אֵלֶּה שָׁמַרְתִּי
מִנְּעוּרַי וּמַה יֶחְסַר עוֹד
לִי ׃

וַיֹּאמֶר אֵלָיו יֵשׁוּעַ
אִם תַּחְפֹּץ הֱיוֹת שָׁלֵם
לֵךְ וּמְכֹר כֹּל אֲשֶׁר לְךָ ו
וְתֵן לַעֲנִיִּים וִיהִי לְךָ א
אוֹצָר בַּשָּׁמַיִם וּבֹא וְלֵךְ
אַחֲרַי ׃ וְשׁוֹמֵעַ
הַבָּחוּר אֶת־הַדָּבָר הָלַךְ

imposuisset eis manus, abijt illinc. Et ecce accessit quidam & ait illi: Præceptor bone, quid boni faciam, ut acquiram uitam æternam? Et dixit ei: quid interrogas me de bono? [d] Nemo est bonus, nisi unus deus, hic est bonus. Et si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Et dixit ei, Quæ? Et ait Iesus: non occides, non committes adulterium, non furaberis, neq; respondebis falsum testimonium: honora patrem tuum & matrem tuam, diligesq; proximum tuum sicut teipsum. Dixit illi adolescens: omnia ista conseruaui à pueritia mea, & quid amplius deficit mihi? Respondit illi Iesus: si uis perfectus esse, uade & uende omnia quæ habes & da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cœlis, & ueni sequere me. Et audiens adolescens sermonem istum, abijt cum

tristiita, quoniam erat illi possessio multa. Iesus autẽ dixit ad discipulos suos: Amẽ dico uobis, quia [e] diues difficile ingreditur in regnum cœloũr. Et iterũ dico uobis: facilius est gamelum transire per foramen acus, quàm ut diues ingrediatur in regnũ cœlorum. Et cùm audissent discipuli uerba ista, mirati sunt ualde, dicentes: quis ergo potest saluus fieri? Et intuitus illos Iesus dixit: Apud homines hoc imposſibile est, at deo omnia sunt poſsibilia. Tunc respondit Petrus, & ait ei: Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? Et dixit Iesus ad eos: Amen dico uobis, quòd uos qui secuti estis me, [f] in regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suę, sedebitis & uos super sedes duodecim, & iudicabitis duodecim tribus Israẽl.

בעצבת כי היתה לו י
ירשה רבה׃ וישוע אמר
אל תלמידיו אמן אני
אומר לכם כי עשיר ב
בקושי יבא אל מלכות
השמים׃ ועוד אני
אומר לכם קל הוא ל
לעבור הגמל בעד חור
המחט מלבא העשיר א
אל מלכות השמים׃
וכשמעו תלמידים א
את־דברי האלה תמהו
מאד לאמר ומי יוכל
להושע׃ ויביט ישוע
אליהם ויאמר אל א
אנשים אי אפשר הזאת
אבל לאלהים כל־הם
אפשרים׃ אז ענה כיפה
ויאמר לו הנה עזבנו
את־כל ונלך אחריך ומה
יהיה לנו׃ ויאמר אליהם
ישוע אמן אני אומר
לכם שאתם אשר הלכתם
אחרי בתולדה שנית ב
בשישב בן האדם על־
כסא כבודו תשבו גם
אתם על כסאות שתי

raël. Et omnis qui reliquerit domum aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, is g centuplum accipiet & uitam æternam possidebit. Et multi ex primis erunt nouissimi, & nouissimi primi.

עֶשְׂרֵה וְתִשְׁפְּטוּ אֶת־שְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל : וְכָל מִי שֶׁיַּעֲזֹב אֶת־בַּיִת אוֹ אַחִי׳ אוֹ אֲחָיוֹת אוֹ אָב אוֹ אֵם אוֹ אִשָּׁה אוֹ בָנִים אוֹ שָׂדוֹת בַּעֲבוּר שְׁמִי הוּא מֵאָה יִקַּח וְאֶת־חַיִּים נִצְחִים יִירָשׁ׃ וְרַבִּי׳ מֵרִאשׁוֹנִים יִהְיוּ אַחֲרוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים יִהְיוּ רִאשׁוֹנִים :

a Vt eijciat uxorem ob quamcunq; causam.] *Proposuerunt Pharisæi hanc quæstionem maligno animo ut tentarent Christum, at ille mansuete respondit & non tacuit propter malos ueritatem ipsam, adducens scilicet ex Genesi primam hominum creationem, nempe quod deus creauerit eos in carnem unam, hoc est, ut censeantur uelut unus homo, & in hac coniunctione uir sit caput: & quos deus ita coniunxit, homo illos separare non debet. Et ex eo patet quod non licet marito ob quamcunq; causam, iustam uel iniustam, repudiare uxorem, multo minus id licet uxori. Quod autem Moses iussit dari libellum repudij, ex eo non arguitur, licitum esse uxoris repudium, sed si quis ob duriciam cordis nolit illi commodum exhibere maritum, iam autoritate non propria, sed magistratus, licebit hodie ut olim dare libellum repudij. Nec iam homo illos ab inuicem separat, sed deus per legem repudij Mosi datam illos separat. Quid enim prohibere potest, quin magistratus, cuius imperio externa subiecta sunt, tales ab inuicem separet, aut periculo eximat quorum animi iam sunt separati, & alter uiuit in perpetuo cruciatu & grauissimo periculo? præsertim cum officium magistratus sit, curare ut commode & tranquille in republica uiuatur. Interim tamen adulterij reus fit, qui*

qui animo suo illum ob duriciam cordis sui abiecit. Et quando Christus subijcit in sua responsione: Qui repudiatam duxerit, adulterium committit, id intelligendum est de eo, qui in fraudem prioris matrimonij repudiatam duxerit. Vnde si ob alias causas quam ob stuprum dissidium oriatur inter coniuges, ut maritus ablegat uxorem aut uxor diuertat, omnia debent tentari quo reconcilientur & alter in periculo damnationis non uiuat.

b Non omnes apprehendunt uerbum istud.] *Sensus est: res quidem ita habet, ut bonum esset homini, liberum uiuere à coniugio, eo quod illud multas habet molestias & detinet animum in terrenis qui tamen in cœlestibus fixus esse debuerat: sed alia est ratio uitæ præsentis. Bonus quidem est cœlibatus, sed non omnes capiunt uerbum hoc, nisi quibus desuper datum est. Sunt quidam qui corpore inepti sunt ad coniugium, sic nati uel postea facti. Sunt alij qui seipsos castrauerunt, ultro cœlibatum eligentes, idq́; propter regnum cœlorum, ut curent quæ domini sunt & sint sancti corpore & spiritu. Et his bonum est, ut absq; coniuge uiuant, quia datum est eis ut ita uiuant propter regnum cœlorum propagandum & promouendum uerbo & opere. Hi autem quibus hoc non datum est, & tamen uolunt suo arbitrio cœlibes uiuere, in quas Dei iudicio impuritates lapsi sint, satis constat, & ab inimicis nostris nobis in hæc uerba obijcitur:*

כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו לאלהים כי גם בניהם ובנותיהם ישרפו באש לאלהים הפירוש הוא שהמינים היו שורפים בניהם ובנותיהם ר״ל הכומרים וכומרות שנשרפים בזנות ומתחממים ומתאוים בזנות ואינם יכולים וזו שריפה שהיא תועבת ה׳ אשר שנא וזנות נקרא שריפה בתרי עשר דכתיב כולם מנאפים כתנור אש להבה בקרבם׃ ועוד כתיב

כתיב בספר טיעותם אמירת פאולוש טוב לקחת אשה מלשרוף אחריה הרי לך ראיה שניאוף היא שריפה:

Cunctas inquiunt abominationes dei, quas ille odit, exhibent dijs: nam & filios suos atq; filias suas igne comburunt dijs: cuius expositio est, quod hæretici comburunt filios suos & filias suas, hoc est, monachos & monachas, qui comburuntur fornicatione, feruent enim & flagrant desiderio fornicandi & non possunt exequi, hæc inquam combustio abominatio est deo quam ipse odit, & fornicatio ipsa uocatur apud minores prophetas combustio, quemadmodum scriptum est, adulteri quasi fornax ignis, flamma in medio eorum. Sed & scriptum habent in libro suo erroneo, quomodo Paulus dixerit, melius esse nubere mulieri quàm uri post eam: en habes demonstrationem quod fornicatio sit quædam combustio. Vides hic lector quomodo Iudæi nobis improperant confusionem nostram, imò confodiunt nos proprio gladio nostro, dum diuum Paulum nobis obijciunt, qui mauult Christianum hominem nubere quàm periculose uri. Nec obstat, precibus posse impetrari, ut detur unicuiq; caste uiuere, cum Christus ita pronunciet: Non omnes apprehendunt uerbum istud, sed quibus datum est: quibus inquit datum est, non qui suo arbitrio id elegerint, poterunt cœlibem agere uitam.

c. *Oblati sunt ei pueri.*] *Vt scilicet eis manus imponeret, Deo consecraret & orando diuina bonitate eos participes faceret. Et dominus importunitate irruentium non grauatus, placido uultu illos suscepit, atq; se talium quoq; saluatorem aduenisse ostendit. Talium enim inquit est regnum cœlorum. Non adultorum tantum, qui ut infantes sese humiliarint, sed etiam infantium, qui propter peccatum Adæ æque ut adulti gratia dei opus habent, & suscepti à Christo ciues regni cœlorum constituuntur. Ipsi enim gratia Dei & merito passionis Christi beatificantur, si in ætate infantili sine Christi fide & cognitione hinc rapiantur.*

d Nemo est bonus nisi deus.] Nulla ergo est bonitas in homine, quæ non sit à deo, & nobis non est arrogandum quod dei est donum. Respondit autem Christus sic huic adolescenti, ut humilius de se sentire disceret, qui more Pharisaico propter externam mandatorum dei obseruantiam se iustum & bonum reputabat. Vnde & Christus obiecit ei præcepta legis, in quibus ceu in speculo uideret se nondum esse quod putabat: quia pro amore dei non poterat contemnere diuitias, & abiectis omnibus pendere à syncera fiducia dei. Obiecit autem Christus hoc præceptum, nempe ut uenditis omnibus sequeretur se, ut probaret ipsum, ostenderetq; illi imperfectionem eius. Cæterum contra illud quod Christus dixit: Si uis ad uitam ingredi serua mandata, Hebræi sic arguunt:

עכשיו לא אמר לו לעשות טבילה אלא מצות
סרמוניות צוה לו ובאותן המצות הבטיחו
לחיי העולם הבא ויל״ גם אלהים לא צוה את
המילה בתתו למשה עשרת דברים בהר ס
סיני והנה היא צריכא לכל זכר בעת ההיא:

e Diues difficile ingreditur in regnum cœlorum.] Hoc dicitur de eo diuite, qui fiduciam habet in pecunijs, non quod pecunia per se obstet, quo minus diues ingredi posit regnum cœlorum, hoc est, perueniat ad ueram fidem Christi & totus à Christo pendeat: fuerunt enim multi diuites, ut Abraham, Zachæus & alij, quibus diuitiæ non obfuerunt, eo quod illis ex animo renunciauerunt, pauperes & dei auxilio egentes sese agnoscebant, diuitijsq; istis terrenis sibi thesaurum in cœlis parauerunt. Hæc licet apud homines sint impossibilia, ut opes ex animo contemnant, apud deum tamen omnia sunt possibilia, qui scilicet diuitibus potest aliam dare mentem, ut & opes distribuant, atq; sibi iam uere fidant & non opibus.

f In regeneratione.] Hæc secunda generatio est resurrectio mortuorum, quando Christus gloriosus redibit iudicaturus orbem, &

electi

electi regenerati ad gloriam, simul cum Christo capite suo regnabũt, & duodecim apostoli unà cum omnibus zelosis euangelij promulgatoribus sessuri sunt super sedes, iudicantes duodecim tribus Israël, id est, totum populum Dei, promissa electis per euangelium iam uelut exhibentes, & damnationem incredulorũ approbantes, atq; cum Christo sententiam contra eos pronunciaturi.

8 *Centuplum accipiet.*] *Puto hic per centuplum intelligendum animum, qui post agnitum Christum & post derelictionem propinquorum & bonorum suorum propter Christum, satis abunde diuitem se agnoscit in tribulationibus, quando dominus suppeditat ea quæ uitam præsentem sustentant. Euangelij enim cognitionem pij tanti habent, ut ne uniuerso quidem mundo eam commutare uelint, scientes se domino cœlorum esse curæ, & quod timentibus deum nihil deesse possit, sed adijciuntur quibus præsens uita opus habet, quærentibus in primis regnum dei & iusticiam eius.*

דומה מלכות השמים
לאדם בעל הבית אשר
יצא בתחלת הבקר ל
לשכור פועלים אל כ
כרמו:
ובהשותו את
הפועלים על דינר ליום
וישלח אותם לכרמו:
ויצא בשעת
השלישית וירא אחרים
העומדים בשוק בטלים
ויאמר אליהם לכו
גם אתם לכרמי ומה

Ssimilatum[a] est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primò in ipso diluculo ut conduceret operarios in uineã suam. Et cùm pactus esset cum operarijs pro denario diurno, misit eos in uineã suam. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in platea ociosos & ait illis: ite & uos in uineam meam, & quod rectum

ctum fuerit dabo uobis: illi autem abierunt. Rurſum exijt circiter horam ſextam & nonam, & fecit ſimiliter. Itemq; circa undecimam horam egreſſus, inuenit alios ſtantes, & dixit ad eos: quare uos hic ſtatis tota die ocioſi? Qui dixerunt ei: quia nemo nos conduxit. Et ait illis: ite & uos in uineam meam. Et cum facta eſſet ueſpera, dicit dominus uineæ procuratori ſuo: uoca operarios, & redde illis mercedem, incipiesq; à nouiſſimis uſq; ad primos. Et cum ueniſſent illi qui uenerāt circiter horam undecimam, acceperunt ſinguli denarium. Veniētes autem & primi arbitrati ſunt quòd plus eſſent accepturi quā iſti, ſed acceperunt & ipſi ſinguli denarium. Cumq; accepiſſent, murmurabāt aduerſus patremfamilias dicentes: iſti nouiſſimi operati ſunt una hora, &

שֶׁהוּא יָשָׁר אֶתֵּן לָכֶם ו
וְהֵם הָלָכוּ ׃ עוֹד יָצָא
בְּשָׁעָה שִׁשִּׁית וְתְשִׁיעִית
וַיַּעַשׂ כְּמוֹ כֵן ׃ וּבְשָׁעָה
עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יָצָא וַיִּמְצָא
אֲחֵרִים עוֹמְדִים וַיֹּאמֶר
לָהֶם לָמָּה אַתֶּם עוֹמְדִים
פֹּה בְּטֵלִים כָּל־הַיּוֹם ׃
וְהֵם אָמְרוּ אֵלָיו כִּי אֵין
אָדָם שָׂכַר אוֹתָנוּ ׃ וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם לְכוּ גַּם אַתֶּם ל
לְכַרְמִי ׃ וּכְשֶׁהָיָה עֶרֶב
אָמַר אֲדוֹן הַכֶּרֶם לַמ
לַמְּפַרְנֵס קְרָא לְפוֹעֲלִים
וְהָשִׁיב לָהֶם שְׂכָרָם וְתָחֵל
מֵאַחֲרוֹנִים עַד הָרִאשׁוֹנִים
׃ וּכְשֶׁבָּאוּ אֵלֶּה אֲשֶׁר
בָּאוּ בְּשָׁעָה עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
לָקְחוּ אִישׁ אִישׁ זוּז ׃
וַיָּבֹאוּ רִאשׁוֹנִים וַיַּחְשְׁבוּ
כִּי יִקְחוּ יוֹתֵר מֵאֵלֶּה ו
וַיִּקְחוּ גַּם הֵם אִישׁ אִישׁ
אֶת־זוּזוֹ ׃ וּכְשֶׁלָּקְחוּ לִנּוּ
עַל בַּעַל־הַבַּיִת לֵאמוֹר
אֵלֶּה אַחֲרוֹנִים בָּעֲלוּ שׁ
שָׁעָה אַחַת וַתְּשַׁו אוֹתָם

adæquas

לנו שנשאנו משא ה
היום והחום: והוא ענה
לאחד מהם ויאמר רע
איני עושה לך חמס:
הלא על זוז התנית עמי
קח שלך ולך: ורצוני
לתת גם לאחרון הזה
כמו לך: הלא מותר לי
לעשות בעניני מה ש
שארצה: או אם עינך
היא רעה כי אני טוב:
כן יהיו אחרונים רא
ראשונים והראשונים א
אחרונים: כי רבים
נקראו ומעטים נבחרו:
ויעל ישוע אל ירושלם
ויקח שנים עשר תל
תלמידיו בסתר ויאמר
אליהם הנה אנחנו ע
עולים ירושלם ובן ה
האדם ימסר לידי השרי
הכהנים והסופרים ו
ויחייבוהו למות וימ
וימסרוהו לגוים לה
להתלוצץ ולהוסר ול
ולהצלב וביום שלישי
יקום: אז קרבה

adæquas eos nobis qui portauimus onus diei & æstum? At ille respondēs uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Non'ne pro denario pactus es mecum? Accipe quod tuum est; & uade. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. Non ne licet mihi facere quod uolo in rebus meis? Aut est oculus tuus malus, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. [b] Multi enim sunt uocati, pauci autem electi. Et ascendēs Iesus in Ierusalem, accepit duodecim discipulos suos secreto, & ait illis: ecce ascendimus Ierosolymam, & filius hominis tradetur in manus summorum sacerdotum, atq; scribarum, & condemnabunt eum morte, & tradent gentibus ad illudendum & flagellandum atq; crucifigendum, & tertia die resurget. Tūc accessit

ad eum mater filiorũ Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. Et ipse dixit ei: Quid uis? Et illa dixit ei: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondit Iesus & ait: [c] nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, & baptizari baptismate, quo ego baptizabor? Dicũt ei: possumus. Et ipse dixit ad eos: utiq; calicem meum bibetis, & baptizabimini baptismo quo ego baptizabor, sedere autem ad dextrã meam & ad sinistram, id non est meum ut dem uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Et audientes decem irritati sunt contra duos fratres. Iesus autem uocauit eos ad se dicens: scitis ne quod [d] principes gentium dominiũ habent in eas, & magni quiq; potestatem habent in-

אֵלָיו אֵם הַבְּנֵי זִבְדַּי עִם
בָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ וַתִּשְׁאַל
מְאוּמָה מִמֶּנּוּ ׃ וְהוּא
אָמַר אֵלֶיהָ מַה־תִּרְצִי ׃
וַתֹּאמֶר לוֹ אֱמוֹר שֶׁיֵּשְׁבוּ
אֵלֶּה שְׁנַיִם בָּנַי אֶחָד ל
לִימִינְךָ וְאֶחָד לִשְׂמֹאל
בְּמַלְכוּתֶךָ ׃ וַיַּעַן יֵשׁוּעַ
וַיֹּאמֶר לֹא יְדַעְתֶּם מַה־
תִּשְׁאֲלוּ ׃ הֲתוּכְלוּ
לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס אֲשֶׁר אֲנִי
אֶשְׁתֶּה וְהִטָּבֵל בִּטְבִילָה
שֶׁבָּהּ אֲנִי אֶטָּבֵל ׃
אָמְרוּ אֵלָיו נוּכַל ׃ וְהוּא
אָמַר אֲלֵיהֶם אָכֵן אֶת ה
הַכּוֹסִי תִּשְׁתּוּ וְתִטָּבְלוּ
בִּטְבִילָה שֶׁבָּהּ אֲנִי א
אֶטָּבֵל אַךְ לָשֶׁבֶת לִימִינִי
אוֹ לִשְׂמֹאלִי אֵינֶנּוּ הוּא
לִי לָתֵת לָכֶם אֶלָּא ש
שֶׁלָּהֶם נָכוֹן מִן אָבִי ׃
וַיִּשְׁמְעוּ עֲשָׂרָה וַיִּכְעֲסוּ
עַל שְׁנֵי אַחִים ׃ וְיֵשׁוּעַ
קָרָא אוֹתָם לְעַצְמוֹ ל
לֵאמֹר הֲתֵדְעוּ כִּי שָׂרֵי
הַגּוֹיִם יִמְשְׁלוּ בָהֶם ו
וְהַגְּדוֹלִים יִשְׁלְטוּ בִּי

ביניתם : לא כן יהיה
ביניכם אלא כל מי ש
שירצה ביניכם היות
גדול הוא יהיה משרתך
ואשר ירצה ביניכם ה
היות ראשון הוא יהיה
עבדכם : כמו בן האדם
לא בא להשרת אלא ל
לשרת ולתת את־נפשו
פדיון לרבים : וכשיצאו
הם מן ירחו הלכה א
אחריו כיתה רבה : והנה
שני עורים ישבו על ד
דרך וישמעו שיעבור י
ישוע ויצעקו לאמר א
אדוני חננו בן־דוד :
וכיתה הוכיחם לחריש
והם עוד ויותר צעקו
לאמר : אדני חננו בן
דוד : ויעמד ישוע ויקרא
להם לאמר מה־תרצו
ואעשה לכם : ויאמרו
אליו אדני שתפקחנה
עינינו : ויחן אותם
ישוע ויגע בעיניהם ו
ומיד ראו וילכו אחריו :

inter eas. Non ſic erit inter uos, ſed quicunq; uoluerit inter uos eſſe maior, is ſit miniſter ueſter: & qui uoluerit inter uos eſſe primus, is ſit ſeruus ueſter. Sicut filius hominis non uenit miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam redemptionē pro multis. Cumq; egreſſi eſſent de Iereho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſederūt iuxta uiā, & audientes quod Ieſus tranſiret, clamauerunt, dicentes: Domine miſerere noſtri, fili Dauid. Turba autem redarguit eos ut tacerēt. At illi rurſum & magis clamabant, dicentes: Domine miſerere noſtri, fili Dauid. Et ſtans Ieſus uocauit eos, dicens: quid uultis ut faciam uobis? Et dicunt ei: Domine, ut aperiantur oculi noſtri. Et miſertus eorum Ieſus tetigit oculos eorum, & confeſtim uiderunt & ſecuti ſunt eum.

a *Aßimilatum est regnum cœlorum.*] *Exponit Christus in fine huius parabolæ, quid per eam significetur, nempe quod multi nouißimi erunt primi, & contrà, & quod multi sunt uocati, pauci autem electi. Item quod fidentes gratia eius, plus sunt accepturi quàm ausi fuerunt petere, & quod merces dei non iuxta modum operum, sed iuxta bonitatem eius proueniat. Docet præterea hæc parabola nullos uenire in ecclesiam, nisi uocatos à deo: Docet omnes hypocritas esse mercenarios, qui uentris causa deo seruiunt, paciscentes cum eo pro mercede. Pij autem & ueri dei cultores, nullo interueniente pacto, totis uiribus deo seruiunt: & quicquid ille dat, suscipiunt non ut debitum sed ut gratuitum donum, scientes omnia ex dei gratia electis obuenire. Vnde & primis præferuntur, dum numeratur merces. Quod autem nouißimi, qui nihil ferè operati sunt, æquantur ijs qui totius diei onus & æstum portasse queruntur, ostendit Deum saluare hominem absq; respectu operum. Pij quidem agnita ueritate operari non desinunt, at propter opera nihil recipiunt, sed omnia gratiæ dei accepta referunt. Et id male habet eos, qui operibus suis confisi, plus sperauerunt accipere propter continuam corporum suorum castigationem, ieiunia, cœlibatum, & huiusmodi externa opera, propter quæ & in arrogantiam & contemptum aliorum inciderunt, murmurantes contra patremfamilias quod non respexerit ad opera eorum &c. Hi inquit Christus qui hic per hypocrisim sancti & primi reputati sunt, & uisi sunt habere multa merita, erunt nouißimi apud iustum iudicem, cum uenerit dare unicuiq; iuxta opera eius. De quibus operibus iam suprà diximus. Scripsimus & capite decimoseptimo de denario & monetis Hebræorum.*

b Multi *sunt uocati.*] *Quando Christus dicit, multos uocatos, paucos autem electos, loquitur de ea uocatione, qua ueritas hominibus annunciatur, non autem corda commouentur ad sequendũ Christum uocantem. Hæc cordis commotio est gratuita dei electio, à qua pendet, ut quis uocetur in uineam domini, operetur digne in ea atq;*

mercedem

mercedem tandem referat. Non enim est uolentis aut currentis, sed miserentis dei, alioquin hi qui hic commemorantur multum laborasse, reiecti non fuissent, si operibus nostris regnum dei posset acquiri.

c Nescitis quid petatis.] Petebant temporalem dignitatem & mundanum quærebant regnum, cum Christus loquutus esset de spiritali regno, sed quod percipere non possent, nisi prius paterentur persecutionem. Vnde interrogauit eos, num possent bibere calicem quem ipse erat bibiturus, & baptizari baptismo quo ipse erat baptizandus, intelligens per hæc supplicium, quod erat aditurus ex patris decreto. Calicis metaphora frequentissima est in scriptura, capiturq; pro חלק portione, bona uel mala: bona, ut Psal. 17. יהוה מנת חלקי וכוסי id est, dominus est donum portionis meæ atq; calicis mei: mala, ut Psal. 11. Spiritus tempestatis pars calicis eorum. Sic Isaiæ 51. multa dicuntur de calice furoris domini, & calice insaniæ. Sic Christus loquitur de calice passionis qui sibi erat ebibendus: docet & cuiq; suum ebibendum calicem, definitumq; diuinitus, quid quisq; & quantum patiatur mali, & nemini contingere gloriam Christi, qui non socius fuerit in tribulatione, Et quod subditur: Sedere ad dextram meam & ad sinistram, id non est meum ut dem uobis, sed quibus paratum est à patre meo: hunc habet sensum: primos esse in gloria mea & proxime mihi sedere, id iam petentibus non potest donari, cum ab æterno per patrem definitum sit, quibus id contingat. Per me quidem paratur aditus ad gloriam illam, ijs qui ad eam sunt electi, at donatio eius non est mei hominis, neq; à me iam exoranda. Dei munus hoc est, & decretum ab æterno qui ad illam sint admittendi.

d Principes gentium dominium habent in eas.] Vos inquit qui uocati estis ad negocium cœlorum, non debetis conformes esse principibus & magnatibus huius mundi. Illi subiectis dominantur & potestatem habent inter eos, uos autem contrà, omnibus debetis esse

subiecti ad seruiendum. imitantes me, qui non ueni ut ministretur mihi, sed ut ego ministrem alijs, & ponam animam meam pro ouibus meis. Nolite igitur uos decem irritari contra hos duos, qui nesciunt quid à me petierint, stultis inseruientes affectibus, quos longe abesse necesse est, ab eo qui maior cupit esse in regno cœlorum. Cæterum quãdo Christus dicit, Non sic erit inter uos, non prohibet inter Christianos magistratum, sed dehortatur ne Christianus quærat præcellentiam & ambiat potestatem. Alioqui si quis gerat magistratum, & gubernet oues Christi ad ipsius uoluntatem, quid is aliud facit, quàm quod seruit omnibus quos gubernat?

T cum appropinquassent Ierosolymis, & uenissent ad [a] Bethphagi ad montem oliuarum, tunc misit Iesus duos discipulos & ait illis: Pergite ad castellum quod est ante uos, & statim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea: soluite & adducite ad me. Et si quis aliquid dixerit uobis, dicite quod dominus his opus habeat, & confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut impleretur id quod dictum est per prophetam dicentem:

ובשקרבו לירושלם
ויבאו אל בית־פאגי
אל הר הזיתים אז שלח
ישוע שני תלמידים ו
ויאמר אליהם: לכו אל
טירת שהיא לפניכם ו
ופתאום תמצאו את־א
אתון אסורה ועיר אתה
התירו והגישו אלי:
ואם איש מה יאמר
אליכם אמרו כי אדני
הצריך גם ומהר ישלח
אותם:
והזאת היתה
שיתקיים מה שנאמר
על ידי הנביא האומר

אִמְרוּ לְבַת צִיּוֹן הִנֵּה
מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ עָנִי ו
וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר
בֶּן־אֲתֹנוֹת׃ וַיֵּלְכוּ
הַתַּלְמִידִים וַיַּעֲשׂוּ כְּמוֹ
צִוָּה אוֹתָם יֵשׁוּעַ׃
וַיָּבִיאוּ אֶת אָתוֹן וְעַיִר
וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם בִּגְדֵיהֶם
וַיַּרְכִּיבוּ אוֹתוֹ מִמַּעַל
וְרַבַּת כִּיתָּה פָּשְׁטוּ ב
בִּגְדֵיהֶם בַּדֶּרֶךְ וַאֲחֵרִים
כָּרְתוּ אֶת־עַנְפֵי מֵעֵצִים
וַיַּצִּיעוּ בַּדֶּרֶךְ וּכִיתּוֹת
אֲשֶׁר הָלְכוּ לְפָנָיו וא
וְאַחֲרָיו קָרְאוּ לֵאמֹר ה
הוֹשַׁעְנָא לְבֶן דָּוִד בָּרוּךְ
אֲשֶׁר בָּא בְּשֵׁם יְהוָה ה
הוֹשַׁעְנָא בָּעֶלְיוֹנוֹת׃
וּבְשֶׁבָּא אֶל יְרוּשָׁלַםִ
רָעֲשָׁה כָּל־הָעִיר לֵאמֹר
מִי הוּא׃ וְעַמִּים אָמְרוּ
הוּא יֵשׁוּעַ נָבִיא מִן־ב
נְצֶרֶת הַגָּלִיל׃ וַיָּבֹא
יֵשׁוּעַ אֶל הֵיכַל הא
הָאֱלֹהִים וַיַּשְׁלִיךְ לַחוּץ
כָּל־מוֹכְרִים וְקוֹנִים ב

tem:Dicite filiæ Zion, ecce rex tuus ueniet tibi, pauper & ſedens ſuper aſinum atq; ſuper pullum filium aſinarum. Et abiecerunt diſcipuli atque fecerunt ſicut præceperat illis Ieſus. Et adduxerunt aſinum & pullum, & poſuerunt ſuper eos ueſtimenta ſua, impoſuerũtq; eum deſuper: & multa turba ſtrauerunt ueſtimenta ſua in uia, alij autem reſecabant ramos de arboribus & ſtrauerunt in uia, & turbæ quæ præcedebant eum atq; ſequebantur, clamabant, dicentes: [b] Hoſana filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini. Hoſana in excelſis. Et cum ueniſſet in Ieruſalẽ, commota eſt uniuerſa ciuitas, dicens: quis eſt hic? Populi autẽ dicebãt: hic eſt Ieſus propheta à Nazareth Galilęę. Et intrauit Ieſus in templũ dei, & [c] eijciebat omnes uendentes & emẽtes

in tẽplo, atq; menſas trapezitarũ & cathedras uendentiũ columbas euertit. Et dixit ad eos: ſcriptũ eſt, quod dom9 mea, domus orationis uocabitur, uos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo, & ſanauit eos, Et uidentes principes ſacerdotũ atq; ſcribæ mirabilia quæ faciebat, & pueros clamantes in templo atq; dicentes, Hoſana filio Dauid, indignati ſunt & dixerunt ei: audis ne quid iſti dicunt? Ieſus uerò dixit ad eos: utiq;, non legiſtis, quod [d] ex ore infantiũ & lactentium fundaſti fortitudinem? Et relinquens eos abiit extra ciuitatem uerſus Bethaniam, manſitq; ibi. Et reuertens mane in ciuitatem, [e] eſuriit, uidensq; arborem fici iuxta uiam, uenit ad illam, ſed nihil inuenit in ea niſi folia tantum. Et ait illi: non

בהיכל ואת שלחנות
השלחנים ומושבי ה
המוכרים את יונים הוא
הפך: ויאמר אליהם נכתב
כי ביתי בית תפלה י
יקרא ואתם עשיתם א
אותו מערת הלסטסין:
ויקרבו אליו עורים
ופסחים בהיכל וירפאם:
ויראו שרי הכהנים
וספרים את פלאות ש
שעשה ואת נערים קוראים
בהיכל ואומרים הושענא
לבן דוד ויכעסו ויאמרו
אליו התשמע מה יאמרו
האלה: וישוע אמר
אליהם אין קראתם
כי מפי עוללים ויונקים
יסדת עז: ויעזב אותם
וילך לחוץ עיר אל בית
עניה וישב שם: וישוב
בבקר אל עיר וירעב ו
וירא את עץ תאנה על
הדרך ויבא אליו ולא
מצא בה כי אם העלים
לבדם: ויאמר לה לא

יֵצֵא מִמֵּךְ פְּרִי לְעוֹלָם ׃
הַלְּפִתְאוֹ׳ יָבְשָׁה הַתְּאֵינָה
וַיִּרְאוּ תַּלְמִידָיו׳ וַיִּתְמְהוּ
לֵאמֹר אֵיךְ לְפִתְאֹם׳ יָבְשָׁה
׃ וַיַּעַן יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם אִם תִּהְיֶה לָכֶם א
אֱמוּנָה וְלֹא תִסְתַּפְּקוּ א
אֵין לְבַד בִּתְאֵינָה תַּעֲשׂוּ
אֶלָּא אִם תֹּאמְרוּ לְהַר
הַזֶּה הִנָּשֵׂא וְהִשְׁתַּלֵּךְ ל
לַיָּם וְיִהְיֶה ׃ וְאֶת כָּל
אֲשֶׁר תִּשְׁאֲלוּ בִּתְפִלָּה ו
וּבֶאֱמוּנָה תִּקָּחוּ ׃ וּבְשֶׁבָּא
אֶל הֵיכָל נִגְּשׁוּ אֵלָיו כ
בְּאִיר הָיָה מְלַמֵּד שָׂרֵי
הַכֹּהֲנִים׳ וְזִקְנֵי הָעָם לֵאמֹר
בְּמָה יְכֹלֶת אַתָּה עוֹשֶׂה
הָאֵלֶּה וּמִי נָתַן לְךָ אֶת
הַיְכֹלֶת הַזֹּאת ׃ וַיַּעַן
יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר לָהֶם א
אֶשְׁאַלְכֶם גַּם אֲנִי דָּבָר
אֶחָד וְאִם אַתֶּם תֹּאמְרוּ
לִי אוֹתוֹ גַּם אֲנִי אֹמַר
לָכֶם׳ בְּמָה יְכֹלֶת עָשִׂיתִי
הָאוֹתָם ׃ טְבִילַת יוֹחָנָן
מֵאַיִן הִיא אִם מִן שָׁמַיִם׳

prodeat ex te fructus in æternũ. Et continuo arefacta eſt ficus: quod uidẽtes diſcipuli mirati ſunt, dicentes: quomodo ſubito arefacta eſt? Et reſpondens Ieſus dixit ad eos: Amen dico uobis, ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis, non ſolum in ficu facietis, ſed & ſi dixeritis monti huic, tollere & proijce te in mare, fiet. Et omnia quæ petieritis in oratiõe & fide, accipietis. Cumq; ueniſſet in tẽplum acceſſerunt ad eum docentẽ principes ſacerdotum, atq; ſeniores populi dicentes: [f] in qua poteſtate facis iſta? & quis dedit tibi hanc poteſtatẽ? Et reſpondens Ieſus dixit ad eos: interrogabo uos & ego uerbum unũ, & ſi uos dixeritis mihi, ego quoq; dicam uobis in qua poteſtate fecerim iſta. Baptiſmus Iohannis unde eſt, è cœlo an ex hominibus? At illi cogita-

uerunt inter se dicentes: si dixerimus, è cœlo, ipse dicet nobis, quare ergo non credidistis ei? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam. Quoniam Iohannes erat in oculis omnium ut propheta. Et respondentes dixerunt ad Iesum: nescimus. Et ipse quoq; dixit ad eos: nec ego dicam uobis, in qua potestate ista facio. Quid autem uidetur uobis? fuit homo quidam habens duos filios, & accessit ad priorem & ait: Fili mi uade hodie ad uineam meam ut opereris. Qui respondens ait: non faciam: & conuersus postea abiit. Et accedens ad alterum, dixit similiter. At ille respondit, & ait: uado domine, & non abiit. Vter ex his duobus fecit uoluntatem patris? Responderũt ei: primus. Dicit illis Iesus: amen dico uobis, quod publicani & meretrices præcedent uos in regno dei. Siqui-

אימן אנשי ורח חשבו
ביניהם ויאמרו אם נ
נאמר מן שמים יאמר
הוא לנו ומדוע אין ה
האמנתם לו ואם נאמר
מן אנשים נירא את
הביתה : כי בעיני הכל
היה יוחנן כמו נביא :
ויענו ויאמרו אל
ישוע לא ידענו : ויאמר
גם הוא אליהם ואין א
אני אמר לכם בבמה יכלת
עשיתי את האלה : ומה
נראה לכם היה אדם אחד
ולו היו שני בניו ויגש
אל הראשון ויאמר : בני
לכה היום אל כרמי ל
לפעול : והוא ענה ויאמר
אין אעשה וישוב אחרי
כן הלך : ויגש אל השני
ויאמר גם כן : והוא
ענה ויאמר אלך אדני
ולא הלך : מי מאלה
שנים עשה רצון אב :
ענו לו ראשון : ויאמר
אליהם ישוע אמן אני
אומר לכם כי בעלי ע

עבירת וזונות ילכו ל
לפניכם במלכות האלהי'
: כי בא אליכם יוחנן
בדרך הצדקה ולא הא
האמנתם לו אלא בעלי
עבירת וזונות האמינו
לו ואתם ראיתם ואין
עשיתם תשובה אחרי
כן להאמין לו: שמעו
משל אחר היה אדם ב
בעל־הבית והוא נטע
כרם ואת משוכה הקיף
לו ויחפר בו יקב ויבן
מגדל וימסר אותו ל
לכורמים לפעלו וילך
לגור:
ובשקרבה עת הפירות
שלח את־עבדיו אל ה
הכורמי' לקחת הפירותו
: והכורמים אחזו את ע
עבדיו הכו אחד ואחד
הרגו ואחד סקלו: עוד
שלח עבדי' אחרי' רבים
מראשונים והם עשו ל
להם גם כן: ובאחרית
שלח אליהם את־בנו
לאמר אולי ייראו את
בני:

dem uenit ad uos Iohannes per uiam iusticiæ, & non credidistis ei, publicani autem & meretrices crediderunt ei: uos uerò uidistis & non fecistis pœnitentiam postea, ut crederetis ei. Audite parabolam aliam: fuit homo paterfamilias,[g] qui plantauit uineam & sepem circumdedit ei & fodit in ea torcular, atque extruxit turrim, & tradidit eam uinitoribus ad colendum eam, & peregre profectus est. Cumq́ appropinquasset tempus fructuum, misit seruos suos ad uinitores, ut acciperent fructus eius. Et uinitores apprehenderunt seruos eius, unum percusserunt, alium occiderunt, alium uerò lapidauerunt. Rursum misit seruos alios plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime misit ad eos filium suum dicens: Fortassis reuerebuntur filium meum.

Vinitores uerò cum uidissent filium dixerunt intra se: hic est hæres, uenite occidamus eum, ut nostra sit hereditas eius. Et apprehendentes eum, duxerunt eum extra uineam & occiderunt. Itaq; cum uenerit dominus uineæ, quid faciet uinitoribus istis? Aiunt illi: malos perdet male, & uineam suam tradet pro mercede uinitoribus aliis, qui reddant ei fructum tẽporibus suis. Dixit præterea illis Iesus: Non legistis in scripturis, lapidem quem reprobauerũt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Propterea ego dico uobis, quod auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidẽ illum, confringetur: super quem autẽ ceciderit, conteret eum. Et cum audis-

ו. ורמים כשראו בן
אמרו בקרבם זה הוא
יורש הבה נהרגהו ולנו
תהיה ירשתו׃ ויאחזו
אותו ויוציאו לחוץ כ
כרם ויהרגהו׃ וכשיבוא
אדון הכרם מה יעשה
לכורמים האלה׃ אמרו
לו את רעים יאבד ב
ברעה ואת כרמו יתן
תחת שכר לכורמים א
אחרים שישיבו לו פרי
לעתותיהם׃ ויאמר
אליהם ישוע אין ק
קראתם בכתבים אבן
מאסו הבונים היתה ל
לראש פנה׃ מאת יהוה
היתה זאת היא נפלאת
בעינינו׃ ועל כן אני
אומר לכם כי תוסר מ
ממכם מלכות האלהים
ותנתן לגוי העושה פ
פירותיה׃ ומי שיפול
על אבן הזאת ישבר ו
ועל מי תפל תשבר א
אותו׃ וכששמעו שרי

sent

הַכֹּהֲנִים וּפְרוּשִׁים אֶת מְשָׁלָיו יָדְעוּ שֶׁיְּדַבֵּר ע עֲלֵיהֶם׃

וַיְבַקְשׁוּ לֶאֱחוֹז אוֹתוֹ וַיִּירְאוּ אֶת־ה הַכִּיתוֹת כִּי כְּנָבִיא הָיָה בְּעֵינֵיהֶן׃

ſent principes ſacerdotū atq; Phariſæi parabolas eius, cognouerunt quod loqueretur de eis. Et quærebant tenere eum, ſed timuerūt turbas, quoniam erat ueluti propheta in oculis eorum.

a Bethphagi.] *Etiam apud magiſtros Hebræorum in ſuis ſcriptis mentio fit huius nominis & loci. Et hic Chriſtus uoluit ante paſſionem ſuam exhibere populo ſpecimen quoddam regni ſui, bonis in confirmationem ſuæ fidei & malis in confuſionem. Et magnifica quidem hæc fuit pompa & uere regia, ſi ſpectemus applauſum populi ac uirtutem Chriſti, qua negociantes è templo eiecit, & ſe hoſtibus ſuis terribilem exhibuit, rurſum fuit & humilis, quando aſello inſedit dominus maieſtatis, atq; ſub forma ſerui ad templum domini uenit. Per primum oſtendit ſe omnem poteſtatem accepiſſe à patre, cui oporterent omnia cum uellet cedere: per alterum oſtendit uiam, qua oportet peruenire ad gloriam eius. Cæterum hæc longe ante de eo Zacharias cap. 9. prædixit, ubi oſtendit regiam Chriſti poteſtatem, quando dicit, Ecce rex tuus ueniet tibi: Et carnis humilitatem, quando ſubijcit, pauper & ſedens ſuper aſinum. Hunc locum cum Iudæi tam oſcitanter legerint, non eſt mirandum, quod Chriſtum noſtrum laceſſant quod ſuper aſinum animal immundum ſederit, quorum argumentum hic ſubſcribere dignabor, & deinde ſtulticiæ eorum reſpondebo:*

אם מְשִׁיחֲכֶם אֱלֹהִים לָמָּה רָכַב עַל בְּהֵמָה טְמֵאָה ו וַהֲלֹא צִוָּה כְּשֶׁנָּתַן הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ מוּל הָהָר הַהוּא · מָה אֲפִילוּ בְּהֵמָה טְהוֹרָה גָּזַר שֶׁלֹּא יִרְעוּ מוּל הָהָר ק״ו בְּהֵמָה טְמֵאָה וְכָאן הוּא רכב

דָּכַב בְּעַצְמוֹ עַל בְּהֵמָה טְמֵאָה ׃ תְּשׁוּבָה ׃ מִטַּעַם זֶה
צִוָּה בְּמַהֲךְ תּוֹרָה שֶׁלֹּא יִרְעוּ בְּהֵמָה אֵצֶל חָחָר בְּשַׁעַת
מַתַּן תּוֹרָה מִשּׁוּם יִהְיָתָה שַׁעַת הַהִיא טְהֹרָה וּקְדוֹשָׁה
שֶׁלֹּא יִהְיֶה שָׁם אַפִּים הִרְהוּר עֲבֵירָה לָבֵן הָיָה גּוֹזֵר
שֶׁלֹּא יִרְעוּ שָׁם אֲפִילוּ בְּהֵמָה טְהוֹרָה כִּי שֶׁמָּא יִהְיוּ
רוֹבְעִים זֶה אֵת זֶה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִרְאוּ אוֹתוֹ וְיָבֹא
לָהֶן הִרְהוּר עֲבֵירָה וְלֹא יְקַבְּלוּ הַתּוֹרָה בְּלֵב שָׁלֵם
אֲבָל אֵצֶל הָאֱלָהוּת אֵין שַׁיָּיךְ הִרְהוּר עֲבֵירָה וְאַצִּילוּ
טְמֵאִין כִּטְהוֹרִין לָבֵן רָכַב עַל הַחֲמוֹר וְגַם גְּזֵירַת
הַכְּתוּב הוּא דִּכְתִיב עָנִי רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר וְאוֹתוֹ הַקְּרָא
קָאִי עַל מָשִׁיחַ ׃

Cæterum quod Christus sedit super pullum asinæ indomitum super quem nemo hominum adhuc sederat, & quod asinus à discipulis solutus continuo fuit dimissus, quando dixerunt dominum eo opus habere, hæc ostendunt potestati Christi omnia subiecta, quodq; sibi omnia simul ut uoluerit pareant & morem gerant.

b Hosana filio Dauid.] Quando Leuitici 23. *iubentur prima die tabernaculorum fieri fasces ex ramis palmarum, salicum citrorum & hadasi (sic enim uocatur species quædam arboris hebraice) & manibus gestari, sapientes* Hebræorum *ordinauerunt, octaua die illius solennitatis quæ est decimaquinta dies mensis primi, hoc est,* Tisri, *proprium fieri festum, in quo cum memoratis ceremonijs lectio quoq; illa* Psalmistæ, *Obsecro domine, salua quæso, obsecra domine, prospere age: benedictus qui uenit in nomine domini &c. publice proclamaretur: unde* Hebræi *sic scribunt.*

חכמים תקנו שיהא ניטל אגודת לולב בכל מקום
כל ז״ ימים וביום השביעי אומרים אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא ׃

Hanc

Hanc autem constitutionem uidemus quoq; in usu fuisse Israëlitis cum adhuc in captiuitate Babylonica essent, nam ex Thargũ Esther ita colligimus.

בחמשא עשר ביה מטלין מטללין איגר ביתיהון
לבוסתניא ושמטין לולבנא וקטפין אתרוגיא ו
ומפשחין הילפניא ועבדין לחון הושענא וקרין
בסיפריהון ומצלין ותדיין וחדרין בהושענא ורש
ושורין ומרקדין היך גדיין:

Cuius scripturæ hic est sensus, uerbũ è uerbo reddendo: In quintadecima in ipso (scilicet mense tisri) tegunt tuguria, tectum domorum suarum in hortis, & secant frondes palmarum atq; decerpunt citrea poma, abscindunt rosam marinam & faciunt sibi Hosana, leguntq; in libris suis & orant: lætantur & hilares sunt in Hosana, saltant & exiliunt sicut hœdi. Hinc uidere poteris lector, uocabulum hebraicum הושיעה נא *id est, hoschiana, uulgi more etiam apud Hebræos & ante Christum natum, corruptum fuisse, uel illos ipsum usurpasse Chaldaico more, & deinde abusos pro solennitate in qua cum ramis ceremoniæ fiebant, id quod & ferè apud Christianos inoleuit, qui octauum diem ante pascha uocant palmarum diem. Cum itaq; hoc loco populus uellet Christum honorare & cum triumpho deducere in Ierusalem, ignorantes impleuerunt prophetiam Dauidicam, occasione sumpta ex surculis ab oliuis decerptis & in uiam stratis, clamantes Osana, id quod iam consueuerant clamare in solennitate ramorum, quam ut diximus decimaquinta die mensis tisri quotannis celebrabant, & alio nomine* ערבה *id est, diem salicum uocant, de quo multa quoq; olim scripsi in Calendario meo hebraico. Hæc uolui paulò fusius scribere, quod scirem neminem antehac hũc locum satis explicuisse.*

c *Eijciebat omnes uendẽtes.*] *Ostendit Christus his factis, quanta esset omniũ rerũ potentia præditus, & quod uere impleuit uaticiniũ*

Haggæi,

Haggæi, Maior erit gloria huius domus posterioris quàm prioris, quantumlibet obstinati Iudæi id negent & tertiam futuram expectent, ex tribus patriarchis stulte colligentes tria templa, sed præstat hic hebraice scribere, quid stulti homines sentiant de his templis:

אמרו חכמים ז"ל אברהם קראו הר יצחק קראו שדה
יעקב קראו בית לפי שהוא היה בעל הבית ולכן ב
גלה אליו קדשתו ומעלתו ורמז עי אברדם קראו הר
ויצחק שדה וגו' לחורות לנו כי שלשה בתי מקדש
יהיו לישראל כנגד שלשה אבות השנים עתידים
ליחרב והשלישי לא יהיה חרב אלא יהיה קיים ל
לעולם כנגד הבית הראשון שעתיד ליחרב אמ' א
אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה וזהו הר הרב
ושוממם באומרים ז"ל במדרש תלים קולי אל ה' אקרא
כשבית המקדש קיים ומנין שכשהוא חרב שעונה
אותנו שנ' ויענני מהר קדשו סלה· וכנגד הבית
השני שעתיד ליחרב אמר יצחק קראו שדה שנ' ויצא
יצחק לשוח בשדה שהוא לשון גרר ולכן אמר הנ
הנביא ציון שדה תחרש· וכנגד הבית השלישי
שאינה חרבה לעולם אמר יעקב קראו בית שנאמר
יהיה בית אלהים שפירושו יהיה מכה החבר בית
אלהים לעולם שזהו כנגד הבית השלישי אש עליה
אמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון
וכתיב ואני אהיה לה נאום יהוה חומת אש סביב
ולכבוד אהיה בתוכה באומרו בית אלהים ועל זה
אמר מקדש ה' כוננו ידיך אבל שני הבתים הר
הראשונים היו בידי אדם ולכן לא היה להם קיום
וזה שאמר שוא עמלו בוניו בו· ולכן אמרו יעקב

קראו

קראו בית קיימת לעולם לא בראשונים שקראום
הר ושדה ולכן תמצא שאמר מיד אין זה כי אם בית
אלהים אין זה בראשונות שקראו הר ושדה אלא
בית אלהים סלה :

Monti Abraham aiunt successisse primum templum, agro Izhac secundum, & domo dei Iacob tertium. De primo dicitur in psalmo: Et exaudiuit me de monte sancto suo. De secundo, Et egressus est Izhac ut meditaretur in agro. &, Zion quasi ager arabitur. Et de tertio, Maior erit gloria domus huius nouissimæ quàm primæ. Item de hoc ultimo dicitur: Sanctuarium domini firmauerunt manus tuæ: & de alijs duobus; quod manibus hominum extructa fuerunt, & ob id consistere nequiuerunt, cum in uanum laborent homines in eo quod deus non firmat. En quàm apposite Hebræi intelligant scripturas, imò quàm misere torqueant renitentem, quæ tam aperte dicit eam domum nouissimam fuisse in qua Christus apparuit, docuit & miracula fecit. Sed de hoc supra multa scripsi ante initium sacri euangelij, ubi & Iudæis in sua lingua respondi.

d Ex ore infantium.] *Ex ore inquit infantium & lactentium fundasti fortitudinem, hoc est, fortitudo Christi tanquam insuperabilis & inuicta cunctis hostibus eius, testimonio infantium & lactentium fundata & confirmata est, de quo & multo gloriosius fuit exaltatus, quàm ab hostium suorum ignominijs deiectus. Discimus autem hinc, eos uere posse Christum prædicare, qui conuersi fuerint in puerilem humilitatem.*

e Esuriit.] *Voluit dominus hoc facto ostendere sterilitatem populi Iudaici, qui cum nunquam ferre uellet fructus pietatis, à Deo execratus fuit, ut radicitus exaruerit. Quod si agnoscerent, non usque adeo hic blasphemam linguam exererent contra magistrum ueritatis, sic arguentes:*

למה נרעב ישו׳ את״ למען תבשר וחלא ראינו במעשה

עה" שהיה בעיר ודם שעם מ' יום ומ' לילה מפני
שקרב אל השכינה וזה שאתה אומר שהוא עצמו
אותה למה נרעב בבשרו · ועוד שבא לראות עץ ת
תאינה אם יש שם תאנים וכי מאותו מקום שראה
האילן לא ידע אם בו תאנים ואת נגר הבשר דבר
זה וכי הבשר סבר כלום ויודע כלום והלא ידוע
לכל העולם שאין הבשר יודע כלום ואין מבין
כלום כא" הרוח ; ובזאת תימה אצלי אם הוא אלוה
ורוח אלוהים בו מדוע לא ידע מאותו מקום שאין
פרי שם · ועוד אם לא מצא פרי למה קלל האילן
שמא מתוך שטרחו לילך לשם בחנם עליו כעס וק
וקללו · והלא כתיב שצוה אל אפו' שלוש אהבו
את־אויביכם והטיבו את־שונאיכם והתפללו על
עושקיכם וברכו את אורריכם ומה האילן שלא פ
פשע כלום שלא שלח בעדו לתתל בו לומר בא ו
ואכול מפירותי למה קללו והובישו בלא דין ובלא
דברים ; ויל" שרצה משיחנו להראות במעשה הזה
בי עם יהודיים היה כמו אילן שבול בלא פירות
ובלא טובים מעשים ועל כן ארורם ויהיו ארורים
לעולם עד שלא ידעו את אדונינו משיחנו · התואת
אתה יהודי למה ישוע נרעב ולמה קלל האילן ·

Omnis qui uel mediocriter tenet hebraicam linguam, intelliget quid hic inimici Christi contra ipsum scribunt, nam facilis est huius hebraismi stilus, quibus & respondi ut calumniæ eorum merentur. Calumniam uoco, quando scribunt Christum irritatum contra arborem, quod frustra se fatigauerit diuertendo ab itinere ad eam, ac deinde fecerit contra præceptum suum, quando apostolis indixerit, ut

diligerent

diligerent inimicos suos & orarent pro calumniantibus eos, ipse autem reddidit malum pro malo, imo arbor nihil mali illi intulit, cum non uocauerit eum, ut ueniret & uesceretur fructibus eius &c. Sed facessant nugæ Iudæorum. Christus hic potissimum hoc unum docere uoluit discipulos suos, ut firmiter fiderent deo, pollicens sic omnia ipsis fore possibilia, ut nedum ficum subito aridum facerent, uerum & montes transferrent, imò nihil omnino esse quod non exoraturi essent, si modo id se exoraturos crederent.

f In qua potestate hæc facis.] *Stulta eorum interrogatio non digna erat responso diuino. Videbant enim & sentiebant Christum ea quæ faciebat facere diuina autoritate & uirtute, cui resistere nequibant, & adhuc quærunt in qua potestate ista faceret. Magna seueritate deijciebat æs in terram & mensas nummulariorum subuertit, improperauit illis quod ex domo dei facerent speluncam latronum, quod scilicet insidiarentur hominibus spoliandis in templo dei, sicut latrones id faciunt in speluncis suis, & cultum dei conuertissent in quæstum atque auariciæ crimen. Sed quid? Tanta uirtute increpiti, non solum impietatem suam non agnoscebant, sed magis contra monitorem efferebantur, quærentes quomodo eum perderent. Sed quia hora eius nondum erat, nihil contra ipsum potuerunt. Retundebat tamen eos alia quæstione, de baptismo Iohannis, qua innuit illum è cœlo fuisse, ipsos autem eum impie contempsisse. Cumque ad illam quæstionem respondere nollent, proposuit eis parabolam, facitque eos similes filio, qui iussus à patre in uineam abire, recepit id se facturum, nec fecit. Sic illi præ se ferebant obseruantiam præceptorum dei, sed longissimi erant ab ea, nec id agnoscere uolebant monitione Iohannis, sed nec exemplo eorum qui resipuerant ad prædicationem Iohannis, qui scilicet similes erant filio illi, qui patri negauerat in uineam abire, & postea pœnitudine motus, abijt tamen: per quem intelliguntur publicani & meretrices, qui primum perdite uixerunt, sed postea agnita sua impietate, conuerterunt se ad obedientiam Dei,*

En mirum dei iudicium. Infames publicani & meretrices præcedunt in regno dei principes sacerdotum & legis peritos, & fiunt ex nouissimis primi.

8 *Qui plantauit uineam.*] *Vinea ista est regnum dei, id est, cognitio & doctrina dei, quæ mandata fuerat populo Hebræo. Huius fructus, id est, uitam deo dignam, aliquoties deus per seruos suos prophetas exegit, sed frustra: quin & filium frustra misit. Vnde factum est, ut perditis ipsis uinea alijs collocaretur, & uerbum Dei gentilibus concrederetur, qui fructus dignos uerbo dei fecerunt, atq; ita regnum dei translatum est à Iudæis ad gentes, & impletum est illud prophetæ, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes &c. hoc est, is qui pro nihilo habitus est & quidem ab ædificantibus, id est, populi primoribus reiectus, ille à domino cunctis mirantibus omnium princeps constitutus est. Et si uultis scire, ego sum is lapis, quem pater in fundamentum Zion posuit: & qui ceciderit super hunc lapidem, hoc est, qui in me impegerit, confringetur. Nam qui me reiecerit aut impugnarit, is deum reijciet & impugnabit, eritq; illi nihil integrum & saluum. Porro qui eò insaniæ peruenerit, ut etiam gratiam oblatam oppugnet, super hunc lapis cadet, & à me iudicabitur in æternum suppliciū, totusq; in nihilum redigetur, id quod obstinatis Iudæis contigisse nemo ambigit, quantumlibet illi reclament & furant:*

יש להשיב לאותן מינין שאמרו לנו שבעון מיתת
ישו אנו בגלות זה והלא קודם שנולד היינו בגלות
ועוד שכן כתוב לחן בשעת מיתתו שבקש מאביו
ואמר אבי מחול להם מה שעושים כי כי אינם ה
יודעים מה עושים ועכשיו אני רואה אם האב ו
והבן דבר אחד הוא ורצון אחד יש להם שכל עון זה
נמחל להם : ויל" אמת הוא כי אתם וחודים עד
היום

היום הזה הייתם בגלות בעבור מיתת המשיח ולפי
שמאנתם להאמין בו שהוא באמת מושיע וגואל
העולם · וכשאתם אומרים כי הייתם בגלות קודם
שנולד ישוע גם הוא אמת כי הייתם בגלות בבל
אלא אין רק שבעים שנים וה׳ שלח אל אבותיכם
את נביאים שינחמו אותם כדי שלא יכלו בגלות
דבר הייתם בגלות אלף שנים וכמעט החמשה מאות
שנים ואין לכם שום הנביאה או׳ שום נחמה כי
ה׳ זנח אתכם מפניו לעולם עד שתשובו אליו ותכירו
את האדונינו ישוע המשיח אשר בדמו רחץ כל אדם
מחטאתו אשר יאמין בו ובמיתתו הוא התפלל ב
בעד כל אדם אפים בעד אויביו שלא יאבדו אם י
ישובו:

ויען ישוע ויאמר
עוד אליהם במשלים ל
לאמור:
נדמתה מלכות השמים
לאדם מלך שעשה החתנה
לבנו וישלח עבדיו ל
לקרא קרואי׳ אל החתנה
ואין אבו לבא: עוד
שלח עבדים אחרים ל
לאמור אמרו לקראים ה
הנה בריתי חביבותי ש
שורי וברבורי נטבחו ו

Eſpondit autem Ieſus & locutus eſt ad eos iterũ in parabolis dicens : [a] Simile factum eſt regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio ſuo, & miſit ſeruos ſuos, ut uocarent inuitatos ad nuptias, ſed nolebant uenire. Iterum miſit ſeruos alios dicens: Dicite inuitatis, Paraui prandium meũ, tauri mei & altilia mea occiſa ſunt,

& omnia ſunt parata, uenite ad nuptias. At illi neglexerũt & abierũt unus in uillam ſuam, & alius ad negociationem ſuam: reliqui uero appræhendentes ſeruos eius, contumelioſe interfecerunt. Et cum audiſſet rex, iratus eſt, mittensq; exercitus ſuos perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum combuſſit igni. Tunc ait ſeruis ſuis: nuptię quidem paratæ ſunt, ſed inuitati non fuerunt digni. Vos igitur abite ad exitus uiarũ, & omnes quos inueneritis uocate ad nuptias. Et egreſſi ſerui eius in uias, congregauerunt omnes quos inuenerunt malos atq; bonos, & impletæ ſunt nuptiæ ſedentium in accubitu. Et uenit rex ut uideret diſcumbentes, & uidens ibi hominẽ qui non erat ueſtitus ueſte nuptiali, ait illi: amice quomodo intraſti huc & nõ habes ueſtem nuptia-

וכל הם נכונים באו אל
החתנה ׃ והאלה התרשלו
וילכו אחד אל כפרו ו
ואחד אל סחורתו ויש
ושארים אחזו עבדיו ו
ובעשק הרגו ׃ וכשמע
מלך חרה אפו וישלח צ
צבאותיו ויאבד רוצחי
האלה ועירם שרף באש ׃
ואז אמר אל עבדיו אך
החתנה נכונה והקרואים
אין הגונים ׃ ואתם
לכו אל תוצאות הדרכים
וכל־שתמצאו קראו א
אל־החתנה ׃ ויצאו עבדיו
על דרכים ויאספו כל־
אשר מצאו את־רעים
ואת־טובים ותמלא ה
החתנה היושבים במ
במסיבה ׃ ויבא המלך
לראות היושבים וירא
שם את־אדם אשר לא
היה לבוש בשמלת ה
החתנה ויאמר אליו רע
היך באת הלם ואין לך
שמלת החתנה והוא נ

נאלם ׃ אז אמר מלך
לעבדיו אסרו ידיו ור
ורגליו ושלחוהו לחשך
החיצון שם יהיה בכי
וחירוק שנים כי רבים
נקראו ומעשים נבחרו ׃
אז הלכו פרושים וי
ויתיעצו כדי שילכדוהו ב
בדבר וישלחו אליו את
תלמידיהם עם־עבדי
הורודוס לאמר ׃ רבי
ידענו כי איש אמונים
אתה ודרך האלהים ב
באמת תלמד ואין עליך
עניין כל־האדם כי אין
תביט פני האדם ׃ ועל
כן אמור לנו מה נראה
לך המותר לתת מס ל
לקיסר או לא ׃ ויודע
ישוע רעתם אמר למה
תנסוני חנפים הראוני
את־טבע המס ׃ והם
הגישו לו זוז אחד ׃
ויאמר אליהם ישוע
למי יש צלם הזה וה
והכתיבה ׃ ויאמרו לו
לקיסר ׃

lem? At ille obmutuit. Tunc ait rex seruis suis: Ligate manus eius & pedes eius, & mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium: quia multi sunt uocati, pauci uerò electi. Tunc abeuntes Pharisæi inierunt consilium, ut illum caperent in sermone, & miserunt ad eum discipulos suos cum seruis Herodis dicentes: Magister, scimus quod homo uerax es, & uiam dei in ueritate doces, & non est tibi cura de ullo homine, quia non respicis personas hominum. Et ob id dic nobis quid tibi uideatur, si licitum sit ut demus Cæsari censum, an non. Cognita autem Iesus malicia eorum ait: Quid me tentatis hypocritæ? osten dite mihi [b] numisma census. At illi attulerũt ei denariũ unũ. Et ait illis Ies9: cuius est imago hęc & inscriptio? Dicũt ei: cæsaris.

Tunc ait illis: date igitur
Cæsari quæ sunt cæsaris,
& deo quæ sunt dei. Quæ
cum audisset, mirati sunt,
& dimittentes eum abie-
runt. In illo die accesserũt
ad eum Zaducæi qui di-
cunt non esse resurrectio
nem, & interrogauerunt
eum dicẽtes: Rabbi,[c] Mo
ses dixit: si quis mortuus
fuerit non habens filium
accipiat frater eius uxo-
rem defuncti sibi in uxo-
rem, ut suscitet fratri suo
semen: nunc autem fue-
runt inter nos septem fra
tres, & primus cum duxis
set uxorem mortuus est
absque semine, reliquitq;
uxorem suam fratri suo.
Similiter secundus & ter-
tius, usq; ad septimum: &
post omnes mortua est &
mulier ipsa. In resurrecti-
one igitur cuius erit uxor
è septem illis? siquidẽ om
nes fuerunt mariti eius.
Et respondens Iesus di-
xit ad eos: uos erratis &
ignoratis scripturas atq;

או אמר אליהם לכן
תנו לקיסר אשר הם ל
לקיסר ולאלהים אשר
הם לאלהי׳ : ובשמעו
תמהו ועוזבים אותו
סרו : ביום ההוא קרבו
אליו צדוקים אשר הם
אומרים שלא תהיה ת
תקומה וישאלו לו ל
לאמר : רבי אמר משה
אם ימות איש ובן אין
לו יקח אחיו אשת המת
לו לאשה להקי׳ לאחיו
זרע ועתה היו ביננו
אחים שבעה וראשון כ
כשלקח אשה מת בלי
זרע ויעזב את־אשתו
לאחיו : כן שני ושלישי
עד השביעי ואחר הכל־
גם האשה מתה :
ובתקומה למי תהיה ה
האשה מן השבעה כי כ
כל היו בעליה : ויען
ישוע ויאמר אליהם א
אתם תועי׳ ואין יודעי׳
את־מכתבי׳ ואין את־

uirtutem

כח האלהי׃ כי בתקומת
אין יתחתנו ואין תא
תארשנה כי אם יהיו כ
כמו מלאכי האלהים ב
בשמים׃ ועל תקומת
המתי אין קראתם מה
שנאמר מאת האלהים
האומר אליכם אני אלהי
אברהם ואלהי יצחק ו
ואלהי יעקב ואין הוא
אלהי המתים כי אם ה
החיים׃ ובשמעו
הביתות תמהו על ת
תלמודו׃ והפרושים
כאשר שמעו כי הוא ה
החשה לצדוקים נוסדו
יחד וישאל לו אחד מ
מהם והוא מלמד הת
תורה וינסהו רבי אי זו
מצוה גדולה בתורה׃
ויאמר לו ישוע תאהב
את יהוה אלהיך בכל
לבבך ובכל נפשך ו
ובכל מאדך׃ זאת
גדולה וראשונה מצוה
ושנית נדמתה לזאת

uirtutem dei. Quoniam in resurrectione non nubent neq; desponsabuntur, sed erunt sicut angeli dei in cœlis. Et de resurrectione mortuorũ non legistis id quod dictũ est à deo dicente uobis, Ego sum deus Abrahã & deus Isahac atque deus Iacob? non est autem ille Deus mortuorum, sed uiuentiũ. Et cum audissent turbæ miratæ sunt de doctrina eius. Pharisæi autem cum audissent quod compescuisset Zaducæos conuenerunt in unum, & interrogauit eum unus ex eis, qui erat doctor legis & tentauit eum: magister, quod est præceptum magnum in lege? Et dixit illi Iesus: diliges dominum deum tuum in toto corde tuo & in tota anima tua, & [d] in tota uehementia tua. Hoc est magnum & primum præceptum, secundum autem simile est ei: diliges proximum tu-

um sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet tota lex & prophetæ. Et cũ congregati essent Pharisæi, interrogauit eos Iesus dicens: [c] Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ipse uerò dixit ad eos: Et quomodo uocat eum Dauid in spiritu dominũ suum, dicens Dixit dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum dominum suum, quomodo filius eius est? Et nemo erat, qui posset ei respondere uerbũ, nec quisquã uolebat eum amplius interrogare ex eo die.

תאהב את רעך כמוך׃
באלה שתי המצות
תלויה כל תורה והנ
והנביאים׃ ובהקבץ
הפרושים שאל להם י
ישוע לאמר מה נראה
לכם על משיח למי בן
הוא׃ ויאמרו לו דויד׃
והוא אמר אליהם והיך
דויד ברוח קורא לו א
אדניו לאמר נאם יהוה
לאדני שב לימיני עד
אשית איביך הדם ל
לרגליך׃
ואם דויד קרא
לו אדניו היך הוא בנו׃
ואין היה שיוכל
להשיב לו דבר ואין א
איש רצה עוד לשאל מ
ממנו מהיום ההוא׃

[a] *Simile factum est regnum cœlorum.*] *Monuit dominus in hac parabola Iudæos futuræ eorum ultionis, qui uocati ad ecclesiam & beatas nuptias, respuerunt gratiam dei, nolentes uenire ob amorem studiumq́ præsentium rerum, quin & quidam cum iniuria occiderunt eos per quos dominus illis hanc obtulit gratiam. Quod autem rex post ultionem sumptam de hostibus suis, misit seruos in exitus uiarum, & illi adduxerunt bonos ac malos, significat plurimos*

translato

translato ad gentes euangelio, regno dei adducendos, multos quidem uocatos sed paucos electos, id quod & eiectio illius ostendit qui ueste caruit nuptiali, hoc est, certa fide in Christum.

b Numisma census.] De censu & denario atq; monetis Hebræorum diximus nonnihil supra capite decimoseptimo.

c Moses dixit.] De hac lege scripsit Moses Deut. 25. quæ ob id lata fuit, ut hæreditates manerent impermixtæ & quælibet familiæ suas possiderent. Voluit enim dominus consulere familiarum perpetuitati & legitimæ hæreditatum successioni. Cæterum Zaducæorum opinio crassior fuit quàm quæ apud dei fideles locum habere debuerat. Sed ignorabant miseri homines scripturam & uirtutem dei, ideo facile labi potuerunt tam fœde, dei opera iuxta carnem metientes. Discitur ex hoc loco, nos in futuro seculo uitam angelicam uicturos, alienam scilicet ab omni corruptione & generatione, non morientes neq; nubentes.

d In tota uehementia tua.] In hebræo est מאד ualde, & est sensus, quod omne & præcipuum hominis studium ad hoc est destinandum, ut deus ab eo syncere diligatur, illumq; omnibus rebus anteponat & cunctæ uires eius ad dei placita rapiantur, sicq; tota eius mens sit in cogitanda ineffabili eius uirtute & bonitate, ut nihil sit in homine quod non conuertatur ad dei uoluntatem, exprimatq; illius beneplacitum. Quod autem dominus mandatum de dilectione proximi simile facit primo mandato, colligitur hinc, quod æque in hoc sicut illo tota uitæ perfectio continetur: quemadmodum & Paulus Rom. 13. totam legem impleri testatur in mandato dilectionis.

e Quid uobis uidetur de Christo.] Voluit Christus hac quæstione ostendere, quantum situm esset in agnitione sui, quippe quod ab eo solo expectanda esset iustificatio ipsa, & ipse dare posset uires & facultatem ad implendum legem, quantumlibet Pharisæi frustra gloriarentur de sua sanctimonia & impletione legis. Volebat quoq; ostendere

se esse

se esse præstantiorem Dauide, quippe qui uenerat ut rex spiritalis ad purgandos animos. Excellentiam suam ex eo probauit, quod Dauid in spiritu ipsum appellarit Dominum suum, quod pater filium non appellasset, nisi se maiorem agnouisset. Hæc cum audissent Iudæi sui temporis nihil respondere poterant, sicut nec Iudæi nostri temporis ad id respondere possunt nisi conuitia quædam, irridentes sanam & ueram Christi doctrinam per hæc uerba,

מה שמינים אמרו נאום ה׳ לאדוני שב לי לימיני אמר האב לבנו שב לימיני בשמים ואל תרד בין היהודים אויביך עד שבבלם ואבניעם ההתיר ואשית אותם הדום רגליך׳ והבן תלוי היה בן סורר ומורה ולא שמע לאביו ויורד שלא ברצון אביו ועשה האב בכעסו שישראל דנוהו בדין סורר ומורה והרגוהו על שעבר במצות אביו ובשלא יד יוכלו לעשות לו משפט בן סורר ומורה מפני בשפיו קיימו לו משפט הסמוך לו כי יהיה לאיש חטא משפט מות:

Hæc cum mera conuicia sint, ex corde odio pleno prodeuntia, nihil ad ea respondere duximus, nisi שדברי שקר הם *quod mendacia sunt & calumniæ. Sunt tamen qui de Abraham hunc prophetæ locum contendunt exponere, & horum expositionem in medium quoq; afferam ac deinde refutabo. Scribunt autem sic;*

נְאֻם ה׳לַאדוֹנִי אֵין זֶה לְהָבִין בְּדִבְרֵי הַמִּינִים עַל יֵשׁוּ כִּי אֵין מָקוֹם בְּאֶרֶץ שֶׁתִּמְצָא בוֹ שֶׁהָאָב קוֹרֵא לְבֵן אֲדוֹנִי אֶלָּא בְּוַדַּאי אָמַר דָּוִד נְאֻם ה׳ לַאדֹנִי אַבְרָהָם שֵׁב לִימִינִי וְהוּא הָיָה זְקֵנוֹ שֶׁל דָּוִד וְכֵן דֶּרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁקּוֹרְאִים לִזְקֵנֵיהֶם אֲדוֹנֵיהֶם וְזֶה אָמַר לאברהם

לאברהם אנכי מגן לך והאיש יושב לימין המגן
שהרי האיש נושא המגן ביד שמאלו ;

Reddant uerbum è uerbo ut uideas lector quàm torqueant excæcati homines hunc locum. Dixit dominus domino meo: Non istud intelligi potest iuxta uerbum hæreticorum de Iesu, cùm non inuenias locum in terra, ubi pater uocet filium dominum, sed certe dicit Dauid, dixit dominus domino meo Abrahamo sede ad dextram meam: nam is senior fuit ipso Dauid, & est præterea consuetudo seculi, ut seniores suos uocent dominos suos. Dominus quoque deus dixit Abrahamo: Ego scutum tuum, homo autem sedet ad dextram scuti, nam gestat uir scutum in manu sua sinistra. Vides tortam expositionem: sed respondendum est stultis, ne sibi sapientes uideantur.

הנה מפני כמה טעמים פסוק הזה נאום ה' לאדני
אין נאמר על אברהם כי אם על משיח כי נכתב ב
בספר קבוצים עתיד לבא הקב"ה מושיב מלך משיח
לימינו שנאמר נאום ה' לאדני שב לימיני ובתרגו'
יונתן בן עוזיאל כן כתוב אמר ה' למימריה תיב ל
לימיני ורבי יצחק על בראשית כן כתב קודם
בריאת השמש היה הזה וקיים שמו של משיחנו ר
והיה יושב בימין האל וזה הוא שאמר שב לימיני
אב" אין זה הקרא משמעו לפרש על אברהם אלא אני
אומר כך משמע הקרא אמר שם המיוחד שנקרא אב
לשם הגבר שנקרא בן שב לימיני עד יום הדין
ואחר שעמד ליום השלישי ויעלה לשמים אמר לו
הקב"ה בן שב לימיני עד אשית אויביך הדום רגליך
דהיינו ביום הדין אדין אותן שלא האמינו בך ו
ובשמך והוטאין ופושעין בנגדך ; ועל אברהם אין
נקרא

נקרא שהוא יושב על ימין השם אלא מציגו בתלמוד
שאברהם יושב על פתחי של גיהנם שלא לחזית
לירד פושעי ישראל בגיהנם :

Vnc Ieſus locutus eſt ad turbas & ad diſcipulos, ſuos dicens: [a] Super cathedram Moſi ſederunt ſcribæ & phariſæi. Omnia itaq; quæ ipſi dixerint uobis, obſeruate & facite, at iuxta opera eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt. Et quidem ligant onera grauia, & importabilia, & ponunt ſuper humerum hominum, digito autem ſuo non mouent ea. Omnia uerò opera ſua faciunt, ut uideantur ab hominibus. [b] Dilatant enim phylacteria ſuá, & magnificãt fimbrias palliorum ſuorum, & amant primos accubitus in cœnis, & primas ſedes in ſynagogis, atq; ſalutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabbi.

אז דבר ישוע אל
ביתות ואל תלמידיו ל
לאמר על מושב משה
ישבו סופרים ופרושים :
וכל אשר הם יאמרו
לכם שמרו ועשו רק ב
במעשיהם לא תעשו :
כי יאמרו ואין יעשו :
והם יקשרו משאות כ
כבדות ובלתי מתנשאות
וישימו על שכם הא
האנשים ובאצבעם אין
יגיעו אותן : גם כל
מעשיהם הם עושים כ
כדי שיראו מבני האדם
: כי ירחיבו את טו
טוטפותיהם ויגדילו
כנפות כסותיהם וי
ויאהבו ראשונות מס
מסיבות במשתה הערב
ואת ראשונות מושבות
בבתי כנסיות ואת פ
פרסות בשוק ולהקרא
מאנשים רבי :

Vos

ואתם לא תקראו רבי
כי אחד הוא רבכם . ה
המשיח וכלכם הם אחי :
גם אין תקראו לכם אב
על הארץ כי אחד הוא
אביכם שבשמים : ולא
תקראו מלמדים כי אחד
הוא מלמדכם המשיח :
מי שהוא גדול בכם יהי
משרתכם :
ומי שיתרומם
ישפל ומי שישתפל י
ירום : הוי לכם ספרים
ופרושי חנפי שתסגרו
את־מלכות השמים ל
לפני בני האדם כי אתם
לא־תבאו ולא תניחו ה
את־באים לבוא : הוי
לכם סופרים ופרושים
חנפי שתאכלו את בתי
אלמנות יען שתתפללו
את תפלות ארוכות ועל
כן תקחו את־משפט א
ארוך :
הוי לכם סופרים

Vos autem [c] nolite uocari rabbi, quia unus est rabbi uester Christus, & omnes uos estis fratres. Sed neq; patrem uocabitis uobis super terram, quoniã unus est pater uester qui est in cœlis. Neq; uocabimini magistri, quia unus est magister uester, Christus. Qui magnus est in uobis, sit uester minister. Qui autem se exaltauerit humiliabitur, & qui se humiliauerit, exaltabitur. Væ uobis scribæ & Pharisæi hypocritę, [d] qui clauditis regnum cœlorũ ante homines: quia uos nõ intratis, neq; permittitis introeuntes intrare. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, [e] qui comeditis domos uiduarum, per id quod oratis prolixas orationes, unde & prolixius suscipietis iudicium. Væ uobis scribæ & pharisęi hypocritę, qui circuitis mare & aridam, quatenus

ופרושים חנפים שתלכו סביבות הים והיבשת בדי

faciatis

faciatis proſelytũ unum, & cum factus fuerit, uos facitis eum filium gehennæ duplo quàm uos. Væ uobis duces cæci qui dicitis: omnis qui iurat per templum nihil eſt, qui autem iurauerit per aurum templi reus eſt. Stulti & cæci utrum maius eſt, aurum, aut templum quod ſanctificat aurũ? Et quicunque iurauerit per altare, nihil eſt: qui autem iurauerit per donum quod eſt ſuper illud, reus eſt. Cæci, utrum maius eſt, donum aut altare quod ſanctificat donum? Qui iurauerit per altare, iurat per ipſum & per omnia quæ ſunt ſuper illud. Et qui iurauerit per templum, iurat per eum & in eo qui habitat in ipſo. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per thronum Dei & per eum qui ſedet ſuper ipſum. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentam & rutam

שתעשו את גר אחד ו
וכשהוא נעשה אתם ע
עושים אותו בן גיהנם
במשנה מכם : הוי לכם
מנהיגים עורים אשר
תאמרו כל-שישבע ב
בהיכל אין הוא מאומה
ואשר ישבע בזהב ה
ההיכל הוא חיב: כסילי'
ועורים איזה הוא גדול
אם זהב או היכל שיקדש
את-זהב : וכל-אשר
ישבע במזבח אין הוא
מאומה ואשר ישב
ישבע במתנה שעליו ה
הוא חייב: העורי' איזה
הוא גדול אם מתנה או
המזבח אשר יקדש את-
מתנה : הנשבע במזבח
ישבע באותו ובכל-אשר
הם עליו : ואשר ישבע
בהיכל ישבע באותו ועל
הזה שיושב בו: והנשבע
בשמים ישבע בכסא ה
האלהי' ובאותו שיושב
עליו: הוי לכם סופרים
ופרושי' חנפי' שתעשרו

אֶת־מֶנְתָּא וּפִיגַ׳ וְכַמּוֹן
וַעֲזַבְתֶּם אוֹתָם שֶׁהֵם ה
חוֹמְרִים בַּתּוֹרָה אֶת־מ
מִשְׁפָּט חֶסֶד וֶאֱמוּנָה ׃
אֵלֶּה הִצְטָרְכוּ לְהֵעָשׂוֹת
וְאֵלֶּה לֹא לְהוּנַּח׃מַנְהִיגִי׳
עִוְרִים שֶׁתְּזַקְּקוּ אֶת־־י
יַתּוּשׁ וּתְבַלְּעוּ אֶת גָּמָל׃
הוֹי לָכֶם סוֹפְרִים
וּפְרוּשִׁי׳ חֲנֵפִי׳ שֶׁתְּטַהֲרוּ
מַה שֶׁלְּחוּץ הַכּוֹס וה
וְהַקְּעָרָה וּבְתוֹכָם הֵם מ
מְלֵאִים גְּזֵלָה וְטֻמְאָה ׃
הַפָּרוּשׁ עִוֵּר טַהֵר בַּתְּחִלָּה
מַה שֶׁהוּם בְּתוֹךְ הַכּוֹס
וְהַקְּעָרָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה גַּם
מַה טָהוֹר אֲשֶׁר מִחוּץ ׃
הוֹי לָכֶם סוֹפְרִי׳ וּפְרוּשִׁי׳
חֲנֵפִים כִּי דוֹמִים אַתֶּם
לִקְבָרִים מְלֻבָּנִים אֲשֶׁר
מִחוּץ נִרְאִי׳ לִבְנֵי הָאָדָם
יָפִים וּמִתּוֹךְ הֵם מְלֵאִים
עַצְמוֹת הַמֵּתִים וְכָל־ט
טֻמְאָה ׃ וְכֵן אַתֶּם מִחוּץ
נִרְאִים צַדִּיקִים לִבְנֵי
הָאָדָם וּבְתוֹכְכֶם אַתֶּם מ
מְלֵאִי׳ חוֹנֶף וְחָמָס׃ הוֹי

tam atq; cyminum, & reliquistis ea quæ grauiora sunt in lege, iudiciũ, pietatem & ueritatem. Hæc necesse est ut fiant, & illa omitti non debent. Duces cæci qui excolatis culicem, & deuoratis gamelum. Væ uobis scribæ Pharisęi hypocritę, [g] qui mundatis id quod extra calicem & paropsidem est, interiora autem eorum plena sunt rapina & immundicia. Pharisæe cæce, munda in primis id quod est intra calicem & paropsidam: ut & id mundum sit quod ab extra est. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris uidẽtur hominibus pulchra, intus autẽ sunt plena ossibus mortuorũ atque omni immundicia. Sic & uos foris apparetis iusti hominibus, in interioribus autẽ uestris pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ uobis scribæ

&pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarũ & ornatis sepulchra iustorum atq; dicitis, si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socij eorũ in sanguine prophetarum. Et certe testes estis contra uos ipsos, quòd filij eorũ estis, qui occiderunt prophetas. Vos quoq; implete mensuram patrum uestrorũ. Serpentes & progenies uiperarum, quomodo fugietis à iudicio gehẽnæ? Ob id ego dico uobis, ecce ego mitto ad uos prophetas & sapientes atq; scribas, & ex illis occidetis atq; crucifigetis: quosdam uerò uerberabitis flagellis in synagogis uestris & persequemini de ciuitate in ciuitatem, quatenus ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Hebel iusti usq; ad sanguinem Zachariæ filij Bæræ-

לכם סופרים ופרושים
חנפים אשר תבנו את
קברי הנביאים ותיפו
את־קבורות הצדיקים
ותאמרו אם היינו ב
בימי אבותינו אין אנו
היינו חבריהם בדם ה
הנביאים ; ואכן עדים
אתם לעצמכם כי אתם
בנים להם שהרגו את
נביאים ; ואתם מלאו
מדת אבותיכם ; נחשים
ודורות האפעים איך ת
תברחו ממשפט גיהנם:
לכן אני אומר לכם ה
הנני שולח אליכם את
נביאים ואת חכמים ו
ואת סופרים ומהם ת
תהרגו ותצלבו ומהם
תכו בשוטים בבתי ב
בנסיותיכם ותרדפו מ
מעיר לעיר בדי שיבוא
עליכם כל־דם צדיק א
אשר נשפך על הארץ מן
הדם הבל הצדיק עד דם
זכריה בן־ברכיה אשר

chiæ,

הרגתם בין ההיכל ובין
המזבח: אמן אני אומר
לכם כי יבאו כל האלה
על דור הזה: ירושלם
ירושלם אשר תהרגי
את נביאים ותסקלי א
אותם שנשלחו אליך כ
כמה פעמים רציתי ל
לקבוץ את בניך כמו
כן התרנגולת מקבצת א
אפרוחיה תחת כנפים
ומאנת: הנה יעזב לכם
ביתכם שומם ואני א
אומר לכם כי אין ת
תראוני מעתה עד ת
תאמרו ברוך אשר בא
בשם יהוה:

chiæ, quem interfeciſtis inter templum & altare. Amen dicò uobis, quòd uentura ſunt hæc omnia ſuper generationē iſtam. Ieruſalaim Ieruſalaim, quæ occidis prophetas & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alis, & noluiſti. Ecce relinquetur uobis dom⁹ ueſtra deſerta: & ego dico uobis, quòd non uidebitis me amodo donec dicatis: benedictus qui uenit in nomine Domini.

a *Super cathedram Moſi ſederunt ſcribæ.*] *Docet hic Chriſtus legem domini non contemnendam propter reprobam uitam eorum qui docent legem, modo illam doceant pure & ſyncere ſine admixtione traditionum humanarũ. Eſt enim hoc loco cathedra Moſi aliud nihil quàm pura prælectio & explicatio legis Moſaicæ. Porro onera illa grauia & importabilia, fuerunt mandata legitima, ceremoniæ & tot ritus legis Moſaicæ, de quibus & Petrus apoſt. Act. 15. dicit, quæ nec nos nec patres noſtri portare potuerunt: & ea per legis doctores humeris populi cum magna exaggeratione imponebantur, at ipſi nec digito uolebant mouere ea, niſi quæ ad ſui oſtentationem faciebant, ieiunium ſimulantes & prolixas facientes orationes*

in angulis & publicis locis & minima quæq; decimantes, ut iusti apparerent coram plebe, id quod Christus illis in hoc capite tanta seueritate improperat. Imposuit autem dominus illi populo tot præcepta & ceremonias ut illum humiliaret & ad ambiendam suam misericordiam, qua sola salus mortalibus contingere potest, ueluti compelleret. Et Christus quoq; in hoc capite iubet audire eos qui recte docent seruare maxima & minima legis præcepta, & id usque dum confirmaretur sanguine suo fœdus nouum, coruscante scilicet iam euangelio regni dei, quando ab externis illis ceremonijs iam facta esset libertas, & id solum prædicandum erat quod per se ad pietatem faceret, in primis autem gratia Christi commendanda, qui solus suo spiritu sibi credentes iustificat, scribens dei legem in corda ipsorum, ut eam ament eiq; studeant ex animo, & si illam hic perficere nequeant, iuxta illud Ieremiæ uaticinium 31. capite:

הנה ימים באי גאום יהוה וכרתי את־בית ישראל
ואת־בית יהודה ברית חדשה׃ וזאת הברית אשר
אכרת את בני ישראל נתתי את־תורתי בקרבם ועל
לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי
לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את־אחיו
לאמר דעו את יהוה כי כלם ידעו אותי למקטנם
ועד גדולם נאם יהוה כי אסלח לעונם ולחטאתם
לא אזכר־עוד׃

Ecce, inquit propheta, dies ueniunt dicit dominus, & percutiam cum domo Israel & cum domo Iehuda fœdus nouum: istud autem est fœdus quod percutiam cum filijs Israël: dedi legem meam in medio eorum & in corde eorum scribam eam, & ero eis in deum & ipsi erunt mihi in populum, & non docebũt amplius uir proximum suum & uir fratrem suum dicens: cognoscite dominum, quia omnes cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum dicit dominus,

quoniam

quoniam propiciabor iniquitati eorum & peccatorum suorum amplius non recordabor. Vides quàm pulchre propheta hic describat Euangelium, uocans ipsum nouam legem seu fœdus non externum ut erat lex Mosaica, sed in corde scriptum: quod ab homine doceri non potest nisi spiritus adsit Christi, alioquin à solo homine doctum, hypocritam facit, & non uerum Christianum, quales & Pharisæi erant obseruatores legis. Obseruabant & non obseruabant, sicut textus euangelicus habet: Dicunt *& non faciunt.* Et paulo post: *Omnia opera sua faciunt ut uideantur.* Docebant *ex Mose, omnia debere fieri ex uera fide & iusto timore* Domini, *colendam ueritatem & æquitatem, faciendum proximo ut sibi fieri uellet, in ceremonijs habendum cor credulum & gloriæ Dei deditum, suam uoluntatem nusquam sequendum.* Hæc *& similia docebant sed minime obseruabant.*

b Dilatant *phylacteria sua.*] Id *quod Græci uocant phylacterion, id est, conseruatorium, Hebræi uocant* טוטה *& in plurali* טוטפות *atq; alio nomine* תפילין *de quibus multa scribunt, & more suo plus quàm pueriliter ineptiunt, è quibus in fauorem studiosorum pauca adducam, ut saltem hebraismi nonnihil hinc hauriant, si aliud nihil boni:*

טוטפות הוא תפלה שכותבין בהן פרשיות וגם
הרצועות וגם עור הבתים צריך להיות מבהמה או
מחיה טהורה שנ׳ למען תהיה תורת ה׳ בפיך וצריך
שיכתוב בימינו אף אם הוא שולט בשתי ידיו ואם
הוא אטר יד שמאל דידה הוא ימין · ומי שאינו
יודע ליישר השיטה בלא שרטוט טוב הוא שירטט
ליישר הכתב · ויהא תפלה שלם שלא יהיה בו נקב
שאין הדיו עובר עליו · ואם נפסק אחד מאותיות
ותינוק שלא חכם ולא טפש יודע לקרותו כשר הוא

ואם לאו פסול · ואין צריך להגיה חל"ס אלא למעלה
בדי גגה למר ולמטה כשיעור אורך כף נון ·
ותפילין אין כותבין אלא לצד בשר בקלף וצריך
לשרטט התפילין ארבע שרטוטין סביב הגליון
אבל אין צריך בין שיטה לשיטה · לא יהלך אדם
בבית הקברות ותפילין בראשו בתוך ארבע אמות ·
בית שיש בו תפליין או ספר תורה אסור לשמש
מטתו עד שיוציאם או יניחם בכלי ויניח הכלי
בכלי אחר ואם תג"ה כלי בתוך כלי מותר להניחם
תחת מראשותיו בין כר לכסת :

Verbum è uerbo sic sonat: Phylacteria sunt, membranula in qua scribunt sententias quasdam biblicas. Et necesse est ut lora illa & cutis domorum (hoc est, columnellarum) fiant de iumento aut fera munda, sicut dicitur: Quatenus sit lex domini in ore tuo. Oportet etiam scribere manu sua dextra, etiam si poßit uti utraq; manu sua. Quod si manu sinistra tantum uti poßit, illa erit loco dextræ. Et qui non ualet rectam facere lineam absq; tracta linea, licitum est ut lineam trahat super quam scribat. Debet autem membranula esse integra sine foramine, ne atramentum fluat per eam. Et si aboleatur una literarum, & puer indoctus, qui non est stolidus poßit legere ipsam, idonea erit, si non, inepta. Nec oportet quod spaciũ relinquatur sursum, nisi quod sufficiat pro erectione lamed, infra uero fiat iuxta mensuram longitudinis caph & nun. Porro scripturã ipsam non scribant nisi ex eo latere membranulæ, ubi carnem tetigit. Oportet etiã includere scripturas quatuor lineis per circuitum schedæ, at non est opus ut inter scriptas lineas fiant lineæ. Et non debet homo ire per cœmiterium quando habet tephilin in capite suo, per spacium quatuor cubitorum. Locus in quo sunt tephilin seu phylacteria aut etiam liber legis, prohibitum est in eo dare operam ueneri, nisi prius ea exportauerit, aut reposuerit ea intra uas aliquod, & rursum uas illud

rep. suerit intra uas aliud. Et cum sic uas reposuerit intra uas, licebit ea quoq; reponere subter capitalem locum inter stramentum & puluinar. Hæc illi. Præcipiuntur autem hæc phylacteria Deut. 6. ubi iubentur Iudæi iugiter legem dei habere ob oculos. Pharisæi uero magna faciebant phylacteria & mentiebãtur populo studium legis, cum in corde nullius rei minorem haberent rationem. Haud secus faciebãt ostentationis gratia magnas fimbrias in quatuor angulis palliorũ suorũ, de quib. scribitur Num. 15. & Heb. *cum locũ sic exponunt:*

גדילים תעשה לך על ד״ כנפות כסותך צריך שיהא
גדיל יוצא מן הכנף וציצית יוצא מן הגדיל והציצית
היא כציצת הראש והם חוטין מעשה עבות או ענף
הבגד מה שנשאר מן האורג שהוא נהלה בו יקרא
ציצית וצוה הכתוב לתלות ציצית בכנף הבגד ונקרא
ציצית על שם הענף כי רוב חוטי הציצית הם ענף
גם הציצית התלויות בבגד שאינם ארוגים יקראו
גדילים ומותר אדם לכנס לבית הכסא בציצית :

Hoc est, *Facies tibi dependentia fila in quatuor alis indumenti tui: ex prominentibus filis fiũt passim in alis uestiũ fascioli in morem cincinnorũ capitis, qui hebraice* ציצית *germanice* zotten *uocantur, fila autẽ prominentia, quæ similia sunt filis quæ in pannis à textoribus in extremitatibus relinquũtur, hebraice* גדילים & *germanice* fassen *uocantur, & hæc religionis causa à Iudæis in ueteri testamento iubentur portari: & pharisæi ut in omnibus, ita in his quoq; magnificandis religiosiores cæteris sese uenditabant.*

c Nolite uocari rabbi.] *Sonat hic rabbi magnum & præcellentem, id quod ex sequentibus colligitur uerbis, & uos omnes estis fratres, hoc est, æquales estis & esse debetis in animis uestris, imò quanto maiores estis apud homines, tanto minores & humiliores esse debetis apud uos metipsos. Qui enim se humiliauerit exaltabitur &c. Sic iubet* Christus *agnoscere unum & uerum patrem in cœlis,*

a quo scilicet omnem uitæ curam atq; prouidentiam & ueram hære ditatem expectemus. Sed per id non prohibuit nudam patris appellationem, cum supra cap. 15. iubeat honorare patrem & matrem, solum fiduciam humanam uoluit tollere à nobis, ut à solo deo penderemus. Idem sentiendum quando uetat nos magistros appellari & doctores. Salutare quidem est ut ab homine discamus, sed interim necesse est, ut Christi spiritus cor nostrum erudiat & moueat, cum uana & inutilis sit omnis eruditio hominis, nisi & unctio ab intra doceat & incrementum det deus. Cum igitur ipse Christus solus id faciat & poßit, homines autem dispensa tores sint mysteriorum dei, recte monemur hic, ut solum Christum pro magistro & doctore agnoscamus. Quod autem Paulus se uocat doctorem gentium, id non facit, nisi quod segregatus fuit in opus euangelij, ad docendum doctrinam non propriam sed dei, sicut & magistratus in scriptura non nunquam uocantur אלהים *dij, quod ministri sint dei ad exequendum iudicia dei in terris, portantes gladium ad uindictam malorum & laudem bonorum. Non igitur uetuit hic Christus nudam appellationem maioris, patris et magistri, sed uoluit ut in his nominibus, nullam quæreremus uanam gloriam, et homini non ascriberemus quod est dei, qui uere est rabbi, id est, magnus, uerus pater & uerus magister, à quo omnis potestas, sapientia et salus.*

q Qui clauditis regnum cœlorum.] Vsurpabant sibi clauem scientiæ sed in propriam perniciem abutebantur, cum nec ipsi agnoscere uellent Christum et doctrinam eius, nec alios sinebant uenire ad eum, quantum in ipsis fuit, id quod & usq; in hodiernum diem filij eorum faciunt, mensuram patrum suorum implentes,

שרבותיהם מתעים את־פתאים שאינם מביגים את
הדבר באמרם חבת מעט שם ומעט שם ותבת אין
להם תשועה ולא הגאולה וכן לעולם יתעו אותם
רבותיהם עד שכלם יאבדו לגיהנם אבות עם בניהם
בי

כי אין ירצו להאמין במשיח הנבטח על ידי תורת
ונביאים והנשלח על הארץ לתשועת כל אדם ואין
ישועה לכל אותיאות שהוא עשה ;

e *Qui comeditis domos uiduarum.*] *Taxatur hic pharisæorum crudelis auaricia, qui sub prætextu sanctimoniæ & longarum præcum emungebant à uiduis substantiam earum, quales aucupes & hodie inter Christianos plurimi habentur pharisæis ipsis perniciosiores. Idem sentiendum de his qui hodie ad religiones pertrahuntur, sicut olim à pharisæis gentiles ad iudaismum pellicabantur non pietatis gratia, qua illi erant inanes, sed ut ab hominibus uiderentur plurimum suæ fauere religioni. Porro de inauguratione gentilium, Hebræorum sapientes tales fecerūt catechismos & ordinationes;*

בשירצה הגוי לכנס בברית ולהסתופף תחת כנפי
השכינה ולקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה
ודם של קרבן ; ואם נקבה היא טבילה וקרבן ;
והקרבן הוא עולת בהמה או שתי תורים או שני בני
יונה ובזמן הזה שאין לנו קרבן צריך מילה וטבילה
וכשיבנה בית המקדש יביא קרבנו ׃ וגר איננו גר עד
שימול ויטבול וצריך שיטבול בפני שלשה ׃ וגר
שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר
אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים וסחופים
ומטורפים בספינה המצורפת בים. אם אומר יודע
אני שכן הוא ואיני כדאי ׃ מקבלין אותו מיד
ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות
חמורות ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ו
ומעשר עני ועונשין של מצות ואומרים לו׃ בטרם
אתה באת לתורה אכלת חלב ועתה אם כן תעשה
תענש כרת ׃ חללת שבת ועתה אם כן תעשה תסקל ׃

גַּם אוֹמְרִים לוֹ שֶׁהָעוֹלָם הַבָּא מוּכָן לְצַדִּיקִים ת
הַשּׁוֹמְרִים הַמִּצְוֹת הַתּוֹרָה וּמַה שֶּׁתִּרְאֶה יִשְׂרָאֵל ב
בְּצַעַר בְּעוֹלָם הַזֶּה טוֹבָה צְפוּנָה לָהֶם שֶׁאֵינָם יְכוֹלִים
לְקַבֵּל רוֹב הַטּוֹבָה בְּעוֹלָם הַזֶּה עִם אוּמּוֹת הָעוֹלָם
שֶׁלֹּא יָרוּם לְבָבָם וְיֶחֶטְאוּ וְיִפְסְדוּ שְׂכַר עוֹלָם הַבָּא
בְּעִנְיָן שֶׁנ׳ וַיִּשְׁמַן יְשׁוּרוּן וַיִּבְעַט · אוֹמְרִין לוֹ
מִקְצַת עוֹנְשִׁין כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמַר אַחַר כָּךְ אִם הָיִיתִי
יוֹדֵעַ כֵּן שֶׁתּוֹרַתְכֶם הִיא כָּךְ קָשָׁה וַחֲמוּרָה לֹא הָיִיתִי
מִתְגַּיֵּיר · גַּם מַכִּירִין לוֹ הָעוֹנָשִׁים הָאֵלֶּה הַמְרוּבִּים
מִפְּנֵי שֶׁהוּא כֹּלֵב לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִתְגַּיְּירוּ מִן גּוֹיִים
וּמִן אוּמּוֹת הָעוֹלָם רַבִּים גֵּרִים כִּי קָשִׁים גֵּרִים לי
לְיִשְׂרָאֵל לְפִי שֶׁאֵין בְּקִיאִין בְּדִקְדּוּקֵי מִצְוֹת וְלוֹמְדִי
יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲשֵׂיהֶם · צֵא וּלְמַד מָה אֵירַע בְּמִדְבָּר
בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל וּבְקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה · אִם יְקַבֵּל אַחַר כָּךְ
עָלָיו לְהִתְגַּיֵּיר אֵין מַשְׁהִין אֶת הַמִּצְוֹת אֶלָּא מוֹהֲלִין
אוֹתוֹ מִיָּד וּמַשְׁהִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתְרַפֵּא רְפוּאָה שְׁלֵמָה
קוֹדֶם שֶׁיִּטַּבְּלוּהוּ מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה וְנִתְרַפֵּא מַטְבִּילִין
אוֹתוֹ וְאָז הוּא כְּיִשְׂרָאֵל לְכָל דָּבָר ׃

Huius lectionis hæc ſumma ſunt capita: Inauguratio apud nos fit per hæc tria, per circunciſionem, baptiſmum, & oblationem iumenti puri aut duarum columbarũ. Oblatio tamen hodie differtur uſq; ad extructionem templi. Et cum gentilis uenit & petit in noſtrum tranſire conſortium, monendus eſt prius noſtrarum miſeriarum, deinde prædicenda ſunt ei quædam ex grauibus mandatis, et quædã ex leuibus, item quod non liceat ueſci adipe, uiolare ſabbatum citra uitæ diſcrimen &c. Sed interim quoq; eſt illi dicendum, quod futurũ ſeculum ſit paratum iuſtis et obſeruatoribus præceptorũ dei, et quod deus ſuos in hoc ſeculo permittat tribulari, ne corde efferãtur et amittant

gaudia

gaudia futuri seculi. Proponendæ *quoq; sunt illi quædam pœnæ, ne postea conqueri posit, et dicere: si hæc sciuissem, legi uestræ me non subiecissem.* Et *certe bonũ esset nobis si per talia deterrerentur, ne cogeremur tot suscipere proselytos, qui nobis plurimum obsunt.* Nam *cum non sint exercitati in ceremonijs nostris, seducunt Israelitas operibus suis, id quod aduertere poteris in uitulo et sepulchris concupiscentiæ.* Si *post hæc omnia in suo proposito perseuerauerit, circumcidant eum sine mora, deinde interposita mora sanctur, et perfecte sanatum, baptizent in aqua, et tunc in omnibus erit ut alius Israelita.* Hæc *illi.* En *ipsi dicunt se corrumpi per proselytos, sed magister ueritatis dicit hoc loco, proselytos duplo fieri deteriores ipsis magistris.*

f *Quod sanctificat aurum.*] Loquitur *de externa sanctificatione, quæ in eo consistebat, quod res oblata, diuinis usibus iam erat consecrata.* Et *quod sequitur de decimatione rerum minutarum, damnat ibi Christus præposterum pharisæorum iudicium, qui prætereuntes iudicium, misericordiam et fidem, ea quæ præcipua erant legis, exacte decimabant minutas herbulas, non quod hæc minuta fieri non deberent, sed quod maiora illa nullo pacto fuerant omittenda, sine quibus nulla constare poterat pietas.* Idem *ferè significatur sequentibus uerbis: Qui excolatis culicem et deuoratis gamelum, id est, si culex in poculum inciderit diligenter excolatur, gamelus autem deglutitur, et dicitur hoc prouerbium in eos, qui minima quæq; curant et maxima negligunt, quales erant* Pharisæi, *qui religiosos sese ostentabant in his quæ nullius erant momenti, et interim cum proximis impie uiuebant, quippe qui benefici non erant in eos neq; fidem seruabant illis, ut dominus hic illis improperet.*

g *Qui mundatis id quod extra calicem est.*] Hoc *est, similes estis illis qui pocula ab extra nitida faciunt, ab intra autem sordida relinquunt, sic uos ab extra per hypocrisim apparetis iusti et sancti,*

ab intra

ab intra autem similes estis fœtentibus sepulchris mortuorum. Et quod sequitur: Implete mensuram patrum uestrorum: hunc sensum habet: hanc eandem sæuitiam quam patres uestri exercuerunt in sanctos prophetas, uos progenies uiperarum & pestilentissimi atque nocentissimi homines declarabitis in me & in meis. Atque ita Christus cum grandi autoritate eos hic allocutus est, quia consummatio aderat, & potestatem suam palam testatus est, ut si qui sanabiles inter eos essent reuocarentur, & reliquis omnis adimeretur excusatio. Vnde et prophetas atque apostolos post mortem suam misit, in quos cum crudeles existerent usque ad uastationem Titi, mensuram impleuerunt, et tandem iustas pœnas horrendo illo excidio dederūt.

Gressus autē Iesus abijt è templo: & accesserūt discipuli eius, ut ostenderent ei [a] structuras templi. Qui respondit eis dicens: Videtis ne hæc omnia? Amen dico uobis, nō relinquetur hic lapis super lapidem qui non confringetur. Et cum ipse sedisset in monte oliuarum, accesserunt ad eū discipuli eius secreto dicentes: dic [b] nobis, quando hæc erunt & quod signum aduentus tui & consummationis seculi? Et respondens Iesus

ויצא ישוע והלך מן
ההיכל ויקרבו תלמידיו
למען שיראו אותו ב
בניני ההיכל : והוא
ענה להם לאמר התראו
את כל האלה : אמן
אמר לכם אין תעזב פה
אבן על אבן אשר לא
תשבר :
ובשהוא ישב
על הר הזיתים נגשו א
אליו תלמידיו בסתר ל
לאמר אמר לנו מתי י
יהיו האלה ומה אות ב
ביאתך והתכלית הע
העולם :
ויען ישוע ויאמר

dixit

לָהֶם רְאוּ שֶׁלֹּא מִי י
יַשִּׁיאֲכֶם ׃ כִּי רַבִּים
יָבֹאוּ בִשְׁמִי לֵאמֹר אֲנִי
מָשִׁיחַ וּלְרַבִּים יַשִּׁיאוּ ׃
כִּי תִשְׁמְעוּ מִלְחָמוֹת
וּשְׁמוּעוֹת הַמִּלְחָמוֹת ר
יְאוּ שֶׁלֹּא תִבָּהֲלוּ ׃ צָרִיךְ
הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂינָה הָאֵלֶּה
וְעוֹד אֵין קֵץ ׃ כִּי יָקוּם
גּוֹי עַל גּוֹי וּמַלְכוּת עַל
מַלְכוּת וְיִהְיֶה דֶּבֶר וּר
וְרָעָב וְרַעַשׁ הָאָרֶץ בְּכָל
מְקוֹמוֹת ׃
וְאֵלֶּה הֵם רֵאשִׁיּוֹת
הַמַּכְאוֹבִים ׃
אָז יִתְּנוּכֶם אֶל צָרָה
וְיַהַרְגוּ אֶתְכֶם וְיִשְׂנְאוּ
אֶתְכֶם כָּל־גּוֹיִם בַּעֲבוּר
שְׁמִי ׃
וְאָז יִכָּשְׁלוּ רַבִּים
וְיִמְסְרוּ אִישׁ רֵעֵהוּ וְי
וְיִשְׂנָא אִישׁ אָחִיו ׃
וְיָקוּמוּ רַבִּים נְבִיאֵי
שֶׁקֶר וְיַתְעוּ אֶת רַבִּים ׃
וְכִי יִרְבֶּה פֶּשַׁע תִּקְרַר
אַהֲבַת הָרַבִּים ׃

dixit eis: Videte ne quis nos ſeducat. Quoniam multi uenient in nomine meo dicentes: Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent. Audietis enim prælia & rumores præliorũ: uidete ne turbemini. [c] Oportet proinde, quod iſta fiant, at nondum eſt finis. Conſurget autem gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erit peſtis, fames & commotio terræ ubiq; locorum. Et hæc ipſa initia ſunt dolorum. Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos, atq; odio habebunt uos omnes gentes propter nomen meum. Tunc offendiculum patientur multi, & tradẽt inuicem, quiſq; proximum ſuum, & uir odio habebit fratrem ſuum. Surgent quoq; multi iniqui prophetæ ac ſeducent multos. Et quoniã abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum,

rum. Qui autem firmus steterit usq; in finẽ, is saluabitur. Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerso mundo, in testimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet consummatio. Cum ergo uideritis abominationẽ desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui fuerint in Iehuda fugiant ad mõtes, & qui in tecto, non descendat, ut tollat quicquam de domo sua. Et qui in agro, non reuertatur ut tollat uestẽ suam. Væ autem prægnantibus & lactantibus in diebus illis. Et uos orate, ne fiat fuga uestra hyeme aut sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio mundi usq; nunc, neq; erit. Et nisi abbreuiati fuissent dies illi, non saluaretur omnis caro, sed propter electos abbreuiabuntur dies illi.

המי שיעמד עד קץ הוא
יושע : ותקרא זאת
בשורת הממלכת בכל־
עולם לעדות לכל הגוים
ואז תבא תכלית :
ובשתראו את־שקוץ
משומם הנאמר מאת ד
דניאל הנביא העומד ב
במקו׳ הקדש מי שקורא
יבין : אז אשר יהיו
ביהודה ינוסו אל הרי׳
ואשר על גג לא ירד ל
לקחת מאומה מן ביתו :
ואשר בשדה לא ישוב
לקחת את־לבושו : והוי
להרות ולמיניקות ב
בימים ההם : ואתם
התפללו שלא יהיה מ
מנוסכם בחורף או ב
בשבת : כי אז תהיה
צרה גדולה כמו כן אין
היתה מראשית העולם
עד עתה ואין תהיה :
ואם לא קצרו הימים
ההם אין יושע כל־בשר
רק בעבור בחירי יקצרו

Tunc

ימים ההם: אז אם איש
יאמר לכם הנה פה ה
המשיח או בזה אל ת
תאמינו: כי יקומו
משיחי שקר ונביאי ש
שקר ויתנו אותות גד
גדלות ומופתים שגם
יבואו לידי טעות אם
יוכל לחיות בחירים ה
ההם:
הנה אמרתי לכם:
לכן אם יאמרו לכם
הנה במדבר הוא אל ת
תצאו הנה בחדרים אל
תאמינו: כי כמו ברק
יצא ממזרח ונראה עד
מערב כן תהיה ביאת
בן האדם: בכל־מקום
שתהיה נבלה שם יא
יאספו נשרים: ומיד
אחר צרת הימים ההם
יחשך השמש ולבנה לא
תתן אורה וכוכבי יפלו
מן שמים וגבורות ה
השמים ימוטו:
ואז תראה אות בן־אדם

Tunc ſi quiſpiam dixerit uobis, Ecce hic eſt Chriſtus aut illic: nolite credere. Nam ſurgẽt falſi Chriſti & falſi prophetæ, & dabunt ſigna magna atque prodigia, ut etiam in errorem ueniant, ſi fieri poſſit, electi ipſi. Ecce dixi uobis. Vnde ſi dixerint uobis, ecce in deſerto eſt, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. [d] Sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet uſq; in occidentem, ſic erit aduẽtus filij hominis. Vbicunq; fuerit cadauer, ibi congregabuntur & aquilæ. Statim autem poſt tribulationem illorum dierum obſcurabitur ſol, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo atq; uirtutes cœlorum commouebũtur. Et tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & uidebunt Filium hominis uenientem

in nu-

in nubibus cœlorũ cum
uirtute magna & gloria.
Et mittet angelos suos
cum tuba & uoce magna,
& congregabunt electos
eius à quatuor uentis, à
summis cœlorum usq; ad
terminos eorum. Ab ar-
bore autẽ fici discite simi
litudinem: cum enim ra-
mus eius fuerit tener &
folia pullulauerint, scitis
quod prope sit æstas. Sic
cum uos uideritis omnia
ista, scitote quod prope
est in ianuis. Amen dico
uobis, quód [e] non præte-
ribit generatio hæc, do-
nec omnia fiant. Cœlum
& terra præteribunt, uer-
ba autem mea non præte
ribunt. De die illa & de
hora illa nemo scit, ne an
geli quidem in cœlis, nisi
pater meus solus. Et sicut
fuit in diebus Noah [e] sic
erit aduentus filij homi-
nis. Nam sicut fuerunt in
diebus illis, qui præcesse-
runt diluuium, edentes
& bibentes, nubentes &

בשמים ואז יספדו כל-
שבטי הארץ ויראו את
-בן אדם הבא בעננ׳ ה
השמי׳ בחיל רב וכבוד
: וישלח את--מלאכיו
בשופר ובקול גדול ש
שיאספו בחיריו מארבע
רוחות ממרומי השמי׳
עד קצותם: ובעץ תאנה
למדו המשל: כשיהיה
ענפו רך ויצמחו העלים
ידעתם כי בקרוב קיץ:
כן כשיאת תראו את-כל
האלה דעו כי קרוב הוא
בדלתי׳: אמן אני אומר
לכם כי לא יעבד הדור
הזה עד שכל-יעשו:
שמי׳ וארץ יעברו ודברי
לא יעברו: על היו׳ ההוא
ועל השעה ההיא אין מי
יודע לא מלאכי׳ בשמי׳
כי אם האבי לבדו:
וכאשר היה בימי נח כן
תהיה ביאת בן-אד׳: כי
כאשר היו בימים ההם
שהיו לפני המבול א

nuptum

אכלי ושותי ומתחתני
ונותני להתחתן עד יום
שבו נח בא אל תבה ולא
ידעו עד שבא המבול
וישא את־הכל כן יהית
ביאת בן־אדם: אז שני
יהיו בשדה אחד ילקח
ואחד יעזב: שתים
טוחנות ברחים אחת ת
תלקח ואחת תעזב:
שנים בערש אחד ילקח
ואחד יעזב: ולכן שקדו
כי אין ידעתם באיזו
שעת אדניכם יבא: ודעו
הזאת אם ידע בעל־ה
הבית באיזו שעת הגנב
יבא ואולם ישקד ולא
יניח לחתר את־ביתו:
ועל כן גם אתם תהיו
נכונים כי אין ידעתם
באיזו שעת יבא בן־א
אדם: ומי הוא
עבד נאמן ומשכיל ש
שאתו השים אדון על
בני ביתו שיתן להם מ
מזון בעת: אשרי העבד
ההוא שאותו בבא א

nuptum dantes, uſque ad eum diem quo ingreſſus eſt Noah in arcam, & non cognouerunt donec diluuium uenit & tulit omnes, ſic erit aduentus filij hominis. Tunc duo erũt in agro, unus aſſumetur & alter relinquetur. Duæ molentes in mola, una aſſumetur & altera relinquetur. Duo in lecto, unꝰ aſſumetur & alter relinquetur. Et ob id uigilate, quia neſcitis qua hora dominus ueſter uẽturus ſit. Illud autem ſcitote, ſi ſciret paterfamilias qua hora fur uẽturus eſſet, utiq; uigilaret, & non ſineret perfodi domũ ſuam. Ideo & uos eſtote parati, quia neſcitis qua hora uenturus ſit filius hominis. Et quis eſt [f]ſeruus fidelis & prudens, quem poſuit dominus ſuper familiam ſuam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ſeruus ille, quẽ cum uenerit dominus eius, inuenerit ſic

facientem. Amen dico uobis, quoniam super omnem possessionem suam constituet eum. Et si dixerit seru⁹ ille malus in corde suo, tardat Dominus meus uenire, cœperitq́ percutere seruos secum existentes, ipse autem comedat & bibat cũ ebrijs: ueniet dominus serui illius in die quo non expectat & in hora qua ignorat, & discerpet eum, ponetq́ partem eius cum hypocritis. Ibi erit fletus & stridor dentium.

אדניו ימצא כן עושה:
אמן אני אומר לכם כי
על כל-רכושו ישים א
אותו: ואם יאמר העבד
הזה רע בלבו יאחר א
אדוני לבוא ויחל לה
להכות את-עבדים אשר
עמו והוא יאכל וישתה
עם שכורים יבא אדון
העבד ההוא ביום שלא
יתיחל ובשעה שלא י
ידע ויבקע אותו ואת-
חלקו ישים עם חנפים:
שם יהיה בכי וחירוק
שנים:

a *Structuras templi.*] *Prædixerat Christus futurum, quod Ierusalem propter impietatem Iudæorum deuastaretur, templum & omnis dei cultus qui in eo fiebat in uniuersum reijceretur, quod cum apostoli à magistro ueritatis audissent, ueluti commiserantes ostenderunt ei magnificas templi structuras. At Christus explicatius illis destructionem eius insinuauit dicens: non relinquetur lapis super lapidem &c. Quod autem templum illud tam magnificum & splendidum fuit, id non habuit à prima ædificatione, quando sub Ezra & Nehemia humiliter fuit erectum, sed splendor ille accessit ab Herode quemadmodũ Iosippus Iosephi abbreuiator scribit in hunc modum,*
ויהי עם לב הורודוס לחדש את בית המקדש ויתיעץ
עם העם ישראל לבנותו אל מדתו כאשר בנה ש
שלמה מלך ישראל · כי השבים מהגולה בימי
כורש

כורש התחלו לבנותו על המדה אשר צוה כורש ולא
כאשר היה לפנים · וכשמוע כל ישראל כי עם לבג ו
להרוס את הבית מעקרו ולבנותו לא השיבוהו כי
יראו אולי יהרוס ׃ אחרי כן יתמחמה בבניינו והוא
ידע אשר בלבבם והשיב להם כי לא יתמהמה ולא
ישקוט עד אשר יכלה הדבר · ויאמר להוציא מבית
גנזיו זהב וכסף לרוב לתת לחוצבים אבנים יקרות
ואבני בהט ושש ולחרשי עץ ואבן וזהב וכסף ו
ונחשת וברזל לעשות את כל העשוי למלאכה להיות
הכל עתיד ואם יהרס את הבית יוכל לבנותו מהרה
ויעש כן · ויסתור את הבית ויבנהו ויכלהו אורך
מאה באמה ורחב מאה באמה וקומה מאה באמה
כלו באבני שיש לבן מאה ועשרים באמה קומת ה
האבנים עשרים אמה מעורות בארץ ומאה למעלה
ורחב האבן יב״ אמה ועביו ח״ אמות מדה אחת לכל
האבנים · וצפה דלתות הבית זהב טהור ממלא
באבנים יקרות וארגיהם כסף וויהם כסף · ויעש
את האולם ויעש לפני האולם קירות שברם של
כסף מעשה חושב · ואחרי הבית לפאת ים חצר ארכו
מאה וחמשים באמה ורחבו מאה באמה ויצפהו ב
באבני שיש טהור · ולפאת נגב לפאת צפון אורך
החצר מאה וחמשים אמה ורוחב מאה באמה ויעמד
בו מאה וחמשים עמודי שיש לבן בארבעה טורים
ארבעים אמה אורך הטור האחד וקומת העמוד א
ארבעי׳ אמה ועביו ג׳ אמות מדה אחת לכל העמודים
מדה אחת לחצר נגב תימנה ולפאת צפון ולעמודיה·
ולפאת קדמת מזרחה שבע מאות ועשרים באמה עד

בחלק רון לא נראה בנין במוהו בכל העולם ובכל
דברי הבית הזה אשר עשה הורודוס נפלאות הם ומלך
בכל העולם לא נשמע שיוכל לבנות במוהו:

Sensus est: Cogitauit Herodes innouare domũ sanctuarij, inijtq; consilium cum Israelitis, ut extrueret eam iuxta mensuram illius quam extruxerat Salomo rex Israel. Nam reuersi è captiuitate tempore Cyri, cœperunt ipsum extruere iuxta mensuram quam Cyrus præscripsit & non ut antea fuerat. Et cum omnis Israel audisset, quomodo rex uolebat funditus destruere templum, non responderunt ei, timentes si destrueret ipsum, tarde reædificaret. Quod cum illum non lateret, respondit eis, se non segniter acturum donec negocium perficeret. Iussit propterea proferri aurum & argentum ex ærario suo plurimum, quod daret cæsoribus optimorum lapidum, præsertim tasorum & marmoreorum, & artificibus lignorum, lapidum, auri, argenti, æris & ferri, qui facerent cuncta requisita ad tale opus, ut sic cuncta essent parata: & cum destrueretur templum, absq; mora iterum extrueretur. Demolitus est ergo templum et reædificauit ipsum atq; consummauit longitudine C. cubitorum, latitudine C. cubitorum, atq; altitudine C. cubitorum, omnia albo marmore, eratq; altitudo lapidum CXX. cubitorum ex fundamento, XX. scilicet ingrediens terram, & C. supereminens. Latitudo unius lapidis erat XII. cubitorum & craßicies eius VIII. cubitorum, eratq; æqualis mensura omnium lapidum. Porro ostia uestiuit auro mundo, cui inclusi erant lapides preciosi, uectes autem eorum & capitella erant argentea. Fecit & porticum, & à facie eius duos argenteos parietes, opere ingenioso. Porro retro templum ad angulum occidentalem fecit atrium, longitudine CL. cubitorum, latitudine C. cubitorum, strauitq; ipsum lapidibus marmoreis puris. Sic in latere meridionali & aquilonari fecit atrium longitudine CL. cubitorum, latitudine centum cubitorum, constituitq; in eo CL. columnas

marmoreas

marmoreas albi coloris per quatuor ordines, XL. cubitorum erat longitudo unius ordinis, & altitudo columnæ erat XL. cubitorum & craßities eius trium cubitorum: habebantq; singulæ columnæ mensuram unam. Proinde atrium australe & septentrionale unius erant mensuræ nec differebant in columnis. In plaga uerò orientali, extendebatur septingentis & uiginti cubitis usq; ad torrentem Cedron. Non uisum est tale ædificium in uniuerso mundo, & quicquid fecit Herodes in hoc templo, fuit mirabile, nec auditum est de ullo rege in toto mundo, quod potuerit tale facere ædificium. Hactenus Iosippus.

b Quando hæc erunt.] Putabant appostoli hæc omnia simul fore, uastationem Ierusalem, aduentum Christi in gloria, finem mundi: at Christus nihil eis respondit de fine mundi, nec signum dedit de aduentu regni sui, quod non esset è re eorum illa scire, sed monuit quæ magis ad salutem eorum faciebant, nempe quod cauerent ab impostoribus qui futuri erant: non turbarentur de bellis & alijs calamitatibus, quibus ante excidium Iudæi affligendi erant. Deinde monuit cauendos alios pseudochristos & pseudoprophetas, qui post excidium Ierosolymitanum erant emersuri, & mox de fine seculi disserit, quàm horrende & quanta rerum perturbatione uenturus sit, sed non dicit quando uenturus sit.

c Oportet quod ista fiant.] Nempe quod regnum meum crescat, & hæc gens peste, fame, bello & indicibilibus malis extermineturs Et cum hæc fieri incipiunt, uos discipuli mei non debetis abijcere animum, sed ad multa grauiora uos præparare. Quia tunc tradent uos in tribulationem & occident uos &c. Sed subditur consolatio: Et prædicabitur hoc euangelium in uniuerso orbe, antequam scilicet ueniat consummatio templi, urbis & totius gentis Iudæorum, in testimonium gentibus, credulis in testimonium salutis, & incredulis in testimonium condemnationis. Quod autem euangelium prædicari uniuerso orbi ante deuastationem Iudæorum perhibetur, synecdo-

che est, quia illis quadraginta annis plurimis nationibus fuit denunciatum. Adducta ex Daniele autoritas ex nono citatur capite, intelligiturq; per illam abominationem desolationis stantem in loco sancto, obsessio & inpugnatio urbis sanctæ: tunc tantus fuit in populo metus, ut ex agro, ex lecto & ex tecto qui fugere potuerunt, relictis omnibus fugerunt ad montes & loca tuta, & nemini peius erat quàm prægnantibus & lactantibus, quæ onere prægrauatæ fugere nequiuerunt. Et nisi abbreuiati fuissent dies illi, nulla caro Iudæorū euasisset salua. Sed propter electos qui adhuc erāt in populo illo, dominus abbreuiauit dies illos, ne in totum genus Iudæorum extingueretur.

d *Sicut fulgur exit ab oriente.*] *Sensus est, pseudochristi in latibulis se hominibus uenditare, at regnum Christi & dei adueniet cum magna gloria & maiestate, & sicut fulgur exit ab oriente & apparet usq; in occidentem, sic erit toti mundo manifestus aduentus filij hominis, & ultro confluent ad eum qui ipsum desiderant, sicut aquilæ continuo congregantur ad cadauer. Statim autem post tribulationem dierum illorum adfuturus est finis mundi: dicit statim, hoc est inter excidium Iudaicæ gentis & finem mundi, nulla sumetur de impietate mortalium similis ultio diuina qualis sumpta est de Iudæis, donec extremi iudicij dies aduenerit, tunc uirtutes cœlorum & tota machina cœli & terræ concutientur, & apparebit signum filij hominis & maiestas eius, præcedente tubæ sono, quo undiq; conuocabuntur electi, uiui & mortui ad tribunal Christi. Et quanto hæc signa accesserint propius, tanto & uicinior erit redemptio ipsa & regnum dei erit in foribus, id quod probatur similitudine arboris fici. Cum igitur omnia ista signa præcesserint, extulerunt se quidam pro Christo ante excidium Ierosolymitanum, de quibus Paulus mentionem facit, subsecuta sunt bella, rumores bellorum, & persecutiones apud Iudæos euangelium ferè ubiq; prædicatum fuit, inde secuta est desolatio urbis sanctæ, surrexerunt & post hæc imposturæ pseudochristorum & pseudoprophetarum, id quod potissimum in Mahumeto*

meto probatur, & exinde nihil aliud nouum ac insigne expectatur quàm extremus dies, pro quo omni momento solliciti esse debemus & semper uigilare.

c *Non præteribit generatio hæc.*] *Capitur hic generatio pro ætate hominis, hoc est, pro octoginta aut centum annis, quod spacium Hebræi uocant* דור *interpretanturq; in hunc modum:*

דור הוא זמן חיי האדם אשר הוא דר בעולם הזה מן שיבה עד זקנים·

Intra hoc itaq; tempus, omnia hæc signa fieri debebant, excepto solo extremo die, qui soli patri cognitus hic describitur, ut uere hinc probetur uanum esse iudicium illorum, qui de tempore extremi iudicij præsumpserunt diuinare et multa scribere, cum magister ueritatis hic dicat diem illum hominibus seculi omnino inopinantibus, atq; curis ac delicijs uitæ huius penitus immersis, nec minus aliquid expectantibus superuenturum, sicut contigit in diluuio. Hic quoq; respondendum est Iudæis, qui hunc locum sic impugnant,

מן היום ההוא ומן השעה ההיא אין מי יודע לא
מלאכי בשמים ולא הבן כי״א האב כאדם שהולך ב
בגלות ואין בני ביתו יודעים באיזה יום יבא ד
ובאיזה שעה· ועכשיו נפלאת לי מאד מזה שאמר
שהבן לא ידע אותו יום ואותה שעה שיבא· ואם
הוא כמו אביו מי יכול להסתיר לפניו שום דבר ר
ושום מעשה ועוד שהוא בעצמו יבא בלא ידיעתו
עתה נראה שהוא חסר דעת מאביו· תשובה· אין
באמר פה שהבן אין ידע שעת יום אחרון כי אם
לבדו אב רל״ אלהים שהוא אב כל הבריות אב״ גם
בן שהוא אלהים ידע מן היום ההוא:

Ob incertitudinem itaque aduentus sui, hortatur nos Christus ad uigilantiam, & iubet ut parati simus omni tempore, hoc est,

cum timore, & tremore uerſemur in hoc mundo, ut effugiamus mala quæ orbi ſuperuentura ſunt, & cogitemus in illa die mirum futurum delectum, quando duo in agro, in lecto, in mola fuerint, & unus aſſumatur, alius relinquatur.

f *Fidelis & prudens.*] *Docet hæc parabola, ab eo in dei iudicio plus exigendum cui plus eſt commendatum. Omnes enim ſumus ſicut ſerui, & nemo eſt qui non aliquid diſpenſandum fratribus, dono Chriſti acceperit: uni quidem datum eſt plus, alij minus, quo proximum iuuemus, & maiora ab his expectantur, quibus maiora diuinitus obtigerunt.*

Vnc [a] aſsimilabitur regnum cœlorum decem uirginibus, quæ acceperunt lampades ſuas & exierunt in occurſum ſponſo. Quinqꝫ autem ex eis erant fatuæ, & quinqꝫ prudentes. Et quinqꝫ fatuæ cum accepiſſent lampades, non ſumpſerũt oleum ſecum. Prudentes autem acceperunt oleum in uaſis ſuis cum lampadibus. Et cum tardaret ſponſus, dormitauerunt omnes & dormierunt. Media autem nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus uenit, exite in occurſum

אָז תִּדָּמֶה מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם לְעֶשֶׂר בְּתוּלוֹת שֶׁלָּקְחוּ אֶת־לַפִּידֵיהֶן וַתֵּצֶאנָה לִקְרַאת הֶחָתָן׃
וְחָמֵשׁ מֵהֶן הָיוּ כְּסִילוֹת וְחָמֵשׁ מַשְׂכִּילוֹת׃
וְחָמֵשׁ כְּסִילוֹת בְּשֶׁלָּקְחוּ אֶת־לַפִּידִים אֵין לָקְחוּ שֶׁמֶן אִתָּן׃
וּמַשְׂכִּילוֹת לָקְחוּ אֶת־הַשֶּׁמֶן בִּכְלֵיהֶן עִם לַפִּידֵיהֶם׃
וּכְשֶׁהֶחָתָן הָיָה מְאַחֵר בֹּאוֹ וַיִּשְׁנוּ כֻּלָּן׃
וַחֲצוֹת לַיְלָה הָיְתָה זְעָקָה הִנֵּה הֶחָתָן בָּא צֶאנָה

curſum eius. Tunc ſurre-
xerunt omnes uirgines
illæ & parauerunt lampa
des ſuas. Stultæ uerò di-
xerunt prudentibus: date
nobis de oleo ueſtro, quia
lampades noſtræ extin-
guuntur. Et reſponderũt
prudentes dicentes: non,
ne forte ſufficiat nobis &
uobis, ite potius ad uen-
dentes, & emite uobis.
Cumq; illæ abirent ut e-
merent, uenit ſponſus: &
quæ paratæ erant, intra-
uerũt cum eo ad nuptias,
& clauſa eſt ianua. Nouiſ-
ſimè uerò uenerunt & re-
liquæ uirgines dicentes:
Domine domine, aperi
nobis. Qui reſpondit di-
cens: Amen dico uobis,
non noui uos. Vigilate
ergo uos, quia neſcitis di
em & horam, in qua uen-
turus eſt filius hominis.
Sicut enim [b] homo quan-
do proficiſcitur peregre,
uocauit ſeruos ſuos & tra
didit illis ſubſtantiã ſuã.
Et uni quidẽ dedit quinq;

לקראתו: אז קמו כל
בתולות האלה ותכ
ותכינה את־לפידיהן:
והכסילות אמרו אל־
המשכילות תנה לנו
משמנכן כי לפידינו ת
תכבינה: ותענינה
משכילות לאמר לא פן
יספיק לנו ולכן רק ל
לכנה אל מוכרות וק
וקנינה לכן: ובלכת
אותן למכר בא חתן ו
ואשר מוכנות באו א
אתו אל חתנה ויסגר ה
הפתח: ובאחרית באו
שאר בתולות לאמר א
אדני אדני פתח לנו:
והוא ענה לאמור אמן
אמר לכן כי לא ידעתי
אתכן: ועל כן אתם
שקדו כי אין ידעתם את
יום ואת־שעה אשר
בה יבא בן־אדם: כי
כמו אדם כשהלך לגור
קרא לעבדיו ויתן להם
את רכשו:
ולאחד נתן את־חמש

talenta, alij duo & alij unum, unicuiq; secundum uirtutem suam, & statim profectus est. Porrò qui quinq; talenta acceperat, abijt & negociatus est cũ eis, acquisiuitq; quinque alia. Sic quoq; qui duo acceperat, acquisiuit & alia duo. Qui autem unum acceperat, abijt & fodit in terram, absconditq; pecuniã domini sui. Factumq; est post multum temporis, redijt dominus seruorum illorum & posuit rationem cum eis. Et accedens is qui quinq; talenta acceperat, attulit & alia quinq; talenta dicens: domine, dedisti mihi quinq; talenta, & ecce adieci eis & alia quinq;. Et ait illi dominus eius: euge serue bone & fidelis, quia fuisti fidelis super pauca, constituam te super multa, intra in gaudium Domini tui. Accessit autem & is qui duo talẽta acceperat & ait: domine, tradidisti

ככרי׳ ולאחר את־שתי׳
ולאחר את אחת לכל א
איש לבחו ויסע מייד:
ומי אשר לקח חמש
ככרי׳ הלך ויסחר באותן
ויקח את־חמש אחרות
: וכן מי שלקח שתים
קנה עוד שתים אחרות:
ומי שלקח את־אחת
הלך וחפר בארץ ויטמן
את־כסף אדניו: ויהי
אחר עת רבה שב אדון
העבדים ההם ויעש את
חשבון אתם: ויקרב מי
שלקח חמש ככרי׳ ויקרב
עוד חמש ככרים לאמר
אדני נתת לי חמש כ
ככרים והנה הוספתי
עליהן עוד חמש: ויאמר
אליו אדניו האח עבד
טוב ונאמן יען אשר ה
היית נאמן על מעט א
אפקידך על־רבים בא
אל שמחת אדניך:
ויקרב גם מי שלקח את
־שתים ככרים ויאמר

mihi

אדני נתת לי את שתים
ככרים ותנה עוד שתים
קניתי ׃ ויאמר אליו
אדניו תאה עבד טוב ו
ונאמן יען אשר היית
נאמן על מעט אפקידך
על רבים בא אל שמחת
אדניך ׃ ויקרב גם מי
אשר לקח את־ככר אחת
ויאמר אדני ידעתי כי
אתה אדם קשה ותקצור
אשר שם לא זרעת ו
ותאסף אשר שם לא פ
פזרת ויראתי והלכתי
ושמנתי את־ככרך ב
בארץ ׃
הנה לך מה שלך׃
׃ ויען אדניו ויאמר א
אליו עבד רע ועצל י
ידעת כי אקצור ששם
לא זרעתי ואאסף אשר
שם אין פזרתי צריך א
אתה לתת את־כספי ל
לשלחניים ואבן אני ח
חייתי בא ולוקח מה ש
שלי בתרבית ׃ ונא קחו
ממנו את־הככר ותנו לאתו שלו עשר ככרים ׃

mihi duo talenta, & ecce acquisiui & alia duo. Et ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia fuisti fidelis super pauca, constituam te super multa, intra in gaudium domini tui. Accessit proinde & is qui unum acceperat talentum, & ait: domine, noui quod homo es durus & metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti: timui ergo & abii, atque abscondi talentum tuum in terra. En habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quòd meto ubi non seminaui & congrego ubi non sparsi, oportuerat te dare pecuniam meam mensariis, & utique ego ueniens accepissem quod meum est cum usura. Et nunc tollite ab eo talentum, & date illi qui decem habet talenta.

Omni

Omni enim habenti dabitur & abundabit, qui uero non habet, etiam id quod habere uidetur, tolletur ab eo. Et seruum inutilem proijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Cum [c] autem uenerit filiꝰ hominis in gloria sua & omnes angeli eius cum eo, tunc sedebit super solium gloriæ suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eas, illas ab istis, sicut pastor separat oues ab hœdis. Et statuet oues ad dextram, hœdos autem ad sinistram. Et tunc dicet rex his, qui erunt ad dexteram eius: uenite benedicti patris mei, & possidete regnum quod paratum est uobis ab initio mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi ad edendũ. Sitiui, & dedistis mihi ad bibendum. Peregrinus fui, & collegistis me. Nudus fui, & operuistis me. Infir-

כי לכל מי שיש לו
ינתן לו וישפע ומי ש
שאין לו גם מה שנראה
היות לו יקח ממנו ׃
ואת־עבד בטל השליכו
לחשך החיצון שם יהיה
בכי וחרוק שנים ׃
וכאשר יבא בן־אדם
בכבודו וכל־מלאכיו א
אתו אז ישב על־כסא
כבודו ויקהלו לפניו כל
הגוים ויפריד אותם א
אלה מאלה כמו רועה
יפריד את־כבשים מעל
גדיים ׃ ויציג את כבשים
אל ימין ואת־הגדיים
אל שמאל ׃ ואז יאמר
המלך לאלה אשר יהיו
אל ימינו לכו ברוכי א
אבי ורשו את־הממלכה
המוכנה לכם מראשית
העולם ׃ כי רעבתי
ותתנו לי לאכל ׃ צמאתי
ותתנו לי לשתות ׃ גר
הייתי ותאספוני ׃
ערום הייתי ותכסו א
אותי ׃

חולה אני ותפקדו
אותי : בבית אסירים
הייתי ותבאו אלי : אז
יענו צזיקים לו לאמר :
אדני מתי ראינוך רעב
ונאכילך או צמא ונ
נשקך : ומתי ראינוך
גר ונאסיפך או ערום
ונכסך : או מתי ראינוך
חולה או בבית אסירים
ונבא אליך : ויענה
המלך ויאמר אליהם א
אמן אני אומר לכם כ
כשעשיתם לאחד מאלה
אחי הקטנים לי עשיתם :
ואז יאמר מלך לאלה
שיהיו משמאל סורו מ
ממני ארורים אל אש
העולם אשר הוכנה ל
לשטן ולמלאכיו : כי
רעבתי ואין נתתם לי
לאכול : צמאתי ואין
השקיתם אותי : גר
הייתי ולא האספתם א
אותי : ערום הייתי
ואין כסיתם אותי :
חולה הייתי ובבית א

Infirmus eram, & uisitastis me. In carcere eram & uenistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando uidimus te esurientem & cibauimus te, aut sitientem & potauimus te? Et quando uidimus te peregrinũ & collegimus te, aut nudum & operuimus te? Aut quando uidimus te infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et respondebit rex atque dicet illis: amẽ dico uobis, quando fecistis uni ex his fratribus meis pusillis, mihi fecistis. Tunc quoque dicet rex his qui erunt à sinistris: discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Satanæ & angelis eius. Esuriui enim & non dedistis mihi edere. Sitiui & non dedistis mihi bibere. Peregrinus fui, & non collegistis me. Nudus fui, & non operuistis me. Infirmus fui atque in carcere, & nõ uisitastis me.

me. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando uidimus te esurientem, aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: amen dico uobis, quando non fecistis uni ex pusillis his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti uerò in uitam æternam.

אֲסוּרִים וְלֹא פְּקַדְתֶּם אוֹתִי׃
אָז הֵם יַעֲנוּ לוֹ לֵאמֹר אֲדֹנִי מָתַי רְאִינוּךָ רָעֵב אוֹ צָמֵא אוֹ גֵר אוֹ עָרוֹם אוֹ חוֹלֶה אוֹ בְּבֵית אֲסוּרִים וְלֹא שֵׁרַתְנוּךָ׃
אָז יַעֲנֶה לָהֶם לֵאמֹר אָמֵן אֹמֵר לָכֶם בְּשֶׁלֹּא עֲשִׂיתֶם לְאֶחָד מִקְּטַנִּים הָאֵלֶּה אֵין לִי עֲשִׂיתֶם׃
וְיֵלְכוּ אֵלֶּה אֶל־עֹנֶשׁ הָעוֹלָם וְצַדִּיקִים לְחַיֵּי עוֹלָם׃

a *Assimilabitur regnum cælorum.]* Voluit Christus in hac parabola hoc unum docere, ut uigilemus omni tempore, quandoquidem nesciamus, qua hora filius hominis uenturus sit, et semper simus parati, ut uenienti sponso eamus obuiam, ultrò scilicet et cupienti animo atq; plena fide hinc ad eum concedamus et ad nuptias æternæ felicitatis, à quibus excludentur miseri, qui uera fide per dilectionem operante dominum non expectauerunt. Oleum est fides ipsa, quæ nititur meritis Christi, qua sola parati ad aduentum Christi electi existunt, et quæ sola bonis lucet operibus. Tandem et uigilantes reddit, cum mentem ad deum rapit, in quo solo persuasa est, bona uniuersa sibi reposita esse. Expuunt et hic Iudæi uirus suum contra Christum saluatorem nostrum, quod sponsum se fecerit, super psalmum 19. ubi et propheta cum uocat sponsum, in hunc modum scribentes:

אֵיךְ יְכוֹלִים לוֹמַר כִּי מִמְּעֵי אִמּוֹ אֲשֶׁר שָׂם שֶׁם אֹהֶל לַחָתָן

בחתן יצא לרוץ אורח׳ הלא מלובלך יצא
המושב בעריסו כשאר ילדי׳ היה כך לעשות לצאת
ממעי אמו לרוץ ברחב ולגדול לפי שעה להיות איש
ושלא יצטרך עוד לאמו כי אז כל רואין יכירו וי
ויאמינו בו׳ והנה נא ידענו כי לא בחתן יצא׳ ועוד
ממעי אמו איך אתה יכול לקרות אהל׳ הא אין
קרוי אהל אלא דבר שמאהיל למעלה ולא למטה כ
כדכתיב לאהל על המשכן וכדרך כל אהלים ש
שמאהילים למעלה מאדם ולא למטה ממנו ולא מ
מתחתיו׳ וישו כשהיה במעי אמו סבבו בין מלמעלה
ובין מלמטה מתחתיו והוא היה כרוך בשליא מ
מראשו ועד רגליו ואומרים מקצה השמים מוצאו
ותקופתו אין מרוצתו כמו הם קוראים על קצותם׳
והנה זאת ראינו כי אין אלהותו אלא במיעוט עם
ותדע כי בשביל כך אמר דוד יראת ה׳ טהורה עומדת
לעד ולא עומדת ישו שאינו טהורה לפי שבמקום
הטינופות בא׃ תשובה׳ אין טינוף הגוף כי אם
טומאת הלב תטמא את אדם כשנאמ׳ בישעיה רחצו
הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע׳
הנה חטא ורע הוא טומאה בעיני אלהים ואין טי
טינוף הגוף אשר הוא בלי חטא׳ בא בן אלהים
ולקח טבענו עם כל מדותיו רק בלי חטא נברא ב
בבטן הבתולה ונולד ממנה בלי חטא והלך על ארץ
לג׳ שנים בלי חטא והתקיים מה שכתוב הנה ה
העלמה הרה ויולדת בן וגו׳ כי אין ראוי שיולד א
אלהים בטבענו כי אם מן בתולה טהורה ובתולה
אין ראויה ללדת כי אם את אלהים׃

Nolis

Nolui latine interpretari hanc Iudæorum obiectionem, quod plena sit conuicijs, Christum puerum & matrem eius uirginem more suo lacessens, ridentes hunc sponsum & thalamum unde processit. Ne tamen quædam uocabula hebraice studiosis imponant, uolui ea hic explicare: מלוכלך *est Paul in coniugat. piel, & significat squalore & sordibus obductum, quales sunt quidam infantes ex materno prodeuntes utero.* עריס *capitur pro cunabulis,* מעי *pro matrice siue loco residentiæ infantis: &* שילוריא *est secundina qua fœtus in utero includitur. In mea responsione nihil est obscurum, nisi forte non omnibus constet* טבע *esse naturam &* מדות *conditiones naturæ.*

b *Homo quando peregre proficiscitur.*] *Hortatur saluator in hac parabola, ut quisq; pro sua facultate & iuxta portionem donorum quæ à Christo accepit, inseruiat proximis. Et in hoc alius alium præcellit, ut alius alio amplius donatus fuerit spiritu Christi. Qui multa acceperunt, multos debent lucrari ad uitam æternam. Sunt tamen qui acceptis donis rursum priuantur, qui scilicet ea dona recondunt, & nulli ex eis adferunt aliquid commodi. Et in illis impletur illud prouerbium, Omni habenti dabitur & abundabit, qui uero non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Et quoniam hic fit mentio de talento, libuit quoq; annotare quanti apud Hebræos fuerit ponderis. Suprà enim capite decimoseptimo ubi de ponderibus monetarum nonnihil diximus, de talento nullam fecimus mentionem, sed solum indicauimus quanti ponderis apud ueteres fuerit drachma & didrachma. Notandum igitur quod ab obulo leuissima moneta & minimo pondere, sic gradatim ascenditur ad maximum pondus seu summam mensuram ponderis, quod est talentum.* מעה *Obulus, est moneta habens pondus sedecim granorum hordeaceorum: quod sexies replicatum efficit* דינר *denarium, cuius scilicet pondus habet 69 grana hordeacea. A denario ascenditur ad siclum:*

faciunt

faciunt autem quatuor denarij siclum, hoc est, pondus 384. granorum hord. Cæterum 25. sicli efficiunt מנה minam seu לטר libram, & sunt pondus 9600 granorum hordeaceorum. Et ex sexaginta לטרין libris constituitur ככר id est, talentum, quod scilicet si iuste multiplicaueris ponderabit 576000 grana hordeacea. Hæc sic accipe gradatim ab imis ad summa ascendendo,

Obulus habet 16. grana hordeacea;
Denarius qui & Zuza habet 6. obulos siue 96. grana;
Siclus habet 4 denarios, siue 384 grana,
Libra seu mina habet 25. siclos, id est, 9600 grana,
Talentum habet 60. libras quæ continent 576000. grana hord.

c Cum uenerit filius hominis in gloria sua.] Proponit hic dominus nobis iudicium illud extremum, ut uigilemus per fidem quæ efficax sit per dilectionem, atq; pro uirili nostra nosmet impendamus proximis demerendis, ut tandem à domino cum maiestate apparituro audire mereamur: Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum uobis ab initio mundi. Hæc uerba si diligenter expendantur, indicabunt, electis obuenturũ regnum dei, non propter opera ipsorũ, sed ex gratuita dei beneficentia. Dicit nanq; : Venite benedicti patris mei: ergo pietas eorum & felicitas benedictionis, dei est, & non meriti eorũ. Et quando subditur: possidete regnum uobis ab initio mundi paratum, ostenditur, quod ipsi illud non potuerunt mereri, quod iam ab exordio mundi illis fuit paratum, tanquam filijs per gratiam adoptatis, antequam boni aliquid facere possent. Quando uerò in sequentibus dicitur: Esuriui enim & dedistis mihi ad edendũ, &c. hæc non sic sunt accipienda, quasi propter hæc opera electi sint uocandi ad possessionem regni, sed quod opera ipsa testentur eos benedictos patris, & ad possessionem regni ante conditũ mundum fuisse electos. Operibus ipsis declarauerũt se spiritu patris præditos fuisse, sine quo nemo hilari mente inopibus ferre subsidium potest. Itaq;

opera hic commemorata à iudice, testimonia sunt ouium, quod ueræ oues, & filij dei atque hæredes existant, & non merita. Ad hæreditatem percipiendam uocantur, non percipiendam mercedem. Quæ cum præterierint hœdi, id est, reprobi, de se testimonium tulerunt filios dei se nunquam fuisse.

T factum est cum consummasset Iesus sermões hos omnes, dixit ad discipulos suos: Scitis [a] quòd post biduum pascha erit, & filius hominis tradetur ut crucifigatur? Tunc cõgregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sacerdotũ, qui dicebatur Caipha, & consilium inierunt, ut Iesum dolo caperent [b] & occiderent. Dicebant autem: non in die solenni, ne tumultus fiat in populo. Et cum Iesus esset in Bethania, in domo Simonis leprosi accessit ad eum mulier, in cuius manu erat alabastrum olei preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis, & ui-

ויהי ככלות ישוע
את־הדברים כלם אמר
אל־תלמידיו ׃
הידעתם כי אחר יומים
יהיה פסח ובן־אדם י
ימסר כדי שיצלב ׃
אז נקהלו שרי
הכהני׳ וזקני העם אל
חצר שר הכהנים שנ
שנאמר קאיפה ויועצו
לתפש ישוע במרמה ו
ולהרוג ׃
ויאמרו אין
ביום החג פן תהיה מ
מהומה בעם ׃ וכאשר
היה ישוע בבית־עניה
בבית סימון המצורע
נגשה אליו אשה ובידה
פך השמן יקר והיא ש
שפכה על ראשו היושב
ויראו התלמידים וי

dentes

ויכעסו ויאמרו ׃ על־
מה זאת האבידה כי י
יכל השמן הזה להמכר
תחת רב ולהנתן לעניי
׃ וידע ישוע ויאמר
להם למה תאלצו את־
אשה הזאת ׃ כי היא
פעלה בי מעשה טוב
ואתכם תמיד יהיו ע
עניים ואני לא אהיה
תמיד אתכם ׃ והיא
שלחה את־השמן הזאת
על גופי לקברני עשתה
׃ אמן אני אומר לכם
בכל־מקום אשר שם ת
תקרא בשורה הזאת ט
טובה בכל העולם מה
שהיא עשתה יאמר ל
לזכרונה ׃ אז הלך אחד
מאת שני עשר שנאמר
יהודה אישכריוטי אל
ראשי הכהנים ויאמר
אליהם ׃ מה תרצו תת
לי ואני אמסר אותו ל
לכם ׃ והם נקבו לו
שלשים כספים ׃ ומאז
הוא בקש עת נכונה ל

dentes[c] discipuli indigna-
ti sunt, atq; dixerunt: Ad
quid perditio hæc? quo-
niam potuit oleum istud
uenundari pro multo, &
dari pauperibus. Sciens
autem Iesus ait illis: qua-
re molesti estis huic mu-
lieri? Siquidem operata
est opus bonum in me, &
semper sunt pauperes a-
pud uos, ego autem non
semper ero uobiscum.
Quod autem illa misit o-
leum illud in corpus me-
um, ad sepeliendum me,
fecit. Amen dico uobis,
ubicunq; fuerit prædica-
tum hoc euangelium in
toto mundo, hoc quod
ipsa fecit, dicetur in me-
moriam eius. Tunc abijt
unus de duodecim, qui di-
cebatur Iehuda Ischario-
tes ad præcipuos sacerdo-
tes & ait illis: Quid uultis
mihi dare, & ego tradam
eũ uobis? At illi constitue-
runt ei triginta argẽteos.
Et ex eo tẽpore ipse quę-
rebat tempus oportunũ,

ut eum traderet. Die autem [d] primo azymorum acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes: Vbi uis ut paremus tibi ad edendũ paſcha? Et dixit Ieſus: Ite in ciuitatem ad quendam & dicite ei: magiſter dicit, tempus meum prope eſt, & apud te faciam paſcha cum diſcipulis meis. Et fecerunt diſcipuli ſicut præceperat eis Ieſus, & parauerunt paſcha. Et cum facta eſſet ueſpera, ſedit ad menſam cum duodecim diſcipulis ſuis, & cum ederent dixit: Amen dico uobis, quia [e] unus ex uobis eſt me traditurus. Et turbati ſunt ualde, cœperuntq́ ſigillatim dicere: Num ego ſum Domine? At ipſe reſpondit, & ait: Ille qui intingit mecum manũ in paropſide, is me traditurus eſt. Et quidem filius hominis uadit ſicut ſcriptum eſt de eo. Væ autem homini illi, per quem tradetur filius hominis.

Bo-

למסור אותו ׃ וביום
ראשון המצות קרבו ת
תלמידי אל ישוע לאמר
איפה תרצה להכין לך
לאכל את־פסח ׃ ויאמר
ישוע לכו אל העיר אל
אחד ואמרו לו המלמד
אומר עתי קרובה היא
ועמך אעשה פסח את־
תלמידי ׃ ויעשו
תלמידים כאשר צוה א
אתם ישוע ויכינו פ
פסח׃ וכשהיה ערב ישב
על השלחן את שנים ע
עשר תלמידיו וכאשר
הםהיו אוכלים אמר ה
הוא אמן אני אומר ל
לכם כי אחד מכם ימסר
אותי ׃ ויזעפו מאד וכל
־אחד החל לאמר האם
אני הוא אדני ׃ ויען
הוא ויאמר מי שיטביל
אתי יד בקערה הוא י
ימסרני ׃ ואכן בן־אדם
ילך כשנכתב עליו ואוי
לאדם ההוא אשר על י
ידיו ימסר בן־אדם ׃

טוֹב הָיָה לוֹ שֶׁלֹּא הָיָה
נוֹלַד הָאָדָם ׃ וַיַּעַן
יְהוּדָה אֲשֶׁר מָסַר אוֹתוֹ
וַיֹּאמַר הַאִם אֲנִי הוּא ר
רַבִּי ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אַתָּה
אָמַרְתָּ ׃ וַיְהִי כְּשֶׁהֵם הָיוּ
אוֹכְלִים לָקַח יֵשׁוּעַ ה
הַלֶּחֶם וַיְבָרֵךְ וַיִּבְצַע ו
וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו לֵאמֹר
קְחוּ וְאִכְלוּ זֶה הוּא ג
גוּפִי ׃

וַיִּקַּח הַכּוֹס וַיְבָרֵךְ
וַיִּתֵּן לָהֶם לֵאמֹר שְׁתוּ בו
מִמֶּנּוּ כֻּלְּכֶם ׃ כִּי זֶהוּ
דָמִי שֶׁל בְּרִית הַחֲדָשָׁה
אֲשֶׁר יִשָּׁפֵךְ בַּעֲבוּר רַבִּים
לְכִפּוּר חֲטָאִים ׃ וַאֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם אֵין אֶשְׁתֶּה
מֵעַתָּה מִן הַפְּרִי הַגֶּפֶן
עַד־הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁבּוֹ א
אֶשְׁתֵּהוּ אִתְּכֶם חָדָשׁ ב
בְּמַמְלֶכֶת אָבִי ׃

וּבְשֶׁאָמְרוּ אֶת־תְּהִלָּה
יָצְאוּ לְהַר הַזֵּיתִים ׃ אָז
אָמַר לָהֶם יֵשׁוּעַ כֻּלְּכֶם
תִּכָּשְׁלוּ בִּי בְּלַיְלָה הַזֶּה ׃

Bonum erat ei, quod nun
quàm natus fuiſſet homo
ille. Et reſpondens Iehu-
da qui eum tradidit, dixit:
Nunquid ego ſum, rabbi?
Et ait illi : Tu dixiſti. Fa-
ctumq́ eſt cum ederent,
accepit Ieſus panem & be
nedixit atq; fregit, & de-
dit diſcipulis ſuis dicens:
Accipite & comedite, hoc
eſt corpus meum. Acce-
pit, & calicem & referens
gratias dedit eis dicens:
Bibite ex eo uos omnes:
hic enim eſt ſanguis me-
us, qui eſt noui teſtamen-
ti, qui effũdetur pro mul-
tis in expiationem pecca-
torũ. Et ego dico uobis,
Non bibã amodo ex hoc
fructu uitis, uſq; diẽ illũ,
in quo bibam ipſum [f] no-
uum in regno patris mei.
Cumq́ hymnum dixiſ-
ſent, egreſſi ſunt ad mon-
tem oliuarum. Tunc dixit
eis Ieſus: Omnes uos of-
fendiculum patiemini in
me hac nocte. Scriptum
eſt enim: Percute paſto-

rem & dispergētur oues:
postquàm autem surre-
xero, præcedam uos in
Galilæam. Et respondens
Petrus ait illi: Si omnes
offendiculum passi fue-
rint in te, ego non patiar
offendiculum. Et dixit illi
Iesus: Amen dico tibi,
quòd in hac nocte ante-
quàm cantet gallus, ter
me negabis. Et ait illi Pe-
trus: Etiam si oporteat
me mori tecum, non te
negabo. Similiter autem
& omnes discipuli dixe-
rūt. Tunc uenit Iesus cum
eis in uillam, cuius no-
men erat Gesemanim, &
dixit discipulis suis: sede-
te hîc donec uadam illuc
& orem. Duxit autem se-
cum Petrum & duos fili-
os Zebedæi, & cœpit do-
lore affici atq; contremi-
scere. Et tunc ait illis: [g] tri
stis est anima mea usq; ad
mortem: expectate hic &
uigilate mecum. Et tran-
siens pusillum procidit in
faciem suam, atq; orauit,

כִּי נִכְתַּב חַךְ אֶת־הָרֹעֶה
וּתְפֻצֶּנָה הַצֹּאן וְאַחֲרֵי ש
שֶׁאָקוּם אֵלֵךְ לִפְנֵיכֶם ב
בַּגָּלִיל ׃ וַיַּעַן כֵּיפָא
וַיֹּאמֶר לוֹ אִם כֻּלָּם י
יִכָּשְׁלוּ בְךָ אֵינֶנִּי אֶכָּשֵׁל
׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יֵשׁוּעַ אָמֵן
אֲנִי אוֹמֵר לְךָ כִּי בַלַּיְלָה
הַזֶּה בְּטֶרֶם יָשׁוֹר תַּרְנְגוֹל
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים תְּכַחֲשֵׁנִי ׃
וַיֹּאמֶר לוֹ כֵּיפָא גַּם אִם
אֶצְטָרֵךְ לָמוּת אִתְּךָ אֵין
אֲכַחֶשְׁךָ ׃ וְגַם כֵּן כָּל־
תַּלְמִידִים אָמָרוּ ׃ אָז בָּא
יֵשׁוּעַ אִתָּם לִכְפַר שֶׁשְּׁמוֹ
גֵּי־שְׁמָנִים וַיֹּאמֶר אֶל
תַּלְמִידָיו שְׁבוּ בָזֶה עַד
שֶׁאֵלֵךְ לְשָׁם וְאֶתְפַּלֵּל ׃
וְהוֹלִיךְ אִתּוֹ כֵּיפָא
וּשְׁנֵי בְּנֵי זִבְדִי וְהִתְחִיל
לְהִתְעַצֵּב וּלְהִתְחַרֵד ׃ וְאָז
אָמַר אֲלֵיהֶם עֲצֵבָה ג
נַפְשִׁי עַד־מוֹת הַמְתִּינוּ
פֹּה וְשִׁקְדוּ עִמִּי ׃ וַיַּעֲבֹר
מְעַט וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו וַי
וַיִּתְפַּלֵּל לֵאמֹר ׃

dicens,

אָבִי אִם אֶיפְשַׁר יַעֲבֹר
הַכּוֹס הַזֶּה מִמֶּנִּי אֲבָל
לֹא יְהִי כִּרְצוֹנִי אֶלָּא כ
כִּרְצוֹנְךָ׃ וַיָּבֹא אֶל
תַּלְמִידָיו וַיִּמְצָאֵם יְשֵׁנִי׳
וַיֹּאמֶר אֶל כֵּיפָא׃ אִם לֹא
יְכָלְתֶּם שָׁעָה אַחַת לִשְׁקֹד
עִמִּי׃ שִׁקְדוּ וְהִתְפַּלְּלוּ
שֶׁלֹּא תָבֹאוּ לִידֵי נִסָּיוֹן
׃ וְאוּלָם רוּחַ הִיא שׁ
שׁוֹקֶדֶת אֲבָל הַבָּשָׂר הוּא
חַלָּשׁ׃ עוֹד הָלַךְ שֵׁנִית
וַיִּתְפַּלֵּל לֵאמֹר אָבִי אִם
לֹא יוּכַל לַעֲבֹר הַכּוֹס ה
הַזֶּה אֶלָּא אֶשְׁתֶּה אוֹתוֹ
יְהִי רְצוֹנְךָ׃ וַיָּבֹא עוֹד
וַיִּמְצָאֵם יְשֵׁנִים כִּי ע
עֵינֵיהֶם הָיוּ כְּבֵדוֹת׃
וַיַּעֲזֹב אוֹתָם וַיֵּלֶךְ עוֹד
וַיִּתְפַּלֵּל שְׁלִישִׁית וַיֹּאמֶר
תְּפִלָּה הָאוֹתָהּ׃ אָז בָּא
אֶל תַּלְמִידָיו וַיֹּאמֶר א
אֲלֵיהֶם שְׁנוּ עַתָּה וְנוּחוּ׃
הִנֵּה קָרְבָה שָׁעַת
וּבֶן־אָדָם יִנָּתֵן בְּיַד ה
הַחַטָּאִים׃ קוּמוּ וְנֵלְכָה

dicens: Mi pater, si possibile est, transeat calix iste à me: at non fiat iuxta uoluntatẽ meam, sed iuxta uoluntatem tuam. Et uenit ad discipulos suos & inuenit eos dormientes, & dixit ad Petrum: Si nõ potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem. Et quidem spiritus uigilans est, caro autem infirma. Rursum abijt secundò & orauit dicens: Pater mi, si non potest transire calix iste nisi ut bibam illũ, fiat uoluntas tua. Et uenit iterum atq; repperit eos dormientes: nam erant oculi eorum granati. Et relictis illis abijt iterum & orauit tertiò, atq; dixit eandem orationẽ. Tũc uenit ad discipulos suos & dixit eis: dormite iã & requiescite. Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorũ. Surgite, & eamus:

Ecce appropinquat qui me tradet. Cum'q; adhuc loqueretur, ecce Iehuda unus ex duodecim uenit, & cũ eo turba multa, cum gladijs & fuſtibus, qui miſſi erant à ſummis ſacerdotibus & à ſenioribus populi. Is uerò qui tradidit eum, dederat eis ſignum dicens: quem oſculatus fuero, is eſt, tenete eum. Et illicò acceſsit ad Ieſum & ait: aue rabbi, & oſculatus eſt eum. Dixit'q; illi Ieſus: Amice, ad quid uenisti? Tunc acceſſerunt, & miſerunt manus in Ieſum, tenuerũt'q; eum. Et ecce unus ex his qui fuerant cum Ieſu, miſit manum & exeruit gladium ſuum, atq; percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis & amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Ieſus, Conuerte gladium tuum in locum ſuum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An non putas quòd poſ-

הנה יקרב שימסור א
אותי: עוד הוא היה
מדבר והנה יהודה אחד
מן שנים עשר בא ואתו
המון רב עם חרבות ו
ורמחים והם שלוחים
מראשי הכהני׳ ומזקני
העם: ומי שמסר אותו
נתן להם אות לאמר מי
אשר אשק הזה הוא ת
תפשו אותו: ויגש מיד
אל ישוע ויאמר שלום
רבי וישק לו: ויאמר
אליו ישוע רעה על מה
באת: אז קרבו וישלחו
את־ידי׳ על ישוע ויאחזו
בו: והנה אחד מאלה
אשר היו את־ישוע שלח
יד ויריק את־חרבו ויך
את עבד הראש הכהנים
ויכרת את־אזנו: אז
אמר לו ישוע השב את
חרבך אל־מקומה: כי
כל אשר יקחו את חרב
יאבדו על חרב:
הלא תחשב כי אוכל

ſum ro-

לִשְׁאַל מֵאָבִי וְיִשְׁלַח ל
עַתָּה בַּעֲבוּרִי יוֹתֵר מ
מִשְּׁנַיִם עָשָׂר לִיגְיוֹנֵי
מַלְאָכִים: וְאֵיךְ יִתְקַיְּמוּ
מִכְתָּבִים כִּי צְרִיכָה הִיא
לְהֵעָשׂוֹת כֵּן: בְּשָׁעָה
הַהִיא אָמַר יֵשׁוּעַ לְכ
לַבִּיתוֹת כְּמוֹ אֶל לִיסְטֵס
יְצָאתֶם בַּחֲרָבוֹת וּבִ
וּבְרָמְחִי לִתְפּוֹשׂ אוֹתִי:
בְּכָל יוֹם יָשַׁבְתִּי אֶצְלְכֶם
וְאֲלַמֵּד בְּהֵיכָל וְלֹא א
אֲחַזְתֶּם אוֹתִי: וְהַכֹּל
הַזּאת הָיְתָה כְּדֵי שֶׁ
שֶׁיִּתְקַיְּמוּ מִכְתְּבֵי הַנ
הַנְּבִיאִים: אָז תַּלְמִידִים
כֻּלָּם עָזְבוּ אוֹתוֹ וַיָּנוּסוּ
: וְהֵם אָחֲזוּ אֶת יֵשׁוּעַ
וַיּוֹלִיכוּ אֶל קַאִיפַח ה
הָרֹאשׁ הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר שָׁם
סוֹפְרִים וּזְקֵנִים נֶאֱסָפוּ:
וְכֵיפָה בָּא אַחֲרָיו מֵרָחוֹק
עַד חֲצַר הָרֹאשׁ הַכֹּהֲנִים
וַיָּבֹא אֶל בֵּית וַיֵּשֶׁב אֶת
מְשָׁרְתֵי לִרְאוֹת הַקֵּץ:
וְרָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים
וְכָל כְּנֶסֶת בִּקְשׁוּ עֵד ש

ſum rogare patrẽ meum, & mittet nunc propter me plus quàm duodecim legiones angelorum? Et quomodo implebuntur ſcripturæ, quãdoquidem ſic oporteat fieri? In illa hora dixit Ieſus ad turbas: Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus, ad comprehendendum me. Quotidie ſedi apud uos, & docui in templo, & non tenuiſtis me. Hoc autem totum factum eſt, ut implerentur ſcripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes reliquerunt eum, atq; fugerunt. At illi tenuerunt Ieſum, & duxerunt ad Caipham ſummũ ſacerdotem, ubi ſcribæ & ſeniores erant congregati. Petrus autem ſequebatur eum à longe uſq; ad atrium ſummi ſacerdotis: & ingreſſus domum, ſedit cum miniſtris, ut uideret finem. Summi autem ſacerdotes, & totum

concilium quærebant teſtimonium falſum contra Ieſum, ut morti eum traderent. Et non inuenerunt, cum etiam acceſſiſſent multi falſi teſtes. Nouiſſimè autem uenerunt duo falſi teſtes & dixerunt: hic dixit, poſſum deſtruere templum dei, & in triduo ædificare illud. Et ſurrexit ſummus ſacer dos & ait illi: Nihil dicis ad ea quæ iſti teſtificantur aduerſum te? At Ieſus tacebat. Summus uerò ſacerdos dixit ei: Adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis, an tu ſis Chriſtus filius dei. Et dicit illi Ieſus: Tu dixiſti. Veruntamen dico uobis, [k] amodo uidebitis filium hominis ſedentem à dextra uirtutis dei, & uenientem in nubibus cœli. Tunc ſummus ſacerdos ſcidit ueſtimenta ſua dicens: blaſphemauit. Ad quid egemus adhuc teſtibus? Ecce audiſtis nunc blaſphemiam.

שקר על ישוע למסר א
אותו למות: ולא מצאו
כשקרבו רבי עדי שקר:
ובאחרית באו שנים
עדי שקר ויאמרו הזה
אמר כי אוכל להרס ה
היכל האל ובשלשת
ימים עוד לבנות אותו
: ויקום ראש הכהנים
ויאמר לו אין תדבר על
האותם אשר אלה עליך
יעידו : וישוע החריש:
וראש הכהנים אמר
אליו אשביעך באלהים
חיים בדי שתאמר לנו
אם אתה משיח בן־ה
האלהים : ויאמר לו
ישוע אתה אמרת: ואכן
אני אומר לכם מעתה
תראו את בן־אדם ה
היושב מימין הכח ה
האלהים והבא בעבי ה
השמים: אז ראש הכהני
קרע את בגדיו לאמר
גדף: על מה נצטרך עוד
לעדים : הנה שמעתם
עתה גדופו : מה נראה

לָכֶם ׃ וְהֵם עָנוּ לֵאמֹר
חַיָּיב הוּא מִיתָה ׃ אָז
הֵקִיאוּ עַל פָּנָיו וַיַּכּוּהוּ
בְּאֶגְרֹף וַאֲחֵרִים שָׁלְחוּ
אֶת־יָדַיִם אֶל פָּנָיו ל
לֵאמֹר׃ הִנָּבֵא לָנוּ מָשִׁיחַ
מִי הוּא אֲשֶׁר הִכָּה א
אוֹתְךָ ׃ וְכֵיפָה יָשַׁב
בַּחוּץ בֶּחָצֵר וַתִּגַּשׁ אֵלָיו
שִׁפְחָה אַחַת לֵאמֹר ׃
וְאַתָּה הָיִיתָ עִם יֵשׁוּעַ
הַגְּלִילִי ׃ וְהוּא כִּחֵשׁ
לְעֵינֵי הַכֹּל לֵאמֹר אֵין
יָדַעְתִּי מָה אַתְּ אוֹמֶרֶת׃
וּבְשֶׁהוּא יָצָא לַדֶּלֶת
רָאֲתָה אוֹתוֹ שִׁפְחָה א
אַחֶרֶת וַתֹּאמֶר לְאוֹתָם
אֲשֶׁר הָיוּ שָׁם גַּם זֶה ה
הָיָה אֶת יֵשׁוּעַ הַנָּצְרִי ׃
וְהוּא עוֹד כִּחֵשׁ בִּשְׁבוּעָה
כִּי אֵין יָדַעְתִּי הָאָדָם ׃
וּלְאַחַר מְעַט קָרְבוּ מִי ש
שֶׁעָמְדוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ ל
לְכֵיפָה בֶּאֱמֶת גַּם אַתָּה
הוּא מֵהֶם כִּי לְשׁוֹנְךָ י
יְגַלֶּךָ ׃ אָז הִתְחִיל
לְאַלּוֹת וּלְהִשָּׁבֵעַ שֶׁלֹּא יָדַע הָאָדָם וּמִיַּד שָׁר הַתַּרְנְגוֹל ׃

am. Quid uobis uidetur? At illi responderunt dicentes: Reus est mortis. Tunc expuerũt in faciem eius, & percusserunt eum pugnis: alij autem palmas miserunt in faciem eius dicentes: Vaticinare nobis Christe, quis est qui te percussit? Petrus uerò sedebat foris in atrio, & accessit ad eum ancilla una dicens, Et tu fuisti cum Iesu Galilæo. At ille negauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Cumq; egressus fuisset ad ostium, uidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: etiã iste fuit cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia nõ noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui astabant & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua te prodit. Tunc cœpit execrari & iurare, quòd non nosset hominem. Et cõtinuò gallus cantauit.

Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat: priusquam cantet gallus, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare.

וַיִּזְכֹּר כֵּיפָה אֶת־דְּבַר
יֵשׁוּעַ אֲשֶׁר אָמַר בְּטֶרֶם
יָשׁוֹר תַּרְנְגֹל שָׁלשׁ פַּע
פְּעָמִים תְּכַחֲשֵׁנִי׃
וַיֵּצֵא לְחוּץ וַיֵּבְךְּ
בִּמְרִירוּת׃

a *Post biduum pascha erit.*] *Nascitur ex hoc loco atq; ex dictis aliorum euangelistarum magnum dubium, quomodo Christus, qui uenerat adimplere legem, celebrauerit pascha ad uesperã quintæ diei, Iudæi autem illud obseruarint ad uesperam sextæ diei, id quod ex hoc patet quod noluerunt ingredi prætorium ne contaminarentur, sed comederent illo die agnum paschalem. Et quidem hic uaria dantur responsa, sed quæ fortaßis non per omnia curioso lectori satisfaciunt. Ego post Paulum Burgensem atq; Paulum Mittelburgensem episcopum Semproniensem, in Calendario meo Hebraico nonnihil quoq; scripsi & indicaui, unde ista uaria paschæ obseruatio originem traxisse uidetur, & quod Christus celebrauerit pascha suum iuxta legis Mosaicæ tenorem, Iudæi autem iuxta patrum traditiones, quippe qui legale præceptum de paschæ obseruatione suis traditionibus ita corruperunt:*

כך גזרו רבותינו סנהדרין גאוני עולם · בבית
מקדש שני בגבנת ונשלם ואז נראה כסא אש נשלם
ועליו מלכו של עולם מסתלסל ועומד בין האולם
וקבלו כתר ותפשו חותם געלם ומנו ותקנו תקנת
עולם ונתן ביד רבי אליעזר גדול שבכלם והתקין
לא בד״ו פור ולא בד״ו פסח ולא גה״ז עצרת ולא אד״ו
ראש השנה ולא אג״ו יום כפור לעולם׃

Cuius traditionis hic est sensus: Sic statuerunt magistri nostri, iudices Sanhedrin, magni nominis in seculo. In domo sanctuarij secunda,

cunda, cum extructa esset & consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis ualde, stans inter porticum: & acceperunt coronam, apprehenderuntq; sigillum reconditum, & sanxerunt ordinaueruntq; statutum perpetuum, & traditum est in manum rabbi Eliezer, *qui reliquis omnibus maior erat: & is ordinauit, diem sortium non obseruari feria* 2. 4. 7. *neq; pascha feria* 2. 4. 6. *neq; diem retentionis feria* 3. 5. 7. *neq; principium anni feria* 1. 4. 6. *neq; diem expiationis feria* 1. 3. 6. *in æternum.* Ratio *autem huius constitutionis hæc est: Si principium anni obseruaretur feria prima caderet dies palmarum, cuius supra cap.21. mentionem fecimus, in sabbatum, in quo non liceret portare fasciculum ramorum. Sic si neomenia illa obseruaretur feria* 4. *aut* 6. *caderet festum propitiationis in feriam sextam aut dominicum diem, & tunc cogerentur duo obseruare sabbata. Aequatur enim festum propitiationis sabbato. At illud graue esset eis, ut aiunt, propter mortuos sepeliendos, & cocta olera quæ in tertium diem non possent seruari, præsertim in calidis regionibus.* Et *cum in hac constitutione cautum sit ne dies paschalis cadat in feriam sextam, eo autem anno quo* Christus *mortuus est uera & legalis paschalis solennitas locum habuerit in feria sexta,* Christus *illam ut legitimam obseruauit, & in uespera eius cum discipulis suis comedit agnum paschalem: Iudæi autem patrum decreto stantes, obseruarunt festum illud in sabbato, atq; ad uesperam feriæ sextæ comederunt pascha. Similem ferè adferunt rationem de diebus phurim, id est, sortium, in quibus insaniunt leuitatibus, ut suprà capite 15. indicaui.*

b *Et occiderent.*] *Sed quare uolebant occidere? R*espondent I*udæi, ut satisfacerent præcepto illi* M*osaico, quod scribitur* D*eut.* 13. *Si incitauerit te frater tuus, filius matris tuæ &c. quod in hunc modum torquent contra* C*hristum:*

משה

משה רבינו גלה את הדבר איך שיעמוד אחד לעתיד
ויאמר איך הוא בן אם ולא בן אב רל׳ שלא יולד
מזרע איש ויעשה את־עצמו כמו אלהים לפיכך צוה
מי שיעשה זאת יהרג ומזה הקרא יש לו סמך למה
היהודים היו הורגין ישוע׳ אבל טעות גמור הוא
ואינו דומה לראיה כלל וכלל׳ כי כתיב בסוף
הקרא לאמר בסתר נלכה ונעבד אלהים אחרים כלו׳
שמסית אותו לעבד לאל אחר׳ לפיכך אינו קאי על
זה ישוע שישלה כי מה שהוא עשה בפרהסיא
ולא בסתר וגם לא באמר שיהיה מסית העולם לעבוד
לאל אחר אלא כל דבריו ומעשים היו לעבוד לאל
אחד המיוחד אביו שבשמים׳ ומה שכתיב כי
יסיתך בן אמך דרך הקרא הוא לדבר בבן אדם ש
שיש לו אם ולא אב כי שאביו מת ועל אותו בן
קאי האי קרא׳ והוא הדין על כל אדם קאי אלא
שדרך בן אם להיות מסית יותר מבן אב כמו ש
שתמצא בשיר השירים בני אמי נחרו בי וכו׳:

Habent hic peruicaces homines ſuam reſponſionem, id quod hebraice docti facile aduertere poterunt.

[c] *Diſcipuli indignati ſunt.*] *Synecdoche eſt: nam unus* Iehuda *murmurauit & indignatus eſt, qui fur erat & dolebat ablatam occaſionem furandi de hoc precio.*

[d] *Die primo azymorum.*] *Vocatur dies paſchalis cum ſeptem ſequentibus diebus, dies azymorum ſeu infermentatorum panum, quando nullum fermentum in domibus* Iud*eorum inueniri debuerat, ſed ueſci tantum iubentur puro farinaceo pane.* De *eliminatione fermentati panis, rabini miras condiderũt traditiões.* Vide, *ſi habes lib. cuius titulus eſt,* ספר מנהג אבות, *cap. 43. ubi ſic ſcribitur:*

בליל

בליל ארבעה עשר בניסן בודקין את החמץ
לאור הנר · ואעפ״י שלמחר יום יד״ מותרים
באכילת חמץ עד ארבע שעות · ואור הנר
יפה לבדיקה ויכול לבדוק בו בחורים ובב
ובסדקים מה שלא יוכל לעשות לאור יום ·
ואין בודקין לאור החמה ולא לאור הלבנה ו
ולא לאור האבוקה ׃

Reliqua ut inutilia hic reseco. Per lucē אבוקה *intellige facē.*

c *Vnus ex uobis est me traditurus.*] *Cum* Hebræi *habeant & legerint euangelium nostrum, mirum est quod tanta impudentia hic audeant scribere,*

הֵיךְ הָיְתָה בוֹ רוּחַ עֵצָה שֶׁהֲלֹא יְהוּדָה סִכֵּל עֲצָתוֹ וְ
יֵשׁוּ לֹא יָדַע מָה בְלִבּוֹ שֶׁל יְהוּדָה אוֹ אִם הוּא אֱלוֹהַ
הָיָה מִי הָיָה יָכוֹל לְמָסְרוֹ · וְאִם לֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה
בְּלִבּוֹ שֶׁל יְהוּדָה אֵין הוּא אֱלוֹהַ · וְעוֹד יְהוּדָה מָה
רָעָה חָשַׁב אוֹ מָה מְסִירָה עָשָׂה הֲלֹא יֵשׁוּ לְכַךְ בָּא בּ
בָּאָרֶץ לִמְסוֹר עַצְמוֹ בִּידֵי אָדָם לֵהָרֵג ׃

Hoc est, Quomodo fuit in eo spiritus consilij, cum etiam Iehuda *infatuauerit consilium eius, &* Iesus *nescierit quid fuerit in corde* Iehudæ. *Aut si ipse fuit deus, quis potuit eum tradere? Si autem non potuit scire quid esset in corde* Iehudæ, *non erat deus. Sed & quid mali cogitauit* Iehuda, *aut quam proditionem fecit, cum* Iesus *ob id uenerit in terram, ut traderet seipsum in manus hominum & occideretur? Hæc inquam scribunt* Iudæi *cum hic legerint, Christum prædixisse proditionem suam, notasseq; eum qui se erat proditurus. Cæterum quando in textu subditur, Dominum accepisse panem, benedixisse atq; fregisse, sciendum quod is mos olim celebris fuit inter* Iudæos, *multaq; scripta habent de fractione panis & benedictione calicis: nos exempli gratia paucula hic inseremus ex multis, qui plura uult legere, consulat librum* הלכות *hilchoth de benedictionibus, ibi scriptum inuenio:*

צריך הבוצע שיבצע בשתי ידיו בעשר אצבעותיו ·
ולמה בעשר אצבעותיו כנגד עשרה מצות הנוהגות
בתבואה עד שלא תבוא לידי לחם . ואלו הן · לא
תזרע כלאים · לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו · לקט ·
שכחה ופאה · מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר
עני · תרומה · חלה :

Id est, Qui frangit, debet frangere utraq; manu, atq; cum decem digitis suis: cum decem inquam digitis, respectu decem præceptorum, quæ obseruanda sunt in frumento antequam ex eo fiat panis. Hæc autem sunt: Non seminabis diuersa semina: non arabis in boue & asino pariter: in messe aliqua relinquenda, quæ per obliuionem relicta sunt, non requirenda &c. Et post benedictiones atq; gratiarum actiones subijciunt מה מזבח מכפר את שלחן מכפר *Hoc est, quod altare expiat, hoc etiam mensa expiat, quod intelligo de cibo sumpto cum gratiarum actione, sicut & de calice benedictionis scribunt, quod post eius consecrationem non liceat uerbis inutilibus initendere. Scribunt autem sic:*

אחר שמזגו כוס של ברכה אסור לחשות דברים ב
בטלים שאינן מענין הברכה כי היין גורם ל
לדברים הרבה שאינם הגונים שמביאים לידי ש
שטות ושכרות ושממון דכתיב ויין ישמח לבב א
אנוש · ישמח כת׳ לשון שממה · וגם כתוב שהיין
משמח אלהים ואנשים ורוב בני אדם אין שותין
אותו מחמת צמא אלא מחמת חביבותו וחשיבותו
ולפיכך מברכין על שינוי היין :

Hoc est, Postquam miscuerunt calicem benedictionis, prohibitum est fabulari & intendere uerbis ociosis, quæ non faciunt ad rem benedictionis: siquidem uinum occasionem præstat ad multa uerba indecora.

indecora, atq; perducit ad dementationem & inebriationem atq; destitutionem mentis, cum scriptũ sit: Et uinum lætificet cor hominis: lætificet scribitur, quod est uocabulum desolationis. Scriptum est deniq;, quod uinum lætificat deos & homines: Et multi sunt homines qui non bibunt ex siti, sed magis ex uoluptate & luxu, atq; ideo dicunt benedictionem pro singulo poculo uini. Vides lector, quomodo ueteres per calicem benedictionis uitarint multiloquia & scurrilitatem quæ nasci solet inter potandum, instituentes ritum quendam bibendi religiosum, qui eos arceret ab intemperantia uini & uerborum. Meminit & diuus Paulus 1 ad Corint. 10. calicis benedictionis & fractionis panis, sed ut à Christo saluatore post patres in aliũ & uere spiritualem fuit translata usum: quemadmodũ & hoc loco Euangelista scribit, eum accepisse panem, benedixisse, fregisse & distribuisse, ac deinde sumptum calicem quoq; benedixisse, & bibendum discipulis tradidisse atq; monuisse, ut id deinceps perpetuo facerent: non ob id quod à patribus is ritus esset antea institutus, sed ut memoriale haberent suæ sacratissimæ passionis, qua à morte ad uitam ipsi & omnes credentes in eum sunt reuocati. Hoc autem sacrosanctum mysterium uoluit nobis commendare in pane & uino, ut disceremus, quemadmodum corpus alitur corporali cibo, uegetatur & ad opera sua roboratur, ita Christus in spiritu per fidem manducatus, animum hominis alit, uegetat, incrementum adijcit atq; ad opera pietatis reddit alacrem & indefessum. Manducamus autem Christum, quando certa fide recordamur eum pro nobis mortuum, morteq; sua effecisse, ut pater cœlestis nos suos uelit habere filios & hæredes, peccata omnia condonare & æternam uitam ultro donare. Sic caro Christi uere editur, & cibus esse uitæ æternæ sentitur, bibitur uere sanguis eius & potus percipitur saluificus: sicut ipse dicit: Hoc est corpus meum quod pro uobis traditur, & hic est sanguis meus, qui in remissionem peccatorum uestrorum funditur. Obstrepunt hic nobis uehementer insipientes Iudæi, & obijciũt agnum

paſchalem, ſanguinem poſtibus illitum, atque myſterium corporis Chriſti, quorum ſtulticiam hebraice ſtudioſis hic breuibus non dedignabor oſtendere:

אם שה הפסח רמז על תלוי אב' משמע שיעידויים
הרבה עתידים לחולד ולתלות מאחר שלא צוה לבני
ישראל לקחת שה אחד אלא הרבה פסחים לקחו שה
תמי' זכר בן שנה יהיה לכם וגו' והיה לכם למשמרת
עד ארבע עשר יום וגו' אומרים המינים שזה רמז
על ישו שנצלב בערב פסח י"ל מה רמז שם בו לישו
שהיה לג' שנים כשנתלה וכאן כתיב ושחטו אותו
זה מן הצאן' והוא היה צלוב ומסומר ועוד כתיב
ושחטו אותו כל קהל עדת בני ישראל בין הערבים
וקיימה לן דישו בבקר נתלה כי כל דיני ישראל
אלא בבקר עד עת אכילה ועל שאמר ועצ' לא תשברו
בו' שהוא רמוז לישו שנצלב שלם בלי שבירת עצם
וגו' · עוד כתוב להן בערב פסח כשהיו יושבין על
השלחן לקח ישו הלחם ויבצע ויברך ויתן להן לת
לתלמידיו ויאמר להם קחו זה הלחם כי הוא גופי ·
ועוד ויקח הכוס ויברך ויתן לכלם וישתו כלם מ
ממנו ויאמר להם זהו דמי בעדות החדשה · באיזה
ענין הוא גופו שאכלו ושתו תוך התיבה מגופו
שנתן להן או נעשה מסודם גופו מלחם ומיין ומן
השיורין נתן להן ואותו גוף שאכלו ושתו להיכן
הלך וירד אם הלך לדרכו לבדו או אם היה מעורב
בקיבה עם שאר האוכל · וי"ל כשאתה אומר כי
הרבה היו כבשי הפסח ואחד ישוע הלא גם הרבה
קשתות נראו בענני' והן רמז רק לאחת הברית האלי·

ובן

וְכֵן שֶׂה בֶּן שָׁנָה הָיָה רֶמֶז עַל יֵשׁוּעַ כִּי הוּא נָקִי מִכָּל
חֵטְא וְעָוֹן כְּמוֹ בֶּן שָׁנָה כְּמוֹ שֶׁנ׳ בְּשָׁאוּל בֶּן שָׁנָה
שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וְכִי בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל וְהָא כָּתוּב מִשִּׁכְמוֹ
וּמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל אָדָם גְּבֹהוֹ וְכִי מַמְלִיכִין תִּינוֹק בֶּן ש
שָׁנָה אֶלָּא הָיָה נָקִי מֵחֵטְא כְּבֶן שָׁנָה ׃ וּכְשֶׁתֹּאמַר כִּי
אֵין שֶׁהָיָה יֵשׁוּעַ כְּמוֹ שֶׂה הַפֶּסַח יל״ כִּי הָרְגוּ אוֹתוֹ
שֶׁהוּא אַחַת עִם טֶבַח כְּשֶׁנ׳ בְּאֵיכָה הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ
טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ ׃ וְכֵן בִּתְהִלִּ׳ כִּי עָלֶיךָ הוֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם
נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה ׃ וּכְשֶׁאַתָּה עוֹד תִּשְׁאַל בְּאֵיזֶה
עִנְיָן הוּא גּוּפוֹ שֶׁאָכְלוּ וְשָׁתוּ אָשִׁיב ׃ הַזֹּאת פֵּרֵשׁ
מְשִׁיחֵנוּ כְּשֶׁאָמַר הַזֹּאת עֲשׂוּ לְזִכְרִי ול״ בִּצְעוּ לֶחֶם
וּמִזְגוּ יַיִן לְזֵכֶר מִיתָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי גּוּפִי לְמִיתָה ו
וְשָׁפַכְתִּי דָמִי לִרְחִיצָה וְלִסְלִיחַת חַטֹּאתֵיכֶם ׃ וְהִנֵּה
אֲנַחְנוּ נֹאכַל גּוּף מְשִׁיחֵנוּ וְנִשְׁתֶּה אֶת־דָּמוֹ כש
בְּשֶׁבֶּאֱמוּנָה נִזְכֹּר שֶׁיֵּשׁוּעַ הַמָּשִׁיחַ גּוֹאֵל הָעוֹלָם נָתַן
אֶת־גּוּפוֹ לְמִיתָה וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ לִרְחִיצַת חַטֹּאתֵינוּ
וַיַּעַשׂ אוֹתָנוּ בְּנֵי אֱלֹהִים וְיוֹרְשֵׁי מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם
אֵין בַּעֲבוּר מַעֲשֵׂינוּ טוֹבִים כִּי־אִם לְמַעַן טוֹבָתוֹ
גְּדוֹלָה ׃ הִנֵּה כְּמוֹ כֵן נֹאכַל לֶחֶם בְּפֶה הַגּוּף וִיאַמֵּץ
אוֹתוֹ כֵּן גּוּף הַמָּשִׁיחַ נֶאֱכַל בְּרוּחַ מֵאָדָם נֶאֱמָן וְלִבּוֹ
שָׂבֵעַ וְדָשֵׁן וִיאַמֵּץ לְחַיִּים נִצְחִיִּים ׃ וְכֵן אָמַר יְשַׁעְיָה
הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִ׳ וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ
וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלֹא כֶסֶף וּבְלֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם ׃
הַטּוּ אָזְנֵיכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה
לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים ׃ הֲתִשְׁמַע פֹּה
מַה הִיא אֲכִילָה רוּחָנִית ׃

f *Nouum in regno patris mei.*] *Vocat hic regnum patris statum resurrectionis, qui in hac ultima cœna prope aderat, & tunc nouo modo comedit & bibit cum discipulis, immortalis scilicet factus, & in regnum atq; gloriam patris translatus.*

g *Tristis est anima mea.*] *Cum Christus uerus esset homo, necesse erat ut natura eius horreret mortem. Vnde quando dicebat, non mea pater, sed tua uoluntas fiat, uocauit suam uoluntatem naturæ desiderium, quod mortem horruit. Et hic rursum Iudæi produnt ineptias suas, contra hunc locum sic arguentes:*

למה היתה עציבה נפשו עד מות · את״ שהוא מדבר
כנגד הבשר שהוא מפחיד והלא אומר עציבה נפשי·
ועוד בכל מקום אתה אומר דבר זה נגד הבשר התכן
לומר כך · כל העולם יודעים שהבשר אינו מדבר
ואין יודע כלום אלא כאבן כי אם מכח הרוח · ועוד
שהיה מתפלל לפני אביו להעביר כוס זה ממני כ
בלומר אתה יכול להעביר ממני ולא אני ואמר לא
יהיה ברצוני כי אם ברצונך · אם כן לא היה הרצונות
שוות·ואם שתי רצונות להם נמצא שאינו אלהים·
ועוד היך אומר לא יהיה כרצוני כא״ ברצונך והלא
אותו נפש מן האב היא באה ורצון אביו באותו
כוס היה · ואל תדיחני לומר כנגד הבשר דבר שאין
הבשר יודע טוב ורע כא״ הרוח · ואם תדיחני עוד
לומר ודאי כנגד הבשר דבר שהבשר מפחיד שאי
אפשר שלא יעשה בדרכו ודרך הבשר להרהר ההרהור
אשה ולישן ולהרעיב · והוא היאך בכל הבשר לצום
מ״ יום ומ׳ לילה · ואת מפני שבאותו בשר רוח
הקודש לא משל בו ההרהור אב״ למה לא היה ממשלת
לאותו

לאותו רוח להציל הבשר מפחד ומרעב ואנו יודעים
שנפחד ונרעב שהרי אומר עציבה נפשי ואין כתיב
כאן עציב בשרי ולכך נפלאת לי שאנו רואי חנניה
מישאל ועזריה שהיו בני אדם ונשלכו בכבשן ה
האש שאין מיתה קשה מזו שלא נפחדו ולא נעצבו
ולא נוזק להם כלום לא בבשר ולא בנפש והוא לא
הציל את־הבשר וגופו ואפלו מפחד · ואת רצונו
וחפצו היה בכך · אם כן התחנונים למה · ויל׳ אין
היו האלה תחנונים שלמים תחנונים כי לא התפלל
לחסר ממנו הכוס כא״ אמר יהא רצונך אלא הראת
בתחנוניו צער נפשו ומדת הבשר המתפחד למען
מיתה כי כח הנפש בבשר רל׳ חמרת בשר חי מ
מתוורדת למען יסורין אבל כל גופו היה בממשלת
הרצון ועל כן אמר אבי יהא רצונך ואין רצוני רל׳
חפץ הבשרי :

Precatio inquam illa Christi, quando dixit, Transeat à me calix iste, magis fuit querulatio quædā animi luctantis cum pauore quàm iusta precatio, cum absolute non deprecaretur calicem, sed submiserit uoluntatem suam uoluntati diuinæ, sciens ita definitum à patre. Fuit tamen oratio, quia in oratione non semper aliquid petimus, sed etiam querimur & quandoq; gratias agimus. Hinc discimus quomodo orare debemus quando nos torquet crux imposita atq; quomodo nos geramus, nempe ut simus patientes, & nobis non displiceamus quādo affligimur, uidentes hic tantopere Christum doluisse & fuisse perturbatum. Nam nulla crux est quæ non cruciat, neq; patientia est sine dolore, sed quanto crux magis doluerit, tanto præstantior est patientia.

h *Dormite iam & requiescite.*] *Ironia est, quam Hebræi*

גירוים *uocant, qua diuersum iubemus quàm quod uerba ipsa significant: sicut Christus hic non iubet dormire: sed monet tempus adesse paßionis, atq; ob id sit orandum & uigilandum.*

i *Omnes qui gladium acceperint.*] *Hoc dicitur contra priuatos quosq;, qui nullo iure permittuntur uti gladio, non autem contra magistratum qui iussa dei perficit, & talionem de nocentibus sumit.*

k *Amodo uidebitis filium hominis.*] *Pro gloria patris & ueritatis testimonio respondit se esse filium dei, minaturq; simul eis, sensuros olim se Christum esse, cum in nubibus cœli uenientem conspecturi sint, sed & antea uisuros, sedere ad dexteram patris, hoc est, post patrem rerum omnium potestatem habere: quasi dicat: Si multa uobis modò dico, non creditis mihi, ipsi posthac & mox quidem uidebitis, quem nunc ut filium hominis contemnitis, uere esse Christum ad dexteram uirtutis dei exaltatum, quando audietis nomen meum prædicari per orbem, & uidebitis ingentia signa atq; prodigia per spiritum meum fieri. Sed & ubi finis aduenerit seculi, uidebitis uenientem in nubibus cœli cum summa uirtute & maiestate &c.*

Acto autem mane, cõuenerunt in unum omnes præcipui sacerdotes & seniores populi aduersus Iesum, ut eum traderẽt in mortem. Et uincientes eum duxerunt eum, atq; tradiderũt Pontio Pilato præsidi. Tunc uidens Iehuda qui eum tradiderat, quod cõ-

וַיְהִי בַבֹּקֶר וַנּוֹסְדוּ
יַחַד כָּל־רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים
וְזִקְנֵי הָעָם עַל יֵשׁוּעַ ב
כְּדֵי שֶׁיִּמְסְרוּהוּ לַמָּוֶת ׃
וַיַּאַסְרוּהוּ וְהוֹלִיכֻהוּ
וַיִּמְסְרוּ לְפוֹנְטִיוּשׁ פְּ
פִילָטוּשׁ הַפָּקִיד ׃
אָז רָאָה יְהוּדָה
אֲשֶׁר מָסַר אוֹתוֹ כִּי נ

demnatus

נתחייב הוא וינחם ו
וישיב את שלשים כ
כספים לראשי הכהנים
ולזקנים לאמר: חטאתי
במסרי את-דם צדיק:
והם אמרו מה עלינו
אתה תראה: והוא
השליך את-הכספים אל
היכל וילך ויתתל בפתו:
וראשי הכהנים לקחו
את-הכספים ויאמרו אין
הותר לשלוח אותם אל
קרבנא כי שכר הדם ה
הוא: ויועצו עצה ויקנו
מאלה את-חלקת היוצר
לקבורת הגרים: ועל כן
נקראת החלקה חקל ד
דמה עד היום הזה:
אז נתמלא מה
שנאמר על ידי ירמיה
הנביא האומר ויקחו
שלשי הכסף אדר היקר
היקור אשר הוקירו מ
מאת-בני ישראל ויתנו
אותם לחלקת היוצר כ
כאשר העיד בי יה

demnatus eſſet, [a]pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos ſummis ſacerdotibus atque ſenioribus dicens: Peccaui, cum tradiderim ſanguinem iuſtum. At illi dixerũt: quid ad nos? tu uideris. Et proijciens argenteos in templum, abijt & ſuſpendit ſe laqueo. Summi autem ſacerdotes accipientes argenteos dixerunt: non licet eos mittere in Corbanam, quia preciũ ſanguinis eſt. Et ineuntes conſilium emerunt ex eis agrum figuli in ſepulturã peregrinorum. Et ob id uocatus eſt ager ille, hakal dama, ager ſanguinis, uſque in hunc diem. Tunc impletum eſt [b] quod dictum eſt per Ieremiã prophetam dicẽtem: Et acceperunt triginta argẽteos, magnificum precium appreciati, quem appreciauerũt à filijs Iſraël, & dederunt eos pro agro figuli, ſicut conſtituit mihi do

minus. Iesus autem stetit
ante præsidem, & interro-
gauit eum præses dicens,
Tu es rex Iehudæorum?
Dicit illi Iesus: Tu dicis.
Cumque accusarent eum
summi sacerdotes & se-
niores, ipse ne quicquam
respondit. Tunc dixit ei
Pilatus: Non audis quan
ta testimonia isti respon-
dent aduersum te? Ipse ue
rò non respõdit ei ullum
uerbũ, & miratus est præ-
ses uehementer. In die au
tem illius solennitatis,
consueuerat præses edu-
cere populo unum uin-
ctum, quem ipsi uolue-
runt. Habebat uerò tunc
uinctum unum insignem
nebulonem, cuius nomẽ
erat Barraba. Et cum ip-
si congregati essent, dixit
ad eos Pilatus: Quẽ uul-
tis ut dimittã uobis? Bar-
rabam, aut Iesum qui dici-
tur Christus? Sciebat enim
quòd ipsi ex inuidia tradi
dissent eum. Et sedẽte eo
in tribunali, misit ad eum
uxor

יהוה: וישוע עמד לפני
הפקיד וישאל אותו ה
הפקיד לאמר: אתה מלך
היהודים: ויאמר לו
ישוע אתה אומר:
ובשילשינו אותו
ראשי הכהני והזקנים
איננו מאומה ענה: אז
אמר לו פילטוש אין
תשמע כמה עדות אלה
יענו עליך: והוא אין
ענה לו על דבר אחד ו
ויתמה הפקיד מאד:
וביום החג היה דרך
שהפקיד הוציא לעם א
את־אסיר אחד אשר הם
רצו: ואז היה אצלו
אסיר אחד פריץ ושמו
נקרא בר־רבה:
ובשנאספו המה אמר
אליהם פילטוש: את־
מי תרצו ואשלח לכם
אם בר־רבה או ישוע
שנאמר משיח: כי הוא
ידע שהם בשנאה מסרו
אותו: ובשבתו על־
בימה שלחה אליו אש

אשתו לאמר אין יהיה
לך עסק את־הצדיק ה
ההוא כי סבלתי את־ר
רבות היום בחל ומות
בעבורו׃ וראשי הכהני
והזקנים פתו את־העם
לשאל בר־רבה ולאבד
ישוע׃ ויען הפקיד
ויאמר אליהם את־מי
תרצו להשלח לכם מ
משנים׃ והם אמרו את־
בר־רבה׃ ויאמר אליהם
פילטוש ומה אעשה ל
לישוע הנאמר משיח׃
ויאמרו כלם יצלב׃
ויאמר אליהם הפקיד ו
ומה רעה עשה׃ והם עוד
קראו לאמר יצלב׃ וירא
פילטוש כי אין הצליח
הוא כי אם מהומת ת
תקום ועל כן לקח את־
מים ויכבס כפים לפני
העם לאמר׃ נקי אני
מדם הצדיק הזה אתם
תראו׃ ויען כל־העם
ויאמר דמו עלינו ועל
בנינו׃ אז שלח להם

uxor eius dicens: nihil negocij ſit tibi cum iuſto illo, quoniã paſſa ſum multa hodie in ſomnis propter eum. Summi autem ſacerdotes & ſeniores perſuaſerunt populo, ut peterent Barrabam, Ieſum uerò perderẽt. Et reſpondit præſes atque dixit ad eos: Quem uultis dimitti uobis è duobus? Qui dixerunt: Barraban, Ait illis Pilatus: & quid faciam Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Et dixerunt omnes: crucifigatur. Præſes autẽ ait illis: Et quid mali fecit? At illi rurſum clamauerunt dicentes: crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd non proſpere ageret, ſed magis tumult9 oriretur, accepta aqua lauit manus coram populo dicens: Innocẽs ego ſum à ſanguine iuſti huius, uos uideritis. Et reſpondit uniuerſus populus & ait: ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Tunc dimi

sit eis Barrabam, Iesum autem tradidit eis ut flagellarent eum atque ut crucifigeretur. Tunc milites præsidis susceperūt Iesum in prætorio & congregauerūt ad eum uniuersam cohortem, & exuentes eum, circumdederunt ei chlamydē coccineam. Et plectentes spinas in coronam, posuerunt super caput eius & dederūt arundinem in dextram eius, & incuruantes genua ante eum, illudebant ei dicentes: salue rex Iudæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem atque percusserunt caput eius. Et postquam derisissent eum, exuerunt eum chlamydem, & induerūt eum uestimentis suis, atque duxerunt eum ut crucifigeretur. Exeūtes autem, inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, & hunc adegerunt ut ferret crucem eius. Et uenerunt in locum qui di

בר־רבה ואת־ישוע מ
מסר להם ליסרו בש
בשוטים ולהצלב ׃ ואד
סטרטיוטין של הפקיד
לקחו ישוע בבית הדין
ויקהילו אליו את כל
ביתה ויפשיטו אותו
ויסובבהו מעיל השני׃
ויסבבו סירים לעטרת
וישימו על ראשו ויתנו
את קנה בימינו ות
ותכרעו ברכים לפניו
ויליצו לו לאמר שלום
מלך היהודים ׃ ויקיאו
בו ויקחו את הקנה ו
ויכו את־ראשו ׃ ואחרי
שהלעיגו לו הפשיטוהו
את מעיל וילבישו ב
בגדיו והוליכו אותו ל
להצלב ׃ והם יוצאים
מצאו את־אדם קירני
ושמו סימון ואותו ב
בגשו לשאת את־־צל
צליבו׃
ויבאו אל מקום שנאמר
גלגלתא ויתנו לו ל

cebatur

לשתות יין מהול ב
בראש ובשטעם וימאן
לשתות: ואחרי שצלבו
אותו חלקו בגדיו וי
ויפילו גורל בדי שב
שנתמלא מה שנאמר
מפי הנביא האומר:
יחלקו בגדי להם ועל
לבושי יפילו גורל:
וישבו וישמרהו
וישימו על ראשו את־
דינו הכתב הזה יש
ישוע מלך היהודים:
אז נצלבו אתו שנים
לסטסין אחד מימין ו
ואחד משמאל:
והעוברים היו מגדפים
אותו ומניעים ראשיו
לאמר האח שתשבר את
היכל האלהי ובשלשת
ימים תבנהו: הושיעך
אם בן־האלהים אתה
רד מן הצליב: וגם כן
ראשי הכהנים ילעיגו
עם סופרים ועם זקנים
לאמר:

cebatur Golgoltha, (hoc eſt, caluaria,) & dederunt ei bibere uinum mixtum cum felle: & cum guſtaſſet noluit bibere. Poſtquam autem [c] crucifixerũt eum, diuiſerũt ueſtimenta eius & proiecerunt ſortem, ut impleretur id quod dictum erat ex ore prophetæ dicentis: Diuidebant ueſtimenta mea ſibi, & ſuper ueſtem meam proiecerunt ſortem. Et ſedentes obſeruabant eum, poſuerũtq; ſuper caput eius cauſam eius ſcriptam, Hic eſt Ieſus rex Iehudæorum. Tunc crucifixi ſunt cum eo duo latrones unus à dextra & alter à ſiniſtra. Et prætereuntes blaſphemabãt eum, & mouebant capita ſua dicentes: uah qui deſtruis templum dei & in triduo ædificas ipſum. Salua te, ſi filius Dei es, deſcẽde de cruce. Quin & ſummi ſacerdotes illudebant cum ſcribis & cum ſenioribus dicentes,

Alios

Alios ſaluos fecit, & ſeipſum non poteſt ſaluum facere. Si eſt rex Iſraël deſcendat nunc de cruce & credemus ei. Confidit in deo, liberet eum nunc ſi uult. Dixit enim, quoniã filius dei ſum. Et in hunc quoq; modum exprobrabant ei latrones, qui crucifixi erant cum eo. A ſexta autem hora factæ ſunt tenebræ ſuper uniuerſam terram uſq; ad horam nonam. Et [d] circa horam nonam clámauit Ieſus uoce magna dicens: Eli eli, lama ſabacktani, hoc eſt, deus meus, deus meus, quare dereliquiſti me. Et quidam hominũ illic ſtantium cum audiſſent, dicebant: Eliam uocat iſte. Et illicò accurrens unus ex eis, accepit ſpongiam & impleuit eam aceto, imponensq; calamo dedit ei bibere. Alij uerò dixerunt: ſine, ut uideamus ſi ueniat Elias, & liberet eum.

את־אחרים הושיע ו
ואת־עצמו לא יוכל ל
להושיע ׃ אם הוא מלך
ישראל ירד עתה מן ה
הצליב ונאמין בו ׃
בטח על אלהים יצילהו
עתה אם חפץ ׃ כי אמר
כי בן האלהים אני ׃
וגם כן חרפוהו לסטסין
אשר נצלבו אתו ׃
ומשעה הששית היה ח
חשך על כל־ארץ עד ש
שעה תשיעית ׃ ובשעה
תשיעית קרא ישוע ב
בקול גדול לאמר אלי
אלי למה שבקתני ׃
וקצת אנשים ששם
עמדו כששמעו אמרו
לאליה זה קורא ׃
ופתאם רץ אחד מהם
ויקח את־ספוג וימלא
אותו בחמץ וישים על
קנה ויתן לו לשתות ׃
ואחרים אמרו הרף
ונראה אם יבא אליה
להציל אותו ׃

Ieſus

וְיֵשׁוּעַ עוֹד קָרָא בְּקוֹל גָּדוֹל וַיָּשֶׁב אֶת רוּחַ׃
וְהִנֵּה פָּרֹכֶת הַהֵיכָל נִקְרְעָה לִשְׁנֵי חֲלָקִים מִמַּעַל עַד לְמַטָּה וְהָאָרֶץ רָעֲשָׁה וְהַסְּלָעִים נִקְרָעוּ וְהַקְּבָרִים נִפְתָּחוּ וְרַבּוֹת גּוּפוֹת הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר שָׁכְבוּ קָמוּ׃ וַיֵּצְאוּ מִקִּבְרֵיהֶם אַחַר תְּקוּמָתוֹ וּבָאוּ אֶל עִיר הַקֹּדֶשׁ וְנִרְאוּ לְרַבִּים׃ וְשַׂר הַמֵּאָה וַאֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ לִשְׁמֹר יֵשׁוּעַ כִּי רָאוּ אֶת־רַעַשׁ הָאָרֶץ וְאוֹתָם שֶׁנִּהְיוּ יָרְאוּ מְאֹד וַיֹּאמְרוּ׃ בֶּאֱמֶת בֵּן הָאֱלֹהִים הָיָה הַזֶּה׃
וְהָיוּ שָׁם נָשִׁים רַבּוֹת מֵרָחוֹק רוֹאוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ אַחֲרֵי יֵשׁוּעַ מִגָּלִיל הַמְשָׁרְתוֹת לוֹ וּבֵינֵיהֶן הָיְתָה מִרְיָם מִגְּדָלִית וּמִרְיָם יַעֲקֹב וְאֵם יוֹסֵת וְאֵם בְּנֵי זַבְדִּי׃
וּבִשְׁהָיָה עֶרֶב בָּא

Iesus autem rursum clamauit uoce magna & [c] efflauit spiritum. Et ecce uelum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum, & terra commota est, petrę quoq; scissæ sunt & sepulchra aperta, & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exierunt de sepulchris post resurrectionem eius, & uenerunt in ciuitatē sanctam, atq; apparuerunt multis. Cēturio uerò & qui cum eo erant, ut custodirent Iesum, cum uidissent terræmotum & ea quæ facta fuerant, timuerunt ualde & dixerunt. Vere filius dei fuit iste. Erant autem ibi mulieres multæ è longinquo aspicientes, quæ secutæ fuerãt Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi & mater Iose atq; mater filiorum Zebedæi. Et cum uespera facta esset, uenit uir quidam

quidam diues de Arimathæa, cuius nomen erat Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. Is acceſſit ad Pilatum & poſtulauit corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit dare corpus. Et accipiens Ioſeph corpus inuoluit illud ſyndone munda, poſuitq́ ipſum in ſepulchro ſuo nouo, quod exciderat in petra, & aduoluit lapidem grandem ad oſtium ſepulchri, & abijt. Erat autẽ ibi Maria Magdalene & altera Maria, ſedentes contra ſepulchrũ. Altera uerò die quæ eſt poſt paraſceuen, congregati ſunt ſummi ſacerdotes & Phariſæi ad Pilatũ, dicentes: Domine recordati ſumus, quòd ſeductor ille dixit cum adhuc uiueret, poſt tres dies reſurgam: iube ergo muniri ſepulchrũ uſq́ in diem tertium, ne fortè ueniant diſcipuli eius & furentur eum, dicantq́ populo, quòd ſurrexerit à mortu-

איש אחד עשיר מן ח
הרמתים ושמו יוסף ו
וגם הוא תלמיד ישוע:
והוא נגש אל
פילטוש וישאל את ג
גוית ישוע:
אז פילטוש צוה
לתת את־גותו:
ויקח יוסף את
גופו ויעטף אותו בסדין
טהור וישם אותו ב
בקברו חדש אשר חצב
בסלע ויגלל את־אבן
גדלה על פתח הקבר ו
וילך:
ותהיה שם מרים
מגדלית ואחרת מרים
יושבות למול הקבר:
וביום אחר אשר
הוא אחר בדיקת החמץ
נאספו ראשי הכהנים
ופרושים אל פילטוש
לאמר:
אדוני זכרנו כי מתעה
הזה אמר בעודו הוא
חי אחר שלשת ימים א

is, &

אקום ועל כן צוה ל
לבצר הקבר עד יום ה
השלישי פן יבואו ת
תלמידיו ויגנבהו וי
ויאמרו לעם כי הוא קם
ממתים ויהי התעתוע
אחרון רע מראשון :

is,& fiat nouissimus error peior priori. Et ait illis Pilatus: En est uobis custodia. Ite & custodite sicut scitis. Illi ergo abeuntes munierunt sepulchrũ cum custodibus,& obsignauerunt lapidem.

ויאמר אליהם פילטוש הנה יש לכם משמרת : לכו
ושמרו כאשר ידעתם : והם הלכו ויבצרו את־הקבר
בשומרים ויחתמו האבן :

a *Pœnitentia ductus.*] *Exemplum est Iudas iste omnium reproborum, quos cum Satan diu per flagitia iactauerit, tandem aperiuntur oculi eorum, & incipiunt uidere scelerum suorum atrocitatem, misericordiam autem dei non possunt uidere, unde eò ueniunt ut de animæ salute desperent & in gehennam præcipitentur. Quod autem sacerdotes noluerunt argenteos mittere in Corbonam, notatur præpostera eorum religio, qui ueriti fuerunt ponere precium sanguinis inter dona dei, at sanguinem innocentem fundere non horruerunt. Cæterum* סרבן *corban hebraice, &* קרבנא *Chaldaice, significant munus seu donũ, sicut &* דם *dam hebraice &* דמא *dama chaldaice sanguis est. Sunt enim plurima nomina Hebræis & Chaldæis communia, nisi quod Chaldæi in fine plerunq; adijciunt aleph, ut* ממון *mamon,* ממונא *mamona,* אנוש *Aenos &* אנשא *Aenasa homo. Sic infra* גולגולת *Golgoleth hebraice, &* גולגולתא *Golgoltha chaldaice, caput rotundum seu cranium. Est tamen hic* חסל *hakal Chaldeis proprium, pro quo Hebræi dicunt* שדה *sade, uel* חלקה *helka, ager. Fuit proinde, ut iam sæpe diximus, Chaldaica lingua Iudæis uernacula ab eo tempore quo ex Babylonica captiuitate redierunt Ierosolymam*

usq; ad

usq; ad destructionem eiusdem urbis, & hebraicam linguam nemo nisi docti callebant. Et hinc est, quod peregrinæ uoces in Euangelijs ferè omnes sunt Chal. siue Syriacæ.

b Quod dictum est per Ieremiam.] *Scribitur ista prophetia apud Zachariam cap. undecimo: & putant quidam nomen Ieremiæ à librarijs adiectum, aut quod Zacharias fuerit binonimis.*

c Crucifixerunt eum.] *Contradicunt sibijpsis Iudæi in hoc loco, negantes Christum cruci affixum, cum tamen eum ubiq; contumeliæ nomine appellent* תלוי *suspensum, & ne id de* עץ *ligno dictum prætexãt, sicut lex cadauera occisorum iubet in ligno usq; ad solis occasum suspendi, uocant crucem Christi non lignum, sed propter formam ipsam* שתי וערב *idest, stamen & subtegmen. Sed audiant hebraice docti quomodo hic Iudæi impugnent manuum pedumq; conclauationem:*

דבר זה לא היה בישראל לתחוב המסמרות ברגלי וידי אך הנסקלין והנתלין כי נמסרו ארבע מיתות לבית דין סקילה שריפה הרג וחונק׳ הרג בסייף וסקילה חמורה משריפה ושריפה חמורה מסייף ו וסייף מחנק ואין נמצא שאך צוה לתחוב במסמרות בצליבה כי אם לתלות את המגדף והעובד עז שנ׳ כי קללת אלהים תלוי׳ ואומרים חכמים שהאיש נתלה ואין האשה ומצות הנתלין אחר שסוקלין א אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנו ומקיף שתי ידיו זו לזו ותולין אותו סמוך ל לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד והעץ שנתלה עליו נקבר עמו׳ ז״ל גם רבותיכם הם אומרים ש שארבעים שנה קודם חורבן בית שני גלתה סנהדרין ממקומם מפני שרבו הרצחנים ובטלו דיני נפשות מישראל׳

מישראל · אב״ אין היה בידי אבותיכם להרוג
משיחנו אלא הלכו אל שופט פונציוש פילטוש ו
וישאלו לו להמית אותו ושופט ההוא היה מרומיי
הושב על ארץ יהודה ועל כן הוא כשרצה המית
המשיח ואין כשרצו היהודים וכן לא היה להם
ממשלת להוריד גופות המתי׳ מן צליבות עד שהגיח
השופט ׃

Sensus est: Non fuit mos in Israël, ut claui figerentur in pedibus & manibus hominum lapidatorum atq; suspensorum. Nam tradita sunt quatuor genera mortis iudicibus, lapidatio, cõbustio, occisio & strangulatio. Occisio fit gladio, & est lapidatio durior combustione, & combustio grauior gladio, & gladius durior strangulatione. Non autem inuenitur, quod homo clauis figi debeat ad crucem, sed suspendendus est blasphemus & idololatra, & suspenduntur in hunc modum: postquam lapidauerint eum, demittunt stipitem in terram, è quo protenditur lignum & coniunctis duabus manibus suspendunt eum uersus occasum solis, & soluunt eum paulo post, & lignum in quo suspensus fuit sepelitur cum eo. Responsio mea. *Etiam rabini uestri asserunt 40. annis ante templi secundi euersionem potestatem iudiciariam sublatã, ob id quod homicidæ inualuerunt & encruauerunt iudicia animarum de Israël. Vnde non fuit in potestate eorum occidere Christum nostrum, sed conuenerunt iudicem Pontium Pilatum, è Romanis terræ Iudææ præfectum, qui ut ipse uoluit, non ut Iudæi, interfecit Christum, sicut & non fuit in potestate eorum auferre corpora crucifixorum, nisi ille annuisset.*

d *Circa horam nonam clamauit.*] *Vt Christus apud uulgares homines in omnibus uulgari lingua est usus, hoc est, Chaldaica siue Syriaca, ita hic quoq; in cruce lingua illa expreßit hanc querelam, Eli, eli, lama sabacktani, sic enim habent omnia uetusta latina exemplaria unà cum græcis codicibus, pro quo hebraice psalmo 22. legi-*

tur, Eli eli, lama עזבתני *asabthani. Et capitur hoc dictum Domini simpliciter. Nam sicut in monte oliuarum de calice supplicij, ita & hic questus est, se in manibus impiorum ad omnem ipsorum libidinem à patre derelictum, quanquam uolens spiritu omnia perferret. Verus homo fuit & ueri hominis affectus habuit & prodidit, sed sine peccato. Iudæi in Christi odio obstinati, ut in omnibus, ita quoq; hic magna irrisione calumniantur hanc uocem Christi,*

אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי חטאתי׃
הנני רואה כי ישו בעצמו מודה שהוא חוטא ואיך
תאמר כי אלהים הוא׳ גם נמצא שישו היה מתלונן
על מה שעזבו אלוה אב׳ לא היה צדיק כי כן אמר
סתהלת לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם תקשת
למינים האומ׳ כי ישו בא לפדות העולם במיתתו
למה צעק לישועה וכי שבח למה בא לעולם או׳ אם
כשהרגיש הצרות נחם ונתחרט אב׳ רשע היה בגין
שנעזב ומשל הדיוט הוא מי שאין הקב״ה חפץ בו
נעזבו השדים לוקחים אותו׳ ועוד אם היה אלוה
למה קרא כן והלא כל הצרות כלן באות לו מרצונו
וישרות בעיניו ובאהבה קבל בכל וברצונו נעשה לו
כל זאת׳ ועוד כשעשה אלהים אדם אומרים המינים
נעשה שנים משמע והן אב ובן תדחהו והשב לו
באמת הדבר כדבריך כן הוא האב אמר לבן בני ת
תסייעני ונעשה אדם אני ואתה ומרד הבן ולא רצה
לעזור לאביו והאב עשה האדם לבדו בלי עזרת הבן
דכת׳ ויברא ה׳ את־האדם ולא כתוב ויבראו׳ ויקצף
על בנו ויאמר אם יבא היום ותצטרך לעזרתי לא
אעזור לך בשם שלא עזרתני וכשבא יומו ונסקל
ונתלה אז צעק בקול מר אלי אלי למה עזבתני רחוק
מישועתי

מישועתי ובקש לו לעזרה · אז אמר לו האב
כשבקשתיך לעזרני לעשות אדם מרדת ולא באת
לעזרתי ותושע לי ימיני ועשיתיו זולתך אף אתה
עזור לעצמך כי לא אעזורך · ו״יל אין הוא אמת
שישוע קרא לעצמו חוטא ואין נכתב במזמור הנזכר
דברי חטאתי כא׳ דברי שאגתי · ואין משיחנו
התלונן על יסוריו כי לעיל אמר אין רצוני כי אם
רצונך יעשה אלא בדברים האלה הראה שהוא באמת
לקח טבע האדם שיכל לסבול יסורין ולמות רק בלא
חטא והנה כדי שתבין טובתו וגדול חסדו הוא ה
התפלל בצליבה גם בעד אויביו להראות שהוא בא
לתשועת כל האדם ואין הוא היה נעזב מאלהים כ׳
כא׳ ביום ג׳ קם ממותים לחיים בלי מתמותת וגו׳ ·

Hæc cum blaſphemiæ ſint, conuicia, contumeliæ & obſtinati cordis amaritudines, atq; ſatanæ uirulentæ ſuggeſtiones, nolui pias aures eorum uerſione grauare. Docti tamen qui hebraice ſciunt, non offendentur, quod has blaſphemias hic audeam ſcribere, quin magis eorum lectione ſeſe armabunt contra inimicos crucis Chriſti, ut ſi cum illis congrediendi occaſio offeratur, antea ſciant quibus telis nos petere ſoleant. Ne tamen ſibi in his dictis complaceant perditi homines, adieci meam reſponſionem, Chriſti gloriam pro mea uirili uindicans. Cæterum ad illud argumentum quod hic inducunt,

כשם שהבשר והנשמה יחד הם אדם כך אלהות ואדם אחד הם משיח אם כן כשנהרג האדם נהרג גם האלהות:

Id eſt, Si Chriſtus fuit deus & homo ſicut homo eſt corpus & anima, & homo mortuus eſt, ergo & deus mortuus eſt, ſupra reſpondimus, ubi de fide Iudæorum ad longum diſſeruimus.

e *Efflauit ſpiritum.*] *Vbi ſpiritus Chriſti corpus reliquit, con-*

cessit in paradisum, ubi secum futurum & latronem illi promiserat, & proculdubio omnes electos qui à principio mundi in domino obdormierant & illum expectauerant, illic inuenit & sua præsentia lætificauit. Corpus uero è cruce depositum descendit ad infernum, hoc est, sepulchrum, sic enim capitur שאול *in scriptura, iuxta illud Patriarchæ dictum: descendam ad infernum lugens: Et, non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem: ubi animam non relinqui in inferno, et sanctum non uidere corruptionem, pro eodem capiuntur, nempe, non relinqui in morte. Descendere itaq; ad infernum, nihil aliud est in scriptura quàm corpus recondi sub terra. At descendere ad gehennam uel ad infernum inferiorem, est descendere ad perpetuam damnationem, Itaq; quando deus dicitur pro nobis filium suum detrusisse in infernum, nihil aliud est, quàm quod uere illum mori uoluit, ut per mortem eius nos à morte liberaremur, & reuocato ipso rursus à mortuis, nihil dubitaremus & nos ad beatam immortalitatem reuocandos. Quod autem in Christi morte uelum scissum fuit, uidetur significare abrogatas ceremonias legis & irritum factum testamentum uetus, cum iam nouum fœdus morte eius esset confirmatum.*

Espera [a] autē sabbati quæ lucescit in unam sabbati, uenit Maria Magdalena & altera Maria, ut uiderēt sepulchrū. Et ecce factus est terræmotus magnus: quoniā angelus domini descendit de cœlo, & accedens deuoluit lapidem ab o-

ובערב השבת שיאיר
באחד השבת באה מרים
מגדלנית ואחרת מרים
לראות הקבר :
והנה היה רעש
גדול כי מלאך יהוה ירד
משמים ויגש ויגלל א
את־אבן מפתח וישב

stio,

עָלָיו׃ וַיְהִי מַרְאֵהוּ
כְּמוֹ בָרָק וּבְגָדָיו כְּמוֹ
שָׁלֶג׃ וּמִן יִרְאָתוֹ נִבְהֲלוּ
שׁוֹמְרִים וַיִּהְיוּ כְּמוֹ מ
מֵתִים׃ וַיַּעַן מַלְאָךְ
וַיֹּאמֶר לְנָשִׁים אַל תִּי
תִּירְאֶינָה אַתֶּן׃ יָדַעְתִּי
כִּי אֶת־יֵשׁוּעַ הַנִּצְלָב ת
תְּבַקֵּשְׁנָה׃ אֵין הוּא פֹּה
כִּי קָם כְּמוֹ אָמַר׃ בֹּאנָה
וּרְאֶינָה מָקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ
הֻשְׁכַּב אֲדֹנָי׃ וּפִתְאֹם
לֵכְנָה וֶאֱמֹרְנָה לתל
לְתַלְמִידָיו כִּי קָם ממ
מִמֵּתִים וְהִנֵּה יֵלֵךְ לפ
לִפְנֵיכֶם בְּגָלִיל וְשָׁם ת
תִּרְאֶינָה אוֹתוֹ וְהִנֵּה א
אָמַרְתִּי לָכֶם׃ וּבִמְהֵרָה
יָצְאוּ מִן הַקֶּבֶר בְּיִרְאָה
וּבְשִׂמְחָה גְדוֹלָה וְרָצוּ
לְהַגִּיד לְתַלְמִידָיו׃
וּבְשֶׁהָלְכוּ לְהַגִּיד
לְתַלְמִידָיו הִנֵּה יֵשׁוּעַ
בָּא לִקְרָאתָן לֵאמוֹר ש
שָׁלוֹם לָכֶן׃ וְהֵנָּה נִגְּשׁוּ
וַתִּתְפְּשׂוּ אֶת־רַגְלָיו ות

ſtio, ſedebatq; ſuper eum. Et fuit aſpectus eius ſicut fulgur, ueſtimenta autem eius ſicut nix. Et præ timore eius territi ſunt cuſtodes, & facti ſunt uelut mortui. Et reſpondens angelus dixit ad mulieres: Nolite timere uos. Scio quòd Ieſum crucifixum quæritis. Non eſt hîc, ſed ſurrexit, ſicut dixit. Venite, & uidete locũ, ubi poſitus fuit Dominus. Et illicò ite & dicite diſcipulis eius quòd ſurrexerit à mortuis: & ecce præcedet uos in Galilæã, ibi uidebitis eum: ecce dixi uobis. Et egreſſæ ſunt citò de ſepulchro, cum timore & gaudio magno, & cucurrerunt ut annunciarent diſcipulis eius. Et cum abijſſent ut annunciarent diſcipulis eius, ecce Ieſus uenit in occurſum earum dicens: Pax uobis. Illæ autem acceſſerunt & apprehenderunt pedes eius atq; adoraue-

runt eum. Tunc dixit eis Iesus: Nolite timere: ite & annunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam, quoniam ibi uidebūt me. Cumq́ abijssent, ecce quidam è custodibus uenerunt in ciuitatem, & nunciauerunt primoribus sacerdotū omnia quæ contigerant. Et congregati sunt cum senioribus, atq́ ineuntes consilium dederunt pecuniam copiosam militibus dicentes: Dicite quòd discipuli eius uenerint nocte, & furati sint eum, uobis dormiētibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos persuadebimus ei, & assecurabimus uos. Et ipsi accipientes pecuniam, fecerunt sicut erant edocti. Et publicatus est sermo iste inter Iudæos usq́ in præsentem diem. Vndecim autem discipuli abierūt in Galilæam, ad montem ubi constituerat illis Iesus. Et uidentes eum adorauerūt,

ותשתחוינה לו ׃
אז אמר להן ישוע אל
תיראינה׃ לכנה והגדנה
לאחי שילכו לגליל כי
שם יראוני ׃ וכאשר
הלכו הנה קצת משו
משומרים באו לעיר ו
ויגידו לראשי הכהנים
את כל־שנהיו ׃
ויאספו את־
זקני ויועצו ויתנו את
־רב כסף לסטרטיוטין
לאמר אמרו כי תל
תלמידיו באו בלילה ו
ויגנבהו בשכבנו׃ ואם
הזאת תשמע מאת הפ
הפקיד אנחנו נפתה א
אותו ונבטיח אתכם ׃
והם לקחו את־כסף
ויעשו כאשר הם למדו׃
והדבר פרסם בין
יהודיים עד היום הזה׃
ואחד עשר תלמידים
הלכו אל גליל על הר
אשר שם העיד בהם י
ישוע ׃ ויראו אותו

ויִשתחוו וקצת הסת
הסתפקו ׃ ויגש ישוע
וידבר אליהם לאמר נ
נתונה לי כל־הממשלת
בשמים ובארץ׃ ועל כן
אתם לכו ולמדו כל־ג
גוי׳ וטבלו אותם בשם
האב והבן והרוח הקדש
ולמדו אותם לשמר כל
אשר צויתי אתכם ׃
והנני עמכם כל־הימי׳
עד תכלית העולם ׃

נשלמה בשורה
טובה ותורת המשיח
הנכתבה על ידי מתי
המבשר ׃

quidam autem dubitauerunt. Accedensq; Iesus locutus est ad eos, dicens: [b] Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Vos itaq; ite, & [c] docete omnes gentes, & baptizate eas in nomine patris & filij & spiritus sancti: & docete eas seruare omnia quæ præcepi uobis. Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi.

Finit Euangelium & lex Christi, conscripta per Matthæum Euangelistam.

a *Vespera autem sabbati.*] *Vocat hic euangelista uesperam sabbati, lucescentem in unam sabbati, noctem quæ subsequebatur sabbatum ipsum, sed quæ iam lucescere cœpit in unam sabbati, hoc est, in primum hebdomadæ diem, qui est apud nos dies dominicus, in cuius luce matutina dominus surrexit à mortuis. Sic & Genesis primo nox uocatur uespera, quando dicitur: Factum est uespere & mane dies unus. Alij euangelistæ narrant dominum mane surrexisse, sed quod idem est cum hoc quod hic scribitur, dominum surrexisse in uespera lucescente iam in alterum diem. Factus est autem terræmotus cum dominus resurgeret, sicut & terra tremuit quando mortuus est, quod indicauit commouendum esse uniuersum orbem prædicatione mortis & resurrectionis eius. Angeli cœperunt esse præcones resurrectionis, & quibus illi eam persuadere non poterant, illis saluator ipse uiuum se exhibuit in multis argumentis, & nihil omisit quo illam credibilem suis redderet. In fide nanq; resurrectionis eius, tota nostra sita erat salus. Nulla enim fiducia in eum esse potuisset, si mortuus pro peccatis nostris, in morte mansisset. Nunc autem cum resurrexit à mortuis, resurrexit propter iustificationem nostram, sicut mortuus fuerat propter peccata nostra, quibus indignationem Dei incurrimus. Monemur igitur resurrectione eius, ut renouemur & reformemur ad imaginem eius in nouitate uitæ, mortificantes cotti die peccatum & deo uiuamus.*

b *Data est mihi omnis potestas.*] *Hanc potestatem apostoli diligenter prædicauerunt, docentes Christum præfectum cunctis principatibus & potestatibus, omniaq; subiecta pedibus eius, & illum sedere à dextris uirtutis dei, carne mundum relinquens, spiritu autem suo adimplens omnia, nedum cœlum uerum & terram, iuxta id quod sequitur, Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Hunc locum Hebræi sic conantur suis ineptis argutijs improbare:*

מה זאת שאמר נתונה לי כל ממשלת שמים וארץ

ומי

ומי נתן לו אם הוא בן אלהים איך צריך הוא מ
מתנה והלא כל העולם כולו שלו הוא · אם תאמר
שאביו נתן לו וכי הוא ואביו שנים הם והלא ש
שניהם חלק אחד · לא זה גדול מזה לא בממשלה
ולא בכח ולא בבינה · עוד שאמר הנני עמכם כל
הימים עד קץ העולם כלו' עד סוף העולם הזה אהיה
עמכם אבל לא אהיה עמכם לעולם הבא ׃

Hoc est, Quid est hoc quod dicit, data est mihi omnis potestas cœli & terræ? quis dedit ei? Si est filius dei, quid opus erat hac donatione? Non'ne totus mundus iam erat eius? Si dixeris, quod pater eius dedit ei, & quod ipse atq; pater eius sunt duo: et non'ne duo illi sunt una substantia? Non enim iste maior est illo in potentia, neq; in uirtute neq; in intelligentia. Et præterea quando dicit, Ecce ego uobiscum sum cunctis diebus usq; ad consummationem mundi, id uult dicere, usq; ad finem mundi huius ero uobiscum, sed non ero uobiscum in mundo futuro. Sic ludunt imò illudũt nobis homines illi deo uacui & mancipia æternæ perditionis, et ne aliquid contumeliarum omittant, addunt commodam ex Ieremia cap. 17. similitudinem de perdice aliena fouente oua & derelinquente pullos ex eis natos. Et hanc similitudinem in hunc modum adaptant:

קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי
ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל · הנה מרמה
הנביא בן חריא ישו לקורא עוף ששמו קורא ו
ומנהגו לאסף בצים של עופות אחרים ויושב ע
עליהם כאילו הם שלו · וכשיוצאין האפרחים
רואה שאינם דומים לו פורח מעליהן ועוזבן לאבד
וזהו ובאחרית יהיה נבל · אז יבין כי נבלה עשה ·
בן ישו הסית והטעה ואסף אליו את הבריות ועשה

עשר זה בלא משפט ושלא כדין ובחצי ימיו עזבם
שלא היה אלא לב׳ שנים ויחי שנותיו של אדם ע׳
שנה כדכתיב ימי שנותינו שבעים שנה והוא לא
היה אפילו עד חצי שבעים׳ תשובה׳ לא עזב משיחנו
תלמידיו וכל מאמינים בו אחר מותו כי אם כששם
ממתים ביום שלישי נראה להם פעמים רבים ונחם
אותם ושלח להם את רוח הקדש לנחמה כשנ׳ והיה
אחרי כן אשפך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם
ובנותיכם ונתתי מופתים בשמים ובארץ וגו׳׳
גם הוא שלח טיטוס ואספסיאנוס ואבד על ידיהם
עם סורר יהודים אב׳׳ הוא חי ויחיה לעולם ונתונה
לו כל ממשלת בשמים ובארץ כמו׳ שנ׳ פה ובספר
דניאל נאמר עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה ועד
עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי׳ ולה יהב
שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה
יפלחון שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די
לא תתחבל׃

Alludit inquam huic dicto Christi, Data est mihi omnis potestas &c., id quod scribitur in Daniele cap. septimo: Et ecce in nubibus coeli quasi filius hominis ueniebat, et usq; ad antiquum dierum peruenit, & adduxerunt eum in conspectum eius. Deditq; illi potestatem, honorem & regnum, et omnes populi, nationes & linguæ seruient ei: potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum eius quod nunquam deficiet.

c Docete omnes gentes.] *Id docet diuus* Paulus *impletum suo tempore, quando ad* Romanos *decimo citat hunc propheticũ locum.*

בכל־הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם׃

Id est,

Id est, In omnem terram exiuit regula seu directio eorum, & in extremitatem orbis uerba eorum, quem locum si aduertissent et intellexissent recutiti homines, non tam pertinaciter nobis obijcerent, undecim tantum gentes Christo nostro dedisse nomen, & adhuc sexaginta gentes restare quæ non crediderunt in eum, quem errorem suis in hunc modum inculcant in contumeliam Christi:

הנה אחר אמונת ישו לא טעו כי אם יא׳ אומות
וכולם אינו׳ כנגד אומה אחת מישמעאלים ועדיין
ס״ אומות עם הישמעאלי׳ כלם מעידי׳ שהבל יראתם
וגם אנו בני ישראל מעידים שהיה התלוי בן אדם
נולד מאב ואם כדבריכם שהוא היה בורא ורחם על
בריותיו שהיו בגיהנם בחטאו של אדם הראשון
וקבל עליו יסורין ומיתה כדי להציל בריותיו מ
מדינה של גיהנם רל״ היה לו לבטל מדת הדין לפני
מדת של רחמי׳ כי הרשות בידו והיה לו לשים בלב
כל אומות להאמין בו כדי להצילם מן הדין ואין
מאמינים בו׳ כא״ המעט אבן שקרי דבריהן ועוד יל״
כי על שני עדים יקום דבר והנה שני עדים על ת
תורתנו כי הישמעאלים ואתם שניכם מודים שת
שתורתנו אמת ואין אנו וישמעאלים מודים על
תורתכם ולא אנו ואתם מודי׳ על תורת ישמעאלי׳
אב׳ על תורתנו שני עדי׳ שהיא אמת ואלהינו אמת
וקיים לעד ברוך הוא שבחר בנו ׃ תשובה אין נמצת
בנביאים שכל אומות העולם יהיו מאמיני׳ במשיח
בשנ׳ והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר
יהוה אל בית אלהי יעקב וגו׳ ונסמך ושפט בין ה
הגוים והוכיח לעמים רבים ׃ ובמקום אחר נאמר

חשף

חשף יהוה את זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו
כל־אפסי ארץ את ישועת אלהינו רל" מכל אפסי
ארץ ראו קצת בני אדם את תשועת אלהינו כי קצת
מכל גוים האמינו בו אעפ"י שכל נקראו גם אתם
נקראתם לתשועת המשיח ואשר האמינו ויאמינו
בו הם נושעו יושעו ואשר אין לקחו או יקחו אותו
יאבדו לעולם ועד ואשם לא תכבה וחיו דראון לכל
בשר ולחרפת עולם ׃

Adducta ex 52. capite Iſaiæ autoritas, quæ ſic ſonat, Denudauit *ſeu reuelauit* Dominus *brachium ſanctitatis ſuæ coram omnibus gentibus, & u debunt omnes fines terræ ſalutem dei noſtri, id uult, quod ſalus dei erat exhibenda et offerenda omnibus gentibus, non autem omnes illam erant accepturæ, iuxta illud* I*ſaiæ ſecundo:* A*mbulabunt populi multi et dicent: uenite et aſcendamus ad montem* Domini, *ad domum* Dei Iacob: *et ſubditur,* Et *iudicabit inter gentes & arguet populos multos.* Ex *quo patet multos inuitatos ad ſalutem, paucos uerò electos.* Beati *qui in iudicio dei inter electos eius inuenti fuerint.*

Annotationum Sebaſtiani Munſteri in Euangelium diui Matthæi, finis.

BASILEÆ, PER HENRI-
CHVM PETRI, ANNO
M. D. LVII. MENSE
AVGVSTO.

25 Gratia cum omnibus uobis. Amen.	25 חֲחֶסֶד תְּהֵא עִם כּוּלְּכֶם אָמֵן׃
Missa ab Italia per Timotheum.	נִכְתַּב מֵאֶרֶץ איטלא עַ״ י טימוטיבוס׃

FINIS.

21 יַעֲשֶׂה אֶתְכֶם נִכ
גְּבוּרִים לְכָל מַעֲשִׂים כֵּין
טוֹבִים׃ לַעֲשׂוֹת אֶת ר
רְצוֹנוֹ׃ וְיִפְעוֹל בְּקִרְבְּכֶם
מַה שֶׁהוּא לְפָנָיו לִפ
לְרָצוֹן׃ עַ׳ יְהוֹשֻׁעַ מש חית
מְשִׁיחַ׃ אֲשֶׁר יִהְיֶה לו
הַכָּבוֹד מֵעוֹלָם וְעַד ע
אָמֵן׃

22 אֲבָל אֲנִי מַזְכִּיר זכר
אֶתְכֶם׃ אַתֶּם אַחַי וא אהח
וְאַחוּבַי׃ חִסְקוּ וְעִמְדוּ אחב
עַל דְּבַר הָאַזְהָרָה לין זחר
לְטוֹב׃ כִּי כָּתַבְתִּי אֶל
אֲלֵיכֶם בִּקְצָרָה׃

23 דְּעוּ שֶׁהָאָח טמ פטר
טִימוֹטִיאָה פּוֹטֵר׃ אֲבָל
כִּי יָבֹא מַהֵר נֵלְכוּ יח
יַחְדָּיו לִרְאוֹת אֶתְכֶם׃

24 וּפִקְדוּ לְשָׁלוֹם
חָל מְלַמְּדֵיכֶם׃ כָּל חסִ
הַקְּדוֹשִׁים׃ יִפְקְדוּ לש
לְשָׁלוֹם׃ אֶתְכֶם אַחִים שבאיטציאו׃

חחסר

21 absolutos uos red
dat in omni opere bo-
no, ad faciendum uo-
luntatem ipsius, effici-
ens, ut quod agitis ac-
ceptum sit in conspe-
ctu suo p Ihesum Chri-
stum cui gloria in sæcu-
la sæculorum Amen.

22 Obsecro uos fra-
tres, sufferte sermonem
exhortationis, Etenim
paucis scripsi uobis.

23 Scitis fratrem no-
strum Timotheum so-
lutum esse, cum quo, si
celerius uenerit, uisam
uos,

24 Salutate omnes
qui præsunt uobis, &
omnes sanctos. Salu-
tant uos Itali.

25 Gratia

17 Parete ijs qui præsunt uobis, & concedite: siquidem illi uigilant pro animabus uestris, tanquã rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: Nam id est inutile uobis.

18 Orate pro nobis: Confidimus em̃ quod bonam habemus conscientiam, inter omnes cupientes honestè conuersari.

19 Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis,

20 Deus autem pacis qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum per sanguinem Testamenti æterni, Dominum nostrum Ihesum,

21 absolutos

17 שמעו בקול מל
מלמדיכם והתענו תחת
ידיהם׃ כי הם השומרי
עגת. לפני נשמותיכם׃ כמו
בשם רהם שצריכים ליתן ה
חשב חשבון׃ על זה שעשו
אותו בשמחה׃ ולא כא
באנחה׃ כי זה לא היה
ריוח לכם׃
אנח 18 התפללו בעדינו ד
זה הוא נחלמתינו׃ שיש
לנו ידיעה טובה׃ ורב
זכונתינו ללך דרך הי
הישר׃ בפני כל אדם
19 אבל אני מזהיר
אתכם ליתרון לעשות
את זאת׃ על שאעי בזמן
קרוב בוא אליכם׃
שור 20 ורבה אלהים שר
השלום שהוציא מן ה
המתים׃ הרועה הגדול
יהוסאל של צאן׃ תוך דמי של
ל ד ברית עולמים׃ אדונינו
מות יהושע משיח׃

יעשה

12 ובעבור זה גם י
יהושע משיחינו׃ על א
אשר קידש את העי׃ ת
רוך דם של גופו סבל
מחוץ לעיר׃
13 לכן נביה אותנו
ללך מחוץ למחנה׃ ול
ולישב את חרפתו׃
14 כי אין לנו בעיר
הזאת מקום נצחית׃ רק
לבקש על העתידות׃
15 והנה יש לנו לה
להקריב תוך אותו׃ ק
קרבן של שבח׃ לאלהי
תמידי׃ זה יש הפירות פרוח
של שפתים׃ לאותם ש שפח
שיודו שמו׃
16 אבל לעשות טוב
ולחלוק עמהן׃ אל תש
השכחו׃ כי קרבנות הא
האולו׃ הם טובים בע
בעיני אלהים׃

שמעו

12 Quapropter Ihe-
sus ut sanctificaret per
proprium sanguinem
populum extra portā
passus est,
13 Exeamus igitur
ad eum extra castra op-
probrium eius portan-
tes, 14 Non enim ha
bemus manentem hic
ciuitatem, sed futuram
inquirimus.
15 Per ipsum igitur
offeramus hostiam lau-
dis semper Deo, hoc est
fructum labiorum con
fitentium nomini eius,
16 Cæterum benefi-
centiæ & communica-
tionis ne obliuiscami-
ni. Talibus enim uicti-
mis placent Deo

DD 5 17 Parete

7 Memores estote eo-
rum qui præsunt uo-
bis, qui loquuti sunt
uobis sermonem Dei,
quorum imitemini fi-
dem, considerantes qui
fuerint exitus conuer-
sationis illorum,
8 Ihesus Christus he-
ri & hodie, idem est eti-
am in secula.
9 Doctrinis uariis ac
peregrinis ne circumfe-
ramini. Bonum est e-
nim gratia constabiliri
cor, non escis quæ non
profuerunt iis, qui uer-
sati sunt in illis,
10 Habemus altare
de quo non est fas ede-
re iis qui tabernaculo
deseruiunt, 11 Ani-
malium enim quorum
sanguis infertur pro pec-
cato in sancta per Pon-
tificem, horum corpo-
ra cremantur extra ca-
stra,

מזמו 7 זִכְרוּ עַל מְלַמְּדֵיכֶם
קיח הַמַגִידִים לָכֶם אֶת דְּבַר
למר יְהוָה · וְהַבִּיטוּ עַל סוֹ
נגר סוֹפָם · וּלְכוּ בְּעִקְבֵי אֱמ
אֱמוּנָתָם:
ספסף 8 יְהוֹשֻׁעַ. מָשִׁיחַ · ה
תְּמוֹל וְהַיּוֹם · וְגַם ה
הוּא עֲדֵי עַד.
9 אַל תַּנִיחוּ לַעֲשׂוֹת
אֶתְכֶם בִּבְמָה מִינֵי תּוֹרַת
תּוֹעִים · כִּי זֶה הוּא
דָּבָר הַטּוֹב · שֶׁתְּאַמְּצוּ ל
לְבַבְכֶם · לָזֶה שֶׁאִירַע לָכֶם
תּוֹךְ חֶסֶד וְלֹא בַּעֲבוּר מ
אוֹ תוס מְזוֹנוֹת · מֵזֶה אֵין לָנוּ
שָׂכָר · אִם אַתָּה רוֹצֶה ב
בָּזֶה לַעֲבוֹד אֶת אֱלֹהִים
10 יֵשׁ לָנוּ מִזְבֵּחַ ו
וְאֵין לָהֶם רְשׁוּת לֶאֱכוֹל
לְאוֹתָם הַמְשָׁרְתִים אֶת
ויקרא ד הָאוֹהֶל:
11 כִּי אוֹתָהּ דָם שֶׁל
בְּהֵמוֹת שֶׁנִּשָּׂא כ״ג בַּמ
בְּמִקְדָּשׁ לְכַפֵּר עַל העו
הָעֲוֹנוֹת נִשְׂרְפוּ בְּשָׂרָם
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה:

12 Quapropter

2 ואל תשכחו ללון ראשית
את האורחים בגריב יח יט
לכי כי בעבור אותו ח לון
הרבר חיו בקצתם של
עלנו את המלאכים כ
בלי ידיעה׃
3 זכרו את האסורים
כמו אותם שאסרו כמו
אתם׃ ואותם שסבלו צ
צרות כמו אתם׃ כי גם
אתם מאותם אבני ה
הגוף׃
4 הזיווג יש לבאר אבר
בעיני כל אדם׃ וגם גוף
המיטה של זיווג בלי דרג
ליכלוך אבל הזנאים
והמנאפים ישפוט א זרן
אלהים׃ באף
5 אבל דרכיכם יהא שפט
בלי כיל׃ ותשבעו בה
בחלקיכם כי הוא אמר
לא ירפך ולא יעזבך׃
6 על זה שאנו רש רבריל
רשאין לאמור יהוה לי א
בעוזרי לא אירא מה
יעשה לי אדם׃

2 Hoſpitalitatis ne ſitis immemores, per hanc enim quidam inſcientes exceperunt angelos hoſpitio,
3 Memores eſtote uinctorum, tanquam una cum illis uincti, eorum qui affliguntur, ueluti ipſi quoque uerſantes in corpore.
4 Honorabile eſt inter omnes coniugium, & cubile impollutum. Scortatores autem & adulteros iudicabit deus,
5 Sint mores alieni ab auaritia, contenti ijs quæ adſunt, ſiquidem ipſe dixit, Non te deſero neque derelinquo,
6 ut fidentes dicamus: Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo.

DD 4 7 Memores

26 Cuius uox tum
concussit terrram, at
nunc denunciauit di-
cens, Adhuc semel ego
cõcutio, non modo ter-
ram, uerumetiam cœ-
lum, 27 Porrò illud
quod dicit, Adhuc se-
mel significat eorũ quæ
concutiuntur translati-
onem, utpote quæ fa-
cta sint, ut maneant ea
quæ non cõcutiuntur.
28 Quapropter Re-
gnum assumẽtes quod
concuti non possit, ha-
beamus gratiã per quã
ita colamus Deum, ut
illi placeamus, cum re-
uerentia & religione,
Etenim Deus noster cõ
sumens ignis est.

CAP. XIII.

FRaterna charitas
maneat,

26 אֲשֶׁר קוֹלוֹ בְּאוֹתוֹ | רעש
זְמַן רָעֲשָׁה הָאָרֶץ׳ וְהִנֵּה | חגי ב
עַתָּה הִבְטִיחַ וְאָמַר׳ עוֹד
פַּעַם אַחַת אֲנִי מַרְעִישׁ
לֹא לְבַד הָאָרֶץ׳ אֶלָּא א
אַף גַּם הַשָּׁמַיִם׃
28 אֲבַל בְּאוֹמְרוֹ ע
עוֹד פַּעַם אַחַת׳ יִרְאֶה כ
בַּיִת לֵאמוֹר שֶׁאוֹתוֹ א
הַמִּתְנוֹעֵעַ יִשְׁתַּנֶּה כְּמוֹ ב
בִּנְיָן׳ עַל שֶׁיְּקַיֵּם זֶה
שֶׁלֹּא מִתְנוֹעֵעַ׃
28 לָכֵן אֲנוּ מְקַבְּלִים
מַלְכוּת שֶׁלֹּא תָנוּעַ׳ וי
וְיֵשׁ לָנוּ חֶסֶד׳ תּוֹךְ אוֹ
אוֹתוֹ׳ שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לַעֲבוֹד
אֶת אֱלֹהִים לִרְצוֹנֵנוּ בת
בְּתַרְבּוּת וּבְיִרְאָה׳ כִּי הַ | דברים ד
אֱלֹהֵינוּ אֵשׁ אֹכְלָה׃ | אבל

פֶּרֶק יג | חרף

1 אַהֲבַת שֶׁל אַחִים | קרב
תְּחַזְּקוּ בְּקִרְבְּכֶם׃
2 וְאַל

2 Hospitalita-

21 וְהַחֲרָדָה הָיְתָה הַמּוֹרְאָה שמו
אָר אֲשֶׁר אָמַר מֹשֶׁה א יט
אֲנִי מָלֵא חֲרָדָה וְרַעַד׃ חרד
22 רַק בָּאתֶם אֶל ה רעד
הַר צִיּוֹן וְאֶל מָקוֹם א
אֱלֹהִים חַיִּים אֶל יר
ירוּשָׁלַיִם הַשָּׁמַיִמִים
וְאֶל רִיבּוּי כַּמָּה רְבָבוֹת
מַלְאָכִים׃
23 וְאֶל קְהַל הַבְּכוֹרִים רבב
הַכְּתוּבִית בַּשָּׁמַיִם וְאֶל בכור
אֱלֹהִים הַשּׁוֹפֵט כָּל הָא
הָאָרֶץ וְאֶל רוּחוֹת הַצ
הַצַּדִּיקִים הַתְּמִימִים׃
24 וְאֶל הָאֶמְצָעִי שֶׁל
בְּרִית חֲדָשָׁה יְהוֹשֻׁעַ ו
וְאֶל דַּם הַהַזָּאָה אֲשֶׁר
מְדַבֵּר יוֹתֵר טוֹב מֵאוֹתוֹ ראשיתו
שֶׁל הֶבֶל׃ 25 הַבִּיטוּ מרד
וּרְאוּ שֶׁאַל תִּמְרְדוּ לֹא
לְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם
עִמָּכֶם כִּי כַּאֲשֶׁר הֵם לֹא
יוּכְלוּ לָנוּס אוֹתָם הַמ
הַמּוֹרְדִים בְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר
עַל הָאָרֶץ כָּשׁ אֲנַחְנוּ מ
מַעֲשִׂים בְּשֶׁאֲנַחְנוּ מוֹ
מִן הַשָּׁמַיִם׃

21 & adeò terribile erat uisum quod apparebat, Moses dixit. Expauefactus sum ac tremebundus: 22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei uiuentis, Hierusalem cœlestẽ, & ad innumerabilium angelorũ cœtũ, 23 & ad concionẽ primogenitorum, qui cõscripti sunt in cœlis, & ad iudicem uniuersorũ Deum, & ad spiritus iustorum perfectorũ, 24 & ad Noui Testamenti cõciliatorem Ihesum, & ad sanguinem aspersionis, meliora loquẽtem quã loquebatur sanguis Abel. 25 Videte ne aspernemini eum qui loquitur: Nam si illi non effugerunt, qui auersabãtur eum qui loquebatur in terra, multo magis nos, si eũ qui de cœlis est auersemur,

16 ne quis scortator aut prophanus uelut Esau, qui unico edulio permutauit ius primogeniti.

17 Scitis enim quod & postea quum uellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatus sit. Non enim reperit pœnitentiæ locum, tãetsi cum lachrymis quæsiuisset eam.

18 Non enim accessistis ad contactũ montem, & incẽsum ignem, ac turbinem & caliginem & procellam,

19 Tubæq; sonitum & uocem uerborum, quam qui audierãt deprecati sunt, ne his adiungeretur oratio.

20 Non enim ferebant quod edicebatur. Si bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur,

21 & adeo

16 ושלא יהיה אחד
מכם זנאי או רשע ב
כמו עשו שמוכר בש
בשביל מזון אחת את
בכורתו׃
בראשית 17 אבל דעו שבסוף
כז כשרצה לירש את הב
דנן הברכה היה מנודה כי
צרד לא מצא מקום לתשובה
אעפ בדמעותו׃
שבקשה 18 כי לא באתם אל
חרר ההר שיכלתם ליגע וב
בחת ובוער באש וגם אל
הבהלות וחושך ורוח ס
סערה׃
חצר 19 גם לא אל קול
טרב החצצרות ואל קולות
הדברים איזה שמסרבי
אותם השומעים על ש
שלא נאמר הדיבור ה
להם׃
20 כי לא יוכלו ל
לסבול מה שצוה וכל ב
בהמה אשר תגע בהר
סקל יסקל או ירה
יירה בחצו׃

והחרה

11 אבל כל תוכחת ב
בהיותה בהוייתה איננה
נראת אותנו שמחה רק
דבר יגון אבל אחר כ ת
תתן מנוחה פירות
של הצדקה לאותם ש
שהורגלו בתוכחה מש
משום הבו חזקו:
ישעי ת' 12 שובו ידים הר
רפת רפות וברכים כשלות:
ברך 13 והדריכו ברגליכם
כשר דרך הישר על שלא י
יהיה אחר מכם נכשל
מדרך כמו צולע רק
כשב הרבה יהיה יותר בריא:
צלע 14 רדפו אחר השל
השלום עם כל בני א
אדם ואת הקדושה כי
בלאו הכי לא יראה ש
שום אדם את ה':
15 ראו על אלה שלא
יהיה אחד מכם שאחר
את חסדי אלהים ויש לא
יהיה בכם שורש פרה
ראש ולענה וישרוך מ
מריבה ורבים אותם יד
יטמאו:

11 Omnis autem ca-
stigatio in præsens qui-
dem, non uidetur esse
gaudij, sed molestiæ, At
postea fructum tran-
quillum iusticiæ reddet
ijs, qui per illam fuerint
exercitati,
12 Quapropter ma-
nus remissas & genua
soluta surgite, 13 & fa
cite ut recti sint gressus
pedibus uestris, ne clau
dicatio aberret à uia,
immo sanetur potius,
14 Pacem sectemini
cum omnibus, & sancti
moniam, sine qua ne-
mo uidebit dominum,
15 Curam agentes, ne
quis sit qui deficiat à
gratia Dei, ne qua ra-
dix amarulentiæ sup-
pullulans obturbet, &
per hanc inquinentur
multi,

DD 2 16 ne-

5 & obliti estis exhor
tatiōis, quæ uobis tanꝗ̃
filijs loquitur : Fili mi
ne neglexeris correptio
nem domini, neq; defi-
cias cum ab eo argue-
ris. 6 Quem enim di
ligit dominus, corripit:
flagellat autem omnē fi
lium quem recipit.
7 Si castigationē su-
stinetis, ueluti filijs uo-
bis offert se deus. Quis
enim est filius quē non
castigat pater? 8 Quod
si alieni estis à castigatio
ne, cui? participes sunt
omnes, igitur spurij e-
stis, non filij. 9 Itaq;
cum carnis nostræ pa-
tres habuerimus casti-
gatores, & reueriti su-
mus illos, an non mul-
to magis subijciemur
patri spirituū, & uiue-
mus? 10 Atq; illi qui-
dem ad paucos dies pro
arbitratu suo nos eru-
diebāt: hic autē ad com
modū nostrū in hoc ut
impartiat nobis sancti-
moniā suam.

5 ושכחתם מחרה את בצח
התנחמותי אשר דיבר לכם בהם
כמו לחבגים׳ כיצר בני
אל תחשוב בקלות את
מוסר אלהים ואל תמ
תמאס כשהוא מיסרך:
6 כי את אשר יאהב
יוכיחי ה׳ והל בן ש יבח
שמקבב ילקלדו:
7 ואם סבלתם חמ
המוסר׳ אז יפקוד יתה
אתכם כמו בנים׳ ואיה
זא יש בן שלא ייסתהו
אביו: 8 והנה אם יש ישר
כם אתם בלא מוסת אין
אתם בנים לה׳ רק מ
ממזרים ולא בנים:
9 גם בשהיה לנו א
אבות של בשרינו׳ חי
לנו לתהבות וליראה׳ בש
שיש לנו כמה פעמים
יותר לתכניע תחת יד בנפ
אב רוחנית על אשר ב
נחיה: 10 ואבל הם ה
היכחו אותנו מעט ימ
ימים לפי מחשבותם א
אבל זה לטוב לנו על
אשר נשיגו קדושתו:

פרק יב

1 כי מאשר אנחנו נס
בסובבונו בכמה וכמה
רבוי העדות צריך לנו
להניח כל המשאות כ
כלם יחדיו עם כל הח
חטאה אשר מאוד בלי פירוד
פירוד לנו דבקה ויש דבק
לנו לרוץ בתוך עצות ב
במלחמה שנטרר לנו:
2 ולראות על יהושע
אשר הוא מתחיל וגומר
את האמונה שהיה בש
בשמחה סובל הייסורי
בענוה ולא היה חושב
החרפה כלום וישב לי
לימין על כסא האלהי:
3 לכן תזכירהו שסבל
כמה וכמה אמרות הר
הרפיות כנגדו מהה
מחטאים שלא תיעפו עיף
ברוחכם ועזבתם אותו: עזב
4 כי עדיין לא ת
תעמדתם עד הדם על
הנצחון כנגד החטאה:

ושכחתם

CAP. XII.

PRoinde nos quoque, cum tanta simus septi nube testium, deposito onere omni, & tenaciter inhærente peccato, per tolerantiam curramus in proposito nobis certamine
2 respicientes ad fidei ducem, & consummatorē Ihesum, qui proposito sibi gaudio pertulit crucem ignominia contempta, & ad dextrā throni Dei consedit.
3 Reputate em̄ quod is talem sustinuerit à peccatoribus aduersus se contradictionem: ne defatigemini, animis defecti.

4 Nondum usq; ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes,

36 Alij rursus ludibrijs & flagris explorati sunt, insuper & uincu lis & carcere,
37 lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt, oberrarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, pressi, afflicti,
38 quibus indignus erat mundus, in desertis errãtes, & mõtibus, ac speluncis, & cauernis terræ,
39 Atque omnes hi testimonium promeriti per fidem, non acceperant promissionem,
40 quod deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne sine nobis consummarentur.

CAP.

36 ויש מקצתם שק
רצע שקבלו חרפה ומכות ד
קשר רצועתי לות גם נקשרו
עה״ במוסרות בסהרן
גדר 37 אשר נסקלו ונ
דקר ונגזרו לגזרים ונדקרו
בחרבי הם הלכו אנא ו
ואנא במלבושי עורות
שעירי צאן העזים בה
בחוסר ובצרות:
38 ובניגון לזה שאין
גר העולם ראוי להם והלכו
נסי בגרות במדברי על הה
צור הרים בנקרת הצורים
ובנקבי הארץ:
39 וכל אלה השיגו
עדות בעבור האמנה ולא
קבלו את ההבטחה:
40 משום שאלהים
חכמית דבר מה הטובה
יותר בשבילינו כדי
שלא יגמרו ב
בלעדינו:

פרק

31 בעבור האמנה ה
היתה הזונה רחב מינה
אובדת עם אותם שא
שאינם מאמינים · כש
כשלקחה בשלום את ה
המרגלים בביתה׃
32 ומה יש לי לא
מאמור עוד כי העת
לי קצרה אם אני רוצה
לספר מגדעון ומברק שופטים ז
ומשמשון ומיפתח. ומ שופטים
ומדוד ומשמואל דמ ד
ומהנביאים׃ יד בא
33 אשר בבשו ע״י שמואל
האמנה ממלכות ופעלו ב יז
את צדקה והשיגו את א יב
ההבטחות אשר את גר
גרונות האריות סגרו׃
34 ואת כח האש כבו רניאל
ומחדוד חרב פלטו והיו יד ג
חוזרים לכחם מחליות מלכים
היו גבורים במלחמה ג יש
השיבו אחור את מחנות חלת
צבאות הנכריים׃ לחם
35 הנשים לקחו את
בעליהן הקמים מן ה
המתים · מקצתם נהרגו ולא לקחו להם גאולה ע״
ש״ישיגו הטובה גדולה ויותרו׃

31 Per fidē Raab meretrix non perijt unà cũ
ijs qui non obedierant,
quum excepiſſet hoſpitio exploratores, pacifice.
32 & quid præterea loquor? deficiet em̃
me tẽpus cõmemorantem de Gedeone, de Barack, & Sampſone, &
Hiephthaê, nec non Dauid & Samuele, ac Prophetis,
33 qui per fidẽ expugnauerũt Regna, operati ſunt iuſticiã, aſſequuti ſunt promiſſiones, occluſerunt ora leonũ,
34 extinxerũt uim ignis, effugerũt acies gladij ualidi. facti ſunt ex imbecilitate, effecti ſunt robuſti in bello, incurſiones anteuerterunt exterorũ.
35 Mulieres acceperũt ex reſurrectione mortuos ſuos. Alij uero diſtenti ſunt, aſpernati redẽptionẽ, ut potiorem ſortirentur reſurrectionem.

26 Maiores arbitra-
tus diuitias probrum
Christi, quàm Aegypti
orum thesauros. Respe-
ctum enim habebat re-
munerationis.
27 per fidem reliquit
Aegyptum, haud ueri-
tus ferociam regis, per-
inde enim quasi uidis-
set eum qui est inuisibi-
lis, ita obturauit.
28 Per fidem fecit pa-
scha & effusionem san-
guinis, ne is qui peri-
mebat primogenita, tã-
geret ipsos.
29 Per fidem transie-
runt Rubrum mare, ue-
luti per siccam terram,
quod quum tentassent
Aegyptij, absorpti sũt.
30 Per fidem Mœnia
Iericho conciderunt,
circumdata ad dies se-
ptem.

31 Per fidem

26 כי יחשב את חר
חרפת המשיח היותר
גדולה מאוצרות של מ
מצרים, בכלל הוא יהיה
רואה לגמולות:
27 בעבור האמונה פ
ברח משה ממצרים ולא שמות ב׳
היה ירא מפני חרון ה ורח
המלך כי היה כך וכך
קיים במחשבתו באילו
ראה אותו אשר בלתי
נראה: 28 בעבור ה שמות
האמונה חגג הוא הפסח יב
והזאת הדם משום שא
שאותו שחבה בכורי
מצרים לא יכה אותם־
29 בעבור האמונה ה
הלכו תוך ים סוף כמו
ביבשה ובאשר מנסים
את דבר הזה הנה נטבעו
30 בעבור האמונה נ
נפלו החומות יריחו
אחר שסבבו אותה שב
שבעת ימים:

בעבור

16 וזכר שביד אלהים
להחיות זרע גם ממתים
לכן תחזירהו לריציון
בתקומת במתים:
20 בעבור האמונה ב
ברך יצחק מדברי העת
בראשית העתידים את יעקב ואת
כז עשו: 21 בעבור האמונה
עתר ברך יעקב ביום מותו
את שני בני יוסף וי
בראשית וישתחוה לראש שבטו:
מח 22 בעבור האמונה ו
שחת ויבר יוסף ביום מותו
מיציאת בני ישראל ו
בראשית וצוה מעצמותיו:
נ 23 בעבור האמונה ה
היה משה כשנולד צפון
שמות ב שלשה ירחים: מאבותיו
ירח כי ראו שהוא ילד יפה
ולא יראו ממצות המלך:
24 בעבור האמונה לא
ירצה משה שיקרא בן
של בת פרעה בהגדל:
שמות ב' 25 אשר יותר יבחר
לסבול עם העם האלהים
את הצרות רעות וגד
וגדול לה ממשתמש בתועלות ומגיוותו:

19 qum illud secum perpendisset, deum uel á mortuis excitare posse, unde illum etiã resur rection is typo reduxit
20 Per fidem de futuris benedixit Isaac filio Iaacob, & Esau, 21 Per fidem Iaacob moriens, singulis filijs Ioseph benedixit, et adorauit uestigiũ uirgę illi9, 22 Per fidem Ioseph moriens, de egressione filiorũ Israel meminit, deq; ossibus suis mandauit.
23 Per fidẽ quum natus esset Moses, occultatus est menses tres à parẽtibus suis, propterea quod uiderent elegantem puellum, nec ueriti sunt edictum regis.
24 Per fidẽ Moses iã grandis renuit uocari filius filiæ Pharaonis,
25 potius eligẽs simul malis affici cũ populo dei, quã tẽporarijs peccati commodis frui.

26 Maiores

13 Iuxta fidem mor-
tui sunt hi omnes, cum
nõ accepissent promis-
siones, sed procul eas
uidissent, & credidis-
sent, salutassentq́;, & cõ-
fessi fuissen t se hospi-
tes atque aduenas esse
in terra, 14 Nam hęc
qui dicunt, declarant se
patriam inquirere.
15 Et si illius quidem
memores fuissent, un-
de fuerant profecti, ha-
bebant oportunitatem
reuertendi. 16 Nunc
autem expetunt melio-
rem, hoc est, cœlestem.
Quapropter non eru-
bescit ipse Deus uocari
Deus illorum. Paraue-
rat enim illis ciuitatẽ.
17 Per fidem obtu-
lit Abraham Isaac, qũ
tentaretur, & unigeni-
tũ obtulit, in quo pro-
missiones acceperunt,
18 ad quem dictum
fuerat: In Isaac uocabi-
tur tibi semen,

13 כל אילו מתו באמנתי
ולא קבלו את הטבתחת
הס. שראו אותה מרחוק
והאמינו וספקו בזת׳
והודו שהם אורחים ו
וגרים בארץ:
ידה 14 כי אותם שאו
ארה שאומרים זאת העירו
בראשית בזה שמבקשים ארץ ה
מז נבא: 15 ואם היו מו
מזכירים האותה שיצאו
ממנה היה להם עת לה
לחזור מזיבן שיצאו:
16 והנה נא הם מ
מבקשים ליותבה היותר
הפרש לחשמימית׳ על
פרס כן לא בוש אלהים מ
מלהקרא אלהיהם׳ כי ה
הוא הכין להם עיר:
17 בעבור האמונה ה
הקריב אברהם את יצחק
בראשית כאשר היה מנוסה׳ ונתן
כב את בנו יחידו׳ במי ש
קיבל את הבטחה:
18 אל מי נאמר כי ב
ביצחק יקרא לך זרע:
וזבר

17 quum

8 בעבור האמונה צ
בראשית ציית אברהם כשנקרא
יב ללך בארץ שיהיה לו ל
לירושה ויצא ולא ידע
לאיזה מקום שילך:

9 בעבור האמונה היה
גר בארץ שהבטיח לו·
כמו בארץ נכריה. וי
וישב באהלים· עם
יצחק ויעקב· הנוחלים
כמו בן באותו ההבטחה:

10 כי הוא היה מצ
מצפה על עיר· שיש לה
יסוד אשר בנאי ויוצר
שלה הוא אלהים:

11 בעבור האמונה ק בנז
רמשית קבלה גם שרה כח ער
בא שהיתה הרה· ויולדה יו
יותר מעת זקנתה כי
היא חשבה אותו נאמן
מי שהבטיח לה:

12 ולכן ישנו גם מ
מאחד· אע״פ שהוא גוף
של מות· רבים נולדו
ממנו בכוכבי השמים·
ברתשית וכחול אשר על שפת הי׳
פב אשר לא יספר:

8 P r fidem appellatus Abrahā obedijt, ut exiret in locum quem accepturus erat in hæreditatē, & nesciuit exiens: quo esset uenturus.

9 Per fidem cōmigrauit in terram promissionis, ueluti peregrinā, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectauerat eñ habentem fundamenta ciuitatem, cuius opifex & conditor est Deus.

11 Per fidē & ipsa Sara uim ad concipiendū semen accepit, ac præter ætatis rationem peperit, Quod fidelē iudicaret eū qui ꝓmiserat.

12 Quapropter & ex uno, eoq; cum annis effœto, ꝓgnati sunt multi tāto numero, quanto sunt stellæ cœli, & uelut arena quę est iuxta marginē maris innumerabilis.

13 Iuxta

5 Per fidē Enoch fuit
translatus, ne uideret
mortem, nec fuit inuen
tus, propterea q̊d tran-
ſtulerat illum deus: pri-
uſquam enim transfer-
retur, teſtimonium me-
ruerat, quod placuiſſet
Deo.
6 Atqui ſine fi-
de fieri non poteſt ut
quis illi placeat. Nam
qui accedit ad Deum,
hunc credere oportet
eſſe Deum, & eſſe remu
neratorem quærētibus
ſe.
7 Per fidē admo-
nitus oraculo Noah, ea
quæ nondum uideban
tur, ueritus, apparauit
arcam ad ſalutē domus
ſuæ, per quam arcam
condemnauit mūdum,
& eius quæ ſecundum
fidem eſt iuſticia factus
eſt hæres.

5 בעבור האמונה ל
לקח אלהים את חנוך כ
כדי שלא יראה המות׃
ולא נמצא כי לקח אותו
אלהים׃ כי קודם שלקח
אותו׃ היה לו עדות׃ ש
שהשי״ חפץ בו׃ כמו ש
שאמר ויתהלך חנוך את
האלהים אבל בלא אמ
אמונה אי אפשר להיות
שום אדם מקובל לפני
אלהים׃
6 כי מי שירצה לבא
לאלהים הוא צריך לה
להאמין שיש אלהים׃
ושלכל הדורשים אותו
הוא גומלם׃
7 בעבור האמונה כ
כיבר נח את האלהים׃
ובנה את התיבה ל׃
לישועת ביתו׃ כשקיבל ישע
ציווי מאלהים׃ מאותו תבה
דבר שעדיין לא נראייתי
תוך אותה היה מאבר
את העולם׃ ויורש את הצדקה הבאה בעבור ה
האמונה׃

8 Per fidem

36 כי אין אנחנו מ אבר
מנסוגי אחורי וההולכים
לאבדן רק מהאמינים· :ע״ם
בדי להציל הנשמה:

פרק יא

1 הנה האמונה היא
עיקר הדברים הנבטחי
וראית הדברים הארתם
שאינם נראים:
2 אשר בעבורה חסד
הקדמונים מצאו עדות:
3 בעבור האמונה מא
מבינים אנחנו שהעולם
נעשה הוך דברי אלהים
שכל שנבראה מאין יש: ראשי׳ה׳
4 בעבור האמונה של
הבל היה קרבנו גדול
ומקובל לפני האלהים
י תר משל קין· על יד
אותו השיג עדות שצדיק
הוא כאשר העיד
ממתנתו ועי׳ אותו הוא
מת אמנם מדבר עד
עתה:

בעבור

39 At nos non ſu-
mus, qui ſubducamus
nos in perditionem, ſed
ad fidem pertinemus
in acquiſitionē animæ.

CAP. XI.

EST autem fides ea-
rum rerũ quę ſpe-
rantur ſubſtantia,
argumentũ eorum quę
non uidentur. 2 Per
hãc enim teſtimonium
meruerunt ſeniores.
3 per fidem intelligi-
mus perfecta fuiſſe ſęcu
la uerbo Dei, ut ex his
quæ non apparebant
ea quæ uidentur fierēt.
4 Per fidem uberio-
rem hoſtiam Abel ob-
tulit Deo, quàm Cain,
per quam teſtimonium
meruit, Quod eſſet iu-
ſtus, teſtimonium per-
hibente de donarijs il-
lius Deo, & per hanc
adhuc mortuus loqui-
tur.

 5 Per fidem

33 partim quidē dum
& probris & pręſſuris
affecti, ſpectaculo fui-
ſtis omnib. partim dũ
conſortes ita conuerſan
tium facti eſtis, 34 Si-
quidē & afflictionum
quę ex uinculis meis cō
tigerũt, participes fui-
ſtis, & direptionē facul-
tatũ ueſtrarũ cum gau-
dio accepiſtis, ſcientes
uos habere in uobis po
tiorem ſubſtantiam in
cœlis, ac manentem.
35 Ne abieceritis igi-
tur fiduciam ueſtrā, quę
magnam habet præmij
retributionē. 36 Nam
uobis opus eſt patien-
tia, ut ubi uoluntatem
Dei peragerítis, repor-
tetis promiſſionem.
37 Adhuc em̃ perpu-
ſillũ tēporis, & qui uen-
turus eſt, ueniet & non
tardabit, 38 Iuſtus aũt
ex fide uicturus eſt, & ſi
ſe ſubduxerit, nō proba
bitur animo meo,

33 יש לאמר בראשונה
אתם סבלתם חרפה ו
וצרות במה שתהיו ל
אנש למשל בעיני כל אנשים
שתף בשנית שתהיו משתפים
לאותם שאירע להם ד
דבר כזה:
34 כי אתם היותם
בצער במוסרותי וחמס
של נכסיכם סבלתם א
בשמחה כי אתם יוד
יודעים בעצמיכם שיש
לכם נכסים יותר טובים
ונצחיים בשמים:
35 אל תשליכו בט
בטחוניכם אחרי גזיכם
כי יש לו גמול גדול:
צוח 36 אבל אתם צריכים
לחיות בעת סבלנים על
סבל אשר אתם עושים ר
רצונו של האלהים ת
תקבלו את ההבטחה:
בטח 37 כי יש עוד זמן מ
מועט שיבוא מי שיבא
חבקוק ולא יאחר:
ב׳ 38 אבל צדיק באמונתו
בשג יחיה ומי שישוג אחור באותו לא רצתה נפשי:

39 At nos

27 רק לצפות בחלת צפת
המשפט׳ וכח האש אשר אכל
תאכל את המורדים׃
28 כי אם שום אדם
יבצח את תורת משה׳ על דב׳ י״ז
פי שנים עדים׳ או ש
שלשה עדים מות יומת
בלי כל חמלה׃
29 אנא באת גדול ע חמל
ענש יבוא על הותו ה
האיש׳ שירמוס תחת ר
רגליו את בן אלהים׳
ויחשב את דם של ברית
חדשה טמא׳ אשר בו הוא
נקדש׳ ומבזה את רוח
החן׃ 30 כי ידענו זה בוו
שאמר לי׳ הנקם ואני דברים
אשלם אמר ה׳ ועוד פ ל״ב
פעם כי ידין ה׳ את עמו׃
31 בחלה יש לאיזה
שיפות ביד אלהים חי
חיים׃ 32 אבל זכרו אור
הימים הקדמונים׳ תא
שאתם באורים בהם כי
סבלתם מלחמה גדולת
של יסורין׃

27 sed formidabilis
quędam expectatio iu-
dicij, & ignis uehemen-
tia, qui deuoraturus est
aduersarios. 28 Qui
aspernatus fuerit legē
Mosi, absque misericor
dia, sub duobus aut tri-
bus testibus, moritur.

29 Quanto putatis
peioribus afficietur sup
plicijs, qui filium Dei
conculcarit, & sangui-
nē Testamēti ceu rē pro
phanā habuerit, p quē
fuerat sanctificatus, &
spiritum gratiæ contu-
melia affecerit?

30 Nouimus enim
eum qui dixit: Meū est
ulcisci ego rependā, di-
cit dominus, et rursum,
dominus iudicabit po-
pulum suum. 31 Hor
rendum est incidere in
manus Dei uiuentis.

32 Redeant autē uo-
bis in memoriā superio
res dies, in quibus illu-
minati ingens sustinuistis certamen afflictionum.

22 Accedamus cum
uero corde in certitudi-
ne fidei, Aſperſi cordi-
bus, ac depulſa conſci-
entia mala, & abluti cor
pore, aqua pura,
23 Teneamus con-
feſſionem ſpei, non ua-
cillantem: fidelis enim
qui promiſit: 24 &
conſideremus nos inui
cem, in hoc, ut prouoce
mus ad charitatem &
bona opera, 25 non
deſerentes aggregatio-
nem noſtri mutuam ſi-
cuti mos eſt nonnullis,
ſed adhortantes inui-
cem, idq; hoc magis, q̃d
uidetis appropinquan
tem diem.
26 Nam ſi uolentes
peccauerimus, poſt ac-
ceptam cognitionem
ueritatis, non ultra pro
peccatis eſt reliqua ho-
ſtia.

27 ſed

22 והנה יש לנו לגשת
אליו באמונת לבב ו
ובבדאית האמונה אשר נזה
אנחנו מזים בלבותינו׳ שמות
ומצלים מידיעה הרעה בד
ונרחצים בגופתינו׳ עם
מים טהורים׃
23 ויש לנו לסמוך א קוה
בידיעת התקוה בלי ספק ספק
כי הוא אמתי ונאמן ה
המבטיח אותה׃
24 וצריכים אנחנו
את עצמינו לזוחר מאד
בזה לאהבה ומעשים ט
טובים׃
25 ושלא לעזוב את
קהלתינו׳ כמו שהרגילו קהל
מקצתם׳ רק לחזר זה
את זה׳ וזה במה יותר פ
פעמים לפי מה שאתם
רואים שקרוב היום׃
26 כי אם אנחנו ח זוד
חוטאים במזיד אחר ש נבר
שקבלנו הכרת האמת לא
יש לנו מכאן והלאה ש
שום קרבן אחר בשביל
החטא׃

15 אבל זאת העיר גם
רוח הקודש כי אחר זה
שאמר למעלה:
16 כי זאת הברית א פרק ח
אשר אכרת את בית י ירמיה
ישראל אחרי הימים ה ל"א
ההם נאם ה' נתתי את
תורתי בקרבם ועל לבם
אכתבנה:
17 כי אסלח לעונם
ולחטאתם לא אזכר ע
עוד: 18 וכל מקום ש סלחי
שיש בזאת הסליחה אי תה
איננו לצורך להקריב עוד
קרבנות בשביל החטא:
19 לפיכך אחי ראחובי
מאשר שלנו רשות בזאת
לגשת אל הקדושים על
יד הדם יהושע:
20 אשר כונן לנו פן
את הדרך חדש וחי על פי מרך
הפרוכת דהיינו עם ב בשר
בשרו:
21 ומאשר לנו הכהן
הגדול בית ה' שנפקד על
בית האלהים:

15 Teſtificatur autem
nobis & ipſe ſpiritus
ſanctus, nimirum cum
prædixerit: 16 Hoc
eſt Teſtamētum, quod
condam erga illos poſt
dies illos, dicit domi-
nus, dedi leges meas in
corde illorum & in mē-
tibus illorū inſcribam
eas, 17 & peccatorum
atque iniquitatum illo
rū non recordabor am-
plius. 18 Porrò ubi
horū eſt remiſſio, non
eſt amplius oblatio pro
peccato. 19 Quum
igitur fratres habeamꝰ
libertatem adeundi in
ſancta per ſanguinem
Iheſu 20 ea uia, quam
dedicauit nobis recen-
tem ac uiuētem, per ue-
lamentum, hoc eſt, per
carnem ſuam,
21 Quūq; habeamus
ſacerdotē magnum præ
fectum domui Dei

9 Tunc dixi, ecce ad-
ſum ut faciam Deus uo
luntatem tuam: Tollit
prius, ut poſterius ſta-
tuat: 10 per quam uo
lũtatem ſanctificati ſu-
mus per oblationẽ cor-
poris Iheſu Chriſti ſe-
mel peractam.
11 & omnis quidem
ſacerdos aſſiſtit quoti-
die ſacra peragens, & e-
aſdem ſæpius offerens
hoſtias, quæ nunquam
poſſunt auferre pecca-
ta, 12 Hic uero una
pro peccatis oblata ui-
ctima, perpetuo ſedet
ad dextram Dei.
13 id quod ſupereſt
expectans, donec red-
dantur inimici ipſius
ſcabellum pedum eius.
14 Vnica enim obla
tione perfectos efficit
in perpetuum eos qui
ſanctificantur.

15 Teſti-

9 אז אמר ראת׳ אבוא
רצה לעשות אלהים רצונך׳
בזה המקום מסיר הר
הראשונה לחלקים הש
משניה׃
10 ובעבור באותו ר
רצון׳ אנחנו נקדשנו׳
במת ישוע משיח ה
הקריב בפעם אחת את
הדס גופו׃ 11 והנה יש לכל
כהן בכל יום צרוך׳ ל
להקריב ולעבוד את ע
עבודת אלהים׳ ושיעלה
הרבה׳ פעמים ממין אחד
אשר לעולם לא יוכל
לכפר על עון׃
זבח 12 אבל זה כשהקריב
אחד בשביל חטא שהוא
וגומל לעולם׳ יושב ע
עתה לימין אל׃
צבל 13 ושומר מעתה עד
אשר ישומו אויביו ה
הדום לרגליו׃
סומוקי 14 כי בקרבן אחד ה
הציא להם בלב עולמי
האותם שמקדשים׃

2 וְאִם לֹא הָיָה הַחַבָב מִין
בֶּן׳ חַמַּה חָדְלוּ לְהַקְרִיב
מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיְתָה עוֹד ש
שׁוּם יְדִיעַר וְזִכְּתוֹן שֶׁל
חֲטָאִים בְּלִבָּם הַמַקְרִיבִי׳
אִם פַּעַם אַחַת נִזְהְרוּ מ דבר
מֵחֲטָאֵיהֶ שֶׁלָּאֶם׃ טחר
3 אֶלָּא חַמָּה רַק לְזִכּוֹר
הָעֲיִנוֹת יְחֲטָאִים׃
4 כִּי אִי אֶפְשַׁר שֶׁעַ״י דיקרא
דְמֵי שׁוֹרִים וְאֵלִים ש י״ט
שֶׁיִתְכַּפְּרוּ וֹטָאִם וחע כפר
וְהָעֲוֹגִית׃
5 עַל כֵּן כְּשֶׁבָּא לְעוֹלָם
אוֹמֵר זְבַח וּמִנְחָה לֹא ח
חָפַצְתָּ׳ אֲבָל הַגּוּף כּוּנ
כּוֹנַנְתָּ לִי׃
6 עוֹלָה וְחַטָּאָה לוֹ מזמו מ׳.
שָׁאַלְתָּ׃ כון.
7 אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה א ג״ל
אֲנִי בָא כִּי בִּמְגִילַת ס
סֵפֶר כָּתוּב עָלַי לַעֲשׂוֹת
רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי׃
8 וּמַעֲלָה כַּאֲשֶׁר אָמַר
זֶבַח וּמִנְחָה עוֹלָה וְחַטָּאָה
לֹא חָפַצְתָּ וְגַם לֹא שָׁאַלְתָּ
שֶׁנִּקְרָבִים לְפִי הַתּוֹרָה׃

2 Alioqui nõne de-
ſijſſent offerri? propte-
rea quod nullã iam ha-
buiſſent conſcientiam
peccatorum, qui ſacrifi
caſſent, ac ſemel purgati
eſſent, 3 Atqui in iſtis
commemoratio fit pec
catorum quotannis,
4 Non enim poteſt
ſanguis taurorũ & hir-
corum auferre peccata.
5 Quapropter cum
ingreſſurus mundum,
dicit: Sacrificium & ob-
lationem noluiſti, Cor-
pus autẽ aptaſti mihi
6 holocautomata,
& pro peccato non cõ-
probaſti. 7 Tunc di-
xi: Ecce adſum, in capi-
te libri ſcriptum eſt de
me, ut faciam Deus uo-
luntatem tuam.
8 Superius quũ dicit,
Sacrificium, oblationẽ,
& holocautomata, & p
peccato noluiſti, neq;
comprobaſti quę iuxta
legem offeruntur,

26 alioqui oportuisset illũ sæpius passum fuisse à condito mũdo. Nũc autẽ semel sub cõsummationẽ sæculorũ: ad profligationẽ peccati, per immolationẽ sui ipsius apparuit, 27 Et quatenus illud manet homines, ut semel moriantur post hoc autem iudiciũ: 28 Ita & Christus semel oblatus, ut multorũ peccata tolleret, rursus absq; peccato conspicietur ijs qui illũ expectant in salutem.

CAP. X.

NAm lex umbrã obtinens futurorum bonorũ, nõ ipsam imaginẽ rerũ in hostijs, quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunq; potest accedẽtes perfectos reddere.

ויקרם 26 כִּי אִם הָיָה וְאֹת
יה הָיוּ יִסּוּרָיו מִתְּחִלַּת
יסר בְּרִיאַת הָעוֹלָם הַרְבֵּה
ברא פְּעָמִים וְהִנֵּה בְּסוֹף הָ
הָעוֹלָם נִרְאָה פַּעַם אַחַת
כְּמָה שֶׁהֶעֱלָה אֶת עַצְמוֹ
מֵעוֹלָם לְכַפֵּר עַל הָע
הָעֲוֹנוֹת׃
27 וּכְמוֹ שֶׁנִּגְזַר עַל
בְּנֵי אָדָם לָמוּת פַּעַם
אַחַת וְאַחֲרֵי כֵן יִהְיֶה ה
הַמִּשְׁפָּט׃
שפט 28 כְּמוֹ כֵן יֵשׁ הַקָּר
קרב הַקָּרְבָּנוֹ שֶׁל מְשִׁיחֵינוּ
בא רַק פַּעַם אַחַת לְכַפֵּר עַל
הָעֲוֹנוֹת שֶׁל רַבִּים וּב
וּבְבִיאָה שֵׁנִית יִתְרָאֶה
בְּלִי חֵטְא לְאוֹתָם שֶׁמ
צפה שֶׁמְּצַפִּים לוֹ לְהַעַ הַ ל
לִישׁוּעַת עוֹלָמִים׃

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

צור 1 כִּי מֵאֲשֶׁר הַתּוֹרָה
הִיא בְּצֵל הַטּוֹבִים הָע
הָעֲתִידִים לָבֹא וְאֵינָהּ
הָעֶצֶם שֶׁל טוֹבִים בְּעַצְמָם
תמם הִנֵּה לְעוֹלָם לֹא תוּכַל לְהָבִיא לִתְמִימוּת הַלֵּב אֶת
הַמַּקְרִיבִים בְּשָׁנָה וְשָׁנָה עוֹלוֹת מִמִּין אֶחָד׃

Alioqui

22 וּבִמְעַט כָּל דְּבָרִים
נִטְהָרִים בְּדָם לְפִי מִצְוַת מעט
הַתּוֹרָה׃ וּבְלֹא שְׁפִיכַת ד טהר
דָם׃ לֹא אֵירַע שׁוּם ב
כַּפָּרָה׃
23 לְפִיכָךְ צָרִיךְ הוּא ארע
שֶׁכָּל תַּבְנִית וְתַבְנִית ה
הָעִנְיָנִים אוֹתָם שבמ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם יִטָּהֲרוּ בִּדְבָרִים
כָּאֵלֶּה׃ אָמְנָם הַדְּבָרִים
שְׁמִימִיִּים עַצְמָם הֵמָּה
יִטָּהֲרוּ בִּזְבָחִים יוֹתֵר מוּ
טוֹבִים וּמְרֻצִּים מֵאֵלֶּה׃
24 כִּי הַמָּשִׁיחַ לֹא נִכ
נִכְנַס בְּמִקְדָּשׁ שֶׁנִּבְנָה ב
בְּיָדַיִם׃ אֵיזֶה שֶׁהוּא דמ
דְּמוּת צֶלֶם לְמַחוֹת הָא מת
הָאֲמִתִּיִּים׃ אֲבָל הוּא
בְּעַצְמוֹ נִכְנַס בַּשָּׁמַיִם׃ כ
כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה עַתָּה בַּעֲדֵינוּ
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃
25 גַּם לֹא שֶׁיַּקְרִיב
אֶת עַצְמוֹ הַרְבֵּה פְּעָמִים׃
כְּמוֹ הַכֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּכְנַס
בְּמִקְדָּשׁ וּמַקְרִיב בְּכָל שָׁנָה בְּדָם זָרוֹ

22 Et omnia ferè ſecundum legem ſanguine purificantur, & abſq; ſanguinis effuſione nō fit remiſſio. 23 Itaque neceſſe eſt ut exemplaria quidem eorum, quę ſunt in cœlis, hiſce rebus purificentur, Cæterum ipſa cœleſtia potioribus quam hæ ſint, uictimis mundentur,

24 Nam Chriſtus non ingreſſus eſt in manufacta ſancta, exemplaria uerorum, ſed in ipſum cœlum, ut appareat nunc in conſpectu Dei pro nobis,

25 Non ut ſæpius offerat ſemetipſum, quē admodum Pontifex ingreditur in ſancta ſingulis annis, per ſanguinem alienum,

16 Siquidem ubi Te
ſtamentum eſt, mors in
tercedat neceſſe eſt Te-
ſtatoris: 17 Nam Te-
ſtamentum in mortuis
ratum eſt, quandoqui-
dem nõdum ualet quũ
uiuit Teſtator.
18 Vnde ne prius qui
dem illud abſq; ſangui-
ne dedicatum fuit.
19 Quum enim Mo
ſes omne præceptũ iux
ta legem expoſuiſſet o-
mni populo; ſumpto
ſanguine uitulorum &
hircorum, cum aqua &
lana coccina & hyſſopo
ſimul & ipſum librum
& totum populum a-
ſperſit 20 dicens: Hic
eſt ſanguis Teſtamenti,
quod mandauit uobis
Deus.
21 Inſuper autem &
tabernaculũ & omnia
uaſa miniſterij aſperge-
bat ſanguine conſimi-
liter:

16 כי בכל מקום ש
שיש ברית אחת צ״לש
שיהיה המות לזה שמ
שמקיים את הברית
17 כי הברית נתק
נתקיימה תוך מיתתו
בעל הברית: ואין לו
כח כשבעלה עוד חי:
עצה 18 ומזה הענין גם
הברית הראשונה לא
הוקמה בלא דם:
עמם 16 כי ביום שסיפר
משה לעם אהל דברי
ה׳ לפי התורה׳ לקח הוא
דם של העגלים עם
מים וארגמן ואזוב׳ ו
הזה את הספר ואת
כל העם:
20 ויאמר הנה דם
משפטי הברית אשר כרת ה׳ ע
כר עמכם על כל הדברים
האלה:
21 ואת האהל ואת
גזה כל כלי של עבודת
אלהים הוא מזה אותם
כיוצא בו בדם:

22 Et omnia

21 גם לא על יד דמי
האלים והעגלים׳ רק פ
פעם אחת הוא נכנס בק
בקודש׳ ע״י דמי של דב
בנפו׳ והשתדל לנו גא
גאולת עולם:
שריע 13 ואם היה הדם הפ
הפרים והאלים׳ וגם
הדשן של פרה ארומה
שהיתה הכהן׳ מטהר את
מדבר הטמאים׳ לטהרת הגו
יט הגופנית:
14 על אחת כמה וכמה
הדם של משיחינו׳ ש
שהקריב עצמו לאלהים
על יד רוח הקודש׳ בלי
כל מום מטהר את בו
בותינו מפעלים המ
המתים׳ לעבוד לאלהי
חיים: 15 בשביל הדבר
הזה הוא נעשה לבינוני
לברית חדשה׳ כדי שמ
שמאחרי שהוציא על
יד המות את הכופר של
נחל העבירות שהיתה תחת
הברית הראשונה שהקשומים יקחו את הבטחה של נ
נחלת עולמית:

12 neq; per sanguinē
hircorū ac uitulorū, sed
per proprium sangui-
nem ingressus est semel
in sancta, æterna redem
ptione reperta, 13 Nā
si sanguis taurorum &
hircorū, & cinis iuuen-
cæ, aspergens inquina-
tos, sanctificat ad carnis
purificationem:
14 Quāto magis san
guis Christi qui per spi
ritū æternum seipsum
obtulit immaculatum
deo, purgabit conscien-
tiā uestrā à mortuarijs
operibus ad seruiendū
deo uiuenti? 15 Et ob
id Noui testamenti con
ciliator est, ut morte in-
tercedente ad redēptio
nem earum præuarica-
tionū, quæ fuerant sub
priore Testamento, ij
qui uocati sunt, pmissi-
onem accipiant æternæ
hæreditatis,

16 Siquidem

7 In secundũ autem semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro seipso & pro populi ignorantijs. 8 Illud significãte spiritu sancto nondũ manifestatã esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo cõsistente, 9 quæ erat similitudo pro tempore tum præsente, in quo dona sacrificiaq́ offerũtur, quæ non possunt iuxta conscientiã perfectum reddere cultorẽ, 10 in cibis dumtaxat & potionibus, & diuersis oblationibus, ac iustificationibus carnis, usq́ ad tẽpus correctionis imposita. 11 At Christus accedẽs põtifex futurorũ bonorũ, p maius & pfectius tabernaculum non manufactum, hoc est, non huius structuræ

בלח 7 אבל באוהל מועד
אחל הפנימי נכנס כ״ג רק
פנח פעם אחת בשנה׳ ולא
שמוהל בלא דם אשר מקריב ב
ויקרא בעדו׳ וגם על שגגת ח
י״י העם׃ 8 ובזה נרמז
פיגע״י רוח הקודש׳ שעדיין
עוד לא נגלה דרך הקדושים׳
דמה כל זמן שאוהל הראשון
היה מקויים׃
6 אשר היה דמיון
של העת ההוה שבה
שבהן מקריבי׳ קורבנות
ועולות׳ אשר אין בידם
לפי הדעת׳ להביא את
עובר עבודת אלהים׃
10 לתמימות הלב׳
דין בזונות לבד ובמשקה׳
שקה ובכמה מיני טבילות׳
גיף ובכמה קדישות היצ
היצוניות של הגוף׳ ש
שנצטוו עד זמן ביאת
התשובה׃ 11 אבל המשיח
בא להיות כהן גדול
ישעי׳ לטובות העתידות׳ שבא
ל ג באוהל שגדול ויותר בתמימות מהראשון׳ שלא
נעשה בידי׳ והוא זה שלא נבנה בבנין באותו בנין׃

12 neq;

2 כִּי הוּקַם אוֹהֶל הר
הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּתוֹכוֹ הָיְתָה הָיָה
הַמְּנוֹרָה וְהַשּׁוּלְחָן וְלֶחֶם שמות
הַפָּנִים׃ וְזֹאת נִקְרֵאת ה כ״ה
הַקֹּדֶשׁ׃ ויבא כ׳ו
3 אֲבָל אַחֲרֵי פָּרֹכֶת עוח
הַשֵּׁנִית הָיְתָה הָאוֹהֶל ה
הַנִּקְרָא קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
4 אֵיזֶה שֶׁהָיְתָה בת חתה
בְּתוֹכוֹ מַחְתַּת הַזָּהָב׃ וא שמות
וַאֲרוֹן הַבְּרִית מְצוּפֶּה כ כ׳ת
כּוּלּוֹ בְּזָהָב שֶׁהָיָה בת
בְּתוֹכוֹ דְּלִי הַזָּהָב עִם ה
הַמָּן׃ וּמַטֵּה אַהֲרֹן אֲשֶׁר מדבר י״ז
פָּרַח׃ וּשְׁנֵי לוּחוֹת׃ שמות מ׳
5 וּמִלְמַעְלָה הָיוּ הכ כרב
הַכְּרוּבִים דִּצְבָאוֹת הפר צבא
הַפְּרוּשִׂים מִמַּעַל לַכַּפּוֹרֶת
מֵאוֹתוֹ הָעִנְיָן אֵין אָנוּ
צְרִיכִים עַכְשָׁיו לְדַבֵּר ב
בִּפְרָט׃
6 וּבַאֲשֶׁר הָיָה זאת מדבר כ׳ח
מוּכָן׃ הָלְכוּ הַכֹּהֲנִים הין
בְּכָל עֵת בְּאוֹהֶל מוֹעֵד
הַחִיצוֹן לְכַלּוֹת עֲבוֹדַת
אֱלֹהִים׃

2 Siquidem taberna-
culum factum fuit pri-
mum, in quo erāt & Lu
cernæ, & mensa, & pro-
positio panum, quam
uocant sancta.
3 Post
secūdum autem uelum
erat tabernaculū quod
uocatur sanctū sancto-
rum,
4 Aureum ha-
bēs thurribulum, & ar-
cam testamenti undiq;
circumtectam auro, in
qua urna aurea habens
Manna, & uirga Aha-
ron, quę germinauerat,
& tabulæ Testamenti,
5 Supra hanc autem
Cherubim gloriæ ob-
umbrantia propitiato-
rium, de quibus nunc
non est dicēdum singu-
latim.
6 His autem
ad hunc ordinatis mo-
dum, in prius quidem
tabernaculum semper
ingrediuntur sacerdo-
tes, qui sacrorum ritus
peragant:

7 In secundum

10 Istud autẽ est fœ-
dus q̊d percutiam cum
domo Israẽl, post dies il
los, dicit dominus: Da-
bo legem meam in in-
teriora eorum, & su-
per cor eorum scribam
eam, & ero eorum De-
us, ipsiq; erũt populus
meus. 11 Et non doce
bit ultra unusquisq; ꝓ-
ximum suum, & uir fra
trem suum, dicens: Co-
gnoscite dominũ, quo-
niã ipsi omnes cognos-
cent me, à minore eorũ
usq; ad maiorẽ eorum,
dicit dñs: 12 propitia
bor eĩ iniquitati eorũ
& peccati eorũ non am
plius recordabor.
13 Per hoc quod dicit
nouũ, aut quauis prius,
Porrò q̊d antiquatur &
senescit, in propinquo
est ut euanescat.

CAT. IX.

Igitur habebat qui-
dẽ etiam prius illud,
iustificationes, cultus, ac sanctum mandatum.
2 Siquidem

10 כִּי זֹאת הִיא הַב
הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת
בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיְ
הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם יְיָ הִנֵּה
נָתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם
וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה וה
וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים
וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם׃
11 וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד למד
אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת רעה
אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת יְיָ
כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמ
לְמִקְּטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם ג
נְאֻם יְיָ׃
12 כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹנָם עוה
וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכָּר ע חטא
עוֹד׃ 13 וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר
בְּרִית חֲדָשָׁה הָיָה מַזְקִין זקן
אֶת הָרִאשׁוֹנָה לִי מָה ש
שֶׁלָּבַשׁ וְזָקֵן וּבָא בַיָּמִים
הִנֵּה הוּא קָרוֹב שֶׁיִּמָּחֶה׃

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי׃

1 וְגַם בָּאֱמֶת יֵשׁ לָר
לָרִאשׁוֹנָה צְדָקוֹתֶיהָ וַע
וַעֲבוֹדַת אֱלֹהִים וְגַם קֹד
קֹדֶשׁ גּוּפָנִי׃

6 והנה בא השיג כה
כהנה שטובה יותר כ
כמה פעמים כמו שהוא
אמצעי לברית שבמה פ יגזוג
פעמים הוא טובה יותר ברת
מהראשנה אשר היא ק
קימת על הבטחות הט
הטובות מהראשונות׃

7 כי אם היתה הר
הראשונה בלא תוכחת
לא היינו צריכים לבקש
מקום לאחרת׃

8 כי הוא מוכיח או
אותם לאמר הנה ימים ירמ׳ ל״א
באים נאם ה׳ וכרתי את
בית ישראל ואת בית יה
יהודה ברית חדשה

9 לא כברית אשר כר
כרתי את אבותיהם ב
ביום החזיקי בידם לה
להוציאם מארץ מצרים
אשר המה הפרו את ב
בריתי ואנכי בדיתי בם פגר
נאם ה׳׃ כרת

6 Nunc uero hoc ex-
cellentius sortitus est sa
cerdotium, quo præ-
stantioris est Testamen
ti intercessor, quod in
præstãtioribus promis-
sis sancitum est,
7 Etenim si prius il-
lud tale fuisset, ut nihil
in eo posset repræhen-
di, haud quaquam fu-
isset secundo quæsitus
locus.
8 Nam incusans eos,
loquitur illis: Ecce dies
ueniũt, dicit dominus,
Et percutiam cum do-
mo Israël & cum domo
Iehuda fœdus nouum:
9 Non sicut fœdus
quod pepigi cum patri
bus eorum, in die quo
apprehendi manum eo
rum, ut educerem eos
de terra Aegypti, quia
ipsi dissoluerunt pactũ
meum, etiam cum ego
quasi maritus domi-
nium haberem in eos, dicit dominus.

10 Istud

CAP. VIII.

CAeterum eorum
quæ dicimus il-
lud eſt caput, q̊d
talem habemus ponti-
ficem, qui conſedit ad
dextrã throni maieſta-
tis in cœlis, 2 ſancto
rum adminiſtrator, ac
ueri tabernaculi, quod
fixit deus, & nõ homo.
3 Omnis em̃ Põtifex
ad offerendum donaria
& uictimas cõſtituitur,
unde neceſſe eſt, ut hic
etiã habeat aliquid q̊d
offerat. 4 Nã ſi eſſet
in terra, ne ſacerdos qui
dem eſſet, ubi ſunt ſacer
dotes, qui iuxta legẽ of-
ferunt donaria, 5 qui
quidẽ exemplari & um
bræ deſeruiũt cœleſtiũ,
quemadmodũ oraculo
reſpõſum eſt Moſi, quũ
eſſet abſoluturus taber
naculũ: Nã uide, inq̃t: ut
facias omnia ſecũdum
exemplar, quod oſten-
ſum eſt tibi in monte:

פֶּרֶק שְׁמִינִי

1 הִנֵּה הַזֶּה הוּא כְּלַל
כֻּלָּם שֶׁאָמַרְנוּ כֵּיצַד ש
שֶׁלָּנוּ כֹּהֵן גָּדוֹל כָּזֶה א
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב לִימִין הַשׁ
הַשְּׁכִינָה בַּשָּׁמַיִם:
2 וְיֵשׁ, פָּקִיד הַדְּבָרִים
קְדוֹשִׁים וְהַמִּקְדָּשׁ הָאֲמִתִּי
שֶׁהֱקִימוֹ הָאֱלֹהִים וְלֹא
בֶּן אָדָם:
3 כִּי כָּל כ״ג נִתְמַנֶּה ל
לְהַקְרִיב מַתָּנוֹת וְעוֹלוֹת
ע״כ הוּא צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה גַם
לָזֶה שֶׁיַּקְרִיב דָּבָר מַה שֶׁי
שֶׁיַּקְרִיבוֹ:
4 וְהִנֵּה אִם הָיָה ה
הֲוָיָתוֹ בָּאָרֶץ לֹא הָיָה
כֹּהֵן מֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ שָׁם כה
כֹּהֲנִים הַמַּקְרִיבִים קו
קָרְבָּנוֹת לְפִי הַתּוֹרָה:
5 אֲשֶׁר הֵמָּה דִּמְיוֹן ו
וּמָשָׁל שֶׁל דְּבָרִים שמ
שְׁמֵימִיִּים כְּמוֹ נֶאֱמַר ל
ממֹשֶׁה עַל פִּי בַּת קוֹל.
בְּיוֹם שֶׁלּוֹ עָתִיד לְהַשְׁלִים
אֶת אֹהֶל מוֹעֵד כִּי אָמַר
אֵלָיו רְאֵה שֶׁתַּעֲשֶׂה כָּל דְּבָרִים כֻּלָּם כְּתַבְנִיתָם שֶׁר
שֶׁרָאִיתָ בָּהָר:

25 שמתוך הוה יכול
לחרשיע בתשלום אילו בוזמור
אשר כתוכו באים לא ק׳ג
לאלהים והוא חי יתמיר
ומתפלל בערם׃
26 אן ראוי לה כלל
לחיות תענו כוהן גרול ב
כזח׳ שהוא. חסיד ונקי
ובלי במום׳ ונפרד מ
מהחטאים ׳ ונבח מה
מהשמים׃
27 אשר אין מירי י
יום יום׳ צורך כמו לכ
לכהנים אותם הגרולים ויקרא
בראשונה להקריב קרבן ט׳
בעדו׳ ואחר כ בעד כל
קהל ישראל׳ וזה עשה
כשמביא פעם אחת את
עצמו לקרבן׃
28 כי התורה עושה
את בני האדם לכוהנים׳
אשר משועבדי׳ לחלשות
אבל דבר השבועה׳ אשר
היה על התורה העמיר
והקים אתה בן.אלהים
להיות לעולם נשלם׃

25 Vnde & saluos fa-
cere ad plenum potest,
qui per ipsum adeunt
deum, semper uiuens,
ad hoc ut interpellet ꝓ
illis. 26 Talis enim
decebat ut esset nobis
Pontifex, Pius, inno-
cens, impollutus, segre
gatus à peccatoribus,
& sublimior cœlis fa-
ctus. 27 Cui non sit
quotidie necesse, quem
admodum illis ponti-
ficibus, prius pro pro-
prijs peccatis uictimas
offerre, deinde pro pec-
catis populi, Nam id fe
cit semel, quum semet-
ipsum obtulit.
28 Siquidem lex ho-
mines constituit Pon-
tifices, habentes infir-
mitatem. Porrò sermo
iusiurandi qui supra le-
gem fuit, filium consti-
tuit in æternum consu-
matum.

CAP.

19 Nam nihil ad per-
fectionem adduxit lex,
uerũ erat introductio
ad potiorem ſpem, per
quã appropinquamus
Deo. 20 Atq; hoc po
tiorem, quod non abſq;
iureiurando res acta ſit.
Nam illi quidem citra
iuſiurãdum ſacerdotes
facti ſunt, 21 hic uero
cum iureiurando, per e-
um qui dixit ad illum:
Iurauit dominus & nõ
pœnitebit eum, Tu es
ſacerdos inæternum ſe-
cundum ordinem Mel-
chizedek. 22 Tanto
potentioris Teſtamen-
ti ſponſor factus eſt Ihe
ſus, 23 & illi quidem
plures facti fuerunt ſa-
cerdotes: propterea q̊d
per mortem non ſine-
rentur permanere.
24 At hic quod idem
manet inęternum, per-
petuum habet ſacerdo-
tium.

19 כי קיים לנו׳ שה
שהתורה אינה מביאה ל
לתשלומיו אשר היא ל
לבד איזו ביאה יותר
נמרצת שבאמצעותה אנ
אנחנו נוגשים לאלהים
20 והיא מפני הדבר
הזה יותר ביותר נמרצת׳
שהענין לא נעשה זולתי
השבועה׳ כי האחרים ה
היו כהנים בלא שבועה׳
21 אבל הזה בשבועה
ע״י זה שאמר לו׳ נשבע
ה׳ ולא ינחם׳ אתה כהן
לעולם ע דברתי מלכי צ
צדק׃
22 לפיכך התערב יה מדמו
יהושע תמושיהנו לב ס״י
לברית יותר טוב ונ גחם
ונמרץ׃
23 כי המה היו רבים
שהיו כהנים משום ש
שלא יוכלו לקיים מפני
המיתה׃ 24 אבל זה מ
משום שהוא קיים לנצח
יש לו גדולה כהונה ש
שלא תתום לעולם׃

25 Vnde

13 כי הוה על מי שנ
שנאמר הזאת הוא גם
ממשפחה אחרת · ויש
ישמאותו משפחה לא
היית אחד מהם שעבד את
המזבח׃
14 כי גלוי הוא ש
שאדונינו צמח משבט י
יהודה אבל לא דבר מ
משה מאומה מדבר כהונת׃
ביצר שהיא נתחזקה על מאם
משפחת הזאת׃
15 ויש עוד יותר בר
בורע ומפורסם · שיקום
כהן אחר כדמות ודברת
מלכי צדק׃
16 שאין עשייתו אחר
חוקות הבשר רק אחר כח
החיים שאין לו סוף׃
17 כי הוא העיד בזה מזמור
האופן אתה כהן לע. לם ק״י
על דברתי מלכי צדק׃
18 כי בזה נסתלקה ה
הראשון בעבור חלושתו סלק
ושאינו מועיל למאמה׃
ביקיים הלש

13 Nam is de quo di-
cuntur hæc, ad aliam tri
bum pertinet, de qua
nullus altari astitit.
14 Palam est enim,
quod è tribu Iuda exor
tus sit dominus noster.
At nihil loquutus est
de sacerdotio Moses,
quod ad hanc tribum
pertineat, 15 idq; ma-
gis etiam liquet, siqui-
dem ad similitudinem
Melchizedek exoritur
sacerdos alius, 16 qui
non iuxta legem man-
dati carnalis factus sit,
sed iuxta potentiam ui
tæ indissolubilis:
17 testificatur enim
ad hnnc modũ: Tu es sa
cerdos inæternum se-
cundum ordinem Mel
chizedek.
18 Abrogatur enim
quod præcessit præce-
ptum propter imbecil-
litatem, & inutilitatẽ.

8 Atq; hic quidē homines qui moriuntur decimas accipiunt. Illic autem is de quo testatum est quod uiuat,

9 & ut ita loquar, in Abrahā decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere,

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchizedek,

11 proinde si cōsummatio per Leuiticum sacerdotium erat, siquidem per hoc populus legem acceperat, Quid præterea fuit opus alium exoriri sacerdotem, qui secūdum ordinem Melchizedek & non secundum ordinem Aharon diceretur?

12 Quandoquidem trāslato sacerdotio, necesse est ut legis quoq; translatio fiat.

8 הנה בכאן לוקחים
בני אדם המשוגברים
למות את המעשרי אבל
במה יקח ההוא שמ
שמקורים שהוא חי:
9 כי יש לאמר שלוי
אשר מנהגו לקחת המ
המעשרי גם הוא נתעשר
על יד אברהם:
10 כי עדיין היה בה
בחלציו של האבי באשר
יצא לקראתו מלכי צדק:
11 לפיכך אם הת
התשלום נעשתה על יד
כהונת של לויים אשר
על פיהם העם לקח את
התורה איה מה צריך ל
לקום כוהן אחר אשר
הוא לפי דרכו מלכי צ
צדק ולא לפי דרכו של
אהרון:
12 נאמר כי לפי זה ש דרך
שנשתנה כהא הכהונה
על כרחך אתה צריך לא שנה
לאמר שנשתנה התו
התורה:

13 Nam

3 אֲשֶׁר כְּמוֹ אָבִיו ם
כלתי נודל כן גם אמו
ומשפחה שלו ואין
ראשית וימיו ואין
סוף לחייו והוא נדמה
לבן אלהים והוא היה
כהן לעולם׃
4 הביטוגא וראו את גבט
גדולתו שגם אברהם א
אבינו נתן לו את המ
המעשר מהשלל׃
5 ואף גם בני לוי ב מזכר יה
כשנתחנכו לכהונתם
יש להם מצוה אחת. לק
לקחת המעשר מם העם
לפי חוקת התורה׳ ויה ה
ריה מן אחיהם׳ אע פ ש
שגם הם יצאו מחלציו
של אברהם׃
שפח
6 אמנם ההוא אשר
משפחתו איננה מהם לק
לקח את המעשר מא
מאברהם וברך לאותו
אשר תהיה לו ברכה׃
7 והנה יש זה בלי ב
בפירוש׳ שהקטן מתברך
מן הגדול

3 ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierũ, neq; uitę finem habens, sed assimilatus filio dei, manet sacerdos in perpetuum. 4 Considerate uero quantus hic fuerit, Cui etiam decimas dederit Abraham Patriarcha de spolijs?

5 Atq; ij quidem, qui quod sint de numero filiorum Leui, sacerdotij functionẽ sumunt: preceptum habent, ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. 6 At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abra hã, & habenti pro missiones benedixit:

7 Porro nemo nega Quin id q̃d minus est ab eo q̃d maius est benedi ctionem accipiat.

    8 Atq;

19 quam ueluti anco
ram tenemus animæ,&
introeuntem uſq; ad ea
quæ ſunt intra uelum.
20 Vbi pręcurſor pro
nobis ingreſſus eſt Ihe-
ſus iuxta ordinem Mel-
chizedek. Pontifex fa-
ctus in æternum.

16 כמו קרדום גדול
של ברזל שקורין אותו
עגת׳ נשמתינו אשר גם
הוא נכנע תוך הפרוכת׃
20 באותו מקום שה
שהמבשר׳ נכנס ברא
בראשונה׳ יהושע היה
כ״ג לעולם על דברתי מ
מלכי־צדק׃

CAP. VII.

NAm hic erat Mel
chizedek rex Sa
lē, Pontifex Dei
altiſſimi, Qui occurrit
Abrahæ. Reuertenti à
cæde Regum, & bene-
dixit illi;
2 cui & decimas ex
omnib. impartitus eſt
Abrahā, qui primum
quidem ex interpreta-
tione dicitur Rex iuſti-
ciæ, deinde uero etiam
Rex Salē, quod eſt Rex
pacis.

פרק ח

1 כי הנה זה מלכי צ
צדק היה מלכי צדק׳ מלך ראשית
שלם׳ והוא כהן לאל ע י״ד
עליון היוצא לקראת א
אברהם כאשר שב ממ
ממלחמות המלכים וב לחם
וברכו׃
2 אשר אברהם נותן
לו המעשר מכל׳ ברא
בראשונה נקרא הוא מ
מלכי צדק׳ ואחרי כן
נקרא גם כן מלך שלם׳ שם
שפירושו מלך שלום׃
אשר

a ignot

14 כִּי בָּרֵךְ אֲבָרֶכְךָ ראשית
וּבְהַרְבָּה אַרְבֶּה אוֹתְךָ׃ ב״ב
15 וּכְמוֹ כֵן הָיָה מא
מַאֲרִיךְ אֶת רְצוֹנוֹ וְהִשִּׂיג
אֶת הַהַבְטָחָה׃
16 אֲבָל בְּנֵי הָאָדָם נִשׁ
בָּעִים בְּאֶחָד שֶׁגָּדוֹל א
מֵהֶם וְהַשְּׁבוּעָה הִיא לשמות
לָהֶם סוֹף כָּל רִיב לַאֲשֶׁר ב״ב דור
וּלְקַיֵּים בְּתוֹכָם׃
17 לְפִיכָךְ בַּאֲשֶׁר הָא
הָאֱלֹהִים יִרְצֶה לְהַרְאוֹת א
מְאוֹד מְאוֹד לְיוֹרְשֵׁי הַה
הַהַבְטָחָה אֶת חוֹזֶק וְקִיּוּם
שֶׁל עֲצָתוֹ הוּא הוֹסִיף
לוֹ יְבוּרוֹ אֶת שְׁבוּעָתוֹ׃
18 כְּדֵי שֶׁבִּשְׁנֵי דְּבָרִים
בִּלְתִּי מִתְחַלְּפִים כִּי אִי א
אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַזֵּב הָאֱלֹהִים
תִּהְיֶה לָנוּ תְּנָחוּמָה חֲזָקָה
לְאוֹתָם אֲנַחְנוּ אֲשֶׁר ה
חוֹסִים בּוֹ וּמַחֲזִיקִים ב החטח
בְּהַבְטָחָה הַמְבַשֶּׂרֶת לָנוּ חזר
אֲשֶׁר יֵשׁ לָנוּ כָּבָה בְּטוּחַ בשצ
וְחוֹזֶק׃

כאו

14 dicens: Amen benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.

15 Atque ita cum patienter expectasset, consequutus est promissum.

16 Nā homines quidē per eum iurant qui sit maior. Atque ijsdem omnis controuersiæ finis est si accedat iurisiurandi confirmatio.

17 Qua in re deus quū eximie uellet hæredibus promissionis ostendere firmitatem consilij sui, interposuit iusiurandum,

18 Vti per duas res immutabiles, in quib9 fieri non posset, ut mentiretur Deus, ualidam consolationem habere mus, qui huc confugimus, ut potiamur proposita spe, Quæ est spes firma,

9 Cæterum persua-
simus nobis de uobis
dilecti, quæ his sint me-
liora, & cum salute con
iuncta, tãetsi sic loqua-
mur, 10 Non enim
iniustus est Deus, ut ob
liuiscatur operis uestri,
& laboris ex charitate
suscepti, quam exhibu-
istis erga nomen illius,
qui ministrastis sanctis
& ministratis. 11 Cu-
pimus autem, ut unus-
quisq; uestrũ idem præ
stet studium ad plenam
spei certitudinem, usq;
ad perfectionem,
12 ne sitis imbecilles,
sed imitatores eorum
qui per fidem ac patien
tiam hæreditatem acci-
piunt promissionis.
13 Deus enim pollici
tus Abrahę, quum non
posset per quemquam
maiorem iurare, iura-
uit per seipsum,
14 dicens;

9 אעפ אנחנו מד
מדברים באופן זה אמ
אמנם מכל מקום אחים
אהובים אנחנו בבטחה
יותר טובים אתכם רא
ראשר כך וכך נדבקו לת
לתשעה 10 כי אין אל עול
שישכח טרח ופעל שר
האהבה אשר אתם הרא
הראיתם כאשר אתם
תהיו שרתים בשמו ל
להקדשים ועוד מש
משרתים:
11 אבל אנחנו מבקשים
ממכם שכל אחד מכם
יהי מראה את עצמו באו
באותו ביגיעת התקוה
לקיימה בחזקה עד סופה:
12 אל תהיו מתעצלים
כי אם תהיו במשבים לא
לאותם שקונים על יד
אמונה וסבלות את נח
נחלת הבטחה:
13 כי האלהים הבטיח
לאברהם וכאשר אינו
יכול להשבע בגדול יש
ממנו הנה נשבע בעצמו לאמר:

5 וְטָעֲמוּ בְּמַתְּנוֹת ת נתן
הַשָּׁמַיִם וְנַטְלוּ חֶמְקָם ש נטן
שֶׁל רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְטָעֲמוּ
בַּדָּבָר הַטּוֹב שֶׁל אֱלֹהֵינוּ
וְהַכֹּחוֹת שֶׁל עוֹלָם הַבָּא
6 שֶׁאִם יָשׁוּבוּ לִס
לְסָרְתָם· שֶׁהֵמָּה יִתְחַדְּשׁוּ
עַל יַד הַתְּשׁוּבָה כְּיַסְרָם
לְעַצְמָם אֶת בֶּן הָאֱלֹהִים
שֵׁנִית וְעָרְבֵי בְּשׁוּמוֹ שׁוּב
לְלַעַג׃

7 כִּי אֱמֶת הוּא שֶׁה
שֶׁהָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁתָה הַמָּטָר
הַבָּא עָלֶיהָ הַרְבֵּה פְּעָמִים
וּמְגַדֶּלֶת עֵשֶׂב בְּמֵיטַב
בַּעֲבוּר אוֹתָם שֶׁעוֹבְדִים
אוֹתָהּ הִיא תִקַּח בְּרָכָה מ
מֵאֱלֹהִים׃

8 אָמְנָם הָאוֹתָהּ ש
שֶׁמּוֹצִיאָה קוֹצִים ודר
וְדַרְדָּרִים הִיא אֵינָהּ רא
רְאוּיָה לְמְאוּמָה כִּי אִם
הִיא נִשְׁתַּעֲבֶדֶת לִקְלָלָה
אֲשֶׁר תַּכְלִיתָהּ לְהִשּׁ
הִשָּׂרֵף׃

5 gustaueríntq; do-
num cœleste, & partici-
pes facti fuerint spiri-
tus sancti, gustauerint-
que bonum Dei uer-
bum, ac uirtutes futuri
sæculi. 6 si prolaban-
tur, denuo renouentur
per pœnitētiam, ab in-
tegro crucifigētes sibi-
metipsis filium Dei, &
ludibrio exponentes.

7 Siquidem terra
quæ imbrem sæpius in
se uenientem combibe
rit, & progenuerit her-
bam accommodam e-
is, opera quorum & co
litur, recipit benedicti-
onem à Deo.

8 At quæ produxe-
rit spinas & tribulos,
reprobationi est & ma-
ledictioni confinis. Cu
ius exitus huc tēdit, ut
exuratur.

14 Porrò perfectorũ est solidus cibus, nempe horum qui propter assuetudinem sensus habent exercitatos, ad discretionem boni pariter ac mali.

CAP. VI.

1 QVapropter nũc omittemus sermonem qui rudes inchoat in uita christiana, feramur ad perfectionem. Non rursum fundamentum iacentes pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum.

2 Baptismatum, doctrinæ, ac manuum impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni,

3 Atq; id faciemus, siquidem permiserit deus.
4 Nam fieri non potest ut qui semel fuerint illuminati,

14 אבל ההולכים בת
בתמים שייך להם מא
מאכלים חזקים ובפרט
לאותם שלהם מפני רב
רגילות הרגשות ומ
מורגלות ומלומדות לש
לשפוט בין הטוב בין ה
הרע:

פרק ו

1 על כן עתה להניח
לדבר על דברי ראשית
של חיי המשיח כי אם
מבחוץ בתמימות פעם
שנית לשום היסודי של
תשובת הפעלים המ
המתיים מאמונה בא
באלהים:

סבל 2 מהטבילה מהלימ. ר
שום משימת הידים · מת
נצח מתקימות המתים · ומ
ומדין הנצחי:

3 וזה נעשה אם יניח
האלהים:

4 כי אי אפשר שא
שאותם שנאורו בפעם
אחת:

9 Ac perfectus red-
ditus, omnibus qui sibi
obedierũt fuit causa sa-
lutis æternæ,
10 cognominatus à
Deo Pontifex secundũ
ordinem Mechizedek,
11 de quo nobis mul
ta forent dicenda, eaq;
difficilia explicatu, quã
doquidem segnes facti
estis auribus.
12 Etenim cum de-
beatis ꝑ tẽporis ratiõe
doctiores esse, rursum
opus habetis, ut doce-
amus uos quæ sint ele-
mẽta initÿ eloquiorum
Dei, factiq; estis ÿ, qui-
bus lacte sit opus, & nõ
solido cibo,
13 Nam quisquis la-
ctis est particeps, is ru-
dis est sermonis iusti-
tiæ, infans enim est.

9 והיה תמים לכל ה
ההולכים בתמים את
אחריו· היה סבה לחיי
העולם הבא 10 אשר
נקרא מאלהים כ'ג' על
דברתי מלכי צדק מזה
יש לנו הרבה דברי·
11 ואשר כך יבך ק
קשים לפתור· כידן ש
שאתם עצלים נאזניכם -
כון מכבדים כבו: 12 הנה
עתה עליכם להיום מל
מלמדים לפי ענין זמן
אמונם בנראה אתם צר
צריכי' שנחזור ללמדכם
ולהתחיל עמכם ההת
ת תהל בהתחלות של דברי הא
תחילת האלהים כי אתם עתה
בדמיון הוה שצריך ל
לתתלכם את חלב ולאו
ממאכלי החזקים:
13 כי כל הצריך עוד
לחלבי לא יש לו חקירה
לדיבור של פרסתי ב
כי הוא איננו מבין מקבל כי הוא יונק:

14 Porrò

3 & propter hanc de
bet quemadmodū pro
populo, ita & ꝑ seipso
immolare ꝑ peccatis.
4 Nemo sibiipsi usur
pat honorem, sed qui
uocatur etiam à Deo,
quemadmodum & A-
haron. 5 Ita & Chri-
stus nō semetipsum glo
rificauit ut fieret Ponti-
fex, sed is qui dixerat il-
li, filius meus es tu, ego
hodie genui te: 6 si-
cut & alibi dicit, Tu es
sacerdos in æternum se
cundū ordinē Melchi-
zedek. 7 Qui in die-
bus carnis suæ, cum &
precationes & supplica
tiones apud illū, qui po
terat ipsum à morte ser
uare, cum clamore uali-
do & lachrymis obtu-
lisset & exauditus esset
pro reuerētia. 8 Tāetsi
filius erat tamen didi-
cit ex his, quę passus est
obedientiam.

3 לכן צריך גם הוא — תעה עשור הלש
כמו בעד העם להקריב
בעדו נגד החטא׃
4 ואין ביד האדם יהיה
אשר יהיה לקחת לעצמו
שום כבוד כי אם ההוא
שיקרא ויבחר מאלהים
כמות אהרן׃
5 כמו כן גם המשיח
לא התפאש עצמו לה
להיותו כהן רק מפני או
אותו שאמר אליו בני
אתה אני היום ילדתיך׃
6 כאשר גם אמר י — מזמור ב
במקום אחר אתה כהן
לעולם על דברתי מל — מזמוקי
מלכי צדק׃ 7 והיה ם
מתפלל ביום בשרו וש
ושועתו בצעקה גדולה — שוע
אליו והקריב ודמעות — דמע
ובבירה תפלה אל זה ש
שיוכל להציל אותו ממ — במנח
ממות וגם נשמע בעבור — בצל
שנכבד את האלהים׃
8 ואעפ שהוא היה בן
אלהים ממה לימד מהם — ועש
אשר היה סובל לעשותם נתון קרתא

9 Ac

14 ומאשר לנו כוהן
בזה שעלה את השמים׃
כי צר את יהושע המושיח
הבן האלהים׃ הנה א אן
אנחנו צריכים׃ לשמור ירדת
את התוכאה הזאת
15 כי לא יש לנו כוהן
בזה שאינו יכול לסבל
את חלושותינו׃ אבל ש
שמנוסה בכל נסיונות׃
כמו אנחנו׃ אבל כלא ח
חטא׃ 16 לכן נגש א ישעי׳ ב׳
אליו בשאתה׳ דחינו אב
בסאו של חסדו׳ על זה
שנקבל רחמים׳ ונמצא
החן בזמן עזר מזמן׃

פרק ח

1 כי כל כ״ג הנלקח
מבני אדם הוא ממונה
תחת בני אדם׳ נגד הש״י׳ מנח
משום הדבר הזה שיק
שיקריב קרבנות וזב ויקרא
וזבחים תחת חטאות׃ יו׳
2 אשר גם יוכל לס
לסבול על אותם׳ שאין
בהם ידיה מחשבות הלב
ותועים אחרי זה׳ שגם הוא עצמו מעושן בחלשון׃

14 Habētes igitur pō tificem magnum Qui penetrauit cœlos Iheſum filium Dei teneamus promiſſionem.

15 Non em̄ habemus Pontificē qui nō poſſit affici ſenſu infirmitatū noſtrarum, ſed tētatus per omnia iuxta ſimilitudinē abſq; peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronū gratiæ, ut cōſequamur miſericordiam, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

CAP. V.

NAm omnis Pontifex, qui ex hominibus aſſumitur pro hominibus cōſtituitur in his quæ apud deum aguntur, ut offerat donaria & uictimas pro peccatis, 2 qui placabilis eſſe poſſit ignorātibus & errātibus, quādoquidē & ipſe circūdatus eſt infirmitatib.

; & propter

8 Nam si eis Ihesus re
quiē prestitisset nequa-
quā de alia loquutus fu
isset. 9 itaq; relinqtur
sabbatism9 populo dei
10 Nam qui ingressus
est in requiem illius &
ipse requieuit ab operi
bus suis, quemadmodū
à suis deus. 11 Studea
mus igitur ingredi in il
lam requiem ne quis eo
dem concidat increduli
tatis exēplo. 12 Vnus
est enim sermo Dei, &
efficax, & penetrantior
quouis gladio utrinq;
incidente, ac pertingēs
usq; ad diuisionē anime
simul ac spiritus, Cōpa
gumq; ac medullarū, &
discretor cogitationū
& intentionum cordis.
13 Nec est ulla creatu-
ra, que non manifestata
sit in conspectu illius,
sed omnia nuda & resu
pinata oculis eius, ad
quem nobis est sermo.

8 שאם הביאנו יה
יהושע למנוחתם לא ה
היה אמר מיום אחר׃
9 לכן יש עוד מנוחה
אחרת לפנינו לעם הא
האלהים׃
10 כי מי שבא אל מ
מנוחתו יש לו מנוחה
ממלאכתו כאשר אל
אלהים שבת ממלאכתו
11 על כן עלינו לה
להתעסק שנבוא למנוחה ראשית
כדי שלא שום ממנו יע ב
יפול ברמות אותם אשר
לא האמינו׃
12 כי חי וחזק הדבר ה
האלהים וחדה מחרב פ
ביפיות ודוחק ביותר
עד שתרדו בשמה ורוח,
גם פ קי האברים ומוח ישעי'
העצמות אשר בוחן וש מט
ויש ופס את המחשבות ו חדד
וכונת הלב׃ 13 ואין פת
אי דו בריא שאינה נראת פרד
וב גלת לפניו אבן כל ד פרק
דבר ידבר גלוי ומפורס
בעיניו אשר אליו אנחנו מדברים׃

14 Habentes

3 כי אנחנו המא
המאמינים נכנסים אל
למנוחתו כאשר אמר׳ א
אשר נשבעתי באפי אם
יבאון אל מנוחתי׳ וגם
באמת כאשר נעשו׳ אעצ
המפעלים נשלמו מ
מבריאת העולם:
4 אמר במקום אחר
מיום השביעי כן ויש
וישבות האלהים ביום
השביעי מכל מלאכתו׳
5 ועוד הוסיף לאמור ר אשית
אם יבאו: אל מנוחתי: כ
6 יתכן אחרי שיש
עוד תקוה לעתיד׳ שיש
מקצתם שיבאו לאותו
מנוחתי׳ ואותם שהוגד ל
להם בראשונה׳ לא באו
שמתי בעבור שלא הא
האמינו׳
7 לכן הוסיף: עוד
לקצוב יום אחד ודו
ודותא חרי זמן רב׳ ויצר
לאמור בספר של דוד׳ ח מזמ לה
היום אם בקולו תשמעו
אל תקשו לבבכם:

3 Introimus enim in
requiem, nos qui credi
dimus, quemadmodū
dixit: Sicut iuraui in ira
mea, si ingressuri sunt
in requiē meā, licet ope-
rib. a iactis fundamētis
mundi perfectis.
4 Dixit enim quo-
dam in loco de septimo
die sic: & requieuit De-
us die septimo ab omni
bus operibus suis
5 & in hoc rursum: Si
introibunt in requiem
meam, 6 posteaquam
igitur illud reliquum
est, aliquos introire in
eam, & quibus prius
annunciatum fuit non
introierant propter in-
credulitatem:
7 Rursum quendam
præfinit diem, hodie in
Dauid dicens, post tan
tum temporis quemad
modum dictum est, Ho
die si uocem eius audi-
eritis, ne obturetis cor-
da uestra.

Nam

17 Quibus autem infensus fuit per quadraginta annos? Nonne ijs qui peccauerant, quorum membra conciderunt in deserto.

18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierãt?

19 & uidemus quod non potuerint ingredi propter incredulitatẽ.

17 אבא אי אילו על
אשר עלה חרון אפו אר
ארבעים שנה· הלא על
אותם אשר חטאו שם:
שפגריהם יפלו במדבר:
18 אבל מי אם· אשר
נשבע לאמר שלא יבאו אל
מנוחתו· הלא אותם ש
שלא יאמינו בו·
מדבר יד 19 הנה אנחנו רואים
שלא יוכלו לבא לארצם·
בשביל שלא האמינו:

CAP. IIII.

Metuam9 igitur ne quando derelicta promissione introeũdi in requiẽ eius, uideatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. 2 Etenim nobis nunciatum est, quemadmodum & illis. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide coniũctus ijs qui audierãt.

פרק ד

1 ועתה יש לנו לירא·
ולהשתמר כדי שלא נב
גניח את עדותו· מבוא
למנוחתו: ולא נהיה מת
מתרשלים כדי שלא ש
שום מכם יראה·עת
שהיה מתאחר את עצמו:
2 אמנם איך שום ת
תועלת תביעלתם מזה
ששמעו את דבר האל·
על מנה שלא תהיה אי
איזו אמונה באותם ששמעו אותו:

11 אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּ בְּח
בַּחֲרוֹן אַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל
מְנוּחָתִי׃
12 לָכֵן רְאוּ אַחַי ש
שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּכֶם לֵב רַע׳
שֶׁאֵין אֱמוּנָה בוֹ׳ הַמֵּסִיר
מֵאֱלֹהִים חַיִּים׃
13 אֲבָל תַּזְהִירוּ אִישׁ
אֶת אָחִיו בְּכָל יוֹם וָיוֹם׃
כָּל זְמַן שֶׁנִּקְרָא הַיּוֹם ש
שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֶחָד מִכֶּם׳
עֲרֵל לֵב עַל יְדֵי עָרְמַת ח
בהחטא׃
14 כִּי חֶלְקַת הַמָּשִׁיחַ
אֲנַחְנוּ׳ בִּתְנַאי הַזֹּאת ש
שֶׁאִם מְקַיְּמִים אֲנַחְנוּ
בְּהַרְצָה מַה שֶׁהִתְחַלְנוּ עַד
סוֹף׃ 15 בִּשְׁבִיל מַה
שֶׁנֶּאֱמַר הַיּוֹם אִם בְּקוֹלוֹ
תִּשְׁמְעוּ אַל תַּקְשׁוּ לֵב
לְבַבְכֶם כִּבַמְּרִיבָה׃
16 כִּי הָיוּ קְצָתָם מש
מִשֶּׁשְּׁמָעוּהוּ מִיַּד מָרוּ
בוֹ׳ אֲבָל לֹא כָּל ח
הַיּוֹצְאִים׳ מִמִּצְרַיִם עַ
מֹשֶׁה׃

11 Quibus iuraui in ira mea si introibunt in requiem meam.

12 Videte fratres ne quando sit in ullo uestrum cor prauum, obnoxiũ incredulitati ut desciscat à deo uiuente.

13 Sed exhortemini uos inuicem quotidie quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur seductione peccati.

14 Christi participes facti sumus, si sanè initium substantiæ usque ad finem firmum tenuerimus.

15 In hoc quod dicitur. Hodie si uocem eius audieritis, ne obturetis corda uestra in exacerbatione.

16 Nam quidã cum audissent exacerbauerunt, At non omnes qui profecti fuerunt ex Aegypto per Mosen.

5 Et Moses quidem
fidelis fuit in tota do-
mo illius ueluti mini-
ster in testimonium eo-
rum quæ post dicenda
erant. 6 At Ihesus
Christus tanquam fili-
us super domum ipsi-
us, cuius domus sumus
nos, si fiduciam & glo-
riationem spei ad fi-
nem usque firmam tenu-
erimus. 7 Quapro-
pter sicut dicit spiritus
ille sanctus, hodie si uo
ci eius auscultaueritis.
8 Non obturetis cor
uestrum, sicut in disce-
ptatione, & sicut in die
tentationis in deserto.
9 Quando me tenta
uerūt patres uestri, pro
bauerunt me, quineti-
am uiderunt opus me-
um. 10 Quadraginta
annis molestiam pas-
sus fui à generatione
hac, & dixi populus est
qui corde errat ipsi e-
nim non cognouerunt uias meas.

5 אבל משה היה נא
נאמן בכל ביתו כעבד ל
לעדות האותם שיאמרו
אחרי כן:
6 אמנם יהושע המ
המשיח הוא יהיה על
הבית שלו כמו הבן ה
הנה אנחנו מוחזקים
הביתו בתנאי הזה ש
שאם אנחנו את הביחון
ואת התקוה נתקיים א
אלצינו עד עותו: מזמ׳ כה
7 יען כאשר אמר ה
רוח הקודש היום אם ת
תשמעו בקולו:
8 אל תקשו את לב
לבבכם במריבה ביום
מסה במדבר:
9 אשר שם נסוני א שמות יז
אבותיכם ובחנוני גם
ראו עלילי ארבעים ש
שנה
10 לפיכך אקוץ בדור מזמ׳ צה
הזה והייתי אומר ב ק״ט
הזה הם עם תועי לבב
לבב ולא ידעו דרכי:

11 Quibus

18 כי מפני שהוא מ
מנוסה יכול הוא לה
להושיע לאותם שיהיו
מנוסים:

פרק ג

1 על כן אתם אחים
הקדושים אשר גם אתם
קרואים על ידי קריאת
השמים: תנו עליכם ל
להתבונן על השליח וה
והכהן הגדול אשר א
אנחנו מודים יהושע מ
משיח:
2 אשר נאמן הוא ל
לאותו שהעמידו בכל
ביתו כאשר גם משה:
מדבר 3 כי כמו ראוי לחלוק
יב כבוד יותר גדול למי
שיבנה הבית מלבית:
וכן היה ראוי שיחלק לו
כבוד גדול ממשה:
4 כי כל הבית יהיה א
אשר יהיה הוא נבנה מ
משום אדם: אבל מי
שברא את הכל הוא אל
אלהים:

18 Nam ex hoc quod ipsi contigit tentatum esse, potest & ijs qui tentantur succurrere.

CAP. III.

VNde fratres sancti uocatiõis cœlestis participes considerate apostolum & pontificem confessionis nostrę Ihesum Christum
2 quod fidelis sit ei qui ipsum constituit Quemadmodũ & Moses in tota domo ipsius.
3 Tanto namque maiore gloria quã Moses dignus est habitus, quanto maiorem habet honorẽ is qui construxit domum, quàm ipsa domus.
4 Omnis enim domus construitur ab aliquo. Porrò qui condidit omnia Deus est.

12 dícens, Annuncia
bo nomen tuum fratri-
bus meis in medío ec-
clesíæ laudabo te.
13 & rursum: Ego e-
ro fidens ín íllo, & rur-
sum: Ecce ego & puerí
quos míhi dedít Deus.
14 Posteaquã ígítur
puerí commertíum ha-
bent cum carne & san-
guíne. Et ípse símiliter
partíceps factus est eo-
rũdem, ut per mortem
aboleret eum, quí mor
tís habebat ímperíum,
hoc est, díabolum.
15 & líberos redderet
eos, quícunque metu
mortís per omnem uí-
tam obnoxĳ erant ser-
uítutí. 16 Nõ em̃ uí-
delícet angelos assumít
sed semẽ Abrahæ assu-
mít. 17 Vnde debuít
per omnía fratríbus sí-
mílís reddí, ut míserí-
cors esset & fidelís Põtí
fex ín hís quæ corã deo
forẽt agẽda ad expían-
dum peccata populí.
18 Nam

מזמור כב
21 לאמר אספרה ש
שמך לאחי אתוך קהל
אהללך׃ 13 ועוד תנח
אני בוטח בו׳ ועוד הנה
אנכי והילדי׳ והילדים
אשר נתן לי ה
ישעיה ח
14 ובני מאחרי שה
שהבנים מתערבים־
לבשר ולדם והוא יחדיו
משתתעם במידה הזאת׳
מפני שעל ידי המות יב
יבתרות אותו אשר לו
ממשלת על המות׃
הושע יג
15 להצילם אשר בע
בעבור יראת המות חיו
כל ימי חייהם עבדים׳
16 כי לא להקח־המל
המלאכים אצלו בשום
מקום׳ אבל זרעו של
אברהם לקח אצלו׃
17 משום הכי צריך
להשתוות׳ עם אחיו בכל
דבר להיותו רחום ונ
ונאמן כהן גדול בד
בדברים אותם אשר לע
לעשות לפני האלהים
ביצר׃

8 כל שתה תחת רג
רגליו ובזאת שהמשליטהו
על כל דברים הנה
לא הניח איזה דבר אשר
לא נתן תחת ממשלתו׃
אמנם אנחנו ראים בע
בעינינו שעד הנה אין
כל דברים משועבדים
לו 9 אבל ראותו ש
שנחסר מעט מעט מה
מהמלאכים אנחנו רו
רואים שהוא יהושע׃
אשר בעבור יסוריו ומ
ומיתה בעץ מעוטר בש
בשבח ובכבוד׃ כדי ש
שהוא בחסדי האלהים׃
בעד כל בני האדם ימ
ימות׃ 10 כי ראוי
לאותו שבשבילו הכל
דברים כלם׃ ואשר ממנו
הכל דברים קיימים׃
שמאשר בנים רבם מו
מובאים לכבוד הוא את
מנהיג תשועתם ישלים
על ידי יסורים׃ 11 מביון
שכולם מאחד המקדיש
והנקדשים׃ על כן לא בוש לקרא אותם אחים׃

8 Omnia ſubieciſti
ſub pedib9 eius. In hoc
enim quod eſt ſubiecit
omnia nihil omiſit illi
non ſubiectum. At nõ-
dum uidemus illi om-
nia eſſe ſubiecta. 9 E-
um uero qui paulò mi-
nor factus fuerat ipſis
angelis cernimus Ihe-
ſum propter cruciatum
mortis, gloria et hono-
re coronatũ, ut per gra-
tiam Dei, pro omni gu
ſtaret mortem. 10 De
cebat enim eum, pro-
pter quem ſunt omnia,
& per quẽ ſunt omnia,
ut multis filijs in glori-
am adductis Principem
ſalutis illorum per affli-
ctiones perfectum red-
deret. 11 Quandoqui
dẽ & qui ſanctificat &
qui ſãctificatur ex uno
ſunt omnes. Quam ob
cauſam non erubeſcit
fratres illos uocare.

3 Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutẽ? Quę cum primum enarrari cœperit per ipsum dominum ab ijs qui audierant, in nos confirmata fuit. 4 Attestante Deo & signis & prodigijs simul uarijsq; uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus iuxta ipsius uoluntatem.

5 Non enim subiecit Angelis orbem terræ futurum, de quo loquimur. 6 Testatus est autem alicubi quidam, dicens, quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quod inuisis illum?

7 Paulo minorem fecisti eum angelis, gloria & honore coronasti eum & constituisti eum super opera manuum tuarum.

3 איך יפלט בלבבינו
לנוס אם לא נחשבנו ה
הישועה הגדולה האמ
האמתיית הזאת אשר מ
מאחרי שבראשונה מס
מספרת ונדרשת מפי
האדוני עצמו׳ הנה אחרי
כן מפי השומעים׳ ה
הגיעה אצלינו ונת
ונתקיימת בנו
4 שיתחזק האלהים
אות באותותיו ובמופתיו
יפת ובהרבה פחות הרוח הק
הקודש לפי רצונו׳
5 כי לא השתעבד למ
למלאכים את העולם ה
הבא אשר ממנו אנחנו
מדברים׳ 6 אבל העיד
אחד בשום מקום ואמר
מה אנוש כי תזכרנו ובן
מזמות אדם כי תפקדנו׳
אנש 7 תחסרהו מעט מא
פסקר מאלהים וכבוד והדר ת
עשר תעטרהו תמשילהו במ
שות במעשה ידיך׳

12 כלבוש תחליפם וי כלת
ויחלפו אמנם אתה תע חקן
תעמוד בקימך 13 תגת
לאיזה ממלאכים אמר א
אפילו פעם אחת שב ל
לימיני עד אשית איביך
הדם לרגליך 14 הלא מוט קו
המה כולם רוחות המש מת
המשרתים אשר שלו
שלוחים לעבדונו בע
בעבור אלו שירשו חי
הישועה׃

פרק ב

1 להקשיב מאד לו קשב
לדברים אשר נאמרו ל
לנו כדי שלא נסור מ
מדרך אמת׃ 2 כי אם
הדבר הנשהוגד ע י הם
המלאכים היה קיים פשע
ונאמן׃ וכל פשע ועון עות
תקבלנה שכרה במשפט שפט
ובצרק צרק

12 & quasi indumentum mutabis eos, & mutabuntur, tu autem es, & anni tui non finientur. 13 Ad quem autem angelorum Dixit unquã: Sede ad dextram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

14 Nonne omnes sunt administratorij spiritus, Qui in ministerium emittũtur, propter eos qui hæredes erunt salutis.

CAP. II.

PRopterea oportet nos uehemẽtius attendere, ijs quæ dicta sunt nobis ne quando perfluamus. 2 Etenim si is qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus: Et omnis transgressio & inobedientia iustam præmij repensationem accepit.

 3 Quo-

5 Nam cui dixit un-
quam angelorũ, filius
meus es tu, Ego hodie
genui te? Ac rursum, E-
go ero ei pater, & ille e-
rit mihi filius. 6 Rur-
sum autem cum indu-
cit primogenitum in or
bem terrarum, dicit: &
adorent eum omnes an
geli Dei. 7 & ad ange
los dicit: Qui creat an-
gelos suos spiritus &
ministros suos ignis flã
mam. 8 Ad filium au
tem, Thronus tuus ô
Deus in sęculum & per
petuum, Virga rectitu-
dinis uirga regni tui.
9 dilexisti iustitiam
& odisti iniquitatẽ pro
pterea unxit te Deus,
Deus tuus oleo exulta-
tionis præ consortibus
tuis. 10 Et tu quidem
terram fundasti & opus
manuum tuarum sunt
cœli. 11 Ipsi peribunt tu
autem permanebis,
Omnes ipsi quasi uestis ueterascent,

אגא 5 הוא לאיזה אמר
מ״ץ המלאכי בינצרבני אתה
ממלאכ אני היום ילדתיך ועוד
מזמור במקום אחר אני אהיה לו
בילר לאב והוא יהיה לי לבן׃
ר״הא י״ז 6 ועוד אחרי כן כש
מימור כשהביא בנו בכורו בע
פע בעולם אמר וישתחוו לו
מזמור כל מלאכי אלהים׃
צ״ז אבל 7 אבל אל המלאכים
שהת אמר אשר עושה מלאכיו
מימור רוחות משרתיו אש לוהט
ק״ו 8 אבל לבן אמר תנח
האלהים בכסאך לעולם ו
ועד שבט מישר שבט מ
מזמבח מלכותך 9 אהבת צדק
ותשנא רשע על כן מ
משחך אלהים אלהיך ש
משח שמן ששון מחבריך׃
שרש 10 ואתה אדני לפנים
מזמ הארץ יסדת ומעשה יר
קסב ידיך שמים 11 המה יא
•שעי״צ יאבדו ואתה תעמד וכ
וכלם כבגד יבלו׃

12 & quæ

BEATI Pauli Apoſtoli epiſtola ad Hebræos.

1 בימות קדם דיבר
האל הא קרם
האבות ב
במה פעמים ובמה פנ
פנים ע"י הנביאים פעם
2 היה בסוף הימים ע פנה
בימי הם דבר לנו ע"י נבא
בנו אשר ישימנו ליורש
כל הדברים אשר בו הוא שום
ברא את העולמים כלם
3 על מוצאת שהוא זהר
כבודו והוא הפועל פוב זהר
פועל כל הדברים בג
בגבורת הברו ומאשר
נתקיימה על ידו השהרת בבר
של חטאינו הנה התישב שחו
במרומים לימים חש חטא
השכינה: 4 ובמו שהוא
מצא שם נכבד וימנץ
ממלאכי כן הוא בעצמו
נחשב גדול ונכבד מהם:

1 LIM loquut9 eſt Deus Patrib9 multifariam multíſq; modis per prophetas. 2 Extremis híſce temporibus, Loquutus eſt nobis per filium ſuum, quem conſtituit ipſe hęredem omnium, per quē etiam ipſe ſæcula condidit 3 Qui cùm ſit ſplēdor gloriæ, & expreſſa imago ſubſtātiæ illius, modoreturq; omnia. Verbo potētiæ. per ſemetipſum purgatione facta peccatorum nostrorum, cōſedit in dextra maieſtatis in excelſis. 4 Tāto præſtātior factus eſt angelis, quanto excellentius ſortitus eſt nomē.